नागभोगस्य पर्यङ्के यः शयीत स केशवः । अस्याहं वैष्णवी शक्तिः कालरात्रिरिह[1] द्विज ॥ ४५
मामेवं विद्धि विप्रेन्द्र सर्वमायासमन्विताम् । महामाया पुराणेषु जगन्मोहाय कीर्तिता ॥ ४६
इत्युक्त्वा सा गता देवी अन्तर्धानं हि पिप्पल । तस्यां देव्यां गतायां तु मार्कण्डेयो ह्यपश्यत ४७
तस्य नाभ्यां समुत्पन्नं पङ्कजं हाटकप्रभम् । तस्माज्जज्ञे महातेजा ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ४८
तस्माद्धि जज्ञिरे लोकाः सर्वे स्थावरजङ्गमाः । इन्द्राद्या लोकपालाश्च देवाश्चाग्निपुरोगमाः ॥ ४९
[*अर्वाचीनं स्वरूपं तु दर्शितं हि मया नृप । अर्वाचीनः शरीरोऽयं पराचीनो निराश्रयः ५०
यदा स दर्शयेत्कायं कायरूपा भवन्ति ते] । अर्वाचीनास्ततः सर्वे ब्रह्माद्याः पिप्पलाखिलाः ५१
[†अर्वाचीना अमी लोका ये भवन्ति जगत्त्रये] । पराचीनः स विश्वात्मा यं प्रपश्यन्ति योगिनः
मोक्षरूपं परं स्थानं परब्रह्मस्वरूपकम् । अव्यक्तमक्षरं हंसं शुद्धं सिद्धिसमन्वितम् ॥ ५३
पराचीनस्य यद्वृत्तं विद्याधर तवाग्रतः । सर्वमेव समाख्यातमन्यत्किं ते वदाम्यहम् ॥ ५४

विद्याधर उवाच—

कस्मादेतन्महाज्ञानमुद्भूतं तव सुव्रत । अर्वाचीनगतिं विद्वान्[1]पराचीनगतिं तथा ॥ ५५
त्रैलोक्यस्य परं ज्ञानं त्वय्येवं परिवर्तते । तपसो नैव पश्यामि परां निष्ठां हि सुव्रत ॥
स्वप्रभावं वदस्वैवं केन ज्ञानं तवाखिलम् ॥ ५६

सुकर्मोवाच—

एतदेव न जानामि न कृतं कायशोषणम् । यजनं याजनं धर्मं न ज्ञानं तीर्थसाधनम् ॥ ५७
न मया साधितं चान्यत्पुण्यं किंचित्सुकर्मजम् । स्फुटमेकं प्रजानामि पितृमातृप्रपूजनम् ॥ ५८
उभयोस्तु स्वहस्तेन मातापित्रोर्श्च पिप्पल । पादप्रक्षालनं पुण्यं स्वयमेव करोम्यहम् ॥ ५९
अङ्गसंवाहनं स्नानं भोजनादिकमेव च । त्रिकालोपासनं भीतः साधयामि दिने दिने ॥ ६०
पादोदकं तयोश्चैव मातापित्रोर्दिने दिने । भक्त्या भावेन विन्दामि[6] पूजयामि स्वभावतः ॥ ६१
गुरू मे जीवमानौ तौ यावत्कालं हि पिप्पल । तावत्कालं तु मे लाभो ह्यतुलश्च प्रजायते ॥ ६२
त्रिकालं पूजयाम्येतौ भावशुद्धेन चेतसा । स्वच्छन्दलीलासंचारी वर्ताम्येवं हि पिप्पल ॥ ६३
किं मे चान्येन तपसा किं मे कायस्य शोषणैः । किं मे सुतीर्थयात्राभिरन्यैः पुण्यैश्च सांप्रतम् ॥
मखानामेव सर्वेषां यत्फलं प्राप्यते बुधैः । [*तत्फलं तु मया दृष्टं पितुः शुश्रूषणादपि ॥ ६५
मातुः शुश्रूषणं तद्वत्पुत्राणां गतिदायकम् । सर्वधर्मस्य सर्वस्वं सारभूतं जगत्त्रये ॥ ६६
पुत्रस्य जायते लोको मातुः शुश्रूषणादपि] । पितुः शुश्रूषणे तद्वन्महत्पुण्यं प्रजायते ॥ ६७
तत्र गङ्गा गया तीर्थं तत्र पुष्करमेव च । यत्र माता पिता तिष्ठेत्पुत्रस्यापि न संशयः ॥ ६८
अन्यानि तत्र तीर्थानि पुण्यानि विविधानि च । भजन्ते तानि पुत्रस्य पितुः शुश्रूषणादपि ॥ ६९
पितुः शुश्रूषणात्तस्य दानस्य तपसः फलम् । सत्पुत्रस्य भवेद्विप्र नान्यत्कर्म समाश्रयेत् ॥ ७०
पितुः शुश्रूषणात्पुण्यं पुत्रः प्राप्नोत्यनुत्तमम् । सुकर्मणस्तु सर्वत्र इह चैव परत्र च ॥ ७१

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. झ. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °रित्युच्यते । मा° । २ ख. विद्यात्परा° । ३ घ. ट. ढ. °य्येव प° । ४ घ. ट. ड. °श्च तत्पर । पा° । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °काले ध्यानसंलीनः सा° । ६ ख. ङ. च. छ. ढ. वन्दामि । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. द्विजैः ।

जीवमानौ गुरौ(रू) एतौ स्वमातापितरौ तथा । शुश्रूषते सुतो भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु ७२
देवास्तस्यापि तुष्यन्ति ऋषयः पुण्यवत्सलाः । त्रयो लोकाश्च तुष्यन्ति पितुः शुश्रूषणादिह ॥७३
मातापित्रोस्तु यः पादौ नित्यं प्रक्षालयेत्सुतः । तस्य भागीरथीस्नानमहन्यहनि जायते ॥ ७४
पुण्यैर्मिष्टान्नपानैर्यः पितरं मातरं तथा । भक्त्या भोजयते नित्यं तस्य पुण्यं वदाम्यहम् ॥ ७५
अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं पुत्रस्य जायते । ताम्बूलैश्छादनैश्चैव पानैश्चाशनकैस्तथा ॥ ७६
भक्त्या चान्नेन पुण्येन गुरू येनाभिपूजितौ । सर्वज्ञानी भवेत्सोऽपि यशः कीर्तिमवाप्नुयात् ॥७७
मातरं पितरं दृष्ट्वा हर्षात्संभाषते सुतः । निधयस्तस्य संतुष्टा नित्यं गेहे वसन्ति च ॥
वेद्धाः सौहृदमायान्ति पुत्रस्य सुखदाः सदा ॥ ७८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थमाहात्म्ये द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६४४०

अथ त्रिषष्टितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

[*तयोश्चापि द्विजश्रेष्ठ मातापित्रोश्च स्नातयोः । पुत्रस्यापि हि सर्वाङ्गे पतन्त्यम्बुकणा यदा ॥
सर्वतीर्थसमं स्नानं पुत्रस्यापि प्रजायते] ॥ १
पतितं क्षुधितं वृद्धमशक्तं सर्वकर्मसु । व्याधितं कुष्ठिनं तातं मातरं च तथाविधाम् ॥ २
उपाचरति यः पुत्रस्तस्य पुण्यं वदाम्यहम् । विष्णुस्तस्य प्रसन्नात्मा जायते नात्र संशयः ॥ ३
प्रयाति वैष्णवं लोकं यदप्राप्यं हि योगिभिः । पितरौ विकलौ दीनौ वृद्धौ दुःखितमानसौ ॥ ४
महागदेन संतप्तौ परित्यजति पापधीः । स पुत्रो नरकं याति दारुणं कृमिसंकुलम् ॥ ५
वृद्धाभ्यां यः समाहूतो गुरुभ्यामिह सांप्रतम् । न प्रयाति सुतो भूत्वा तस्य पापं वदाम्यहम् ॥ ६
विष्ठाशी जायते मूढोऽमेध्यभोजी न संशयः । यावज्जन्मसहस्रं तु पुनः श्वानोऽभिजायते ॥ ७
पुत्रगेहे स्थितौ मातापितरौ वृद्धकौ तथा । स्वयं ताभ्यां विना भुक्त्वा प्रथमं जायते घृणिः ॥ ८
मूत्रं विष्ठां च भुञ्जीत यावज्जन्मसहस्रकम् । कृष्णसर्पो भवेत्पापी यावज्जन्मशतत्रयम् ॥ ९
मातरं पितरं वृद्धमवज्ञाय प्रवर्तते । गृध्रोऽपि जायते दुष्टो जन्मकोटिशतैरपि ॥ १०
पितरौ कुत्सते पुत्रः कटुकैर्वचनैरपि । स च पापी भवेद्व्याघ्रः पश्चाद्दुःखी प्रजायते ॥ ११
मातरं पितरं पुत्रो न नमस्यति पापधीः । कुम्भीपाके वसेत्तावद्यावद्युगसहस्रकम् ॥ १२
नास्ति मातुः परं तीर्थं पुत्राणां च पितुस्तथा । नारायणसमावेताविह चैव परत्र च ॥ १३
तस्मादहं महाप्राज्ञ पितृदेवं प्रपूजये । मातरं च तथा नित्यं यथायोगं यथाहितम् ॥ १४
पितृमातृप्रसादेन संजातं ज्ञानमुत्तमम् । त्रैलोक्यं सकलं विप्र संप्राप्तं वश्यतां मम ॥ १५

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ध. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. भूत्वा । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. गावः । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. विकलं । ४ क. ङ. च. छ. ड. °ढो ग्रामघ्राणी न । ५ घ. °था । आत्मना भुज्यते तत्र प्रथमं मिष्टमेव सः । मू° । ६ छ. °ते । ग्राहोऽपि । ट. °ते । गर्भे विजा° । ड. °ते । ग्रहोऽपि । ७ घ. ट. पश्चाद्दुष्टः । ङ. परभक्षः । ङ. ढ. पश्चाद्दक्षः । ८ ढ. °था । तारणाय हि पापाच्च सेवेदत्र प°।

अर्वाचीनं परं ज्ञानं पितुश्चास्य प्रसादतः । पराचीनं च विप्रेन्द्र वासुदेवस्वरूपकम् ॥ १६
सर्वज्ञानं समुद्भूतं पितृमातृप्रसादतः । को न पूजयते विद्वान्पितरं मातरं तथा ॥ १७
साङ्गोपाङ्गैरधीतैस्तैः श्रुतिशास्त्रसमन्वितैः । वेदैरपि च किं विप्र पिता येन न पूजितः ॥ १८
माता न पूजिता येन तस्य वेदा निरर्थकाः । यज्ञैश्च तपसा विप्र किं दानैः किं च पूजनैः ॥ १९
प्रयाति तस्य वैफल्यं न माता येन पूजिता । न पिता पूजितो येन जीवमानो गृहे स्थितः ॥२०
एष पुत्रस्य वै धर्मस्तथा तीर्थं नरेष्विह । [*एष पुत्रस्य वै मोक्षस्तथा जन्म फलं शुभम्]॥
एष पुत्रस्य वै यज्ञो दानमेव न संशयः ॥ २१
पितरं पूजयेन्नित्यं भक्त्या भावेन तत्परः । तस्य ज्ञानं समस्तं स्याद्यदुक्तं पूर्वमेव हि ॥ २२
दानस्यापि फलं लब्धं तीर्थस्यापि न संशयः । यज्ञस्यापि फलं तेन येन माताऽप्युपासिता॥२३
पिता च येन वै भक्त्या नित्यमेवाप्युपासितः । तस्य सर्वा विप्र सिद्धा यज्ञाद्याः पुण्यदाः क्रियाः
एतदर्थे मया ज्ञातं धर्मशास्त्रं श्रुतं पुरा । पितृभक्तिपरो नित्यं भवेत्पुत्रो हि पिप्पल ॥
तुष्टे पितरि संप्राप्तो यदुराजः पुरा सुखम् ॥ २५
[* रुष्टे पितरि च प्राप्तं महत्पापं पुरा भृणु । गुरुणा पौरवेणापि पित्रा शप्तेन भूतले] ॥ २६
एवं ज्ञात्वा मया सम्यग्द्वावेतौ समुपासितौ । एतयोश्च प्रसादेन प्राप्तं फलमनुत्तमम् ॥ २७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६४६७

अथ चतुःषष्टितमोऽध्यायः ।

पिप्पल उवाच—

पितुः प्रसादभावाद्वै यदुना सुखमुत्तमम् । कथं प्राप्तं संभुक्तं च [*तन्मे विस्तरतो वद ॥ १
कस्मात्पापप्रभावं च] पुत्रेण तु द्विजोत्तम । तत्सर्वं विस्तरेणापि वद मे कुण्डलात्मज ॥ २

सुकर्मोवाच—

श्रूयतामभिधास्यामि चरित्रं पापनाशनम् । नहुषस्य सुपुण्यस्य ययातेश्च महात्मनः ॥ ३
सोमवंशात्प्रसूतो वै नहुषो मेदिनीपतिः । दानधर्माननेकांश्च स चकारातुलानपि ॥ ४
शतं चैवाश्वमेधानामियाज नृपसत्तमः । वाजपेयशतं चापि अन्यान्यज्ञाननेकशः ॥ ५
आत्मपुण्यप्रभावेन ऐन्द्रं लोकमवाप सः । पुत्रं धर्मगुणोपेतं प्रजापालं विधाय सः ॥ ६
ययातिं सत्यसंपन्नं धर्मवीर्यं महामतिम् । ऐन्द्रं पदं गतो राजा यस्य पुत्रः परंतपः ॥ ७
ययातिः सत्यसंपन्नः प्रजा धर्मेण पालयेत् । [*स्वयमेव प्रपश्येद्यः प्रजाकर्माणि तान्यपि] ॥ ८
इयाज यज्ञान्धर्मात्मा श्रुत्वा धर्ममनुत्तमम् । यज्ञतीर्थादिकं सर्वं दानपुण्यं चकार सः ॥
राज्यं चकार मेधावी क्षत्रधर्मेण पालयन् ॥ ९

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ङ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. झ. ट. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. घ. ङ. छ. झ. ट. ढ. °तः । वासुदेवस्य तस्यैव पराचीनं महामते । स° । २ ञ. सुभक्तेन पुत्रे° । ३ झ. पुनर्भुक्तं द्वि° । ङ. ढ. रुरुभुक्तं । ४ ङ. धर्माचार्यं । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °वी सत्यधर्मेण वै तदा । या° । ६ ञ. °न् । अशीतिश्च स° ।

यावदशीतिसहस्राणि वर्षाणि नृपनन्दनः । [*तावत्कालं गतं तत्र ययातेस्तु महात्मनः] ॥ १०
तस्य पुत्राश्च चत्वारस्तद्वीर्यबलविक्रमाः । तेषां नामानि वक्ष्यामि शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥ ११
तस्याऽऽसीज्ज्येष्ठपुत्रस्तु रुरुर्नाम महाबलः । पुरुर्नाम द्वितीयोऽभूत्तृतीयः कुरुरेव च ॥
यदुश्चापि स धर्मात्मा चतुर्थो नृपनन्दन ॥ १२
[† एवं चत्वारः पुत्राश्च ययातेस्तु महात्मनः] । तेजसा पौरुषेणापि पितृतुल्यपराक्रमाः ॥ १३
एवं राज्यं कृतं तेन धर्मेणापि ययातिना । यशः कीर्तिश्च तस्यापि त्रैलोक्ये प्रचुराऽभवत् ॥ १४

विष्णुरुवाच—

एकदा तु द्विजश्रेष्ठो नारदो ब्रह्मनन्दनः । इन्द्रलोकं गतो द्रष्टुं देवदेवं पुरंदरम् ॥ १५
सहस्राक्षस्ततोऽपश्यद्धुताशनसमप्रभम् । देवो विप्रं समायान्तं सर्वज्ञं ज्ञानपण्डितम् ॥ १६
पूजितं मधुपर्काद्यैर्भक्त्या नमितकन्धरः । निवेश्य स्वासने पुण्ये तं पप्रच्छ महामुनिम् ॥ १७

इन्द्र उवाच—

कस्मादागमनं लोकात्किमर्थमिह चाऽऽगतः । किं तेऽद्य सुप्रियं विप्र करोम्यथ महामते ॥ १८

नारद उवाच—

देवराज कृतं सर्वं भक्त्या यच्च प्रभाषितम् । संतुष्टोऽस्मि महाप्राज्ञ प्रश्नोत्तरं वदाम्यहम् ॥ १९
महीलोकात्तु संप्राप्तः सांप्रतं तव मन्दिरम् । त्वामन्वेष्टुं समायातो दृष्ट्वा नाहुषमुत्तमम् ॥ २०

इन्द्र उवाच—

सत्यधर्मेण को राजा प्रजाः पालयते सदा । सर्वधर्मसमायुक्तः श्रुतवाञ्ज्ञानवान्गुणी ॥ २१
पृथिव्यामस्ति को राजा देवज्ञो ब्राह्मणप्रियः । ब्रह्मण्यो वेदविच्छूरो दाता यज्वा सुभक्तिमान् ॥ २२

नारद उवाच—

एभिर्गुणैस्तु संयुक्तो नहुषस्याऽऽत्मजो बली । यस्य सत्येन वीर्येण सर्वे लोकाः प्रतिष्ठिताः २३
भवादृशो हि भूर्लोके ययातिर्नहुषात्मजः । भवान्स्वर्गे स चैवास्ति भूतले भूतिवर्धनः ॥ २४
पितुः श्रेष्ठो महाराज ह्यश्वमेधशतं तथा । वाजपेयशतं चक्रे ययातिः पृथिवीपतिः ॥ २५
दत्तान्यनेकरूपाणि दानानि तेन भक्तितः । गवां लक्षसहस्राणि तथा कोटिशतानि च ॥ २६
कोटिहोमांश्चकाराथ लक्षहोमांस्तथैव च । भूमिदानादिकं दानं ब्राह्मणेभ्योऽददाच्च सः ॥ २७
साङ्गोपाङ्गः स्वरूपो हि धर्मस्तेनैव पालितः । एवंगुणैः समायुक्तो ययातिर्नाहुषो भुवि ॥ २८
वर्षाणां तु सहस्राणि ह्यशीतिर्नृपनन्दनः । राज्यं चकार सत्येन यथाविधि भवानिव ॥ २९

सुकर्मोवाच—

एवमाकर्ण्य देवेन्द्रो नारदाच्च मुनीश्वरात् । समालोच्य स मेधावी संभीतो धर्मपालनात् ॥ ३०
शतयज्ञप्रभावेन नहुषेण पुरा मम । ऐन्द्रं पदं गृहीतं च देवराजोऽभवत्तदा ॥
शचीबुद्धिप्रभावेन पदभ्रष्टो व्यजायत ॥ ३१
तादृशोऽयं महाराजः पितृतुल्यपराक्रमः । लक्ष्यते नात्र संदेहः पदमैन्द्रमवाप्स्यति ॥ ३२

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. पुस्तकस्थः ।

---

१ अ. °स्तु तुर्वसुर्वै म° । २ अ. °लः । अनुर्ना° । ३ ङ. झ. ढ. महामुने । ४ घ. ङ. छ. झ. ट. ढ. °म् । सत्यलो° । ५ ङ. ढ. वेदज्ञो । ६ ङ. प्रतापिताः । ७ ङ. °णि पुण्यानि विविधानि च । ग° । ८ घ. ङ. छ. झ. ट. ड. ढ. °वत्पुरा । श° ।

[*येन केनाप्युपायेन तं भूपं दिवमानये]। इत्येवं चिन्तयामास तस्माद्भीतः सुरेश्वरः ॥ ३३
[† भूपालस्य नृपश्रेष्ठययातेः स महद्भयात्]।[1]तमानेतुं ततो दूतं प्रेषयामास देवराट् ॥ ३४
नाहुषाय विमानं तु [2]सर्वज्ञानसमन्वितः । सारथिं मातलिं चैव विमानेन समन्वितम् ॥ ३५
गतो हि मातलिस्तत्र यत्रासौ नहुषात्मजः। प्रहितः सुरराजेन आनेतुं तं महामतिम् ॥ ३६
सभार्यां वर्तमानस्तु यथाचेन्द्रः प्रभासते । तथा ययातिर्धर्मात्मा स्वसभार्या विराजते ॥ ३७
तमुवाच महात्मानं राजानं स[3]त्यभूषणम् । सारथिर्देवराजस्य शृणु राजन्वचो मम ॥ ३८
प्रहितो देवराजेन सकाशं तव सांप्रतम् । यद्ब्रूते देवराजस्तु तत्सर्वं सुमनाः कुरु ॥ ३९
आगन्तव्यं त्वयाऽद्यैव ऐन्द्रं लोकं हि नान्यथा। पुत्रे राज्यं विसृज्यैव कृत्वा चान्तेष्टिमात्मनः ॥
इलो राजा महातेजा वसते नहुषात्मज । पुरूरवा महाबाहो विप्रचित्तिः प्रतापवान् ॥ ४१
शिविर्वसति तत्रैव मनुरिक्ष्वाकुसत्तमः । सगरो नाम मेधावी नहुषश्च पिता तव ॥ ४२
कृतवीर्यः कृतज्ञश्च शंतनुश्च महामनाः । भरतो युवनाश्वश्च कार्तवीर्यो नरेश्वरः ॥
यज्ञानाहृत्य [4]बहुधा मोदन्ते दिवि भूभृतः ॥ ४३
अन्ये ये चापि राजानो यज्वानः सुमहाबला[5]ः। सेव्यन्ते दिवि चेन्द्रेण मोदन्ते च स्वकर्मणा ४४
त्वं पुनः [6]सर्वधर्मेषु संस्थितः सांप्रतं भुवि । शक्रेण सह मोदस्व स्वर्गलोके महीपते ॥ ४५

ययातिरुवाच—

किं मया तत्कृतं कर्म येन प्रार्थयते भवान् । इन्द्रस्य देवराजस्य तत्सर्वं मे वदस्व ह ॥ ४६

मातलिरुवाच—

याव[7]च्छतसहस्राणि वर्षाणि नृपनन्दन । दानयज्ञादिकं कर्म त्वयैव परिसाधितम् ॥ ४७
दिवं गच्छ महाराज कर्मणा तेन सांप्रतम् । सख्यं च देवराजेन गत्वा कुरु महामते ॥ ४८
पञ्चात्मकशरीरस्य भूमौ त्यागं कुरुष्व हि । दिव्यं रूपं समास्थाय भुङ्क्ष्व भोगान्मनोरमान् ॥
यथा यथा कृता भूमौ यज्ञा दानं तपश्च ते । तथा तथा स्वर्गभोगाः प्रार्थयन्ते नरेश्वर ॥ ५०

ययातिरुवाच—

येन कायेन सिध्येत सुकृतं दुष्कृतं भुवि । मातले तत्कथं त्यज्य गच्छेल्लोकमुपार्जितम् ॥ ५१

मातलिरुवाच—

यत्रैवोपार्जितं कायं पञ्चात्[8]मकं मृतं नृप । तत्रैव तत्परित्यज्य[9] दिव्येनैव व्रजन्ति ते ॥ ५२
ईश्वरा मानवाः सर्वे पापपुण्यप्रसाधकाः । तेऽपि कायं परित्यज्य अधः स्वर्गं व्रजन्ति च ॥ ५३

ययातिरुवाच—

पञ्चात्मकेन कायेन सुकृतं दुष्कृतं नराः । उत्पाद्यैव प्रयान्त्येव [10]अन्यद्रूपं च मातले ॥ ५४
को विशेषो हि धर्मज्ञ भूमौ कायं परित्यजेत् । पापपुण्यप्रभावाद्वै कायस्य पतनं भवेत् ॥ ५५

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. छ. ट. पुस्तकस्थः।

---

१ घ. ज. ट. ड. प्राणवायुं । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. सर्वकामसमन्वितम् । ट. सर्वक्रमसमन्वितम् । ३ छ. ड. °त्यभाष° । ४ ड. संतुष्टा । घ. ट. मरुतः । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °लाः । सर्वे ते दि° । ट. °लाः । वसन्ति दि° । ६ क. ख. घ. च. झ. ट. ड. °र्वधर्मज्ञः सर्वधर्मेषु संस्थितः । श° । ङ. छ. ढ. °र्वकर्मज्ञः सर्वधर्मेषु सं स्थितः । श° । ७ ड. °वद-शीतिस° ।८ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °त्मकमिदं नृ° । ९ ङ. ड. °ज्य ह्यत ऊर्ध्वं व्र° । १० क. ख. च. छ. झ. अध-ऊर्ध्वं च ।

दृष्टान्तो दृश्यते सूत प्रत्यक्षं मर्त्यमण्डले । विशेषं नैव पश्यामि धर्मपुण्यस्य चाधिकम् ॥ ५६
सत्यधर्मादिकं पुण्यं येन कायेन मानवः । समर्जयति वै मर्त्यस्तं कस्माद्विप्रसर्जयेत् ॥ ५७
आत्मा कायश्च द्वावेतौ मित्ररूपावुभावपि । कायं मित्रं परित्यज्य आत्मा याति सुनिश्चितम् ५८

मातलिरुवाच—

सत्यमुक्तं त्वया राजन्कायं त्यक्त्वा प्रयाति सः । संबन्धो नास्ति तेनापि समं कायेन चाऽऽत्मनः
यस्मात्पञ्चस्वरूपोऽयं संधिजर्जरितस्तदा । जरया पीड्यमानस्तु स जीवं त्यक्तुमिच्छति ॥ ६०
जरादोषप्रभग्ने च तत्र स्थातुं स नेच्छति । आकुलव्याकुलो भूत्वा जीवं त्यक्त्वा प्रयाति सः६१
सत्येन धर्मपुण्यैश्च दानैर्नियमसंयमैः । अश्वमेधादिभिर्यज्ञैस्तीर्थैः संयमनैस्तथा ॥ ६२
सुकृतैश्चैव पुण्यैश्च जरा नैव प्रबाधते । पातकैश्च महाराज पचते कायमेव सा ॥ ६३

ययातिरुवाच—

कस्माज्जरा समुत्पन्ना कस्मात्कायं प्रपीडयेत् । मम विस्तरतः सूत वक्तुमर्हसि सत्तम ॥ ६४

मातलिरुवाच—

हन्त ते वर्णयिष्यामि जरायाः परिकारणम् । यस्माच्चैवं समुद्भूता कायमध्ये नृपोत्तम ॥ ६५
पञ्चभूतात्मकः कायो विषयैः पञ्चभिर्वृतः । यमात्मा त्यजते राजन्स कायः परिधक्ष्यते ॥ ६६
वह्निना दीप्यमानस्तु सरसः प्रज्वलेन्नृप । तस्माद्विजायते धूमो धूमान्मेघश्च जायते ॥ ६७
मेघात्प्रवर्तते चाम्भस्ततः पृथ्वी प्रजायते । ऊर्ध्वमायाति सा पृथ्वी यथा नारी रजस्वला ॥६८
तस्मात्प्रजायते गन्धो गन्धाद्रसो नृपोत्तम । रसात्प्रभवते चान्नमन्नाच्छुक्रं न संशयः ॥ ६९
शुक्राद्धि जायते कायः कुरूपः काय एव च । यथा पृथ्वी सृजेद्गन्धान्रसैश्चरति भूतले ॥ ७०
तथा कायश्चरेन्नित्यं रसाधारो हि सर्वशः । गन्धश्च जायते तस्माद्गन्धाद्रसो भवेत्पुनः ॥ ७१
तस्माज्जज्ञे महावह्निर्दृष्टान्तं पश्य भूपते । यथा काष्ठाद्भवेद्वह्निः पुनः काष्ठं प्रकाशयेत् ॥ ७२
कायमध्ये रसादग्निस्तद्वदेव प्रजायते । तत्र संचरते नित्यं कायं पुष्णाति भूपते ॥ ७३
यावद्रसस्य चाऽऽधिक्यं तावज्जीवः प्रशान्तिमान् । चरित्वा तादृशं वह्निः क्षुधारूपेण वर्तते॥७४
अन्नमिच्छत्यसौ तीव्रः पयसा च समन्वितम् । प्रदा(धा)नं लभते चान्नमुदकं चापि भूपते ॥७५
शोणितं चरते वह्निस्तद्वद्वीर्यं न संशयः । यक्ष्मरोगो भवेत्तस्मात्सर्वकायप्रणाशकः ॥ ७६
रसाधिक्यं भवेद्राजन्नथ वह्निः प्रशाम्यति । रसेन पीड्यमानस्तु ज्वररूपोऽभिजायते ॥ ७७
ग्रीवापृष्ठं कटिं पायुं सर्वास्वेव तु संधिषु । आरुध्य तिष्ठते वह्निः काये वह्निः प्रवर्तते ॥ ७८
तस्याऽऽधिक्यं चरेन्नित्यं कायं पुष्णाति संमतः । रसस्तु वृद्धिमायाति बलरूपो भवेत्तदा ॥ ७९
अतिरिक्तो बलेनैव वीर्यान्मर्माणि चालयेत् । तेनैव जायते कामैः शोषवान्पुरुषो भवेत् ॥ ८०
स कामाग्निः समाख्यातो बलनाशकरो नृप । मैथुनस्य प्रसङ्गेन विनाशत्वं कलेवरे ॥ ८१
नारीणां संश्रयेत्पाणी पीडितः कामवह्निना । मैथुनस्य प्रसङ्गेन मूर्छते मर्म कृन्तति ॥ ८२
तेजोहीनो भवेत्कायो बलहीनश्च जायते ॥ ८३
बलहीनो यदा स्याद्वै दुर्बलो वह्निनेरितः । [*स वह्निः प्रचरेत्कायः(ये) शोणितं शुक्रमेव च ८४

* क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थमेतत् ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. प्रत्यक्षं । २ ङ. ढ. °मि पापपु° । ३ घ. ढ. स सर्जति ततो म° । ४ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °ति स निश्चितः । मा° । ङ. ढ. °ति सुनिश्चितः । मा° । ५ छ. प्रजायते । ६ ङ. भूपते । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °मः शल्यरूपो भवेन्नृप । स । ८ क. ख. च. छ. झ. °ह्निपीडितः ।

शुक्रशोणितयोर्नाशाच्छून्यदेहो विजायते । अतीव जायते वायुः प्रचण्डो दारुणाकृतिः ॥
विवर्णो दुःखसंतप्तः शून्यबुद्धिस्ततो भवेत्] ॥ ८५
दृष्टा श्रुता च या नारी तच्चित्तो भ्रमते सदा । तृप्तिर्न जायते काये [*लोलुपे चित्तवर्त्मनि॥८६
विरूपश्च सुरूपश्च ध्यानान्मध्ये प्रजायते । बलहीनो यदा कामी मांसशोणितसंक्षयात् ॥ ८७
पलितं जायते] काये नाशिते कामवह्निना । तस्मात्संजायते कामी वृद्धो भूत्वा दिने दिने ॥८८
सुरते चिन्तते नारीं यथा वार्धुषिको नरः । तथा तथा भवेद्धानिस्तेजसोऽस्य नरेश्वर ॥ ८९
तस्मात्प्रजायते कामो नाशरूपो न संशयः । प्राणिनां कालरूपेण ज्वरो भवति दारुणः ॥ ९०
स्थावरा जङ्गमाः सर्वे ज्वरेण परिपीडिताः । नाशमायान्ति ते सर्वे बहुपीडाप्रपीडिताः ॥ ९१
अनेन विधिना जीर्णमन्यत्किं ते वदाम्यहम् । एवमुक्तो महाप्राज्ञो मातलिं वाक्यमब्रवीत् ॥ ९२

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थकथने चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६५२९

अथ पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ।

ययातिरुवाच—
धर्मस्य रक्षकः कायो मातले आत्मना सह । नाकमेष न प्रयाति तन्मे त्वं कारणं वद ॥ १
मातलिरुवाच—
पञ्चानामपि भूतानां संगतिर्नास्ति भूपते । आत्मना सह भद्रं ते संगत्या नैव वर्तते ॥ २
सर्वेषां नात्र संघातः कायग्रामे प्रवर्तते । जरया पीडिताः सर्वे स्वं स्वं स्थानं प्रयान्ति ते ॥ ३
रसाधिका स्यात्पृथिवी सा राजन्परिकथ्यते । रसैः क्लिन्ना ततः पृथ्वी मृदुत्वं याति भूपते ॥ ४
भिद्यते पिपीलिकाभिर्मूषिकाभिस्तथैव सा । छिद्राण्येव प्रजायन्ते वल्मीकाश्च महोदराः ॥ ५
तद्वत्काये प्रजायन्ते गण्डमाला विचर्चिकाः । क्रिमिभिर्भिद्यमानश्च काय एष [† नरोत्तम ॥ ६
गुल्मास्तत्र प्रजायन्ते सद्यःपीडाकरास्तदा । एभिर्दोषैः समायुक्तः कायोऽयं नहुषात्मज ॥ ७
कथं प्राणसमायोगाद्दिवं याति] नरेश्वरः । काये पार्थिवभागोऽयं समानार्थः प्रतिष्ठितः ॥ ८
न कायः स्वर्गमायाति यथा पृथ्वी तथा स्थितः । एवं ते सर्वमाख्यातं दोषो वै पार्थिवस्य हि ॥ ९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थकथने पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६५६८

अथ षट्षष्टितमोऽध्यायः ।

ययातिरुवाच—
पापाच्च पतते कायो धर्माच्च शृणु मातले । विशेषं नैव पश्यामि पुण्यस्यापि महीतले ॥ १

* क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थमेतत् । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठो घ. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. विषण्णो । २ क. ङ. ट. ढ. कायो । ३ ङ. °ने । स्मरते चिन्तितां ना° । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °नां क्षयरू° । ५ ङ. °वें कामपीडासुदुःखिताः । ६ ङ. झ. ढ. °ह वर्तन्ते संगत्या नैव पञ्च ते । ७ क. ख. ङ. च. झ. ढ. तत्र । ट. चात्र । ८ ग. घ. छ. ज. झ. ड. ढ. °मे न व° । ९ ङ. कायः । १० क. ख. च. प्रकल्पितः ।

पुनः प्रजायते कायो यथा हि पतनं पुरा । कथमुत्पद्यते देहस्तन्मे[1] त्वं कारणं वद ॥ २

मातलिरुवाच—

अथ नारकिणां पुंसामधर्मादेव केवलात् । क्षणमात्रेण भूतेभ्यः शरीरमुपजायते ॥ ३
तद्वद्धर्मेण चैकेन देवानामौपपादिकम् । सद्यः प्रजायते दिव्यं शरीरं भूतसारतः ॥ ४
कर्मणा व्यतिमिश्रेण यच्छरीरं महात्मनाम् । तद्रूपपरिमाणेन विज्ञेयं हि चतुर्विधम् ॥ ५
उद्भिज्जाः स्थावरा ज्ञेयास्तृणगुल्मादिरूपिणः । कृमिकीटपतङ्गाद्याः स्वेदजा नाम देहिनः ॥ ६
अण्डजाः पक्षिणः सर्वे नक्रा मत्स्याश्च भूपते । जरायुजाश्च विज्ञेया मानुषाः सचतुष्पदाः ॥ ७
तत्र सिक्ता जलैर्भूमिरन्न ऊष्माऽभिजायते । वायुना धम्यमाना च क्षेत्रे बीजं प्रवर्तते ॥ ८
यथा तप्तानि बीजानि संसिक्तान्यम्भसा पुनः । ऊष्मणा च मृदुत्वं च मूलभावं प्रयाति च ॥ ९
तन्मूलादङ्कुरोत्पत्तिरङ्कुरात्पर्णसंभवः । पर्णान्नालं ततः काण्डं तत्काण्डात्प्रभवः पुनः ॥ १०
प्रभवाच्च भवेत्क्षीरं क्षीरात्तण्डुलसंभवः । तण्डुलाच्च ततः पक्वात्सृजन्त्यौषधयस्तदा ॥ ११
यवाद्याः शालि[8]संपूर्वाः श्रेष्ठा[9]स्तत्र दश स्मृताः । ओषध्यः फलसारा याः शेषाः शुद्राः प्रकीर्तिताः
एतास्तृणा मर्दिताश्च मुनिभिः पूर्वसंस्कृताः । शूर्पोलूखलपात्राद्यैः स्थालिकोदकवह्निभिः ॥ १३
षड्विधा हि स्वभेदेन परिणामं व्रजन्ति ताः । अन्योन्यरससंयोगादनेकस्वादतां गताः ॥ १४
भक्ष्यं भोज्यं[11] पेयलेह्यं चोष्यं खाद्यं च भूपते । तासां भेदाः षडङ्गाश्च मधुराद्याश्च षड्गुणाः ॥ १५
तदन्नं पिण्डकवलैर्ग्रासैर्भुक्तं च देहिभिः । अन्तःस्थूलाशये सर्व[12]प्राणान्स्थापयति क्रमात् ॥ १६
अपक्वभुक्तमाहारं[13] स वायुः कुरुते द्विधा । संप्रविश्यान्नमध्ये तु पक्वं कृत्वा पृथग्गुणम् ॥ १७
अग्नेर्मूर्ध्नि जलं स्थाप्यं तदन्नं च जलोपरि । जलस्याधः स्वयं प्राणः कोष्ठाग्निं धमते शनैः ॥ १८
वायुना धम्यमानोऽग्निरत्युष्णं कुरुते जलम् । तदन्नमुष्णयोगेन समन्तात्पच्यते पुनः ॥ १९
द्विधा भवति तत्पक्वं[14] कीटं चापि पृथग्रसम् । मलैर्द्वादशभिः कीटं भिन्नदेहाद्बहिर्व्रजेत् ॥ २०
कर्णाक्षिनासिकाजिह्वादन्तो[15]ष्ठप्रजननं गुदम् । मलान्स्रवेत्कप(फ)स्वेदो(दौ) विण्मूत्रं द्वादश स्मृताः[16] ॥
ताभ्यां वै प्रतिबद्धाश्च सर्वा नाड्यः समन्ततः । तासां मुखे ततः सूक्ष्मं प्राणः स्थापयते रसम् ॥
रसेन तेन नाडीस्ताः प्राणः पूरयते पुनः । संतर्पयन्ति ता नाड्यः पूर्णा देहं समन्ततः ॥ २३
ततः स नाडीमध्यस्थः श(शा)रीरेणोष्मणा रसः । पच्यते पच्यमानस्य भवेत्पाकद्वयं पुनः ॥ २४
त्वङ्मांसास्थि मज्जा मेदो रुधिरं च प्रजायते । रक्ताल्लोमानि मांसं च केशाः स्नायुश्च मांसतः ॥
स्नायोर्मज्जा तथाऽस्थीनि वसा[17] मज्जास्थिसंभवा । मज्जाकारेण वै कल्पं शुक्रं च प्रसवात्मकम् ॥
इति द्वादश अन्नस्य परिणामाः प्रकीर्तिताः । शुक्रेऽन्नस्य परीणामः शुक्राद्देहस्य संभवः ॥ २७
ऋतुकाले यदा शुक्रं निर्दोषं योनिसंस्थितम् । तदा तद्वायुना स्पृष्टं स्त्रीरक्तमेकतां नयेत् ॥ २८
विसर्गकाले शुक्रस्य जीवः कारणसंयुतः । नित्यं प्रविशते योनिं कर्मभिः स्वैर्विचालितः ॥ २९

---

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °न्मे विस्तरतो व° । २ ङ. °त् । लक्ष्यमा° । ३ ञ. °पादुक° । ४ क. ख. घ ङ. च. छ. झ. ट. ड. तद्भूतप° । ५ ङ. नाभिदे° । ६ ङ. °था तु कामिनीयोनिः संसिक्ता रेतसा । ७ ञ. ऊष्मतां । ८ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. °लिपर्यन्ताः श्रे° । ९ क. ख. ङ. च. छ झ. ढ. श्रेष्ठाः सप्तद° । १० क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °एता लूना म° । ट. एताः पुनर्मर्दि° । ११ घ. ज. ट. ड. °ज्यं च पेयं च लेह्यं चोष्यं च पिच्छलम् । ता° । १२ ग. सर्वे प्रा° । १३ ञ. °रं परायुः । १४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °क्वं पृथक्कीटं पृ° । १५ घ. ङ. °न्तोच्छिष्टमलं गु° । १६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ° °ताः । हृत्पादौ प्र° । १७ क. ख. च. छ. झ. नखा । घ. ज. ट. ड. ततो ।

शुक्रं च रक्तमेकस्थमेकाहात्कललं भवेत् । पञ्चरात्रेण कललं बुद्बुदत्वं ततो व्रजेत् ॥ ३०
भवते मासमात्रेण पञ्चधा जायते पुनः । ग्रीवा शिरश्च स्कन्धश्च पृष्ठवंशस्तथोदरम् ॥ ३१
पाणी पादौ तथा पार्श्वौ कटिर्गात्रं तथैव च । मासद्वयेन सर्वाणि क्रमशः संभवन्ति च ॥ ३२
[*त्रिभिर्मासैः प्रजायन्ते शतशोऽङ्कुरसंभवाः । मासैश्चतुर्भिर्जायते अङ्गुल्यादि यथाक्रमम्]॥३३
मुखं नासा च कर्णौ च मासैर्जायन्ति पञ्चभिः । दन्तपङ्क्तिस्तथा जिह्वा जायते च ततः पुनः ३४
कर्णयोश्च भवेच्छिद्रं षण्मासाभ्यन्तरे पुनः । पायुर्मेण्ढ्रमुपस्थं च शिश्नश्चाप्युपजायते ॥ ३५
संधयो ये च गात्रेषु मासैर्जायन्ति सप्तभिः ॥ ३६
प्रत्यङ्गमङ्गं संपूर्णं शिरः केशसमन्वितम् । विभक्तावयवं स्पष्टं पुनर्मासाष्टमेव(?) च ॥ ३७
पञ्चात्मकसमायुक्तः परिपक्वशरीरकः । मातुराहारवीर्येण षड्विधेन रसेन च ॥
नाभिसूत्रनिबद्धेन वर्धते स दिने दिने ॥ ३८
ततः स्मृतिं लभेज्जीवः संपूर्णेऽस्मिञ्शरीरके । दुःखं सुखं विजानाति निद्रासुप्तं पुराकृतम् ॥३९
मृतश्चाहं पुनर्जातो जातश्चाहं पुनर्मृतः । नानायोनिसहस्राणि मया दृष्टान्यनेकशः ॥ ४०
अधुना जातमात्रोऽहं प्राप्तसंस्कार एव च । ततः श्रेयः करिष्यामि येन गर्भे न संभवः ॥ ४१
गर्भस्थश्चिन्तयत्येवमहं गर्भाद्विनिःसृतः । अध्येष्यामि परं ज्ञानं संसारविनिवर्तकम् ॥ ४२
अवश्यं गर्भदुःखेन महता परिपीडितः । जीवः कर्मवशादास्ते मोक्षोपायं विचिन्तयन् ॥ ४३
यथा गिरिगुहाक्रान्तः कश्चिद्दुःखेन तिष्ठति । तथा जरायुणा देही दुःखं तिष्ठति दुःखितः ॥४४
पतितः सागरे यद्वद्दुःखमास्ते समाकुलः । गर्भोदकेन सिक्ताङ्गस्तथाऽऽस्ते व्याकुलात्मकः ॥ ४५
लोहकुम्भे यथा न्यस्तः पच्यते कश्चिदग्निना । गर्भकुम्भे तथा क्षिप्तः पच्यते जठराग्निना ॥ ४६
सूचीभिरग्निवर्णाभिर्दुर्भिन्नस्य निरन्तरम् । यद्दुःखं जायते तस्य तद्गर्भेऽष्टगुणं भवेत् ॥ ४७
गर्भवासात्परं वासं कष्टं नैवास्ति कुत्रचित् । देहिनां दुःखमतुलं सुघोरमपि संकटम् ॥ ४८
इत्येतद्गर्भदुःखं हि प्राणिनां परिकीर्तितम् । चरस्थिराणां सर्वेषामात्मगर्भानुरूपतः ॥ ४९
गर्भात्कोटिगुणं पीडा यातुर्जन्मनि पीडनात् । संमूर्छितस्य जायेत जायमानस्य देहिनः ॥ ५०
इक्षुवत्पीड्यमानस्य पापमुद्गरकेण च । गर्भान्निष्क्रममाणस्य प्रबलैः सूतिवायुभिः ॥
जायते सुमहद्दुःखं परित्राणं न विदन्ति ॥ ५१
यन्त्रेण पीड्यमानाः स्युर्निःसारांश्च यथेक्षवः । तथा शरीरं योनिस्थं पात्यते यन्त्रपीडनात् ॥ ५२
अस्थिमद्वर्तुलाकारं स्नायुबन्धनवेष्टितम् । रक्तमांसवसाक्लिष्टं विण्मूत्रद्रव्यभाजनम् ॥ ५३
केशलोमनखच्छन्नं रोगायतनमुत्तमम् । वदनैकमहाद्वारं गवाक्षाष्टकभूषितम् ॥ ५४
ओष्ठद्वयकपाटं तु दन्तजिह्वागलान्वितम् । नाडीस्वेदप्रवाहं च कफपित्तपरिप्लुतम् ॥ ५५
[†जराशोकसमाविष्टं कालवक्त्रानले स्थितम् । कामक्रोधसमाक्रान्तं श्वसनैश्चोपमर्दितम्]॥५६
[*भोगतृष्णातुरं मूढं रागद्वेषवशानुगम्]। सवृत्ताङ्गं च प्रत्यङ्गं जरायुपरिवेष्टितम् ॥ ५७

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ ञ. भवेत्तु मा° । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पर्वाणि । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. ततो नखाः । क° । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °कधा । अ° । ५ ङ. °द्रा योनियन्त्राणि° । ६ ग. घ. ज. °लैः सूति° । ७ घ. ट. °राश्चासितक्ष° । ८ क. ख. च छ. झ. ड. °ससदालिप्त वि° ।

संकटेनाविविक्तेन योनिमार्गेण निर्गतम् । विण्मूत्ररक्तंचिभाङ्गं षट्कौशिकसमुद्भवम् ॥ ५८
अस्थिपञ्जरसंघातं ज्ञेयमस्मिन्कलेवरे । शतत्रयं षष्ट्यधिकं पञ्चपेशीशतानि तु ॥ ५९
सार्धाभिस्तिसृभिश्छन्नं समन्ताद्रोमकोटिभिः । शरीरं स्थूलसूक्ष्माभिर्दृश्यादृश्याश्च ताः स्मृताः ६०
एतावतीभिर्नाडीनां कोटिभिस्तत्समन्वितम् । प्रस्वेदमशुचिं ताभिरन्तरस्थं च तेन हि ॥ ६१
द्वात्रिंशद्दशनाः प्रोक्ता विंशतिश्च नखाः स्मृताः । पित्तस्य कुडवं ज्ञेयं कफस्यार्धाढकं तथा ॥६२
वसायाश्च पैलत्रिंशत्तदर्धं कैललस्य वा । वातार्बुदपलं ज्ञेयं पलानि दश मेदसः ॥ ६३
पलत्रयं महारक्तं मज्जा रक्ताच्चतुर्गुणा । शुक्रार्धकुडवं ज्ञेयं तदर्धं देहिनां बलम् ॥ ६४
मांसस्य चैकपिण्डेन पलसाहस्रमुच्यते । रक्तं पलशतं ज्ञेयं विण्मूत्रं चाप्रमाणतः ॥ ६५
इति देहगृहं राजन्नित्यमन्वेष्यमात्मनः । अविशुद्धं विशुद्धस्य कर्मबन्धविनिर्मितम् ॥ ६६
[*शुक्रशोणितसंयोगाद्देहः संजायते क्वचित् । नित्यं विण्मूत्रपूर्णश्च तेनायमशुचिः स्मृतः ॥ ६७
यथा वै विष्ठया पूर्णः (र्णोऽ)शुचिः स्यात्तु बहिर्घटः]।पञ्चभिः शोध्यमानोऽपि देहोऽयमशुचिर्भवेत्
यं प्राप्यातिपवित्राणि पञ्चगव्यं हवींषि च । अशुचित्वं क्षणाद्यान्ति कोऽन्योऽस्मादशुचिस्ततः॥
[*हृद्यान्यप्यन्नपानानि यं प्राप्य सुरभीणि च। अशुचित्वं प्रयान्त्याशु कोऽन्यः स्यादशुचिस्ततः]
हे जनाः किं न पश्यध्वं यो निर्याति दिने दिने । देहात्तु कश्मलं पूतिस्तदाधारः कथं शुचिः॥
देहः संसिच्यमानोऽपि पञ्चगव्यकुशाम्बुभिः । घृष्यमाण इवाङ्गारो निर्मलत्वं न गच्छति ॥ ७२
स्रोतांसि यस्य सततं प्रवहन्ति क्षणे क्षणे । कफमूत्राद्यत्यशुचिः स देहः शुध्यते कथम् ॥ ७३
सर्वाशुचिविलग्नस्य शरीरस्य न विद्यते । शुचिरेकः प्रदेशोऽपि शुचिर्न स्यादृतेऽपि वा ॥ ७४
दृष्ट्वा च देहस्रोतांसि मृदाऽद्भिः शोध्यते करः । तथाऽप्यशुचिभाजश्च न विरज्यन्ति ते नराः ७५
कायमगरुधूपाद्यैर्यत्नेनापि सुसंस्कृतम् । न जहाति स्वभावं हि श्वपुच्छमिव नामितम् ॥ ७६
यथा जात्यैव कृष्णोर्णा न शुक्ला जातु जायते । संशोध्यमानाऽपि तथा भवेन्मूर्तिर्न निर्मला॥७७
जिघ्रन्नपि स्वदुर्गन्धं पश्यन्नपि मलं स्वकम् । न विरज्येत लोकोऽयं पीडयन्नपि नासिकाम् ॥७८
अहो मोहस्य माहात्म्यं येन व्यामोहितं जगत् । जिघ्रन्पश्यन्स्वकान्दोषान्कायस्य न विरज्यते॥
स्वदेहाशुचिगन्धेन यो विरज्येत मानवः । विरागकारणं तस्य किमन्यदुपदिश्यते ॥ ८०
सर्वमेव जगत्पूतं देहमेवाशुचि परम् । जन्मनाऽवयवस्पर्शाच्छुचिरप्यशुचिर्भवेत् ॥ ८१
गन्धलेपापनोदार्थं शौचं देहस्य कीर्तितम् । यस्यापि विगमात्पश्चाद्भावशुद्ध्या विशुध्यति ॥ ८२
गङ्गातोयेन सर्वेण मृद्भारैर्गात्रलेपनैः । मर्त्यो दुर्गन्धदेहोऽसौ भावदुष्टो न शुध्यति ॥ ८३
तीर्थस्नानैस्तपोभिश्च दुष्टात्मा न च शुध्यति । स्वमूर्तिः क्षालिता तीर्थे न शुद्धिमधिगच्छति॥८४
अन्तर्भावप्रदुष्टस्य विशतोऽपि हुताशनम् । न स्वर्गो नापवर्गश्च देहनिर्बन्धनं परम् ॥ ८५
भावशुद्धिः परं शौचं प्रमाणं सर्वकर्मसु । अन्यथाऽऽलिङ्ग्यते कान्ता भावेन दुहिताऽन्यथा ॥८६
मनसो भिद्यते वृत्तिर्भिन्नेष्वपि च वस्तुषु । अन्यथैव ततः पुत्रं भावयत्यन्यथा पतिम् ॥ ८७

* एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठो ङ. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °क्तसिक्ताङ्गं । २ ढ. कुण्डं त्रिंशे° । ३ घ. ङ. ज. झ. ट. ढ. पलं विंश° । ४ अ. बाल्लस्य । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °न्ति गिरेरिव । क° । ६ अ. स्यादते° । ७ घ. ङ. छ. ज. झ. ट. ड. ढ. °पि सुदु° । ८ अ. °मेव शु° । ९ घ. ट. ढ. °द्भारैः शतले° । १० क. ख. °रैश्च नगोपमैः । आ मृत्योराचरञ्शौचं भा° । छ. °रैर्न गोमयैः । आ मृत्योराचरञ्शौचं भा° । झ. °रैश्च नगोपमैः । म° । ११ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °निर्दहनं ।

यथा यथा स्वभावस्य महाभागं मुदावहम् । परित्यक्ता यथा भार्या भावहीना न कामयेत् ॥८८
तस्माद्विविधमन्नाद्यं भक्ष्याणि सुरभीणि च । स्वैभावेन नरस्तस्माद्भावः सर्वत्र कारणम् ॥ ८९
चित्तं शोधय यत्नेन किमन्यैर्बाह्यशोधनैः । भावतः शुचिः शुद्धात्मा स्वर्गं मोक्षं च विन्दति ॥९०
ज्ञानामलाम्भसा पुंसः सद्वैराग्यमृदा पुनः । अविद्यारागविण्मूत्रलेपो नश्येद्विशोधनैः ॥ ९१
एवमेतच्छरीरं हि निसर्गादशुचि विदुः । अध्यात्मसारानिःसारं कदलीसारसंनिभम् ॥ ९२
ज्ञात्वैवं देहदोषं यः प्राज्ञः स शिथिलो भवेत् । सोऽतिक्रामति संसारं दृढग्राहीव तिष्ठति ॥ ९३
एवमेतन्महाकष्टं जन्मदुःखं प्रकीर्तितम् । पुंसामज्ञानदोषेण नानाकर्मवशेन च ॥ ९४
गर्भस्थस्य मतिर्याऽऽसीत्संजातस्य प्रणश्यति । संमूर्छितस्य दुःखेन योनियन्त्रप्रपीडनात् ॥ ९५
बाह्येन वायुना तस्य मोहसङ्गेन देहिनाम् । स्पृष्टमात्रेण घोरेण ज्वरः समुपजायते ॥ ९६
तेन ज्वरेण महता महामोहः प्रजायते । संमूढस्य स्मृतिभ्रंशः शीघ्रं संजायते पुनः ॥ ९७
स्मृतिभ्रंशात्तस्य पूर्वकर्मज्ञानसमुद्भवा । रतिः संजायते पूर्णा जन्तोस्तत्रैव जन्मनि ॥ ९८
रक्तो मूढश्च लोकोऽयमकार्ये संप्रवर्तते । न चाऽऽत्मानं विजानाति न परं न च दैवतम् ॥ ९९
न शृणोति परं श्रेयः सति चक्षुषि नेक्षते । समे पथि शनैर्गच्छन्स्खलतीव पदे पदे ॥ १००
स्वापं सुप्तो न जहाति बोध्यमानो बुधैरपि । संसारे क्लिश्यते तेन नरो लोभवशानुगः ॥ १०१
गर्भस्मृतेरभावे च शास्त्रमुक्तं शिवेन च । नानादुःखविनाशाय स्वर्गमोक्षप्रसाधनम् ॥ १०२
येन त्वस्मिञ्शिवे ज्ञाते धर्मकर्मार्थसाधने । न कुर्वत्यात्मनः श्रेयस्तदत्र महदद्भुतम् ॥ १०३
अव्यक्तेन्द्रियवृत्तित्वाद्बाल्ये दुःखं महत्पुनः । इच्छन्नपि न शक्नोति वक्तुं कर्तुं च सत्कृतम् ॥ १०४
भुङ्क्ते तेन महद्दुःखं बाल्येन व्याधिनाऽन्यथा । बाल्यरोगैश्च विविधैः पीडाबालग्रहैरपि ॥ १०५
तृड्बुभुक्षापरीताङ्गः क्वचिद्गच्छति तिष्ठति । विण्मूत्रमज्जनार्थं च मोहाद्बालः समाचरेत् ॥ १०६
[*कौमारः कर्णवेधेन मातापित्रोश्च लालनम् । अक्षराध्ययनाद्यैश्च दुःखं स्याद्गुरुशासनम् ॥१०७
अन्यत्रेन्द्रियवृत्तिश्च कामरागप्रयोजनात् । रोगावृतस्य सततं कुतः सौख्यं च यौवने ॥ १०८
ईर्षया सुमहद्दुःखं मोहाद्दुःखं सुजायते] । तत्र स्यात्कुपितस्यैव रागो दुःखाय केवलम् ॥ १०९
रात्रौ न कुरुते निद्रां कामाग्निपरिखेदितः । दिवा वाऽपि कुतः सौख्यमर्थोपार्जनचिन्तया ॥११०
व्यवायाश्रितदेहस्य ये पुंसः शुक्रबिन्दवः । [*न ते सुखाय मन्तव्याः स्वेदजा इव बिन्दवः] ॥१११
कृमिभिः पीड्यमानस्य कुष्ठिनः पामरस्य च । कण्डूयनाभितापेन यत्सुखं स्त्रीषु तद्विदुः ॥ ११२
यादृशं मन्यते सौख्यमर्थोपार्जनचिन्तया । तादृशं स्त्रीषु मन्तव्यमधिकं नैव विद्यते ॥ ११३
मर्त्यस्य वेदना सैव यां विना चित्तनिर्वृतिः । ततोऽन्योन्यं पुरा प्राप्तमन्ते सैवान्यथा भवेत् ॥११४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ढ. 'गमुदाहृतम् । पं । २ ङ. उदाहृतः । ३ च. छ. झ. ढ. 'त् । नाद्याद्वि' । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. अभावेन । ५ क. ख. छ. झ. ड. °हसंज्ञेन । ६ घ. ङ. द्वारेण । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. तूर्णं । ८ क. ख. ङ. च. छ. ड. ढ. वक्रो । ९ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. 'दे । सत्यां बुद्धौ न जानाति । १० क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. च । तद्दुःखकथनार्थाय । ११ ङ. संस्कृतं । १२ क. ख. घ. ङ. च. ड. ढ. दर्त्त । १३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. लौल्येन । १४ ङ. छ. झ. ढ. °त्रभक्षणार्यं च । १५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. ताडनम् । १६ क. ख. ङ. च. झ. ढ.प्रमत्तेन्द्रियवृत्तिश्च । १७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ढ. 'मिभिस्ताड्य° । १८ घ. ज. ट. गण्डस्य ।

तदेवं जरया ग्रस्तमामयाव्यपि न प्रियम् । अपूर्ववत्स्वमात्मानं जरया परिपीडितम् ॥
यः पश्यन्न विरज्येत कोऽन्यस्तस्मादचेतनः ॥ ११५
जराभिभूतोऽपि जन्तुः पत्नीपुत्रादिबान्धवैः । अशक्तत्वाद्दुराचारैर्भृत्यैश्च परिभूयते ॥ ११६
धर्ममर्थं च कामं च मोक्षं न जरया पुनः । शक्तः साधयितुं तस्माद्युवा धर्मं समाचरेत् ॥ ११७
वातपित्तकफादीनां वैषम्यं व्याधिरुच्यते । वातादीनां समूहेन देहोऽयं परिकीर्तितः ॥
तस्माद्व्याधिमयं ज्ञेयं शरीरमिदमात्मनः ॥ ११८
वातादिव्यतिरिक्तस्य व्याधीनां च जनस्य च । रोगैर्नानाविधैर्याति देही दुःखान्यनेकधा ॥
तानि च स्वात्मवेद्यानि किमन्यत्कथयाम्यहम् ॥ ११९
एकोत्तरं मृत्युशतमस्मिन्देहे प्रतिष्ठितम् । तत्रैकः कालसंयुक्तः शेषास्त्वागन्तवः स्मृताः ॥ १२०
ये त्विहाऽऽगन्तवः प्रोक्तास्ते प्रशाम्यन्ति भेषजैः । जपहोमप्रदानैश्च कालमृत्युर्न शाम्यति ॥ १२१
यदि वाऽपमृत्युर्न स्याद्वै विषाणामदनं किल । नापैति तत्र पुरुषो ह्यपमृत्योर्बिभेति सः ॥ १२२
विविधा व्याधयस्तत्र सर्पाद्याः प्राणिनस्तथा । विषाणि चाभिचाराश्च मृत्योर्द्वाराणि देहिनाम् ॥
पीडितं सर्वरोगाद्यैरपि धन्वन्तरिः स्वयम् । प्रतिकर्तुं न शक्नोति कालप्राप्तं हि नान्यथा ॥ १२४
नौषधं न तपो दानं न मन्त्रा न च बान्धवाः । शक्नुवन्ति परित्रातुं नरं कालेन पीडितम् ॥ १२५
रसायनतपोयज्ञयोगसिद्धिमहात्मभिः । अवान्तरितशान्तिः स्यात्कालमृत्युमवाप्नुयात् ॥
जायते योनिकोटीषु मृतः कर्मवशात्पुनः ॥ १२६
देहभेदेन यः पुंसां वियोगः कर्मसंक्षयात् । मरणं तद्विनिर्दिष्टं न नाशः परमार्थतः ॥ १२७
महातमःप्रविष्टस्य च्छिद्यमानेषु मर्मसु । यद्दुःखं मरणे जन्तोर्न तस्येहोपमा क्वचित् ॥ १२८
हा तात मातः कान्तेति क्रन्दत्येवं सुदुःखितः । मण्डूक इव सर्पेण ग्रस्यते मृत्युना जगत् ॥ १२९
बान्धवैः स परित्यक्तः प्रियैश्च परिवारितः । निश्वसन्दीर्घमुष्णं च मुखेन परिशुष्यते ॥ १३०
शय्यान्तः परिवृत्तश्च मुह्यते च मुहुर्मुहुः । संमूढः क्षिपतेऽत्यर्थं हस्तपादावितस्ततः ॥ १३१
शय्यातः पतते भूमिं भूमेः शय्यां पुनर्महीम् । विवशस्त्यक्तलज्जश्च मूत्रविष्ठानुलेपितः ॥ १३२
याचमानश्च सलिलं शुष्ककण्ठौष्ठतालुकः । चिन्तयानश्च वित्तानि कस्यैतानि मृते मयि ॥ १३३
यमदूतैर्नीयमानः कालपाशेन कर्षितः । म्रियते पश्यतामेवं कण्ठे घुरघुरायते ॥ १३४
जीवस्तु जन्मनैकेन देहाद्देहमिति क्रमात् । संप्राप्योत्तरसङ्गं च देहं त्यजति पूर्वकम् ॥ १३५
[*मरणात्प्रार्थनादुःखमधिकं हि विवेकिनाम् ।] क्षणिकं मरणाद्दुःखमनन्तं प्रार्थनाकृतम् ॥ १३६
जगतां पतिरर्थित्वाद्विष्णुर्वामनतां गतः । अधिकः कोऽपरस्तस्माद्यो न यात्यतिलाघवम् ॥ १३७
ज्ञातं मयेदमधुना मृत्योरधिकमद्भुतम् । न परं प्रार्थयेद्भूयस्तृष्णा लाघवकारणम् ॥
निसर्गात्सर्वभूतानामिति दुःखपरंपरा ॥ १३८
चतुर्मासानतीतानि दुःखान्येतानि यानि च । न नरः शोचयेज्जन्म न विरज्यति तेन वै ॥ १३९
अत्याहारान्महद्दुःखमनाहारान्महातुरः । त्रुटते भोजने कण्ठमन्यच्चैवं कुतः सुखम् ॥ १४०

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ घ. ज. ट. °रिवारित° । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °नां पञ्जरस्य । ३ अ. वाऽप्यस्य मृत्युः स्यादिष्टभावादशङ्कितः । नां । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. वाञ्छते । ५ अ. अधिकं । ६ घ. ट. °त्योर्भवति यद्गुरु । न । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °रा । वर्तमानान्यती° । ८ ङ. नरा न साधयन्संज्ञां ज्ञानं विघ्नन्ति तेन ते । अं ।

क्षुधा हि सर्वरोगाणां व्याधिः श्रेष्ठतमः स्मृतः । सा[1] काम्यौषधलाभेन क्षणमात्रं प्रयास्यति १४१
क्षुद्व्याधिवेदना[2] तीव्रा निःशेषबलकृन्तनी । तयाऽभिभूतो म्रियते यथाऽन्यैर्व्याधिभिर्नरः ॥ १४२
आहारेऽपि हि किं सौख्यं जिह्वाग्रे हि प्रवर्तिनि । तत्क्षणादर्धकालेन कण्ठं प्राप्य निवर्तते १४३
इति क्षुद्व्याधितप्तानामन्नमौषधवत्स्मृतम् । न तत्सुखाय मन्तव्यं परमार्थेन पण्डितैः ॥ १४४
मृतोऽयमग्रतः शेते सर्वकार्यविवर्जितः । तत्रापि च कुतः सौख्यं तमसा चोदितात्मनः ॥ १४५
प्ररोधे[3] हि कुतः सौख्यं कार्यैरुपहतात्मनः । कृषिवाणिज्यसेवाख्यगोरक्षादिपरिश्रमैः ॥ १४६
प्रातर्मूत्रपुरीषाभ्यां मध्याह्ने क्षुत्पिपासया । तृप्ताः[4] कामेन बाध्यन्ते निद्रया निशि जन्तवः[5] ॥ १४७
अर्थस्योपार्जने दुःखं दुःखमर्जितरक्षणे । नाशे दुःखं व्यये दुःखमर्थस्यैव कुतः सुखम् ॥ १४८
चौरेभ्यः सलिलेभ्योऽग्नेः स्वजनात्पार्थिवादपि । भयमर्थवतां नित्यं मृत्योर्देहभृतामिव ॥ १४९
खे यथा पक्षिभिर्मांसं भुज्यते श्वापदैर्भुवि । जले च भक्ष्यते मत्स्यैस्तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥ १५०
विमोहयन्ति[6] संपत्सु तापयन्ति विपत्सु वा । वेदयन्त्यर्जने दुःखं कथमर्थाः सुखावहाः ॥ १५१
प्रागर्थं याति चोद्विग्नः पश्चात्सर्वार्थनिःस्पृहः[7] । जन्तुरर्थागमाच्चापि सुखी स्यात्तेन दुःख्यपि १५२
हेमन्ते शिशिरे दुःखं ग्रीष्मे तापश्च दारुणः[8] । प्रावृष्यत्यल्पवृष्टिभ्यां कालेऽप्येवं कुतः सुखम् १५३
विवाहविस्तरे दुःखं तद्गर्भोद्वहने पुनः । प्रसवैरपि दुःखैश्च दुःखं[9] विष्ठादिकर्मजम् ॥ १५४
दन्ताक्षिरोगे पुत्रस्य हा कष्टं किं करोम्यहम् । गावो नष्टाः कृषिर्भग्ना भार्या च प्रपलायिता १५५
अमी प्राघूर्णिकाः प्राप्ता भयं मे शंसिनो ग्रहाः । बालापत्या च मे भार्या[10] किं करिष्यंति[11] वै धनम्
प्रदेयकाले कन्यायाः कीदृशश्च वरो भवेत् । एतच्चिन्ताभिभूतानां कुतः सौख्यं कुटुम्बिनाम् १५७

कुटुम्बचिन्ताकुलितस्य पुंसः श्रुतं च शीलं च गुणाश्च सर्वे ।
अपक्वकुम्भे निहिता इवाऽऽपः प्रयान्ति देहेन समं विनाशम् ॥ १५८

राज्येऽपि हि कुतः सौख्यं सन्धिविग्रहचिन्तया । पुत्रादपि भयं यत्र तत्र सौख्यं हि कीदृशम् ॥
स्वजातीयाद्भयं प्रायः सर्वेषामेव देहिनाम् । एकद्रव्याभिलाषित्वाच्छुनामिव परस्परम् ॥ १६०
न प्रविश्य वनं कश्चिन्नृपः ख्यातो हि भूतले । निखिलं यस्तिरस्कृत्य सुखं तिष्ठति निर्भयः १६१
युद्धे बाहुसहस्रं हि पातयामास भूतले । श्रीमतः कार्तवीर्यस्य ऋषिपुत्रः प्रतापवान् ॥ १६२
ऋषिपुत्रस्य रामस्य[12] रामो दशरथात्मजः । जघान वीर्यमतुलमूर्ध्वगं सुमहात्मनः ॥ १६३
जरासंधेन[13] रामस्य तेजसा नाशितं यशः[14] । जरासंधस्य भीमेन तस्यापि पवनात्मजः[15] ॥ १६४
हनुमान्भरतेनापि[16] प्रक्षिप्तः पतितः क्षितौ । निवातकवचाः सर्वे दानवा बलदर्पिताः ॥ १६५
जितवानर्जुनस्तान्वै गोपैः स च विनिर्जितः । सूर्यः प्रतापयुक्तो हि मेघैः संछाद्यते क्वचित् १६६
क्षिप्यन्ते वायुना मेघा वायोर्वीर्यं नगैर्जितम् । दह्यन्ते वह्निना शैलाः स वह्निः शाम्यते जलैः ॥
तज्जलं शोष्यते सूर्यैस्ते सूर्याः सह[17] वारिणा(?) । त्रयो लोकाः समेताश्च नश्यन्ते ब्रह्मणो दिने १६८

---

१ घ. ज. ट. सा काम्यौषधलेपेन । छ. झ. सच्छान्त्यौषधलेपेन । २ छ. झ. क्षुद्व्याधि° । ३ क. ङ. च. छ. झ. ढ. प्रबोधे । ञ. प्रारम्भे । ४ ट. तृष्णा कामेन बाध्येत नि° । ५ ट. तत्त्वतः । ६ ङ. छ. झ. ढ. विमोदयन्ति । ७ ङ. छ. ड. ढ. °हः । तयोरर्थपतिर्दुःखी सुखी सर्वार्थसाधकः । हे° । ८ घ. ङ. ड. °णः । सवातातपत्र° । ९ ङ. दुःखमिष्टादिकर्मतः । द° । १० क. ख. च. छ. ड. ढ. °र्या कः करिष्यति बन्धन° । ११ ङ. °ष्यन्ति बान्धवाः । प्र° । १२ ञ. °मश्च दर्पं द° । १३ ञ. जनदानस्य रामेण ते° । १४ ञ. °शः । जामदग्न्यप्रभावेण त° । १५ ञ. परमात्मनः । ह° । १६ ञ. °मानपि सूर्येण प्र° । १७ °हवारिणा । त्रैलोक्येन स° । इति क्वचित्पुस्तके ।

ब्रह्माऽपि त्रिदशैः सार्धमुपसंह्रियते पुनः । परार्धद्वयकालान्ते शिवेन परमात्मना ॥ १६९
एवं नैवास्ति संसारे यस्य सर्वोत्तमं पदम् । विहायैकं जगन्नाथं परमात्मानमव्ययम्[1] ॥ १७०
कालं यान्ति सुराः सर्वे मतिमानेन वर्जिताः । एवं भूते जगत्यस्मिन्कः पुनः पण्डितोऽपि वा १७१
न चास्ति सर्ववित्कश्चिन्न च मूर्खश्च सर्वशः । यो यद्वस्तु विजानाति तत्र तत्र स पण्डितः १७२
समाधाने तु सर्वत्र प्रभावः सदृशः स्मृतः । स्थितस्यातिशयत्वेन प्रभावः कस्यचित्क्वचित् ॥ १७३
दानवैर्निर्जिता देवास्ते देवैर्निर्जिताः पुनः । इत्यन्योन्यं स्थितावेतौ भाग्यैर्जयपराजयौ ॥ १७४
एवं वस्त्रयुगं राजन्प्रस्थमात्रं तु भोजनम्[2] । मानं छत्रा[3]सनं चैव सुखदुःखाय केवलम् ॥ १७५
सार्वभौमोऽपि भवति [4]श्रद्धामात्रपरिग्रहः । उदकुम्भसहस्रेभ्यः क्लेशायासप्रविस्तरः ॥ १७६
प्रत्यूषे तूर्णनिर्घोषः सतां पुरनिवासिभिः । राज्येऽभिमानमात्रं हि[6] ममेदं बाध्यते गृहे ॥ १७७
स[7]र्वाभरणशृङ्गारः सर्वमालेपनं परम् । सर्वसंलपितं गीतं चित्तमुन्मत्तचेष्टितम् ॥ १७८
इत्येवं राज्यसंभोगैः कुतः सौख्यं विचारतः । नृपाणां विग्रहे चिन्ता वाऽन्योन्यविजिगीषया १७९
प्रायेण श्रीमदालेपान्नहुषाद्या महानृपाः । स्वर्गं प्राप्ता निपतिताः कः श्रिया विन्दते सुखम् १८०
स्वर्गेऽपि हि कुतः सौख्यं दृष्ट्वा दीप्तां परश्रियम् । उपर्युपरि देवानामन्योन्यातिशयस्थिताम् १८१
नरैः पुण्यफलं स्वर्गे मूलच्छेदेन भुज्यते । यदर्थं क्रियते कर्म तत्र दोषस्तु दारुणः ॥ १८२
[*छिन्नमूलस्तरुर्यद्वद्विवशः पतितः क्षितौ] । क्षीणपुण्यास्ततस्तद्वन्निपतन्ति दिवौकसः ॥ १८३
सुखाभिलाषनिष्ठानां सुखभोगादिसंप्लवैः । अकस्मात्पतितं दुःखं कं[10]ष्टं स्वर्गे दिवौकसाम् ॥ १८४
इति स्वर्गेऽपि देवानां नास्ति सौख्यं विचारतः । क्षयश्च विषयासिद्धौ स्वर्गे भोगाय कर्मणः १८५
तत्र दुःखं महत्कष्टं नरकाग्निषु देहिनाम् । घोरैश्च विविधैर्भावैर्वाङ्मनःकायसंभवैः ॥ १८६
कुठारच्छेदनं तीव्रं [11]वल्कलानां च [12]तक्षणम् । पर्णशाखाफलानां च पातश्चण्डेन वायुना ॥ १८७
तन्मूलनाशश्च गजैरन्यैश्चैव हि देहिभिः । दावाग्निहिमपातैश्च दुःखं स्थावरजातिषु ॥ १८८
पशूनामात्मशमनं दण्डताडनमेव च । नासावेधेन संत्रासः [13]प्रतोदेन सुताडनम् ॥ १८९
वेत्रकाष्ठादिनिगडैरङ्कुशेनाङ्गबन्धनम् । भावेन मनसा क्लेशैर्भिक्षायुवादिपीडनम् ॥ १९०
आत्मयूथवियोगैश्च बलान्नयनबन्धने[14] । पशूनां सन्ति कायानामेवं दुःखान्यनेकशः ॥ १९१
वर्षाशीतातपाद्दुःखं सुकष्टं ग्रहपक्षिणाम् । क्लेशमानातिकायानामेवं दुःखान्यनेकधा ॥ १९२
गर्भवासे महद्दुःखं [*जन्मदुःखं तथा नृणाम् । [15]सुबाल्ये च महद्दुःखं] कौमारे गुरुशासनम् १९३
यौवने कामरागाभ्यां दुः[16]खं चैवेर्ष्यया पुनः । कृषिवाणिज्यसेवाद्यैः सुगोरक्षादिकर्मभिः ॥ १९४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख.घ.ङ.च.छ.झ.ट.ड. ढ. पुस्तकस्थः । * क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थमेतत् ।

१ क. ख. घ. ङ. च. झ. ड. ढ. °म् । ज्ञात्वा सातिशयं सर्वमतिमानं विवर्जयेत् । ए° । छ. °म् । ज्ञात्वा सातिशयं सर्वमभिमानं विवर्जयेत् । ए° । ट. °म् । ज्ञात्वा याति शमं सर्वं प्रीतिमानो विवर्जयेत् । ए° । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. °म् । पानं शय्याऽऽस° । ३ ञ. °त्राशनं । ४ छ झ. खट्वामात्रपरिग्रहः । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. समं । ६ क. ख. च. हि सदैवं वा° । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. सर्वमाभरणं सारः । ८ घ. ट. ड. °तं नित्यम्° । ९ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °ते । तदाऽन्यत्क्रिय° । १० छ. दृष्टं । ११ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. तत्कलानां । १२ क. ख. ङ. च. छ. झ. ञ. ढ. तत्क्षणम् । ग. ज. रक्षणम् । १३ ञ. °तोदकसुताडनात् । आ° । १४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ °ने । तद्वद्बुभुक्षा सर्पाणां क्रोधे दुःखं च दारुणम् । दुष्टानां घातनं लोके पाशेन च निबन्धनम् । अकस्माज्जन्म मरणं कीटादीनां मुहुर्मुहुः । प° । १५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °ल्ये दुःखं चाज्ञानं कौ° । १६ ड. °खं वै विषयात्पुनः ।

वृद्धभावे च जरया व्याधिभिश्च प्रपीडनात्। मरणे च महद्दुःखं प्रार्थनायां ततोऽधिकम्॥ १९५
राजाग्निजलदायातचौरशत्रुभयं महत्। अर्थस्यार्जनरक्षायां दुःखं नाशे भवेत्पुनः॥ १९६
कार्पण्यं मत्सरोद्वेगो धनाधिक्ये भयं महत्। अकार्ये संप्रवृत्तिश्च दुःखानि धनिनां नृप॥ १९७
भृत्यवृत्तिः कुसीदं च दासत्वं परवञ्चनम्। इष्टानिष्टवियोगैश्च संयोगैश्च सहस्रशः॥ १९८
दुर्भिक्षं दुर्भगत्वं च मूर्खत्वं च दरिद्रता। अधरोत्तरभागश्च नरकं राज्यविक्रमम्॥ १९९
अन्योन्यतोभवं दुःखमन्योन्याभिभवस्तथा। अन्योन्याच्च प्रकोपश्च राज्ञो दुःखं महीभृताम्॥
अनित्यता प्रभावानां कृतकर्मस्य देहिनः। अन्योन्यमर्मभेदार्थमन्योन्यकरपीडनम्॥
लुब्धश्च पापमोहेन ह्यन्योन्यस्य च भक्षणम्॥ २०१
इत्येवमादिभिर्दुःखैर्यस्माद्ग्रस्तं चराचरम्। विबुधादिमनुष्यान्तं तस्मात्सर्वं त्यजेद्बुधः॥ २०२
स्कन्धात्स्कन्धे नयन्भारं विश्रामं मन्यते यथा। तद्वत्सर्वमिदं लोके दुःखं दुःखेन शाम्यति २०३
अन्योन्यातिशयोपेताः संभवा भोगसंप्लवे। धर्मक्षयाच्च देवानां दिवि दुःखमवस्थितम्॥ २०४
नानायोनिसहस्रेषु संभवः पुण्यसंक्षयात्। रोगाश्च विविधाकारा देवलोकेऽपि ये स्मृताः॥२०५
यज्ञस्य हि शिरश्छिन्नमश्विभ्यां संधितं पुनः। तेन दोषेण यज्ञस्य शिरोरोगः सदैव हि॥२०६
मार्तण्डानां महत्कुष्ठं वरुणस्य जलोदरः। पूष्णो दशनवैकल्यं भुजस्तम्भः शचीपतेः॥ २०७
सुमहाक्षयरोगश्च सोमस्यापि प्रकीर्तितः। ज्वरस्तु सुमहानासीद्दक्षस्यापि प्रजापतेः॥ २०८
कल्पे कल्पे च देवानां महतामपि संक्षयः। परार्धद्वयकालान्ते ब्रह्मणश्चाप्यनित्यता॥ २०९
दक्षस्य दुहितां पुत्रीं ब्रह्मा कामितवान्पुनः। क्रोधेन चण्डिकां देवीं योगज्ञां शप्तवान्प्रभुः॥२१०
कामक्रोधौ स्थितौ यत्र तत्र दोषास्तदात्मकाः। दुःखानि च समस्तानि संस्थितानि न संशयः
विश्लेषजन्ममरणं सर्वाशित्वं हविर्भुजम् (:)। स्त्रीवधः कामशक्तिश्च सारण्यं पाण्डवेन वै(?)२१२
रुद्रेण त्रिपुरं दग्धं दक्षयज्ञश्च नाशितः। स्कन्दस्य जन्मैवं शुद्धात्क्रीडादीनां सहस्रशः॥ २१३
एवं त्रयोऽपि रागाद्यैर्दोषैर्देवाः समन्विताः। एभ्यः परः प्रभुः शान्तः परिपूर्णः स मुक्तिदः॥
एवमेतज्जगत्सर्वमन्योन्यातिशये स्थितम्। दुःखैराकुलितं ज्ञात्वा निर्वेदं परमं व्रजेत्॥ २१५
निर्वेदाच्च विरागः स्याद्विरागाज्ज्ञानसंभवः। ज्ञानेन तत्परं ज्ञात्वा शिवं मुक्तिमवाप्नुयात्॥२१६
समस्तदुःखनिर्मुक्तः स्वस्थाने स सुखी सदा। सर्वज्ञः परिपूर्णश्च मुक्त इत्यभिधीयते॥ २१७

मातलिरुवाच—

एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्त्वया परिपृच्छितम्। धर्माधर्मविवेको हि सर्वज्ञानसमुच्चयः॥
इन्द्रलोकं प्रगन्तव्यं देवराजस्य शासनात्॥ २१८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थमाहात्म्ये षट्षष्टितमोऽध्यायः॥ ६६॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६७६८

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °रो दम्भो ध°। २ क. ख ङ. च. छ. झ. ढ. सदा। ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °रतन्त्रता। इ°। ४ क. ख. ङ. च. छ. झ ड. °विभ्रम°। ५ ञ. °न्योन्यशापतो नाशं भगवो भोगसंभवे। ६ ट. ड. °र्धक्षयकाले तु ब्र°। ७ ट. °न्पुरा। क्रो°। ८ घ. ज. ट. ड. विशीर्णजन्ममरणं सर्वाशित्वं हविर्भुजम्। ९ ञ. स्त्रीधर्मः। १० क. ख. च. ड. सामर्थ्यं। ङ. छ. झ. ढ. सारथ्यं। ११ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. ढ. °वे बले। रु°। १२ ञ. °न्मने शुद्धिः क्रीडावीतं स°। १३ ञ. °स्रदक्। ए°। १४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. स्वस्थात्मा।

अथ सप्तषष्टितमोऽध्यायः ।

ययातिरुवाच—

अस्मद्भाग्यप्रलब्धं च भवतो दर्शनं परम् । संजातं शक्रसंवाह यतः श्रेयो ममातुलम् ॥ १
मानवा मर्त्यलोके च पापं कुर्वन्ति दारुणम् । तेषां कर्मविपाकं च मातले वद सांप्रतम् ॥ २

मातलिरुवाच—

श्रूयतामभिधास्यामि पापाचारस्य लक्षणम् । श्रुते सति महाज्ञानमत्र लोके प्रजायते ॥ ३
वेदनिन्दां प्रकुर्वन्ति ब्रह्माचारस्य कुत्सनम् । महापातकमेवापि ज्ञातव्यं ज्ञानपण्डितैः ॥ ४
साधूनामपि सर्वेषां यः पीडां हि समाचरेत् । महापातकमेवापि प्रायश्चिते न हि व्रजेत् ॥ ५
कुलाचारं परित्यज्य अन्याचारं व्रजन्ति ये । एतत्पातकसंचारं कथितं तत्त्ववेदिभिः ॥ ६
मातापित्रोश्च यो निन्दां ताडयेद्भगिनीं सदा । स्वसारं निन्दयेद्यो वै तदेव पातकं ध्रुवम् ॥ ७
संप्राप्ते श्राद्धकालेऽपि पञ्चक्रोशान्तरे स्थितम् । जामातरं परित्यज्य अन्यं चैं भगिनीसुतम्॥ ८
स्वसारं चैव राजेन्द्र परित्यज्य प्रवर्तते । कामात्क्रोधाद्भयाद्वाऽपि अन्यं भोजयते सदा ॥ ९
पितरो नैव भुञ्जन्ति श्राद्धे विघ्नं व्रजन्ति ये । एतत्सुपातकं तस्य पितृघातः (त)समं कृतम् ॥१०
दानकालेऽपि संप्राप्त आगता ब्राह्मणाः किल । [*भूरिदानं परित्यज्य कतिभ्यो हि प्रवर्तते] ॥
एकस्मै दीयते दानमन्येभ्योऽथ न दीयते । एतत्सुपातकं घोरं दानभ्रंशकरं स्मृतम्॥ १२
यजमानश्च स्वगृहं प्रस्थितान्ब्राह्मणांस्त्यजेत् । तेषु त्यक्तेषु यद्दानं न तद्दानस्य लक्षणम् ॥ १३
समाश्रितं च वै विप्रं सर्वाचारसमान्वितम् । सर्वैः पुण्यैः समायुक्तं सुदानैर्बहुभिर्नृप ॥
तं समभ्यर्च्य विद्वांसं प्राप्तं विप्रं सदाऽर्हयेत् ॥ १४
तं संत्यज्य ददेद्दानमन्यस्मै ब्राह्मणाय च । दत्तं तु तद्भवेत्तस्य निष्फलं नात्र संशयः ॥ १५
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चापि चतुर्थकः । पुण्यकालेषु सर्वेषु निर्धनं पूजयेद्द्विजम् ॥ १६
[*मूर्खं वाऽपि च विद्वांसं तस्य पुण्यफलं शृणु । अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं तस्य प्रजायते]॥ १७
तस्माद्धि कारणाद्राजञ्शक्यं प्राप्यं च कारयेत् । अन्यो विप्रः समायातस्तत्कालं श्राद्धकर्मणि ॥
उभौ तौ पूजयेत्तत्र भोजनाच्छादनैस्तथा । ताम्बूलैर्दक्षिणाभिश्च पितरस्तस्य हर्षिताः ॥ १९
श्राद्धभुक्ताय विप्राय न दद्याद्दक्षिणां तथा । आदराच्छ्राद्धकर्ता यो गोहत्यादिसमं लभेत् ॥२०
द्वावेतौ पूजयेत्तस्माच्छ्राद्धे च नृपसत्तम । निर्धनस्तत्प्रभावाद्वै तमेकं हि प्रपूजयेत् ॥ २१
व्यतीपाते च संप्राप्ते वैधृतौ च नृपोत्तम । अमायां च महाराज क्षयाहे चापराह्णके ॥
श्राद्धमेवं प्रकर्तव्यं ब्राह्मणादिसवर्णकैः ॥ २२
यज्ञे यथा महाराज ऋत्विजश्च प्रकारयेत् । तथा विप्राः प्रकर्तव्याः श्राद्धदानेथ सर्वदा ॥ २३

* एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. ज. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °प्रसङ्गेन भ° । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °ज्ञानं प्रश्नकाले प्र° । ३ ङ. ढ. °दा पितृस्वसां निन्दयेद्यस्तदे° । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. °च दुहितासु° । ५ ङ. ढ. °न्ति देवाश्चैव न भुञ्जति । ए° । ६ ङ. भूमिदानं परित्यज्य कतिभ्यो हि प्रदीयते । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. धर्माचारसमन्वितम् । ८ ङ. °प । मूर्खं न गणयेद्विद्वांसं पोष्यं विप्रं सदा भवेत् । ९ क. ख. ङ. च. छ. झ. संश्रितं । १० क. ख. ङ. च. झ. ढ. चापरपक्षके । ११ अ. °न(ना)य स° ।

[*अविज्ञातः प्रकर्तव्यो ब्राह्मणो नैव जानता । यस्यापि ज्ञायते वंशः कुलं त्रिपुरुषं तथा] ॥
आचारश्च तथा राजंस्तान्विप्रान्संनिमन्त्रयेत् ॥ २४
कुलं न ज्ञायते यस्य आचारेण विचारयेत् । श्राद्धे दाने प्रकर्तव्ये विशुद्धो मूर्ख एव हि ॥ २५
अविज्ञातो भवेद्विप्रो वेदवेदाङ्गपारगः । श्राद्धदानं प्रकर्तव्यं तस्माद्विप्रं निमन्त्रयेत् ॥ २६
आतिथ्यं तु प्रकर्तव्यमपूर्वं नृपसत्तम । अन्यथा कुरुते पापी स याति नरकं ध्रुवम् ॥ २७
तस्माद्विप्रः प्रकर्तव्यो दाने श्राद्धे च पर्वसु । आदौ परीक्षयेद्विप्रं श्राद्धे दाने प्रकारयेत् ॥ २८
नाश्नन्ति तस्य वै गेहे पितरो विप्रवर्जिताः । शापं दत्त्वा ततो यान्ति श्राद्धाद्वै विप्रवर्जितात् ॥
महापापी भवेत्सोऽपि ब्रह्महा स च कथ्यते ॥ २९
पैत्राचारं परित्यज्य यो वर्तेत नराधिप । महापापी स विज्ञेयः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ ३०
ये त्यजन्ति शिवाचारं वैष्णवं भोगदायकम् । निन्दन्ति ब्राह्मणान्धर्मान्विज्ञेयाः पापवर्धनाः ॥ ३१
शिवाचारं परित्यज्य शिवभक्तान्द्विषन्ति च । हरिं निन्दन्ति ये पापा ब्रह्मद्वेषकराः सदा ॥
आचारनिन्दकाश्चैव महापातककृत्तमाः ॥ ३२
आद्यं पूज्यं परं ज्ञानं पुण्यं भागवतं तथा । वैष्णवं हरिवंशं च मात्स्यकं कूर्ममेव च ॥ ३३
ये पूजयन्ति पाद्मं च तेषां श्रेयो वदाम्यहम् । प्रत्यक्षं तेन वै देवः पूजितो मधुसूदनः ॥ ३४
तस्मात्प्रपूजयेज्ज्ञानं वैष्णवं विष्णुवल्लभम् । देवस्थाने हि नित्यं वै वैष्णवं पुस्तकं नृप ॥
तस्मिन्प्रपूजिते विप्रपूजितः कमलापतिः ॥ ३५
असंपूज्य हरेर्ज्ञानं येऽधीयते लिखन्ति च । अज्ञाय तत्प्रयच्छन्ति शृण्वन्ति धारयन्ति च ॥ ३६
विक्रीणन्ति च लोभेन कुज्ञाननियमेन च । असंस्कृतप्रदेशे तु यथेष्टं स्थापयन्ति च ॥ ३७
हरेर्ज्ञानं यथाक्षेमं प्रत्यक्षाच्च प्रकाशयेत् । अधीते च समर्थश्च यः प्रसादं करोति च ॥ ३८
अशुचिश्चाशुचिस्थाने यः प्रवक्ति शृणोति च । इति सर्वं समासेन गुरुनिन्दासमं स्मृतम् ॥ ३९
गुरुपूजामकृत्वैव यः शास्त्रं श्रोतुमिच्छति । न करोति च शुश्रूषामाज्ञाभङ्गं च भावयेत् ॥ ४०
नाभिनन्दति तद्वाक्यमुत्तरं च प्रयच्छति । गुरुकर्माभिसाध्यं च तदुपेक्षां करोति च ॥ ४१
गुरुमार्तमशक्तं वा विदेशे प्रस्थितं तथा । अरिभिः परिभूतं वा यः संत्यजति पापकृत् ॥
पठमानं पुराणं तु तस्य पापं वदाम्यहम् ॥ ४२
कुम्भीपाके वसेत्तावद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश । पठमानं गुरुं यो हि उपेक्षयति पापधीः ॥ ४३
तस्यापि पातकं घोरं चिरं नरकदायकम् । भार्यापुत्रेषु मित्रेषु यश्चावज्ञां करोति च ॥
इत्येतत्पातकं ज्ञेयं गुरुनिन्दासमं महत् ॥ ४४
ब्रह्मघ्नः स्वर्णस्तेयी च गोहन्ता गुरुतल्पगः । महापातकिनस्त्वेते योगनाशकपञ्चमाः ॥ ४५
क्रोधाद्द्वेषाद्भयाल्लोभाद्ब्राह्मणस्य विशेषतः । मर्मादिकृन्तको यश्च ब्रह्मघ्नः स प्रकीर्तितः ॥ ४६
ब्राह्मणं यः समाहूय याचमानमकिंचनम् । पश्चान्नास्तीति यो ब्रूयात्स च वै ब्रह्महा स्मृतः ॥ ४७
यस्तु विद्याभिमानेन निस्तेजयति च द्विजान् । उदासीनान्सभामध्ये ब्रह्महा स प्रकीर्तितः ॥ ४८
मिथ्यागुणैरथाऽऽत्मानं नयत्युत्कर्षतां बलात् । गुरुं विबोधयेद्यस्तु स च वै ब्रह्महा स्मृतः ॥ ४९

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. छ. झ. ढ. °न ज्ञाननि° । २ ङ. ढ. °त् । स ब्रह्महा कृतघ्नश्च गो° । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. सुरापो । ४ ङ. छ. झ. ड. ढ. विरोध° ।

क्षुत्तृष्णार्तश्च देहानां यदन्नं भोक्तुमिच्छताम् । यः समाचरते विघ्नं तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥ ५०
पिशुनः सर्वलोकानां रन्ध्रान्वेषणतत्परः । उद्वेजनकरः क्रूरः स च वै ब्रह्महा स्मृतः ॥ ५१
देवद्विजगवां भूमिं पूर्वदत्तां हरेत्तु यः । प्रनष्टामपि कालेन तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥ ५२
द्विजवित्तापहरणं परेण समुपार्जितम् । ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयं तस्य पातकमुत्तमम् ॥ ५३
अग्निहोत्रं परित्यज्य पञ्चयज्ञादिकर्म च । मातापित्रोर्गुरूणां च कूटसाक्ष्यं चे यश्चरेत् ॥ ५४
अप्रियं शिवभक्तानामभक्ष्यस्य च भक्षणम् । वने निरपराधानां प्राणिनां च प्रमारणम् ॥ ५५
गवां गोष्ठे देवगृहे पुरे ग्रामे च दीपनम् । इति पापानि घोराणि पूर्वपापसमानि तु ॥ ५६
दीनसर्वस्वहरणं परस्त्रीगजवाजिनाम् । गोभूरजतरत्नानामोषधीनां रसस्य च ॥ ५७
चन्दनागरुकर्पूरकस्तूरीपूपवाससाम् । परन्यासापहरणं स्वर्णस्तेयसमं स्मृतम् ॥ ५८
कन्याया वरयोग्याया अदानं सदृशे वरे । पुत्रमित्रकलत्रेषु गमनं भगिनीषु च ॥ ५९
कुमारीसाहसं घोरमन्त्यजस्त्रीनिषेवणम् । सवर्णायाश्च गमनं गुरुतल्पसमं स्मृतम् ॥ ६०
महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि तु । तानि पातकसंज्ञानि तत्पश्चादुपपातकम् ॥ ६१
[*द्विजायार्थं प्रतिज्ञाय न प्रयच्छति यः पुनः । न च तत्स्मरते नित्यं तुल्यं तदुपपातकम्]॥६२
द्विजद्रव्यापहरणं मर्यादाया व्यतिक्रमः । अतिमानोऽतिकोपश्च दाम्भिकत्वं कृतघ्नता ॥ ६३
अत्यन्तविषयासक्तिः कार्पण्यं शाठ्यमत्सरम् । परदाराभिगमनं साध्वीकन्याविदूषणम् ॥ ६४
परिवित्तिः परिवेत्ता यया च परिविद्यते । तयोर्दानं च कन्यायास्तयोरेव च याजनम् ॥ ६५
पुत्रमित्रकलत्राणामभावे स्वामिनस्तथा । भार्याणां च परित्याग(गः)साधूनां च तपस्विनाम्॥६६
गवां क्षत्रियवैश्यानां स्त्रीशूद्राणां च घातनम् । शिवायतनवृक्षाणां पुष्पारामविनाशनम् ॥ ६७
यः पीडामाश्रमस्थानामाचरेदल्पिकामपि । तद्भृत्यपरिवर्गस्य शूद्रात्परतरस्य च ॥ ६८
वस्त्रधान्यपशुस्तेयमयाच्यानां प्रयाचनम् । यज्ञारामतडागानां दारापत्यस्य विक्रयः ॥ ६९
तीर्थयात्रोपवासानां व्रतानां च सुकर्मणाम् । स्त्रीधनान्युपजीवन्ति स्त्रीभवाद्यन्नजीविताः ॥ ७०
अधर्मं विब्रूयाद्यस्तु अधर्मं वर्णते नरः । परदोषप्रवादी च परच्छिद्रावलोककः ॥ ७१
परद्रव्याभिलाषी च परदारावलोककः । एते गोघ्नसमानास्तु ज्ञातव्या नृपनन्दन ॥ ७२
यः कर्ता(?)सर्वशास्त्राणां यो हर्ता पशुविक्रयी । निर्दयोऽतीव भृत्येषु पशूनां दमकश्च यः ॥ ७३
मिथ्या प्रवदते वाचमाकर्णयति यश्च ताम् ॥ स्वामिमित्रगुरुद्रोही मायावी चपलः शठः ॥ ७४
[*ये भार्यापुत्रमित्राणि बालवृद्धकृशनातुरान् । भृत्यानतिथिबन्धूंश्च त्यक्त्वाऽश्नन्ति बुभुक्षितान्॥
येऽतिमिष्टं समश्नन्ति नो वाऽप्यन्नं ददति च । पृथक्पाकी स विज्ञेयो ब्रह्मवादिषु गर्हितः] ७६
नियमान्स्वयमादाय ये त्यजन्त्यजितेन्द्रियाः । प्रवर्गा वञ्चिता यैश्च संयुक्ता ये च मद्यपैः ॥ ७७

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढपुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. न्यासेन । २ ग. च सुहृद्वधः । अ° । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °ष्ठेवने चाग्नेः पु° । ४ क. ख. ङ. च. छ. ड. ढ. °णि सुरापानस° । ५ क. ख. ङ. च छ. झ. ड. ढ. °रीपट्टवा° । ६ ङ. °म् । एतासां चैव ग° । ७ क. ख. ङ. च. झ. ढ. अन्यत्र वि° । ८ ट. साधुमत्सरः । ९ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °ताः । स्वधर्मं विक्रयेद्यस्तु स्वधर्मे व° । घ. ण. °ताः । अधर्मं विब्रूयाद्यस्तु स्वधर्मे । १० ट. °न । विष्कर्ता । ११ घ. ट. ठ. भुञ्जते ।

ये चापि क्षतरोगार्ता गां पिपासाक्षुधातुराम् । न पालयन्ति यत्नेन ते गोघ्ना नारकाः स्मृताः ॥
सर्वपापरता ये च चतुष्पात्क्षेत्रभेदकाः । साधून्विप्रगुरूंश्चैव ये वै गां ताडयन्ति च ॥ ७९
ये ताडयन्ति निर्दोषां नारीं साधुपदे स्थिताम् । आलस्यबद्धसर्वाङ्गो यः स्वपिति मुहुर्मुहुः ॥ ८०
दुर्बलांश्चै नियुञ्जन्ति बलाच्च प्रेषयन्ति च । पीडयन्त्यतिभारेण सक्षतान्वाहयन्ति च ॥ ८१
वृषभाणां च वृषणौ पेषयन्ति च दुर्जनाः । गोवत्सानां च दमनं महापातकसंमितम् ॥ ८२
आशया समनुप्राप्तं क्षुत्तृष्णाश्रमपीडितम् । ये चातिथिं न मन्यन्ते ते वै निरयगामिनः ॥ ८३
अनाथं विकलं दीनं बालं वृद्धं क्षुधातुरम् । नानुकम्पन्ति ये मूढास्ते यान्ति निरयार्णवम् ॥ ८४
अजाविको माहिषिको यः शूद्रावृषलीपतिः । शूद्रो विप्रस्य क्षत्रस्य य आचारेण वर्तते ॥ ८५
शिल्पिनः कारवो वैद्यास्तथा देवलका नराः । भृतका दूत्यकर्माणः सर्वे निरयगामिनः ॥ ८६
यश्चोदितमतिक्रम्य स्वेच्छया आहरेत्करम् । नरके परिपच्येत यश्च दण्डं वृथा नयेत् ॥ ८७
उत्कोचकैरधिकृतैस्तस्करैश्च प्रपीडिता । यस्य राज्ञः प्रजा राष्ट्रे पच्यते नरकेषु सः ॥ ८८
ये द्विजाः प्रतिगृह्णन्ति नृपस्यान्यायवर्तिनः । प्रयान्ति तेऽपि घोरेषु नरकेषु न संशयः ॥ ८९
पापकारकपौराणां यत्पापं पार्थिवस्य च । तेन भीतो नृपः कुर्यात्प्रजानां परिनिग्रहम् ॥ ९०
अचौरं चौरवद्यश्च चौरं चाचौरवत्पुनः । अविचार्य नृपः कुर्यात्सोऽपि वै नरकं व्रजेत् ॥ ९१
घृततैलानुपानानि मधु मांसं सुरासवम् । गुडेक्षुक्षीरशाकादि दधिमूलफलानि च ॥ ९२
तृणकाष्ठं पुष्पपत्रे कांस्यं रजतमेव वा । उपानच्छत्रशकटशिबिकानाशनं मृदु ॥ ९३
ताम्रं सीसं त्रपु कांस्यं शङ्खाद्यं रजतोद्भवम् । वादित्रं वेणुवंशाद्यं गृहस्योपस्कराणि च ॥ ९४
ऊर्णाकार्पासकौशेयरङ्कपत्रोत्तराणि च । तथा सूक्ष्माणि वस्त्राणि ये[१०]ऽन्येषां वै हरन्ति च ॥ ९५
एवमादीनि चान्यानि द्रव्याणि[११] नरकं तु ते । गच्छन्ति सततं भूप हृत्वा हृत्वा गृहाधिपम् ॥ ९६
बह्वल्पकाद्यपि तथा परस्य ममताकृतम् । अपहृत्य नरो याति नरके नात्र संशयः ॥ ९७
एवमादिकपापानि कुर्वद्भिर्मरणोत्तरम् । शरीरं यातनार्थाय पूर्वाकारमवाप्यते ॥ ९८
यमलोकं व्रजन्त्येते शरीरेण यमाज्ञया । यमदूतैर्महाघोरैर्नीयमानाः सुदुःखिताः ॥ ९९
देवमानुषतिर्यञ्चामधर्मनियतात्मनाम् । [*धर्मराजः स्मृतः शास्ता सुघोरैर्विविधैर्वधैः] ॥ १००
विनयाचारयुक्तानां प्रमादसलिलाशयात् । प्रायश्चित्तैर्गुरुः शास्ता न तु तैरिष्यते यमः ॥ १०१
पारदारिकचौराणामन्यायव्यवहारिणाम् । नृपतिः शासकः प्रोक्तः प्र[१२]च्छन्नानां च धर्मराट् ॥ १०२
तस्मात्कृतस्य पापस्य प्रायश्चित्तं समाचरेत् । नान्यथा[१३] नश्यते पापं कल्पकोटिशतैरपि ॥ १०३
यः करोति स्वयं कर्म[१४] स भुङ्क्ते तत्फलं नरः । [*कायेन मनसा वाचा तस्य वाऽधोगतिः फलम्

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. °ताः । मद्यपानरता ये च रहस्याक्षेत्र° । २ ङ. °श्च न पुष्णन्ति नष्टाग्नान्वेष° । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °षिकः सामुद्री वृ° । ४ ङ. °था हेमकारा वृषध्वजाः । भृ° । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °कामात्य° । घ. ट. ठ. °काः प्रेत्य° । ६ घ. ट. ठ. ड. दण्डरुचिर्नृपः । उ° । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पारदारिक° । ८ घ. ट. ठ. ड. च । भवत्यरक्षितो घोरस्तस्य प्राप्नोति वै ग्रहः । अ° । ङ. छ. झ. ढ. च । भवत्यरक्षितो घोरो राक्षसस्तस्य परिग्रहः । अ° । ९ क. ख. च. छ. झ. ड. °पद्मोद्भवानि च । १० ङ. च. छ. ठ. ड. ढ. ये लोभेन ह° । ११ ङ. ढ. °णि विविधानि च । नरकं तु ध्रुवं गच्छेदपहृत्याल्पकान्यपि । यद्वा तद्वा परद्रव्यमपि सर्षपमात्रकम् । अ° । १२ क. ड. प्रमत्तानां । १३ घ. झ. ट. ठ. ड. ढ. नाभुक्तस्यान्यथा नाशः क° । १४ क.ख.घ.ङ.च.छ.झ.ट.ठ.ड.ढ. °र्म कारयेद्वाऽनुमो दयेत् । का° ।

इति संक्षेपतः प्रोक्ताः पापभेदास्त्रिधाऽधुना । कथ्यन्ते गतयश्चित्रा नराणां पापकर्मणाम्॥]१०५
[*एतत्ते नृपतेऽधर्मफलं प्रोक्तं सुविस्तरात्] । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि तन्मे ब्रूहि नरोत्तम १०६
[*अधर्मस्य फलं प्रोक्तं धर्मस्यापि वदाम्यहम् । इत्युक्त्वा मातलिस्तत्र राजानं धर्मवत्सलम् ॥
तस्मिन्धर्मप्रसङ्गेन पुण्यं ख्यातं महात्मनाम्] ॥ १०७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थे ययातिचरिते सप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६८९३

अथाष्टषष्टितमोऽध्यायः ।

ययातिरुवाच—

अधर्मस्य फलं सूत श्रुतं सर्वं मया विभो । धर्मस्यापि फलं ब्रूहि श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ १

मातलिरुवाच—

अथ पापैरिमे यान्ति यमलोकं चतुर्विधाः । संत्रासजननं घोरं विवशाः सर्वदेहिनः ॥ २
गर्भस्थैर्जायमानैश्च बालैस्तरुणमध्यमैः । [*स्त्रीपुंनपुंसकैर्वृद्धैर्यातव्यं सर्वजन्तुभिः ॥] ३
शुभाशुभं कृतं कर्म देहिनां प्रविचार्यते । चित्रगुप्तादिमध्यस्थैर्ज्ञातव्यं सर्वदर्शिभिः ॥ ४
न तेऽत्र प्राणिनः सन्ति ये न यान्ति यमक्षयम् । अत्र शान्तिकृतं कर्म स्मृत्युक्तं तद्विचारितम् ५
ये तत्र शुभकर्माणः सौम्यचित्ता दयान्विताः । ते नरा यान्ति सौम्येन यथा यमनिकेतनम् ॥ ६
यश्च दद्याद्द्विजेन्द्राणामुपानत्काष्ठपादुके[2] । स विमानेन[3] महता सुखं याति यमालयम् ॥ ७
छत्रदानेन गच्छन्ति पथा सान्द्रेण देहिनः । दिव्यवस्त्रपरीधाना यान्ति वस्त्रप्रदायिनः ॥ ८
शिबिकायाः प्रदानेन विमानेन सुखं व्रजेत् । सुखासनप्रदानेन सुखं यान्ति यमालयम् ॥ ९
आरामकर्ता छायासु शीतलासु सुखं व्रजेत् । यान्ति पुष्पकयानेन पुष्पमालाप्रदायिनः ॥ १०
देवतागृहकर्ता च यतीनामाश्रमस्य च । अनाथस्याऽऽतुराणां च[4] क्रीडत्यतिगृहोत्तमैः ॥ ११
देवाग्निगुरुविप्राणां मातापित्रोश्च पूजकः । गुणान्वितेषु दीनेषु यच्छत्यावसथान्यपि ॥
स प्रयाति सर्वकामं स्थानं पैतामहं नृप ॥ १२
श्रद्धया येन विप्राय दत्तं काकिणिमात्रकम् । स स्याद्दिव्यतिथिर्भूप देवानां कीर्तिवर्धनः ॥
तस्माच्छ्रद्धान्वितैर्देयं तत्फलं भवति ध्रुवम् ॥ १३

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने ययातिचरिते पितृतीर्थेऽष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६९०६

---

* अ. पुस्तक एवेदमेतच्चिह्नान्तर्गतम् । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. छ. झ. ठ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ङ. छ. झ. ट. ठ ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ घ ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. अवश्यं हि कृतं कर्म भोक्तव्यं त° । २ ङ. ढ. °के । जवनाश्वेन । ३ छ. वराश्वेन । ४ म. च कृत्वा याति गृ° । ५ अ त्तमे । दे° । ६ ङ. छ. झ. ढ. °कः । आर्तेषु दीनेषु गुणान्वितेषु यच्छ्रद्धया स्वल्पमपि प्रदत्तम् । तत्सर्वकामान्समुपैति लोके श्राद्धे च दानं प्रवदन्ति सन्तः ॥ श्रद्धा प्रदाने विज्ञेयमपि वालाग्रमात्रकम् । श्रद्धादाने सदा तस्माच्छ्रद्धायास्तत्फलं भवेत् । इ° ।

अथैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ।

मातलिरुवाच—

अथ धर्माः शिवेनोक्ताः शिवधर्मागमोत्तमाः । ज्ञेया विद्भिर्विधानेन कर्मयोगप्रभेदतः ॥ १
हिंसादिदोषनिर्मुक्ताः क्लेशायासविवर्जिताः । सर्वभूतहिताः शुद्धाः सुसूक्ष्मास्तु महाबलाः ॥ २
अनन्तशाखाः कथिताः शिवमूलैकमास्थिताः । ज्ञानध्यानैसमायुक्ताः शिवधर्माः सनातनाः ॥ ३
धारयन्ति शिवं यस्माद्धार्यते शिवभाषितैः । शिवधर्माश्रितास्तस्मात्संसारार्णवतारणाः ॥ ४
अथाहिंसा क्षमा सत्यं ह्रीः श्रद्धेन्द्रियसंयमः । दानमिज्या ततो ध्यानं दशकं धर्मसाधनम् ॥ ५
अथ व्यस्तैः समस्तैर्वा शिवधर्मैरनुष्ठितैः । शिवैकस्थानसंप्राप्तिर्गतिरेकैव कल्पिता ॥ ६
यथा भूः सर्वभूतानां स्थानं साधारणं स्मृतम् । तत्स्थानं शिवभक्तानामतुलं केवलं स्मृतम् ॥ ७
यथेह सर्वभूतानां भोगाः सातिशयाः स्मृताः । मताः पुण्यविशेषेण भोगाः शिवपुरे तथा ॥ ८
शुभाशुभफलं चात्र भुज्यते सर्वदा नृभिः । शिवधर्मस्य चैकस्य फलं तत्रोपभुज्यते ॥ ९
यस्य यादृग्भवेत्पुण्यं श्रद्धापात्रविशेषतः । भोगाः शिवपुरे तस्य ज्ञेयाः सातिशयाः शुभाः ॥ १०
स्थानप्राप्तिः परं तुल्या भोगाः शान्तिमयाः स्मृताः । कुर्यात्तस्मिन्महास्थानं महायोगजिगीषया ११
सर्वातिशयमेवैकं भावितं च सुरोत्तमैः । आत्मयोगाधिपत्यं स्याच्छिवः सर्वजगत्पतिः ॥ १२
[*केचित्तत्रैव मुच्यन्ते ज्ञानयोगरता नराः । आवर्तन्ते पुनश्चान्ये संसारे भोगतत्पराः] ॥ १३
तस्माद्विमुक्तिमिच्छंस्तु भोगासक्तिं विवर्जयेत् । विरक्तः शान्तचित्तात्मा शिवज्ञानमवाप्नुयात् ॥ १४
ये चान्यासक्तहृदया यजन्तीशं प्रयत्नतः । तेषामपि ददातीशः स्थानं भावानुरूपतः ॥ १५
तत्रार्चयन्ति ये रुद्रं सकृदुच्छिष्टकर्मणा । तेषां पिशाचलोकेषु भोगानीशः प्रयच्छति ॥ १६
संतप्ता दुःखभावेन म्रियन्ते सर्वदेहिनः । अन्नदः प्राणदः प्रोक्तः प्राणदश्चापि सर्वदः ॥ १७
तस्मादन्नप्रदानेन सर्वदानफलं भवेत् । [*त्रैलोक्ये यानि रत्नानि भोगाः स्त्रीवाहनानि च
अन्नदानप्रदः सर्वमिहामुत्र फलं] लभेत् ॥ १८
यस्मादन्नेन पुष्टाङ्गः कुरुते पुण्यसंचयम् । अन्नप्रदातुस्तस्यार्धं कर्तुश्चार्धं न संशयः ॥ १९
धर्मार्थकाममोक्षाणां देहः परमसाधनम् । [*स्थितिस्तस्यान्नपानाभ्यामतस्तत्सर्वसाधनम्] ॥ २०
अन्नं प्रजापतिः साक्षादन्नं विष्णुः शिवः स्वयम् । तस्मादन्नसमं दानं न भूतं न भविष्यति ॥ २१
त्रयाणामपि लोकानामुदकं जीवनं स्मृतम् । [*पवित्रमुदकं दिव्यं शुद्धं सर्वरसाश्रयम् ॥ २२
अन्नपानाश्वगोवस्त्रशय्यासूत्रासनानि च] । प्रेतलोके प्रशस्तानि दानान्यष्टौ विशेषतः ॥ २३

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढपुस्तकस्थः ।

---

१ ख. ङ. छ. झ. ट. ठ. ढ. °या बहुविधास्ते च क° । ड. °या बहुविधास्ते च कर्मभेदप्र° । २ छ. सुशान्तास्तु । ३ ङ. छ. झ. ढ. °नसुपुष्पाद्याः शि° । ४ ड. ढ. °म् । तत्तथा शिवभक्तानां तुल्यं शिवपुरं स्मृ° । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °ताः । नानामु° । ६ छ. शान्तिशया । ड. शान्त्याशयाः । ७ ड. °र्यात्पुण्यमिहामुत्र म° । ८ क. ख. ङ. च. छ. °हाभाग° । ड. ढ. °हाभोग° । ९ ड. °र्वाधिपत्यमेवैकं तत्र नास्ति पुरोत्तमे । आ° । १० क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °त्मभोगा° । ११ ड. स्यात्तत्रैवास्ति शिवाज्ञया । के° । १२ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. प्रसक्तः । १३ घ. ङ. ट. ट. ढ.यस्यान्नदानपु° । छ. झ. ड. यस्यान्नपानपु° ।

एवं दानविशेषेण धर्मराजपुरं नरः । यस्माद्याति सुखेनैव तस्माद्धर्मं समाचरेत् ॥ २४
ये पुनः क्रूरकर्माणः सदा दानविवर्जिताः । भुञ्जते दारुणं दुःखं नरके नृपनन्दन ॥ २५
तथा सुखं प्रभोक्ष्यन्ति दानं कृत्वा तु चातुलम् । तेषां स्वयं भवेत्सौख्यं कर्मयोगरतात्मनाम् २६
अप्रमेयगुणैर्दिव्यैर्विमानैः सार्वकामिकैः । असङ्ख्यैस्तत्पुरं व्याप्तं प्राणिनामुपकारकैः ॥ २७
सहस्रसोमदिव्यं वा सूर्यतेजःसमप्रभम् । रुद्रलोकमिति प्रोक्तमशेषगुणसंयुतम् ॥ २८
सर्वेषां शिवभक्तानां तत्पुरं परिकीर्तितम् । [*रुद्रक्षेत्रे मृतानां च जङ्गमस्थावरात्मनाम्] ॥ २९
अप्येकदिवसं भक्त्या यः पूजयति शंकरम् । सोऽपि याति शिवं स्थानं किं पुनर्बहुशोऽर्चयन् ३०
वैष्णवा विष्णुभक्ताश्च विष्णुध्यानपरायणाः । तेऽपि यान्ति च वैकुण्ठं समीपं चैव चक्रिणः ३१
ब्रह्मवादी च धर्मात्मा ब्रह्मलोकं प्रयाति सः । पुण्यकर्ता सुपुण्येन पुण्यलोकं प्रयाति च ॥ ३२
तस्मादीशं सदा भक्त्या भावयेदात्मनाऽऽत्मनि । हरौ वाऽपि महाराज युक्तात्मा ज्ञानवान्स्वयम् ॥
तस्मात्सर्वविचारेण भावदोषविचारतः ॥ ३३
एवं विष्णुप्रभावेन विशिष्टेनापि कर्मणा । नरैः स्थानमवाप्येत वेशभावानुरूपतः ॥ ३४
इत्येतदपरं प्रोक्तं श्रीमच्छिवपुरं महत् । देहिनां कर्मनिष्ठानां पुनरावर्तकं स्मृतम् ॥ ३५
ऊर्ध्वं शिवपुराज्ज्ञेयं वैष्णवं लोकमुत्तमम् । वैष्णवा मानवा यान्ति विष्णुध्यानपरायणाः ॥ ३६
ब्राह्मणा ब्रह्मलोकं तु सदाचारा नरोत्तमाः । प्रयान्ति यज्विनः सर्वे सुनीतास्तत्र कोविदाः ३७
इन्द्रलोकं तथा यान्ति क्षत्रिया युद्धगामिनः । अन्ये च पुण्यकर्तारः पुण्यलोकान्प्रयान्ति च ॥ ३८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने ययातिचरिते मातापितृतीर्थे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६९४४

अथ सप्ततितमोऽध्यायः ।

मातलिरुवाच—

यमपीडां प्रवक्ष्यामि महातीव्रां सुदारुणाम् । भुञ्जन्ति पापिनः सर्वे कूटास्ते ब्रह्मघातिनः ॥ १
कचित्पापाः प्रपच्यन्ते तीव्रेण नरकाग्निना । कचित्सिंहैर्वृकैर्व्याघ्रैर्दंशैः कीटैस्तु दारुणैः ॥ २
कचिन्महाजलौकोभिः कचिचाजगरैः पुनः । मक्षिकाभिश्च रौद्राभिः कचित्सर्पैर्विषोल्बणैः ॥ ३
मत्तमातङ्गयूथैश्च बलोत्कृष्टैः प्रमाथिभिः । पन्थानमुल्लिखद्भिश्च तीक्ष्णशृङ्गैर्महावृषैः ॥ ४
महाशृङ्गैश्च महिषैर्दुष्टगात्रप्रबाधकैः । डाकिनीभिश्च रौद्राभिर्विकटाक्षैश्च राक्षसैः ॥ ५
व्याधिभिश्च महारौद्रैः पीड्यमाना व्रजन्ति ते । महोतुलासमारूढा दोल्यमाना अतीव ते ॥ ६
महावेगप्रधूतास्ते महाचण्डेन वायुना । महापाषाणवर्षेण भिद्यमानाश्च सर्वतः ॥ ७
पतद्भिर्वज्रनिर्घोषैरुल्कापातैश्च दारुणैः । प्रदीप्ताङ्गारवर्षेण हन्यमाना व्रजन्ति ते ॥ ८

---

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ ङ. °न्ति धर्मकर्तार एव च । ते° । २ ड. स्वपुण्येन । ३ ञ. °विवार्जितः । ४ छ. झ. ड. विसृष्टे° । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °र्वे पुरीं तां तत्र । ञ. °र्वे पुनी° । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °द्रुशालिनः । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °र्वे क्रूरास्ते । ८ क. ख. च. ड. °श्रेणैव विषाग्नि° । ९ घ. ठ. °षै रुष्टैर्यैश्रप्रसाध° । १० क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °करालैश्च । ११ ट. °हादोलास° ।

महता पांशुवर्षेण पूर्यमाणा यमं गताः । ये नराः पापकर्माणः पापं भुञ्जन्ति दारुणम् ॥ ९
एवं पापविशेषेण पापिष्ठाः पापकारकाः । निरयं प्राप्य भुञ्जन्ति बहुपीडासमाकुलम् ॥ १०
एतत्ते सर्वमाख्यातं विवेकं पापपुण्ययोः । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि धर्मसारमनुत्तमम् ॥ ११

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने ययातिचरिते पितृतीर्थे सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६९९९

अथैकसप्ततितमोऽध्यायः ।

ययातिरुवाच—

यत्त्वया सर्वमाख्यातं धर्माधर्ममनुत्तमम् । शृण्वतोऽथ मम श्रद्धा पुण्यं चैव प्रवर्धते ॥ १
देवानां लोकसंस्थानां वद संख्याः प्रकीर्तिताः । यस्य पुण्यप्रसङ्गेन येन प्राप्तं च मातले ॥ २

मातलिरुवाच—

योगयुक्तं प्रवक्ष्यामि [*तपसा यदुपार्जितम् । देवानां वाससंस्थानं सुखभोगप्रदायकम् ॥ ३
धर्मभावं प्रवक्ष्यामि ह्या]यासेनार्जितं पृथक् । उपरिष्टाच्च लोकानां स्वरूपं चाप्यनुक्रमात् ॥ ४
तत्राष्टगुणमैश्वर्यं पार्थिवं पिशिताशिनाम् । तस्मात्सद्योगतानां च नराणामुत्तमं स्मृतम् ॥ ५
बहुद्वारं षोडशकुलं पार्थिवात्पञ्च तद्द्विधा । एकं निरवशेषं च यच्छेषं कुलतेजसाम् ॥ ६
गन्धर्वाणां च वायव्यमाद्यं च सकलं स्मृतम् । [*पाञ्चभौतिकमिन्द्रस्य चत्वारिंशद्गुणं महत्] ॥
सोमस्य मानसं दिव्यं विश्वेशं पाञ्चभौतिकम् ॥ ७
सौम्यं प्रजापतीशानामहंकारगुणान्वितम् । चतुःषष्टिगुणं ब्राह्म्यं बौधमैश्वर्यमुत्तमम् ॥ ८
विष्णोः प्रधानकं सूक्ष्मं शिवस्याऽऽत्मगतं महत् । आदिमध्यान्तरहितं विशुद्धं तत्त्वलक्षणम् ॥ ९
सर्वाभिभावकं सूक्ष्ममनौपम्यं परात्परम् । सुसंपूर्णं जगद्धेतुः पशुपाशविमोक्षणम् ॥ १०
यो यत्स्थानमनुप्राप्तस्तस्य भोगस्तदात्मकः । विमानं तत्समानं च भवेदीशप्रसादतः ॥ ११
नानारूपाणि भावानां दृश्यन्ते कोटयस्त्विमाः । अष्टाविंशतिरेवोर्ध्वसुदीर्घाः सुकृतात्मनाम् १२
ये कुर्वन्ति नमस्कारमीश्वराय क्वचित्क्वचित् । संपर्कात्कौतुकाल्लोभात्तद्विमानं लभन्ति ते ॥ १३
नामसंकीर्तनं चापि प्रसङ्गेन शिवस्य यः । कुर्याद्वाऽपि नमस्कारं न तस्य विफलं भवेत् ॥ १४
इत्येता गतयः प्रोक्ता महत्यः शिवकर्मणि । कर्मणा मनसा वाचा पुंसामीशानुभावतः ॥ १५
प्रसङ्गेनापि ये कुर्युराकण्ठं स्मरणं नरः । ते लभन्तेऽतुलं सौख्यं किं पुनस्तत्परायणाः ॥ १६
विष्णुचिन्तां प्रकुर्वन्ति ध्यानेनाऽऽकुलमानसाः । ते यान्ति परमं स्थानं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥
शैवं च वैष्णवं लोकमेकरूपं नरोत्तम । द्वयोश्चाप्यन्तरं नास्ति एकरूपं महात्मनोः ॥ १८
शिवाय विष्णुरूपाय विष्णवे शिवरूपिणे । शिवस्य हृदये विष्णुर्विष्णोश्च हृदये शिवः ॥ १९

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. च. झ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ ङ. °णा ह्यमङ्गलाः । ये । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. ट. पुनरेव । ३ ञ. °म् । चतुर्द्वारं षट्सकलं । ४ ञ. °थिवं वाद्यते द्विधा° । ५ ञ. °षं सकलं ततः ग° । ६ ङ. छ. ट. °यव्यं याज्यं च । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °णाधिकम् । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ट. ढ. पुण्यार्थे । ९ क. ख. च. छ. झ. कुर्युः श्रीकण्ठस्म° । ङ. ढ. कुर्युः शंकरस्म° ।

एकमूर्तिस्त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । त्रयाणामन्तरं नास्ति गुणभेदाः प्रकीर्तिताः ॥ २०
शिवभक्तोऽसि राजेन्द्र तथा भागवतोऽसि च । तेन देवाः प्रसन्नास्ते ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
सुप्रीता वरदा राजन्कर्मणा तव सुव्रत ॥ २१
इन्द्रादेशात्समायातः संनिधौ तव मानद । ऐन्द्रमेनं(तत्) पदं याहि पश्चाद्ब्राह्म्यं महेश्वरम् ॥ २२
वैष्णवं च प्रयाहि त्वं दाहप्रलयवर्जितम् । अनेनापि विमानेन दिव्येन सर्वगामिना ॥ २३
देवानां दिव्यभोगांस्त्वं भुङ्क्ष्व राजन्मनोनुगान् । समारुह्य विमानं त्वं पुष्पकं सुखगामिन(ना)म् २४

सुकर्मोवाच—

एवमुक्त्वा द्विजश्रेष्ठ राजानं धर्मवत्सलम् । ययातिं मातली राज्ञा पूजितः सादरं तदा ॥ २५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने ययातिचरिते मातापितृतीर्थे एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६९८०

अथ द्विसप्ततितमोऽध्यायः ।

पिप्पल उवाच—

मातलेश्च वचः श्रुत्वा स राजा नहुषात्मजः । किं चकार महाप्राज्ञस्तन्मे विस्तरतो वद ॥ १
सर्वपुण्यमयी पुण्या कथेयं पापनाशिनी । श्रोतुमिच्छाम्यहं प्राज्ञ नैव तृप्तोऽस्मि सर्वथा ॥ २

सुकर्मोवाच—

सर्वधर्मभृतां श्रेष्ठो ययातिर्नृपसत्तमः । तमुवाचाऽऽगतं दूतं मातलिं चेन्द्रसारथिम् ॥ ३

ययातिरुवाच—

शरीरं नैव त्यक्ष्यामि न गमिष्ये पुरंदरम् । शरीरेण विना दूत पार्थिवेन न संशयः ॥ ४
यद्यपीह महादोषाः कायस्यैवं प्रकीर्तिताः । पूर्वं चापि त्वया मेऽद्य सर्वमुक्तं गुणागुणम् ॥ ५
नाहं त्यक्त्वा शरीरं वै गमिष्ये त्रिदिवं पुनः । इत्याचक्ष्व इतो गत्वा देवदेवं पुरंदरम् ॥ ६
एकाकिनाऽपि जीवेन कायेनापि महामते । नैव सिद्धिं प्रयात्येव सांसारिकीमिहैव हि ॥ ७
नैव प्राणं विना कायो जीवः कायं विना न हि । उभयोश्चापि मित्रत्वं नयिष्ये नाशमेव न ॥ ८
यस्य प्रसादभावाद्वै सुखमश्नाति केवलम् । शरीरस्याप्ययं प्राणो भोगानन्यान्मनोनुगान् ॥ ९
एनं त्यक्त्वा स्वर्गभोगं भोक्ष्येऽहं देवदूत न । संभवन्ति महादुष्टा व्याधयो दुःखदायकाः ॥ १०
मातले किल्बिषाच्चैव जरादोषादि जायते । पश्य मे पुण्यसंयुक्तं कायं षोडशवार्षिकम् ॥ ११
जन्मप्रभृति मे कायः शतार्धं च प्रयाति हि । तथाऽपि नूतनो भावः कायस्यापि प्रजायते ॥
मम कालो गतो दूत अब्दलक्षमनुत्तमम् ॥ १२
यथा षोडशवर्षस्य कायः पुंसः प्रशोभते । तथा मे शोभते देहो बलवीर्यसमन्वितः ॥ १३
नैव ग्लानिर्न मे हानिर्न श्रमो व्याधयो न च । मातले मम कायो हि धर्मोत्साहेन वर्धते ॥ १४

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. सुव्रत । २ ङ. त्वं जानिप्र° । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °ष्ये दिवं पुनः । श° । ४ ङ. त्यक्ष्ये शरीरं तु न गमिष्ये दि° । ५ छ. °ष्येऽहं शमेन च । य° । ६ ङ. °गाङ्क्षाघ्यान्म° । ७ घ. ञ. ट. ठ. ड. ढ. एवं ज्ञात्वा स्वर्गभोगं न भोक्ष्ये देवदूतक । सं° । ८ क. अष्टल° । छ. अब्दानां शतम् । ९ क. ख. च. छ. झ. °यो जरा । मा° । ङ. ढ. °यो न वा । मा° ।

सर्वामृतमयं दिव्यमौषधं परमौषधम् । पापव्याधिप्रणाशार्थं धर्मार्थं हि कृतं पुरा ॥ १५
तेन मे शोधितः कायो गददोषो न जायते । हृषीकेशस्य देवस्य नामोच्चारणमुत्तमम् ॥ १६
एतद्रसायनं दूत नित्यमेव करोम्यहम् । तेन मे व्याधयो दोषाः पापाद्याः प्रलयं गताः ॥ १७
विद्यमाने हि संसारे कृष्णनाम्नि महौषधे । मानवा मरणं यान्ति पापव्याधिप्रपीडिताः ॥
न पिबन्ति महामूढाः कृष्णनामरसायनम् ॥ १८
तेन ध्यानेन भावेन पूजाभावेन मातले । सत्येन दानपुण्येन मम कायो निरामयः ॥ १९
पापाच्च आमयात्पीडाः प्रभवन्ति शरीरिणाम् । पीडाभ्यो जायते मृत्युः प्राणिनां नात्र संशयः॥
तस्माद्धर्मः प्रकर्तव्यः पुण्यं सत्याश्रयं नरैः । पञ्चभूतात्मकः कायः शिरासंधिषु जर्जरैः ॥ २१
एवं संधीकृतो मर्त्यो हेमाकारे(कृते)व कङ्कणम् । तत्र भावो महानग्निर्धातुरेव कलेवरम् ॥ २२
शतखण्डमयो विप्रयोऽनुसंधति(?)बुद्धिमान् । [*हरेर्नाम्ना च दिव्येन सौभाग्येनापि पिप्पल ॥२३
पञ्चात्मका हि ये खण्डाः शतसंधिषु जर्जराः । तेनानुसंधिताः सर्वे कायधातुसमा अभवन्]॥२४
हरिपूजोपचारेण ध्यानेन नियमेन वा । सत्यभावेन दानेन कायः शुद्धो विजायते ॥ २५
दोषा नश्यन्ति कायस्य व्याधयः शृणु मातले । बाह्याभ्यन्तरशौचं हि दुर्गन्धिर्नैव जायते ॥
शुचिस्ततो भवेत्सूत प्रसादात्तस्य चक्रिणः ॥ २६
[*नाहं स्वर्गं गमिष्यामि स्वर्गमत्र करोम्यहम् । तपसा चैव भावेन स्वधर्मेण महीतलम् ॥ २७
स्वर्गरूपं करिष्यामि प्रसादात्तस्य चक्रिणः] । एवं ज्ञात्वा प्रयाहि त्वं कथयस्व पुरंदरम् ॥ २८

सुकर्मोवाच—

इत्थं श्रुत्वा स वै दूतो नृपतेः परिभाषितम् । [*आशीर्भिरभिनन्द्याथ आमन्त्र्य नृपतिं गतः] ॥
सर्वं निवेदयामास स इन्द्राय महात्मने ॥ २९
समाकर्ण्य सहस्राक्षो ययातेस्तु महात्मनः । तदर्थं चिन्तयामास समानेतुं दिवं प्रति ॥ ३०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थे ययातिचरिते द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७०१०

अथ त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ।

पिप्पल उवाच—

गते तस्मिन्महाभागे दूत इन्द्रस्य वै पुनः । किं चकार स धर्मात्मा ययातिर्नहुषात्मजः ॥ १

सुकर्मोवाच—

तस्मिन्गते देववरस्य दूते स चिन्तयामास नरेन्द्रसूनुः ।
आहूय दूतप्रवरान्स सत्वरं धर्मार्थयुक्तं परमादिदेश ॥ २

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. ढ. पुस्तकस्थः ।
* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठःक. ख. ङ. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °न ज्ञानेन ध्यानेन । २ क. च. ढ. °यः शतसं° । ३ ङ. छ. झ. ढ. °रः । तमनुसंदधते मर्त्यो हेमकारेव टङ्कणैः । त° । ड. °रः । तमनुसंदधते मर्त्यो हेमकारेव काञ्चनैः । ४ म. °यो निष्ठो योऽप्यु संधत्त बु° । ५ ङ. °नुसज्जति ।

गच्छन्तु दूता मम शासनेन स्वीयेषु देशेषु परेषु चैव ।
शृण्वन्तु सर्वेऽपि तथैव लोका जुषन्तु वाक्यं मम धर्मयुक्तम् ॥
व्रजन्तु लोकाः सुपथं हरेश्च भावैः सुपुण्यैरमृतोपमानैः ॥ ३
सुकर्मभिश्चापि च ज्ञानध्यानैस्तपोभिरित्थं सततं नियुक्ताः ।
यज्ञैश्च दानैर्मधुसूदनैकमर्चन्तु लोका विषयान्विहाय ॥ ४
सर्वत्र पश्यन्तु मुरारिमेकं शुष्केषु चाऽऽर्द्रेष्वपि स्थावरेषु ॥
अभ्रेषु भूमौ सचराचरेषु स्वीयेषु कायेष्वपि जीवरूपम् ॥ ५
देवं तमुद्दिश्य ददन्तु दानान्यातिथ्यभावैः परिज्ञानकैश्च ॥
नारायणं देववरं यजध्वं दोषैर्विमुक्ता अचिराद्भविष्यथ ॥ ६
यो मामकं वाक्यमिहैव मानवो लोभाद्विमोहादपि नैव कारयेत् ॥
स शास्यतां याति सुनिर्वृतो ध्रुवं ममापि चौरो हि यथा निकृष्टः ॥ ७
आकर्ण्य वाक्यं नृपतेश्च दूताः संहृष्टभावाः सकलां च पृथ्वीम् ॥
संश्रावयन्ति स्म नृपप्रणीतमादेशभावं सकलं प्रजासु ॥ ८
विप्रादिमर्त्या अमृतं सुपुण्यमानीतमेवं भुवने च राज्ञा ॥
पिबन्तु पुण्यं परिवैष्णवाख्यं दोषैर्विहीनं परिणाममिष्टम् ॥ ९
श्रीकेशवं क्लेशहरं वरेण्यमानन्दरूपं परमार्थमेव ॥
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥ १०
श्रीपद्मनाभं कमलेक्षणं च आधाररूपं जगतां महेशम् ॥
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥ ११
पापापहं व्याधिविनाशरूपमानन्ददं दानवदैत्यनाशनम् ॥
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥ १२
[*यज्ञाङ्गरूपं च रथाङ्गपाणिं पुण्याकरं सौख्यमनन्तरूपम् ॥
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः] ॥ १३
विश्वाधिवासं विमलं विरामं रामाभिधानं रमणं मुरारिम् ॥
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥ १४
आदित्यरूपं तमसां विनाशं चन्द्रप्रकाशं मलपङ्कजानाम् ॥
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥ १५
सखङ्गपाणिं मधुसूदनाख्यं तं श्रीनिवासं सगुणं सुरेशम् ॥
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥ १६
नामामृतं दोषहरं सुपुण्यमधीत्य यो माधवविष्णुभक्तः ॥
प्रभातकाले नियतो महात्मा स याति मुक्तिं न हि कारणं च ॥ १७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थे ययातिचरिते त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७०२७

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. छ. झ. ड. °रिपैत्रिकै° । घ. ट. ठ. °रिजातकै° । २ क. ख. छ. झ. जपध्वं । ङ. भजध्वं । ३ घ. ठ. ढ. °मत्रैव । ४ क. ख. ग. च. छ. झ. ढ. मनप° । ५ क. ख. ग. च. छ. झ. ड. ट. मानव° ।

अथ चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

दूतास्तु ग्रामेषु वदन्ति सर्वे देशेषु द्वीपेष्वथ पत्तनेषु ॥
लोकाः शृणुध्वं नृपतेस्तथाऽऽज्ञां सर्वप्रभावैर्हरिमर्चयन्तु ॥ १
दानैश्च यज्ञैर्बहुभिः सुकर्मभिर्धर्मादिभिर्वा यजनैर्मनोभिः ॥
ध्यायन्तु लोका मधुसूदनं तमादेशमेवं नृपतेस्तु तस्य ॥ २
एवं प्रकृष्टं सकलं सुपुण्यमाकर्णितं भूमितले सुलोकैः ॥
तदाप्रभृत्येव समस्तमर्त्या ध्यायन्ति गायन्ति मुरारिमेकम् ॥ ३
जपन्ति तप्यन्ति यजन्ति चैव वेदप्रणीतैश्च सुसूक्तमन्त्रैः ॥
श्रोत्रैकपुण्यैरमृतोपमानैः श्रीकेशवं तद्गतमानसास्ते ॥ ४
व्रतोपवासैर्नियमैश्च दानैर्विहाय दोषान्विषयान्समस्तान् ॥
[*लक्ष्मीनिवासं जगतां निवासं लोकास्तु भक्त्या परिपूजयन्ति ॥ ५
इत्याज्ञा तस्य भूपस्य वर्तते क्षितिमण्डले । वैष्णवेन प्रभावेन जनाः] सर्वे यजन्ति ते ॥ ६
नामभिः कर्मभिर्विष्णुं यजन्ते यज्ञकोविदाः । तद्ध्यानास्तद्व्यवसिता विष्णुपूजापरायणाः ॥ ७
यावद्भूमण्डलं सर्वं यावत्तपति तिग्मगुः । तावद्धि मानवा लोकाः सर्वे भागवतास्तु ते ॥ ८
विष्णोश्चैव प्रभावेन पूजास्तोत्रैश्च नामभिः । आधिहीनाश्च ते भूमौ संजाता मानवास्तदा ॥ ९
वीतशोकाश्च पुण्याश्च सर्वे चैव तपोधनाः । संजाता वैष्णवा विप्र प्रसादात्तस्य चक्रिणः ॥ १०
आमयैश्च विहीनास्ते दोषै रोषैश्च वर्जिताः । [*सर्वैश्वर्यसमापन्नाः सर्वरोगविवर्जिताः] ॥
प्रसादात्तस्य देवस्य संजाता मानवास्तदा ॥ ११
अमरा निर्जराः सर्वे धनधान्यसमन्विताः । मर्त्या विष्णुप्रसादेन पुत्रपौत्रैरलंकृताः ॥ १२
तेषामेव महाभाग गृहद्वारेषु नित्यदा । कल्पद्रुमाः सुपुण्यास्ते सर्वकामफलप्रदाः ॥ १३
सर्वकामदुघा गावः सचिन्तामणयस्तथा । सन्ति तेषां गृहे पुण्याः सर्वकामप्रदायकाः ॥ १४
अमरा मानवा जाताः पुत्रपौत्रैरलंकृताः । सर्वदोषविहीनास्ते विष्णोश्चैव प्रसादतः ॥ १५
सर्वसौभाग्यसंपन्नाः पुण्यमङ्गलसंयुताः । सुपुण्या दानसंपन्ना ज्ञानध्यानपरायणाः ॥ १६
न दुर्भिक्षं न च व्याधिर्नाकालमरणं नृणाम् । तस्मिञ्शासति धर्मज्ञे ययातौ नृपतौ तदा ॥ १७
वैष्णवा मानवाः सर्वे विष्णुव्रतपरायणाः । तद्ध्यानास्तज्जपाः सर्वे संजाता भावतत्पराः ॥ १८
तेषां गृहाणि दिव्यानि पुण्यानि द्विजसत्तम । पताकाभिस्तु शुभ्राभिः शङ्खयुक्तानि तानि च ॥ १९

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क.ख.घ.ङ.च.छ.झ.ट.ठ.ड.ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °हुभिस्तपोभिर्धर्माभिलाषैर्यज° । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °ष यजान्ति म° । ३ ङ. °न्ति तमर्चयन्ति । ज° । ४ घ. ट. ठ. ड. °म् । ध्यायन्ति गायन्ति यजन्ति मर्त्या वे° । ५ ट. °त्कपाठैः । श्रो° । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ठ. ढ. °सं तं श्रीनिवासं प° । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °न्ते ज्ञानको° । ८ ङ. °स्तद्गतप्राणा वि° । ९ ङ. छ. झ. ढ. °धिव्याधिविहीनास्ते सं° । १० घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °र्वे वै स्थिरयौवनाः । ११ घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. मर्त्या वि° । १२ ङ. छ. झ. ड. घ. °ण्मुध्यानप° । १३ घ. ट. ठ. शुद्धाभिः ।

गदाङ्कितध्वजाश्चित्रचक्राङ्कितानि नित्यं वै । पद्माङ्कितानि भास्वन्ति विमानप्रतिमानि च ॥
गृहाणि भित्तिभागेषु चित्रितानि सुचित्रकैः ॥ २०
सर्वत्र गृहद्वारेषु पुण्यस्थानेषु सर्वशः । वनानि सन्ति दिव्यानि श्रद्धालाभयुतानि च ॥ २१
तुलस्या च द्विजश्रेष्ठ युक्तानि हरिमन्दिरैः । भास्वन्ति गुणदिव्यानि गृहाणि प्राणिनां सदा २२
सर्वत्र वैष्णवो भावो मङ्गलं बहु दृश्यते । [*शङ्खशब्दाश्च भूलोके मिथः स्फोटकरै रवैः ॥
श्रूयन्ते तत्र विप्रेन्द्र दोषपापविनाशकाः] ॥ २३
शङ्खस्वस्तिकपद्मानि गृहद्वारेषु तानि च । विष्णुभक्ताभिर्नारीभिर्लिखितानि द्विजोत्तम ॥ २४
गीतरागैश्च तानैश्च मूर्छनातालसुस्वरैः । गायन्ति केशवं लोका विष्णुध्यानपरायणाः ॥ २५

हरिं मुरारिं प्रवदन्ति केचिच्छ्रीशाच्युतं माधवमेव चान्ये ।
श्रीनारसिंहं कमलेक्षणं तं गोविन्दमेकं कमलापतिं च ॥ २६
कृष्णं च रामं शरणं व्रजन्ति जपन्ति जाप्यैः परिपूजयन्ति ।
दण्डप्रणामैः प्रणमन्ति विष्णुं तद्ध्यानयुक्ताः परिवैष्णवास्ते ॥ २७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे वेनोपाख्याने ययातिचरिते चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७०५४

अथ पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

कृष्णं विष्णुं हरिं रामं मुकुन्दं मधुसूदनम् । नारायणं हृषीकेशं नारसिंहं तमच्युतम् ॥ १
केशवं पद्मनाभं तु वासुदेवं च वामनम् । वाराहं कमठं मत्स्यं कपिलं च सुराधिपम् ॥ २
[*विश्वेशं विश्वरूपं च ह्यनन्तमनघं शुचिम् । पुरुषं पुष्कराक्षं च श्रीधरं श्रीपतिं हरिम् ॥
श्रीदं श्रीशं श्रीनिवासं सुमोक्षं मोक्षदं प्रभुम्] ॥ ३
इत्येवमुच्चरन्तो हि नामानि मानवा भुवि । प्रभजन्ति जनाः सर्वे बालवृद्धकुमारकाः ॥ ४
प्रणमन्ति हरिं नार्यो गृहकर्मरताः सदा । आसने शयने याने ध्याने ज्ञाने च माधवम् ॥ ५
क्रीडमानास्तथा बाला गोविन्दं प्रणमन्ति च । दिवा रात्रौ सुमधुरं ब्रुवन्ति हरिनाम च ॥ ६
विष्णूच्चारो हि सर्वत्र श्रूयते हि द्विजोत्तम । वैष्णवेन प्रभावेन मर्त्या वर्तन्ति भूतले ॥ ७
प्रासादकलशाग्रेषु देवतायतनेषु च । यथा सूर्यस्य बिम्बानि तथा चक्राणि भान्ति वै ॥ ८
कृष्णस्य दृश्यते भावः सर्वत्र जगतीतले । तेनराज्ञा कृतं विप्र पुण्यं चापि महात्मना ॥ ९
विष्णुलोकस्य समतां तथा नीतं महीतलम् । नहुषस्यापि पुत्रेण वैष्णवेन ययातिना ॥ १०
उभयोर्लोकयोर्भावमेकीभूतं महीतले । भूतलस्यापि विष्णोश्च ह्यन्तरं नैव दृश्यते ॥ ११

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ म. °तभुजा° । २ म. °क्षितपरायणाः । प° । ३ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °न्ति पुण्यादि° । ४ ङ. छ. झ. ढ. °न्ति केशवं प्रीत्या जितं । ५ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °ण्णं शरण्यं श° । ६ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. प्रवदन्ति ते । दि° । ७ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °वै । वैकुण्ठे दृश्यते भावं तद्भावं ज° ।

विष्णूचारं हि वैकुण्ठे प्रकुर्वन्ति च वैष्णवाः । भूतले तादृशोचारं प्रकुर्वन्ति च मानवाः ॥ १२
उभयोर्लोकयोर्भाव एको हि विप्र दृश्यते[2] । जरारोगभयं नास्ति मृत्युहीना नरा यतः ॥ १३
दानभोगप्रभावस्तु अधिको दृश्यते भुवि । पुत्राणां च सुखं पुण्यमधिकं पौत्रजं तथा ॥ १४
स्वान्भोक्ष्यन्ति सुखेनापि मानवा भुवि सत्तमाः । विष्णोः प्रसाददानेन उपदेशेन तस्य च॥१५
सर्वव्याधिविनिर्मुक्ता मानवा वैष्णवास्तथा । स्वर्गलोकतिरस्कारः कृतो राज्ञा महीतले ॥ १६
पञ्चविंशप्रमाणेन वर्षाणां नृपसत्तमे । वेदविज्ञा नराः सर्वे ज्ञानध्यानपरायणाः ॥ १७
यज्ञदानपराः सर्वे दयाभावाश्च मानवाः । उपकाररताः सर्वे पुण्या धन्याः शुभा नराः ॥ १८
सर्वे धर्मपरा विप्र विष्णुध्यानपरायणाः । राज्ञा तेनोपदिष्टास्ते संजाता वैष्णवा भुवि ॥ १९

विष्णुरुवाच—

श्रूयतां नृपशार्दूल चरित्रं तस्य भूपतेः । सर्वधर्मपरो नित्यं विष्णुभक्तश्च नाहुषिः ॥ २०
अब्दानां चैव लक्षैकं तस्यापि सुगतं भुवि । नूतनो दृश्यते कायः पञ्चविंशाब्दको यथा ॥ २१
पञ्चविंशात्मको भाति रूपेण वयसा तदा । प्रशस्तः प्रौढिसंपन्नः प्रसादात्तस्य चक्रिणः ॥ २२
मानवा भूमिलोकस्था यमं नैवानुयान्ति ते । रागदोषविनिर्मुक्ताः कामपाशविवर्जिताः ॥ २३
सुखिता दानपुण्यैश्च सर्वधर्मपरायणाः । विस्तारं ते जनाः सर्वे संतत्याऽपि गता नृप ॥ २४
यथा दूर्वा वटाश्चैव विस्तारं यान्ति भूतले । तथा ते मानवाः सर्वे पुत्रपौत्रैः प्रविस्तृताः ॥ २५
मृत्युदोषविहीनास्ते चिरं जीवन्ति ते जनाः । स्थिरकायाश्च सुखिनो जरारोगविवर्जिताः ॥२६
पञ्चविंशाब्दिकाः सर्वे नरा दृश्यन्ति भूतले । सत्याचारपराः सर्वे विष्णुध्यानपरायणाः ॥ २७
एवं हि सर्वे मर्त्यास्ते प्रसादात्तस्य चक्रिणः । संजाता मानवाः सर्वे दानभोगपरायणाः ॥ २८
मृतो न श्रूयते लोके सर्वस्मिञ्जगतीतले । शोकं नैव प्रपश्यन्ति दोषं नैव प्रयान्ति ते ॥ २९
स्वर्गलोकस्य यद्रूपं तद्रूपं भूतलस्य च । संजातं विष्णुभक्तास्ते प्रसादात्तस्य चक्रिणः ॥ ३०
यमदूता विधिभ्रष्टा विष्णुदूतैस्तु ताडिताः । रुदमाना गताः सर्वे धर्मराजं परस्परम् ॥ ३१
तत्सर्वं कथितं दूतैश्चेष्टितं भूतले च तैः । अमृत्यु भूतलं जातं दानभोगेन भास्करे ॥ ३२
[*नहुषस्याऽऽत्मजेनापि कृतं देव ययातिना । विष्णुभक्तेन पुण्येन स्वर्गरूपं प्रदर्शितम् ॥ ३३
एवमाकर्णितं सर्वं धर्मराजेन वै तदा ।] धर्मराजस्तदा तत्र दूतेभ्यः श्रुतविस्तरः ॥
चिन्तयामास सत्यार्थं[12] क्षणैकं नृपचेष्टितम् ॥ ३४

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने ययातिचरिते पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७०८८

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ ङ. विष्णुध्यानं । २ घ. ट. ठ. ड. °ते । राजमृत्युम° । ३ झ. ट. ड. °म । गदैर्हीना नराः सर्वे विष्णुध्या° । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. प्रबलः । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °गद्वेष° । ६ ङ. कामायासवि° । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. ढ. °पुण्यैश्च । ८ क. ख. च. ङ. °था कैतवको भोगो विस्तारं याति भू° । ९ ङ. °नाश्च स्थिरकाया ह्यरोगिणः । धर्माध्यक्षाश्च । १० झ. ट. ड. °ता मानवश्रेष्ठ प्र° । ११ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. अधिकं । १२ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड.ढ. सर्वार्थे ।

अथ षट्सप्ततितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

सौरिर्दूतैस्तथा सर्वैः सह स्वर्गं जगाम ह । द्रष्टुं तत्र सहस्राक्षं देववृन्दैः समावृतम् ॥ १
धर्मराजं समायान्तं ददर्श सुरराट् तदा । समुत्थाय त्वरायुक्तो ददावर्घमनुत्तमम् ॥
पप्रच्छाऽऽगमनं तस्य कथयस्व ममाग्रतः ॥ २
तदाकर्ण्य महद्वाक्यं देवराजेन भाषितम् । धर्मराजोऽब्रवीत्सर्वं ययातेश्चरितं महत् ॥ ३

धर्मराज उवाच—

श्रूयतां देवदेवेश यस्मादागमनं मम । कथयाम्यहमत्रापि येन चैवाऽऽगतस्तव ॥ ४
नहुषस्याऽऽत्मजेनापि वैष्णवेन महात्मना । कारिता वैष्णवाः सर्वे [*ये वसन्ति महीतले ॥ ५
वैकुण्ठस्य समं रूपं मर्त्यलोकस्य वै कृतम् । अमरा मानवा जाता] जरारोगैर्विवर्जिताः ॥ ६
पापमेव न कुर्वन्ति असत्यं न वदन्ति ते । कामक्रोधविहीनास्ते लोभमोहविवर्जिताः ॥ ७
दानशीला महात्मानः सर्वे धर्मपरायणाः । सर्वकामैः[1] समर्चन्ति नारायणमनामयम् ॥ ८
तेन वैष्णवधर्मेण मानवा जगतीतले । निरामया वीतभया[2] सर्वे च स्थिरयौवनाः ॥ ९
दूर्वा वटा यथा देव विस्तारं यान्ति भूतले । तथा ते विस्तरं प्राप्ताः पुत्रपौत्रैः प्रपौत्रकैः ॥
तेषां पुत्रैश्च पौत्रैश्च वंशाद्वंशान्तरं गताः ॥ १०
एवं वैष्णवधर्मेण जरामृत्युविवर्जितः । मर्त्यलोकः कृतस्तेन नहुषस्याऽऽत्मजेन च ॥
पदभ्रष्टोऽस्मि संजातो व्यापारेण विवर्जितः ॥ ११
एवं ते सर्वमाख्यातमात्मकर्मविनाशनम् । एवं ज्ञात्वा सहस्राक्ष लोकस्यास्य हितं कुरु ॥ १२
एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा पृष्टोऽस्मि वै त्वया । एतस्मात्कारणादिन्द्र आगतस्तव संनिधौ ॥ १३

इन्द्र उवाच—

पूर्वमेव मया दूत आगमार्थं महात्मनः । प्रेषितो धर्मराजेन्द्र दूतेनास्यापि भाषितम् ॥ १४
नाहं स्वर्गस्य चैवार्थी नाऽऽगमिष्ये दिवं पुनः । स्वर्गरूपं करिष्यामि सर्वं तद्भूमिमण्डलम् ॥ १५
इत्याचचक्षे भूपालः प्रजापाल्यं करोति च । तस्य धर्मप्रभावेन भीतस्तिष्ठामि सर्वतः[3] ॥ १६

धर्मराज उवाच—

येन केनाप्युपायेन तमानयस्व भूपतिम्[4] । देवराज महाभाग यदि चेच्छसि मत्प्रियम् ॥ १७
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य धर्मस्यापि सुराधिपः[5] । चिन्तयामास मेधावी सर्वतत्त्वेन पिप्पल ॥ १८
काममाह समाहूय गन्धर्वांश्च पुरंदरः । [† मकरन्दं रतिं देव आनिनाय महात्मनः] ॥ १९
तथा कुरुत वै यूयं यथाऽऽगच्छति भूपतिः । यूयं गच्छन्तु भूर्लोकं मयाऽऽदिष्टा न संशयः ॥ २०
एवमुक्ता गताः सर्वे यत्र राजा स नाहुषिः । नटरूपेण[6] ते सर्वे कामाद्याः[7] कर्मणा द्विज ॥ २१

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. झ. ढ.पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. सर्वकर्मैः । ङ. सर्वधर्मैः । २ क. ख. ङ. च. छ. झ ढ. ढ. वीतशोकाः । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. सर्वदा । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. भूपते । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. ढ. 'य धर्मं गच्छ पु॰ । ६ ड. नररू॰ । ७ ड. कामेन तु समं ययुः । आ॰ । ८ ट. 'द्या गायनाः प्रभुम् । आ॰ ।

आशीर्भिरभिनन्द्यैव ते च ऊचुः सुनाटकम् । तेषां तद्वचनं श्रुत्वा ययातिः पृथिवीपतिः ॥ २२
सभां चकार मेधावी देवरूपां सुपण्डितैः । समायातः स्वयं भूपो ज्ञानविज्ञानकोविदः ॥ २३
तेषां तु नाटकं राजा पश्यमानः स नाहुषिः । चरित्रं वामनस्यापि उत्पत्तिं विप्ररूपिणः ॥ २४
रूपेणाप्रतिमा लोके सुस्वरं गीतमुत्तमम् । गायमाना जरा राजन्भार्या रूपेण वै तदा ॥
तस्या गीतेन लास्येन हास्येन ललितेन च ॥ २५
मधुरालापतस्तस्य कन्दर्पस्य च मायया । मोहितस्तेन भावेन दिव्येन चरितेन च ॥ २६
बलश्चैव यथारूपं बलिर्बद्धो यथा पुरा । वामनस्य यथा रूपं चक्रे मन्मथस्तादृशम् ॥ २७
सूत्रधारः स्वयं कामो माधवः पारिपार्श्वकैः । नटीवेषधरा जाता सा रतिर्हृष्टवल्लभा ॥ २८
नेपथ्याभिचराः सर्वे तस्मिन्वै नाट्यकर्मणि । मकरन्दो महामाईः क्षोभयामास भूपतिम् ॥ २९
यथा यथा पश्यति नृत्यमुत्तमं गीतं समाकर्ण्य च भूपतिः सः ॥
तथा तथा मोहवशं प्रणीतः साधुप्रणीतेन महानुभावः ॥ ३०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थे ययातिचरिते षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७११८

अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

कामस्य गीतलास्येन हास्येन ललितेन च । मोहितस्तेन राजेन्द्रो नटरूपेण पिप्पल ॥ १
कृत्वा मूत्रपुरीषं च स राजा नहुषात्मजः । अकृत्वा पादयोः शौचमासन उपविष्टवान् ॥ २
तदन्तरं तु संप्राप्य संचचार जरा नृपम् । कामश्चापि नृपश्रेष्ठ इन्द्रकार्यं कृतं हि तैः ॥ ३
निवृत्ते नाटके तस्मिन्गतेषु तेषु भूपतिः । जराभिभूतो धर्मात्मा कामसंसक्तमानसः ॥ ४
मोहितः काम्देवेन विह्वलो विकलेन्द्रियः । अतीव मुग्धो धर्मात्मा विषयैश्च पराजितः ॥ ५
एकदा मृगयाशीलः संप्राप्तः कामसंयुतः । वने च क्रीडते विप्र मोहरागवशं गतः ॥ ६
क्रीडमानस्य तस्यापि नृपतेश्च महात्मनः । मृगश्चैकः समायातश्चतुःशृङ्गो ह्यनौपमः ॥ ७
सर्वाङ्गसुन्दरो विप्र हेमवर्णतनूरुहः । रत्नमौलिः सुचित्राङ्गो दर्शनीयमनोहरः ॥ ८
अभ्यधावत्स वेगेन तं दृष्ट्वा चापबाणवान् । इत्याशशङ्क मेधावी कोऽपि दैत्योऽयमागतः ॥ ९
तेन राजा मृगेणापि दूरमाकर्षितस्तदा । गतः स रथवेगेन श्रमेण परिखेदितः ॥ १०
पश्यमानस्य तस्यापि मृगस्त्वन्तरधीयत । स पश्यति वनं तत्र नन्दनोपममद्भुतम् ॥ ११
चारुवृक्षसमाकीर्णं भूतपञ्चकशोभितम् । गुरुभिश्चन्दनैः पुण्यैः कदलीखण्डमण्डितैः ॥ १२

---

१ घ. ट. ठ. °न्द्यैव राजन्पश्य सुनाटकम् । ड. °न्द्यैनं राजानं नाहुषिं तदा । ते° । २ ड. बहुश्रुताम् । ३ घ. ट. ठ. ड. सभापालः स्वयं भूत्वा ज्ञा° । ४ ड. नर्तनं । ५ घ. ङ. छ. झ ड. ढ. °पि नृत्यन्ति नटरू° । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °पं विन्ध्यावल्या य° । ७ ड. °कः । नारीवे° । ८ घ. झ. ठ. ड. °ज्ञः प्रज्ञाभावेन नृत्यति । य° । ९ क. ख. ठ. च. छ. झ. ड. ढ. जराप्रणीतेन । १० घ ठ. ट. ड. °रूपो बभूव ह । कृ° । ११ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °प्रमोहेन । १२ ङ. ढ. °हतेऽसौ हि मो° । १३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °रो राजन्हेम° । १४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. रत्नज्योतिः ।

बकुलाशोकपुंनागैर्नारिकेलैश्च तिन्दुकैः । पूगीफलैश्च खर्जूरैः कुमुदैः सप्तपर्णकैः ॥ १३
पुष्पितैः कर्णिकारैश्च नानावृक्षैः सदाफलैः । पुष्पितामोदसंयुक्तैः केतकैः पाटलैस्तथा ॥ १४
पश्यमानो महाराजो ददर्श सर उत्तमम् । पुण्योदकेन संपूर्णं विस्तीर्णं पञ्चयोजनम् ॥ १५
हंसकारण्डवाकीर्णं जलपक्षिनिनादितम् । कमलैश्चापि मुदितं श्वेतोत्पलविराजितम् ॥ १६
रक्तोत्पलैः शोभमानं हाटकोत्पलमण्डितम् । नीलोत्पलैः प्रकाशन्तं(?)कह्लारैरतिशोभितम् ॥१७
मत्तैर्मधुकरैश्चापि सर्वत्र परिनादितम् । [*एवं सर्वगुणोपेतं ददर्श सर उत्तमम् ॥ १८
पञ्चयोजनविस्तीर्णं दशयोजनदीर्घकम् । तडागं सर्वतोभद्रं दिव्यभावैरलङ्कृतम्] ॥ १९
रथवेगेन संखिन्नः किंचिच्छ्रमेण पीडितः । निषसाद तटे तस्य श्रितश्छायां सुशीतलाम् ॥ २०
स्नात्वा पीत्वा जलं शीतं पद्मसौगन्ध्यवासितम् । सर्वश्रमोपशमनममृतोपममेव तत् ॥ २१
शीतच्छायाश्रितेनापि राज्ञा तेन च भूतले । गीतध्वनिं समाकर्ण्य गीयमानं यथा तथा ॥ २२
यथा स्त्री गायते दिव्या तथाऽयं श्रूयते ध्वनिः । गीतप्रियो महाराज एवं चिन्तां परां गतः २३
चिन्ताकुलस्तु धर्मात्मा यावच्चिन्तयते क्षणम् । तावन्नारी वरा काचित्पीनोन्नतपयोधरा ॥ २४
नृपतेः पश्यमानस्य गता दृष्टिपथं वने । सर्वाभरणशोभाङ्गी शीललक्षणसंपदा ॥ २५
[†तस्मिन्वने समायाता नृपतेः पुरतः स्थिता] । सा पृष्टा तेन वै राज्ञा का त्वं किंकारणाऽऽगता
वद सर्वं विशालाक्षि तच्छ्रुत्वा वचनं तु सा । नोवाच किंचिद्भूपालं लज्जमाना वरानना ॥ २७
प्रहस्यैवं गता शीघ्रं वीणावादनतत्परा । विस्मयेनापि राजेन्द्रो महता व्यावृतस्तदा ॥ २८
मया संभाषिता चापि न सा ब्रूते तथोत्तरम् । ततश्चिन्तां समापेदे ययातिः पृथिवीपतिः ॥ २९
योऽसौ मृगो यथा दृष्टश्चतुःश्रृङ्गसुवर्णकः । तस्मान्नारी समुद्भूता तत्सत्यं प्रतिभाति मे ॥ ३०
मायारूपमिदं सत्यं दानवानां भविष्यति । [*चिन्तयित्वा क्षणं राजा ययातिर्नहुषात्मजः] ३१
यावच्चिन्तयते राजा तावन्नारी महावने । अन्तर्धानं गता विप्र प्रहस्य नृपनन्दनम् ॥ ३२
एतस्मिन्नन्तरे गीतं सुस्वरं नृपतिः पुनः । शुश्राव परमं दिव्यं मूर्छनातालसंयुतम् ॥ ३३
जगाम सत्वरं राजा यत्र गीतध्वनिर्महान् । जलान्ते पुष्करे चैव महत्सदनमुत्तमम् ॥ ३४
तस्योपरि वरा नारी शीलरूपगुणान्विता । दिव्यलक्षणसंपन्ना दिव्याभरणभूषिता ॥ ३५
दिव्यैर्भावैः प्रभात्येका वीणादण्डकधारिणी । गायन्ती सुन्दरं गीतं तालमानलयान्वितम् ॥ ३६
तेन गीतप्रभावेन मोहयन्ती चराचरम् । देवान्मुनिगणान्सर्वान्दैत्यान्गन्धर्वकिंनरान् ॥ ३७
तां च दृष्ट्वा विशालाक्षीं रूपतेजोपशालिनीम् । संसारे नास्ति चैवान्या नारीदृशी चराचरे॥३८
पुरा नटो जरायुक्तो नृपते काम एव हि । संचरंश्च महाकामस्तदाऽसौ प्रकटोऽभवत् ॥ ३९
घृतं स्पृष्ट्वा यथा वह्नी रश्मिमान्संप्रजायते । तां च दृष्ट्वा तथा कामस्तत्कायात्प्रकटोऽभवत् ॥ ४०

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. च. ड. °नकीलकम् । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. वने । ३ ड. °स्य अन्तश्छा° । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. वृक्षच्छायाश्रितेनापि । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °ता । तामुवाच महाराजः का हि कस्य भविष्यसि । किमर्थं हि समायाता तन्मे त्वं कारणं वद । पृष्टा सती तदा तेन न किंचिदपि पिप्पल । शुभाशुभं च भूपालं ब्रूते नैव वरा° । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ झ. ट. ड. ढ. °ता राजन्प्रह° । ७ क. ख. च. छ. झ. °ष्करेष्वेव सहस्रदलमु° । ड. °ष्करे चैव सहस्रदलमु° । ङ. ढ. °ष्करं चैव सहस्रदलमु° । ८ ञ. कायमेव ।

मन्मथा[१]विष्टधर्मात्मा तां दृष्ट्वा चारुलोचनाम् । ईदृग्रूपा न दृष्टा मे युवती विश्वमोहिनी ॥ ४१
चिन्तयित्वा क्षणं राजा कामसंसक्तमानसः । तस्याः स विरहेणापि लुब्धोऽभून्नृपतिस्तदा ॥४२
कामाग्निना दह्यमानः कामज्वरेण पीडितः । कथं स्यान्मम चैवेयं कथं भावो भविष्यति ॥ ४३
यद्[२]ीयं प्राप्यते तर्हि सफलं जीवितं भवेत् । [*यदा मां गूहते बाला पद्मास्या पद्मलोचना]४४
एवं विचिन्त्य धर्मात्मा ययातिः पृथिवीपतिः । तामुवाच वरारोहां का त्वं कस्यासि वा शुभे ४५
पूर्वं दृष्टा तु या नारी सा दृष्टा पुनरेव च । तां च पप्रच्छ धर्मात्मा का चेयं तव पार्श्वगा ॥ ४६
सर्वं कथय कल्याणि अहं हि नहुषात्मजः । सोमवंशप्रसूतश्च सप्तद्वीपाधिपः शुभे ॥ ४७
ययातिर्नाम मे देवि ख्यातोऽहं भुवनत्रये । त्वयि संगच्छते चेतो भावमेवं प्रवाञ्छते ॥ ४८
देहि मे संगमं भद्रे कुरुष्व प्रियमेव मे । यं यं हि वाञ्छसे कामं तं तं दद्मि न संशयः ॥ ४९
दुर्जयेनापि कामेन हतोऽहं वरवर्णिनि । तस्मात्त्राहि सु[३]शीलं मां प्रपन्नं शरणं तव ॥ ५०
राज्यं च सकलामुर्वीं शरीरं चापि चाऽऽत्मनः । संगमे तव दास्यामि त्रैलोक्यमिदमेव ते ॥ ५१
तस्य राज्ञो वचः श्रुत्वा सा स्त्री पद्मनिभानना । विशालां स्वसखीं प्राह ब्रूहि राजानमागतम् ॥
नाम चोत्पत्तिस्थानं च पितरं मातरं शुभे । ममा[४]पि भवते कामो अस्याग्रे च निवेदय ॥ ५३
तस्याश्च काङ्क्षितं ज्ञात्वा विशाला भूपतिं तदा । उवाच मधुरालापैः श्रूयतां नृपनन्दन ॥ ५४

विशालोवाच—

काम एष पुरा दग्धो देवदेवेन शंभुना । रुरोद सा रतिर्दुःखाद्भर्तृहीना हि सुस्वरम् ॥ ५५
अस्मिन्सरसि राजेन्द्र रतिर्हि न्यवसत्तदा । तस्याश्च विप्रलापं तु सुस्वरं करुणान्वितम् ॥ ५६
समाकर्ण्य ततो देवी कृपया परयाऽन्विता । संजाता राजराजेन्द्र शंकरं वाक्यमब्रवीत् ॥ ५७
जीवयस्व महादेव पुनरेव मनोभवम् । वराकीयं महाभाग भर्तृहीना हि दुःखिता ॥ ५८
कामेनाथ समायुक्तामस्मत्स्नेहात्कुरुष्व वै । तच्छ्रुत्वा च वचः प्राह जीवयामि मनोभवम् ॥ ५९
कायेनापि विहीनोऽयं पञ्चबाणो मनोभवः । भविष्यति न संदेहो माधवस्य सखा पुनः ॥ ६०
दिव्येनापि शरीरेण वर्तयिष्यति नान्यथा । महादेवप्रसादेन मीनकेतुः स जीवितः ॥ ६१
आशीर्भिरभिनन्द्यैव देव्याः कामं मनोभवम् । गच्छ काम प्रवर्तस्व नित्यं हि प्रियया सह ॥६२
तावन्मर्त्ये महातेजाः स्थितिसंहारकारकः । पुनः कामः सरः प्राप्तो यत्राऽऽस्ते दुःखिता रतिः ॥
इदं कामसरो राजन्नत्र सा संस्थिता रतिः । दग्धे तस्मिन्महाभागे मन्मथे दुःखधर्षिणि ॥ ६४
रत्या[५]ः कोपात्समुत्पन्नः पावको दारुणाकृतिः । अतीव दग्धा तेनापि सा रतिर्मोहमूर्छिता ॥ ६५
अश्रुपातं मुमोचाथ भर्तृहीना नरोत्तम । नेत्राभ्यां हि जले तस्याः पतिता अश्रुबिन्दवः ॥ ६६
तेभ्यो जातो महाशोकः सर्वसौख्यप्रणाशकः । [†क्षणात्पश्चात्समुद्भूते अश्रुभ्यो नृपसत्तम ॥ ६७
वियोगो नाम दुर्मेधास्तेभ्यो जज्ञे प्रणाशकः] । दुःखसंतापकौ चोभौ जज्ञाते दारुणौ तदा ॥६८
मूर्छा नाम ततो जज्ञे दारुणा सुखनाशिनी । शोकाज्जज्ञे महाराज कामज्वरोऽथ विभ्रमः ॥ ६९
प्र[६]लापो बहुलश्चैव उन्मादो मृत्युरेव च । तस्यास्तदाऽश्रुबिन्दुभ्यो जज्ञिरे विश्वनाशकाः ॥ ७०

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः ।

---

१ अ. °थाकृष्टचित्तोऽसौ तां । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °वं दुःखसमाचारो य° । ३ ङ. छ. झ. ड. ढ. सुदीनं । ४ ड. °पि मे भावं कामं ममाग्रे । ङ. ढ. °पि भावं मे काममस्याग्रे । ५ छ. झ. ड. °त्याः कण्ठात्स° । ६ ङ. छ. झ. ढ. °पो विह्वल° ।

तस्याः पार्श्वे समुत्तस्थुः सर्वे ते दुःखकारिणः । मूर्तिमन्तो महाराज सद्भावगुणसंयुताः ॥ ७१
काम एष समायातः केनाप्युक्तं तदा नृप । महानन्देन संयुक्ता दृष्ट्वा कामं समागतम् ॥ ७२
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां पतिता अश्रुबिन्दवः । अप्सु मध्ये महाराज चापल्याज्जज्ञिरे प्रजाः ॥ ७३
प्रीतिर्नाम तदा जज्ञे ख्यातिर्लज्जा नरोत्तम । तेभ्यो जज्ञे महानन्दः शान्तिश्चान्या नृपोत्तम ॥ ७४
जज्ञाते द्वे शुभे कन्ये सुखसौभाग्यदायके । लीला क्रीडा मनोभावसंभोगस्तु महानृप ॥ ७५
रत्यास्तु वामनेत्राद्वै ह्यानन्दादश्रुबिन्दवः । जलान्ते पतिता राजंस्तस्माज्जज्ञे सुपङ्कजम् ॥ ७६
तस्मात्सुपङ्कजाज्जाता चेयं नारी वरानना । अश्रुबिन्दुमती नाम रतिपुत्री नरोत्तम ॥ ७७
अस्याः प्रीत्या सुसौहार्दादहं वर्ते हि नित्यदा । सखिभावस्वभावेन संहृष्टा सर्वदा शुभा ॥ ७८
विशाला नाम मे ख्यातं वरुणस्य सुता नृप । अस्याः स्वान्ते प्रवर्तेऽहं स्नेहात्स्निग्धाऽस्मि सर्वदा
एतत्ते सर्वमाख्यातमस्याश्चाऽऽत्मन एव च । वरार्थमेषा राजेन्द्र तपश्चरति शोभना ॥ ८०

ययातिरुवाच—

सर्वमेव त्वयाऽऽख्यातं मया ज्ञातं शुभे शृणु । मामेवं हि भजत्वेषा रतिपुत्री वरानना ॥ ८१
यमेषा वाञ्छते बाला तं च कामं ददाम्यहम् । तथा कुरुष्व कल्याणि यथा मे वशगा भवेत् ८२

विशालोवाच—

अस्या व्रतं प्रवक्ष्यामि तदाकर्णय भूपते । पुरुषं यौवनोपेतं सर्वज्ञं वीरलक्षणम् ॥ ८३
देवराजसमं राजन्धर्माचारसमन्वितम् । तेजस्विनं महाप्राज्ञं दातारं यज्वनां वरम् ॥ ८४
गुणानां धर्मभावस्य ज्ञातारं पुण्यभाजनम् । [*लोक इन्द्रसमं राजन्यज्ञवर्त्मनि तत्परम्] ॥
सर्वैश्वर्यसमोपेतं नारायणपरायणम् ॥ ८५
देवानां सुप्रियं नित्यं ब्राह्मणानामतिप्रियम् । ब्रह्मण्यं वेदतत्त्वज्ञं त्रैलोक्ये ख्यातविक्रमम् ॥ ८६
एवंगुणैः समोपेतं त्रैलोक्ये च प्रपूजितम् । सुमतिं सुप्रियं कान्तं वाञ्छत्येषा नृपोत्तम ॥ ८७

ययातिरुवाच—

एभिर्गुणैः समोपेतं विद्धि मामिह चाऽऽगतम् । अस्या अनुरूपो भर्ताऽहं सृष्टो धात्रा न संशयः ८८

विशालोवाच—

भवन्तं पुण्यसंनद्धं जाने राजञ्जगत्त्रये । पूर्वं तु ये गुणाः सर्वे मयोक्ताः सन्ति ते त्वयि ॥ ८९
एकेनापि च दोषेण त्वामेषा हि न मन्यते । एष मे संशयो जातो भवान्विष्णुसमो नृपः ॥ ९०

ययातिरुवाच—

समाचक्ष्व महादोषं येनैषा मां न मन्यते । तत्त्वेन चारुसर्वाङ्गि प्रसादसुमुखी भव ॥ ९१

विशालोवाच—

आत्मदोषं न जानासि कस्मात्त्वं जगतीपते । जरया व्याप्तकायोऽसि कामेनापि न पश्यसे ॥ ९२
एवं श्रुत्वा महद्वाक्यमप्रियं जगतीपतिः । दुःखेन महताऽऽविष्टस्तामुवाच पुनर्नृपः ॥ ९३

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. च. झ. ढ. सर्वतापाङ्कधारि° । छ. सर्वे ते चाङ्कधारि° । ड. सर्वतो वेगधारि° । २ घ. ट. ठ. महालोके । ड. महामोह° । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुण्ये । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ठ. ड. ढ. °खसंभोगदा° । ५ ङ. छ. झ. ढ. सर्वभावस्य । ६ ङ. छ. झ. ढ. °णमिवापरम् । ७ क. ख. ङ. च. ढ. °श्चमयो नृ° । ८ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °सि अनेनापि न मन्यते । ए°

जरादोषो न मे भद्रे संसर्गात्कस्यचित्कदा । समुद्भूतो ममाङ्गे वै तं न जाने जरामम् ॥ ९४
यं यं हि वाञ्छते बाला त्रैलोक्ये दुर्लभं शुभे । तमस्यै दातुकामोऽहं व्रियतां वर उत्तमः ॥ ९५

विशालोवाच—

जराहीनो यदा स्यास्त्वं तदा ते सुप्रिया भवेत् । [*एतद्विनिश्चयं राजन्सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ९६
श्रुतिरेवं व्रजेद्राजन्] पुत्रे भ्रातरि भृत्यके । जरा संक्राम्यते यस्य तस्याङ्गे परिसंचरेत् ॥ ९७
तारुण्यं तस्य वै गृह्य तस्मै दत्त्वा जरां पुनः । उभयोः प्रीतिसंवादः सुरुच्या जायते शुभः ९८
यथाऽऽत्मदानपुण्यस्य कृपया यो ददाति च । फलं राजन्स्थिरं तस्य जायते नात्र संशयः ९९
दुःखैश्चोपार्जितं पुण्यमन्यस्मै हि प्रदीयते । सुपुण्यं तद्भवेत्तस्य पुण्यस्य फलमश्नुते ॥ १००
पुत्राय दीयतां राजंस्तस्मात्तारुण्यमेव च । प्रगृह्यैव समायुक्तः सुन्दरत्वेन भूपते ॥ १०१
यथा त्वामिच्छते भोक्तुं तथा त्वं कुरु भूपते । एवमाभाष्य तं भूपं विशाला विरराम ह ॥ १०२

वासुदेव उवाच—

एवमाकर्ण्य राजेन्द्रो विशालावचनं तदा । एवमस्तु महाभागे करिष्ये वचनं तव ॥ १०३
कामासक्तः स मूढस्तु ययातिः पृथिवीपतिः । गृहं गत्वा समाहूय सुतान्वाक्यमुवाच ह ॥ १०४
तुरुं पुरुं कुरुं राजा यदुं च पितृवत्सलम् । कुरुध्वं पुत्रकाः सौख्यं यूयं हि मम शासनात् १०५

पुत्रा ऊचुः—

पितृवाक्यं प्रकर्तव्यं पुत्रैश्चापि शुभाशुभम् । उच्यतां तात तच्छीघ्रं कृतं विद्धि न संशयः १०६
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं पुत्राणां पृथिवीपतिः । आचचक्षे पुनस्तेषु हर्षेणाऽऽकुलमानसः ॥ १०७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थे ययातिचरिते सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७२२५

अथाष्टसप्ततितमोऽध्यायः ।

ययातिरुवाच—

एकोऽपि(केन)गृह्यतां पुत्रा जरा मे दुःखदायिनी । धीरो भूत्वा ततश्चैव तारुण्यं मम दीयताम् १
स्वकीयं हि महाभागाः सुरूपमतुलं ततः । संतप्तं मानसं मेऽद्य स्त्रियाऽऽसक्तं सुचञ्चलम् ॥ २
भाजनस्था यथाऽपश्च आवर्तयति पावकः । तथा मे मानसं पुत्राः कामानलेन चालितम् ॥ ३
एको गृह्णातु मे पुत्रा जरां दुःखप्रदायिनीम् । स्वीयं ददातु तारुण्यं यथाकामं चराम्यहम् ॥ ४
जरायाश्चोपग्रहणं करिष्यति सुतोत्तमः । स भुनक्ति च मे राज्यं धनुः संधारयिष्यति ॥ ५
तस्य सौख्यं सुसंपत्तिर्धनं धान्यं भविष्यति । [†विपुला सन्ततिस्तस्य यशःकीर्तिर्भविष्यति]॥ ६

पुत्रा ऊचुः—

भवान्धर्मपरो राजन्प्रजाः सत्येन पालकः । कस्मात्ते हीदृशो भावो जातः प्रकृतिचालनः ॥ ७

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. छ. झ. पुस्तकस्थः ।

---

१ छ. संबन्धं सु । २ ङ. क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. समागच्छ । ङ. समभुङ्क्ष्व । ३ घ. ट. ठ. सुकर्मोवाच । ४ ढ. भुवं ।

ययातिरुवाच—

आगता नर्तकाः पूर्वं पुरे मे नाट्यवर्तनाः । तेभ्यो मे कामसंदोहः संजातो मोह ईदृशः ॥ ८
जरया व्याहृतः कायो मम संक्लिष्टमानसम् । संबभूव सुतश्रेष्ठाः कामेन च समाकुलम् ॥ ९
काचिदृष्टा मया नारी दिव्यरूपा वरानना । मया संभाषिता पुत्राः किंचिन्नोवाच मानिनी १०
विशाला नाम तस्याश्च सखी चारुविलक्षणा । सा मामाह शुभं वाक्यं सर्वसौख्यप्रदायकम् ११
जराहीनो यदा स्यास्त्वं तदा ते सुप्रियं भवेत् । एवं मम कृते वाक्यं तयोक्तं हि शिवागमम् ॥१२
मया जरापनोदार्थं त्वदग्रे समुदाहृतम् । एवं ज्ञात्वा प्रकर्तव्यं यत्सुखं हि सुपुत्रकाः ॥ १३

तुरुरुवाच—

शरीरं प्राप्यते पुत्रैः पितुर्मातुः प्रसादतः । धर्मश्च क्रियते राजञ्शरीरेण विपश्चिता ॥ १४
पित्रोः शुश्रूषणं कार्यं पुत्रैश्चापि विशेषतः । न च यौवनदानस्य कालोऽयं मे नराधिप ॥ १५
प्रथमे वयसि भोक्तव्यं [*विषयं मानवैर्नृप । इदानीं तन्न कालोऽयं वर्तते तव सांप्रतम् ॥ १६
जरां तां च प्रदत्त्वा वै पुत्रे तात मद्गृहशम् । पश्चात्सुखं प्रभोक्तव्यं]न तु स्यात्तव जीवितम् ॥१७
तस्माद्वाक्यं महाराज करिष्ये नैव ते ह्यहम् । एवमाभाष्य तु नृपं तुरुर्ज्येष्ठः सुतस्तदा ॥ १८
तुरोर्वाक्यं ततः श्रुत्वा क्रुद्धो राजाऽभ्यभाषत । तुरुं शशाप धर्मात्मा रोषेणारुणलोचनः ॥ १९
अपध्वस्तस्त्वया देशो ममैवं पापचेतन । तस्मात्पापी भवस्व त्वं सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ २०
[1]शिवशास्त्रविहीनश्च [2]वेदैर्वेदाङ्गवर्जितः । सर्वाचारविहीनस्त्वं भविष्यसि न संशयः ॥ २१
ब्रह्मघ्नस्त्वं देवदुष्टः सुरापः सत्यवर्जितः । चण्डकर्मप्रकर्ता त्वं भविष्यसि नराधमः ॥ २२
सुरालीनक्षुधः पापी गोघ्नश्चैव भविष्य[4]सि । दुष्कर्मा मुक्तकक्षश्च ब्रह्मद्वेष्टाऽशिवाकृतिः ॥ २३
परदाराभिगामी त्वं महादुष्टश्च लम्पटः । सर्वभक्षश्च दुर्मेधाः सदा त्वं च भविष्यसि ॥ २४
सगोत्रां रमसे नारीं सर्वधर्मप्रणाशकः । पुण्यज्ञानविहीनात्मा कुष्ठवांश्च भविष्यसि ॥ २५
तव पुत्राश्च पौत्राश्च ईदृशाश्च न संशयः । भविष्यन्ति ह्यपुण्याश्च मच्छापकलुषीकृताः ॥ २६
एवं तुरुं स शप्त्वा वै यदुं पुत्रमथाब्रवीत् । जरां वै धारयस्वेह भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् ॥ २७
[† बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा तदा राजानमब्रवीत्] ॥ २८

यदुरुवाच—

[*जराभारं न शक्नोमि वोढुं तात कृपां कुरु । शीतमध्वा कदन्नं च वयोतीताश्च योषितः ॥
मनसः प्रातिकूल्यं च [5]जरायाः पञ्च हेतवः] ॥ २९
जराभावं न शक्नोमि वयसि प्रथमे नृप । कः समर्थो हि वै धर्तुं क्षम तात ममाधुना ॥ ३०
अथ क्रुद्धो महाराजो यदुं चापि शशाप ह । राज्यहीनो हि ते वंशः कदाचिद्वै भविष्य[6]ति ॥ ३१
काले त्वं तेजसा हीनः क्षत्रधर्मविवर्जितः । भविष्यसि न संदे[7]हः संक्रोशनपरः स्वयम् ॥ ३२

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. च. °तः । चिरायुत्ववि° । ङः ढ. °तः । शिखया त्वंवि° । २ छ. झ. शिरसा त्वं वि° । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °दशास्त्रविव° । ४ ट. °सि । दुःखकर्माऽप्यदत्तश्च ब्रह्मद्वेष्टा शिवाहतिः । ङ. झ. ढ. °सि । दुष्कर्मा मुक्तकच्छश्च ब्रह्मद्वेष्टा निराकृतिः । ५ ङ. च. छ. झ. ढ. जरादुःखं । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ए. ठ. ड. °ति । बंलते-जःसमाहि° । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °देहो मच्छासनपराङ्मुखः । य° ।

यदुरुवाच—

निर्दोषोऽहं महाराज कस्माच्छप्तस्त्वयाऽधुना । दयां कुरु सुदीनस्य प्रसादसुमुखो भव ॥ ३३

ययातिरुवाच—

महादेवः कुले ते वै स्वांशेनापि हि पुत्रक । करिष्यति विसृष्टिं च तदा पूतं कुलं तव ॥ ३४

यदुरुवाच—

शप्तः पुत्रो महाराज विनिर्दोषः पितस्त्वया । अनुग्रहो दीयतां मे यदि वै वर्तते दया ॥ ३५

ययातिरुवाच—

यो भवेच्छ्रेष्ठपुत्रश्च पितुर्दुःखाभिहारकः । राज्यभोगं स वै भुङ्क्ते भारवोढा भवेत्स हि ॥ ३६
त्वया धर्मं न प्रवृत्तं अभाष्योऽसि न संशयः । भवता नाशिताऽऽज्ञा मे मैया दण्डेन पातितः॥३७
तस्मादनुग्रहो नास्ति यथेष्टं तत्तथा कुरु ॥

यदुरुवाच—

यस्मान्मे नाशितं राज्यं वंशश्चैव त्वया नृप । तस्माद्दुष्टो भविष्यामि तव वंशपतिर्नृप ॥ ३८
तव वंशे भवितारो नानाभेदा नृपास्तु ये । तेषां ग्रामांश्च देशांश्च श्रियं रत्नानि यानि वै ॥ ३९
भोक्ष्यन्ति च न संदेहो अतिचण्डा महाबलाः । मम वंशसमुद्भूतास्तुरुष्का म्लेच्छरूपिणः ॥ ४०
त्वया ये नाशिताः सर्वे शप्ताः शापैश्च दारुणैः । एवमाभाष्य राजानं यदुः क्रुद्धो नृपं तदा॥४१
अथ क्रुद्धो महाराजः पुनश्चैनं शशाप ह । मत्प्रजानाशकाः सर्वे वंशजास्ते च वै शृणु ॥ ४२
यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च पृथ्वी नक्षत्रतारकाः । तावत्सर्वे प्रपच्यन्ते नरके चैव रौरवे ॥ ४३
कुरुं दृष्ट्वा ततो बालं क्रीडमानं सुखंकरम् । शर्मिष्ठातनयं राजा नायाचत स्तनंधयम् ॥ ४४
शिशुं ज्ञात्वा परित्यक्तः कुरुस्तेनैव वै तदा । शर्मिष्ठायाः परं पुत्रं पुरुं च जगतीश्वरः ॥ ४५
तमाह च समाहूय जरा मे गृह्यतां सुत । भुङ्क्ष्व राज्यं मयादत्तं सुपुण्यं हतकण्टकम् ॥ ४६

पुरुरुवाच—

राज्यं दैवेन भोक्तव्यं पित्रा भुक्तं तथा तव । तवाऽऽदेशं करिष्यामि जरा मे दीयतां नृप ॥४७
तारुण्येन ममाद्यैव भूत्वा सुन्दररूपधृक् । भुङ्क्ष्व भोगान्महाभाग विषयासक्तचेतसा ॥ ४८
यावदिच्छा महाभाग विहरस्व तया सह । पुरुमाह ततो राजा सुप्रसन्नो महामनाः ॥ ४९
मम याच्ञा त्वया वत्स न कृता विफला यतः । तस्माद्वरं प्रदास्यामि तुभ्यं वत्स महाभुज॥५०
यस्माज्जरा गृहीता मे दत्तं तारुण्यकं स्वकम् । तेन राज्यं प्रभुङ्क्ष्व त्वं मया दत्तं महामते ॥५१
ततः कृते विनिमये वयसोस्तातपुत्रयोः । तत्क्षणाद्वृद्धभावश्च पुरोरङ्गे प्रदृश्यते ॥ ५२
नूतनत्वं गतो राजा यथा षोडशवार्षिकः । रूपेण महता युक्तो द्वितीय इव मन्मथः ॥ ५३

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. °या सर्वं प्रकर्तव्यं भव्याभव्यं न । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. महादण्डेन घातितः । ३ ङ. छ. ढ. °वन्म्लेच्छाः प्रपच्यन्ते कुम्भीपाके च रौ° । ४ ट. पुरुं । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ठ. ढ. सुलक्षणम् । ६ घ. ठ. °व । सदाऽऽदे° । ७ घ. ट. ठ. °गान्सकामांश्च वि° । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. °वज्जीवाम्यहं तात तावज्जरां धराम्यहम् । एवं श्रुत्वा ततो राजा प्रत्युवाच महायशाः । यस्माद्वत्स ममाऽऽज्ञा वै न कृता विफला त्वया । तस्माद्वरं प्रदास्यामि बहुसौख्यबलप्रदम् । एवमुक्तस्तु तेनापि पुरू राज्ञा महीपते । तारुण्यं दत्तवांस्तस्मै अग्राहास्य जरां नृप । तत्क्ष° ।

धनूराज्यं च स्वच्छत्रं च अश्वं चान्यद्धनं गजम् । कोशं देशं बलं सर्वं चामरव्यजने तथा ॥
ददौ तस्मै महाराजः पुरोश्चैव महात्मनः ॥ ५४
कामासक्तश्च धर्मात्मा तां नारीमनुचिन्तयन् । स्ववृत्तं नैव सस्मार कामात्मा नहुषात्मजः ॥
अश्रुबिन्दुमती यत्र जगाम लघुविक्रमः ॥ ५५
तां च दृष्ट्वा विशालाक्षीं चारुपीनपयोधराम् । विशालां च महाराजः कन्दर्पोद्घूर्णमानसः ॥ ५६

राजोवाच—

उवाच चाऽऽगतो भद्रे विशाले चारुलोचने । जरां त्यक्त्वा महाभागे दोषरूपां महाबलाम् ॥
तारुण्येन समायुक्तः किमन्यत्करवाण्यहम् ॥ ५७
[*तरुणो भूत्वा समायातो भजत्वेषा ममाधुना । यं यं हि वाञ्छते चैषा तं तं दद्मि न संशयः॥

विशालोवाच—

यदा भवान्समायातो जरां दुष्टां विहाय च । दोषेणैकेन लिप्तोऽसि भवन्तं नैव मन्यते ॥ ५९

राजोवाच—

मम दोषं वदस्व त्वं यदि जानासि निश्चितम् । तं तु दोषं त्यजे तन्वि गुणरूपं न संशयः]॥ ६०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थेऽष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७२८९

अथोनाशीतितमोऽध्यायः ।

विशालोवाच—

शर्मिष्ठा देवयानी च यस्य भार्ये सुलोचने । [†सौभाग्यं तत्र वै दृष्टमन्यथा नास्ति भूतले] ॥
तत्कथं त्वं महाभाग अस्याः कार्यवशो भवेः ॥ १
[*सापत्नकेन भावेन भवान्भर्ता प्रतिष्ठितः । ससर्पोऽसि महाराज भूतले चन्दनं यथा ॥ २
सर्पैश्च वेष्टितं राजन्महाचन्दनमेव हि । तथा त्वं वेष्टितः सर्पैः सपत्नीनामसंज्ञकैः ॥ ३
वरमग्निप्रवेशं च शिखरात्पतनं वरम् । रूपतेजःसमायुक्तं सपत्नीसहितं प्रियम्] ॥ ४
न वरं तादृशं कान्तं सपत्नीविषसंयुतम् । इयं न मन्यते कान्तं भवन्तं गुणसागरम् ॥ ५

ययातिरुवाच—

देवयान्या न मे कार्यं तथा शर्मिष्ठया शुभे । इत्यर्थेऽहं स्पृशे कार्यं सत्यधर्मसमन्वितम् ॥ ६

अश्रुबिन्दुमत्युवाच—

अहं राज्यस्य भोक्त्री च तव कायस्य भूपते । यद्यद्ददाम्यहं कार्यं तत्तत्कार्यं त्वया ध्रुवम् ॥ ७

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. च व्यजनं चाऽऽसनं । २ क. ख. ङ. च. झ. देशं । छ. दण्डं । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. °मरं स्यन्दनं त° । ४ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. °न् । तत्सरः सागरोत्प्रेक्ष्यं का° । ५ क. ख. च. °हरूपमनोहराम् । ६ ट. °न्दर्पाकृष्टमा° । ७ घ. ट. च. हृष्टो । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. °म् । तस्मान्न म° ।

इत्यर्थे प्रत्यर्थं देहि मम वै स्वकरं नृप । बहुधर्मसमोपेतं पुण्यलक्षणसंयुतम् ॥ ८

यया‍तिरुवाच—

अन्यां भार्यां न विन्दामि त्वां विना नृपनन्दिनि । राज्यं च सकलामुर्वीं मम कायं वरानने ॥९

मत्कोषं भुङ्क्ष्व चार्वङ्गि मया दत्तो वरस्तव । यं यं मे भाषसे भद्रे तं तं कामं करोम्यहम् ॥१०

अश्रुबिन्दुमत्युवाच—

अनेनापि महाराज तव भार्या भवाम्यहम् । एवमुक्तः स राजेन्द्रो हर्षव्याकुललोचनः ॥
गान्धर्वेण विवाहेन ययातिः पृथिवीपतिः ॥ ११

उपयेमे शुभां पुण्यां मन्मथस्याऽऽत्मजां नृपः । तया सार्धं महात्मा वै स रेमे द्विजपुंगव ॥ १२

सागरस्य च तीरेषु वनेषूपवनेषु च[6] । पर्वतेषु च रम्येषु सरित्सु च तया सह ॥
रमते राजराजेन्द्रस्तारुण्येन महीपतिः ॥ १३

एवं विंशत्सहस्राणि गतानि निरतस्य च । भूपस्य तस्य राजेन्द्र ययातेस्तु महात्मनः ॥ १४

विष्णुरुवाच—

एवं तया महाराजो ययातिर्मोहितस्तदा । कंदर्पस्य प्रयोगेण इन्द्रस्यार्थे महात्मना ॥ १५

सुकर्मोवाच—

एवं पिप्पल मुग्धोऽसौ ययातिः पृथिवीपतिः । तस्या मोहेन कामेन रतेन ललितेन च ॥
न जानाति दिनं रात्रिं मुग्धः कामस्य कन्यया ॥ १६

एकदा मोहितं भूपं ययातिं कामनन्दिनी । उवाच प्रणतं नम्रं वशगं चारुलोचना ॥ १७

अश्रुबिन्दुमत्युवाच—

संजातं दोहदं कान्त तन्मे कुरु मनोरथम् । अश्वमेधं मखश्रेष्ठं यजस्व पृथिवीपते ॥ १८

राजोवाच—

एवमस्तु महाभागे करोमि तव सुप्रियम् । समाहूय सुतं पूरुं राजभोगे विनिःस्पृहम् ॥ १९

स आहूतः समायातो भक्त्या नमितकंधरः । बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा प्रणाममकरोत्तदा ॥ २०

तस्याश्च पादौ सुश्रोण्या ननाम भक्तिपूर्वकम् । आदेशं(शो) दीयतां राजन्नाहूतोऽहं समागतः ॥
किं करोमि महाप्राज्ञ दासोऽहं तव सुव्रत ॥ २१

राजोवाच—

अश्वमेधस्य यज्ञस्य संभारं कुरु पुत्रक । समाहूय द्विजान्पुण्यानृत्विजो भूमिपांस्तथा[10] ॥ २२

एवमुक्तो महातेजाः पुरुः परमधार्मिकः । सर्वं चकार संपूर्णं यच्चोक्तं तु महात्मना ॥ २३

तया सार्धं स यज्ञाय दीक्षितः कामकन्यया । अश्वमेधे महायज्ञे दत्त्वा दानान्यनेकशः ॥ २४

ब्राह्मणेभ्यो महाराजो भूरि[11]दानमनन्तकम् । दीनेषु च विशेषेण ययाति[12]र्हृष्टमानसः ॥ २५

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. °तं चारुल° । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. वरवर्णिनि । ३ ङ. छ. झ. ढ. दत्तः कर° । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. °वमाकर्ण्य रा° । ५ घ. ट. ठ. वै रेमे स नृपनन्दनः । सा° ट. । ६ छ. °तिः । पर्वार्वि° । ७ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ढ प्रपञ्चेन । ८ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ढ. °मते । सु° । ९ क. ख. घ. ङ. च. झ. छ. ट. ठ. ढ. श्रेष्ठं । १० घ. ट. ठ. °मिपान्नृप । ए° । ११ ठ. ढ. भूमिदा° । १२ क. ख. घ. ङ. च. छ. ट. ठ. झ. ढ. °तिः पृथिवीपतिः । य° ।

यज्ञान्ते च महाराजस्तामुवाच वराननाम् । अन्यच्च सुप्रियं बाले किं करोमि वदस्व मे ॥
तत्सर्वं देवि कर्ताऽस्मि यथासाध्यं वरानने ॥ २६

सुकर्मोवाच—

इत्युक्ता तेन सा राजा भूपालं प्रत्युवाच ह । [*जातं मे दोहदं राजंस्तत्कुरुष्व ममानघ] ॥२७
इन्द्रलोकं ब्रह्मलोकं शिवलोकं तथैव च । विष्णुलोकं महाराज द्रष्टुमिच्छामि सुप्रिय ॥ २८
[† दर्शयस्व महाभाग यदहं सुप्रिया तव] । एवमुक्तस्तया राजा तामुवाच स सुप्रियाम् ॥ २९
साधु साधु महाभागे पुण्यैनैवं प्रभाषसे । स्त्रीस्वभावाच्च चापल्यात्कौतुकाच्च वरानने ॥ ३०
यत्त्वयोक्तं महाभागे तदसाध्यं विभाति मे । तत्साध्यं पुण्यदानेन यज्ञेन तपसाऽपि च ॥ ३१
अन्यथा न भवेत्साध्यं यत्त्वयोक्तं वरानने । [*असाध्यं तु भवत्या वै भाषितं पुण्यमिश्रितम्] ३२
मर्त्यलोकाच्छरीरेण अनेनापि च मानवः । श्रुतो दृष्टो न मेऽद्यापि गतः स्वर्गं सुपुण्यकृत् ॥ ३३
ततोऽसाध्यं वरारोहे यत्त्वया भाषितं मम । अन्यदेव करिष्यामि प्रियं ते तद्वद प्रिये ॥ ३४

देव्युवाच—

अन्यैश्च मानुषै राजन्नसाध्यं स्यान्न संशयः । त्वयि साध्यं महाराज सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ३५
तपसा यशसा वीर्यैर्ज्ञानैर्दानैर्मखैर्नृप । भवादृशोऽन्यो नैवास्ति लोकेऽस्मिन्नृप मानवः ॥ ३६
क्षात्रं बलं सुतेजश्च त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् । तस्मात्त्वया प्रकर्तव्यं मत्प्रियं नहुषात्मज ॥ ३७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थकथने ययातिचरित ऊनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७३२२

अथाशीतितमोऽध्यायः ।

पिप्पल उवाच—

कामकन्यां यदा राजा उपयेमे द्विजोत्तम । किं चक्राते तदा ते द्वे पूर्वभार्ये सुपुण्यके ॥ १
देवयानी महाभागा शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी । तयोश्चरित्रं यत्सर्वं कथयस्व ममाग्रतः ॥ २

सुकर्मोवाच—

यदाऽऽनीता कामकन्या स्वगृहं तेन भूभुजा । अत्यर्थं स्पर्धते सा तु देवयानी तरस्विनी ॥ ३
तस्यार्थे तु सुतौ शप्तौ क्रोधेनाऽऽकुलितात्मना । शर्मिष्ठां च समाहूय शब्दं चक्रे यशस्विनी ॥ ४
रूपेण तेजसा दानैः सत्यपुण्यव्रतैस्तदा । [† शर्मिष्ठा देवयानी ते स्पर्धेते तु तया सह ॥ ५
दुष्टभावं तयोश्चापि सा ज्ञात्वा कामजा तदा । राज्ञे सर्वं तया विप्र कथितं तत्क्षणादिह] ॥ ६
यदुं पुत्रं समाहूय नृपो वाक्यमथाब्रवीत् । मात्रोस्त्वमुभयोस्तात शिरश्छिन्धि सुपुत्रक ॥
[*सुप्रियं कुरु मे वत्स यदि श्रेयो हि मन्यसे ॥ ७

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. च. छ. ढ.पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. छ. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख. ङ. च. छ. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख. ङ. पुस्तकस्थः ।

---

१ ख. ङ. च. छ. ट. ढ. साध्यासाध्यं । २ क. ङ. च. छ. झ. ढ. मनास्विनी । ३ ख. घ. ङ. च. छ. ट. ठ. ढ. °लितेक्षणा । श° । ४ ख. ङ. च. छ. ढ. °य सख्यं चक्रे मनस्वि° ।

एवमाकर्ण्य तस्यापि पितुर्वाक्यं यदुस्तदा]। प्रत्युवाच नृपश्रेष्ठं पितरं प्रति निग्रही ॥ ८
न हन्तव्ये तु मे तात मातरौ दोषवर्जिते। मातृघाते महान्दोषः कथितो वेदपण्डितैः ॥
तस्माद्घातं महाराज एतयोर्न करोम्यहम् ॥ ९
दोषाणां तु सहस्रेण युक्ता माता यदा भवेत्। भगिनी चापि राजेन्द्र दुहिता च तथाऽऽत्मनः ॥
पुत्रैश्च भ्रातृभिश्चैव नैव वध्या भवेत्कदा। एवं ज्ञात्वा महाराज मातरौ नैव घातये ॥ ११
यदोर्वाक्यं तथा श्रुत्वा स च क्रुद्धोऽभ्यभाषत। [*शशाप तं सुतं पश्चाद्ययातिः पृथिवीपतिः]॥ १२
यस्त्वयाऽवमतोऽहं वै तस्मात्पापमवाप्स्यसि। मातुरंशं भजस्व त्वं मच्छापकलुषीकृतः ॥ १३
एवं शप्त्वा यदुं पुत्रं ययातिः पृथिवीपतिः। पुत्रं शप्त्वा महाराजस्तया सार्धं महायशाः ॥
रमते सुखभोगेन विष्णुध्यानपरायणः ॥ १४
अश्रुबिन्दुमती सा च तेन सार्धं सुलोचना। बुभुजे चारुसर्वाङ्गी दिव्यान्भोगान्मनोनुगान् ॥
एवं कालो गतस्तस्य ययातेः सुमहात्मनः ॥ १५
अक्षया निर्जराः सर्वा अमराश्च प्रजास्तदा। [†सर्वे लोका महाभाग विष्णुध्यानपरायणाः] १६
तपसा सत्यभावेन विष्णोर्ध्यानेन पिप्पल। सर्वे लोका महाभाग सुखिनः साधुसेवकाः ॥ १७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थे ययातिचरितेऽशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७३३९

अथैकाशीतितमोऽध्यायः।

सुकर्मोवाच—

अथेन्द्रोऽसौ महाप्राज्ञः सदा भीतो महात्मनः। ययातेर्विक्रमं दृष्ट्वा दानपुण्यादिकं बहु ॥ १
मेनकां प्रेषयामास स्ववेश्यां दौत्यकर्मणि। गच्छ भद्रे महाभागे ममाऽऽदेशं वदस्व हि ॥ २
कामकन्यामितो गत्वा देवराजवचो वद। येन केनाप्युपायेन राजानं त्वमिहाऽऽनय ॥
एवं श्रुत्वा गता सा तु मेनका तत्र प्रेषिता। समाचष्टे तु तत्सर्वं देवराजविभाषितम् ॥
एवमुक्ता गता सा तु मेनका तत्प्रणोदिता ॥ ३
गतायां मेनकायां तु रतिपुत्री मनस्विनी। राजानं धर्मसंकेतं प्रत्युवाच यशस्विनी ॥ ४
त्वयाऽहंमानिना राजन्सत्यवाक्येन वै पुरा। स्वकरं मत्करे दत्त्वा सत्यधर्मसमन्वितम् ॥ ५
यद्यद्वदाम्यहं राजंस्तत्तत्कार्यं हि वै त्वया। तदेव तु त्वया वीर न कृतं भाषितं मम ॥
तस्मात्त्वां तु परित्यक्ष्ये यास्यामि पितृमन्दिरम् ॥ ६

राजोवाच—

यथोक्तं हि मया भद्रे तत्ते कर्ता न संशयः। असाध्यं तु परित्यज्य साध्यमेव वदस्व मे ॥ ७

अश्रुबिन्दुमत्युवाच—

एतदर्थं मया कान्तो भवान्वै समुपाश्रितः। सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वधर्मसमन्वितः ॥ ८
सर्वं साध्यं तव ज्ञात्वा भोक्तारं सर्वसंपदाम्। कर्तारं सर्वधर्माणां स्रष्टारं पुण्यकर्मणाम् ॥ ९
त्रैलोक्यसाधकं ज्ञात्वा त्रैलोक्येऽप्रतिमं च वै। विष्णुभक्तमहं जाने वैष्णवानां महावरम् ॥ १०

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख. ङ. च. छ. झ ढ. पुस्तकस्थः। † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख. घ. ङ. च. छ. ट. ठ. ढ. पुस्तकस्थः।

इत्याशया मया भर्ता स त्वमङ्गीकृतः पुरा। यस्य विष्णुप्रसादोऽस्ति स सर्वत्र परिव्रजेत्।। ११
दुर्लभं नास्ति राजेन्द्र त्रैलोक्ये सचराचरे। सर्वेषु चैव लोकेषु विद्यते न च सुव्रत ।।
तव विष्णोः प्रसादेन स्वर्गे च नृपसत्तम ।। १२
मर्त्यलोकं समासाद्य त्वयैव वसुधाधिप। जरापीडाविहीनाश्च मृत्युहीना नराः कृताः ।। १३
गृहद्वारेषु सर्वेषां मर्त्यानां तु नरर्षभ। अनेके कल्पवृक्षाश्च त्वयैव परिकल्पिताः ।। १४
येषां गृहेषु मर्त्यानां मुनयः कामधेनवः। त्वयैव प्रेषिता राजन्स्थिरीभूताः कृताः सदा ।।
सुखिनः सर्वकामैश्च मानवाश्च त्वया कृताः ।। १५
गृहैकमध्ये साहस्रं कुलीनानां प्रदृश्यते। एवं वंशविवृद्धिश्च मानवानां त्वया कृता ।। १६
यमस्यापि विरोधेन इन्द्रस्यापि नरोत्तम। व्याधिपापविहीनस्तु मर्त्यलोकस्त्वया कृतः ।। १७
स्वतेजसाऽहंकारेण स्वर्गरूपं तु भूतलम्। दर्शितं हि महाराज त्वत्समो नास्ति भूपतिः ।। १८
पुराणेऽपि प्रभूते हि नान्यश्चास्ति भवादृशः। भवन्तमित्यहं जाने सर्वधर्मप्रदायकम् ।। १९
तस्मान्मया कृतो भर्ता वदस्वैव ममाग्रतः। [*नर्ममुक्तं[६] नृपेन्द्र त्वं वद सत्यं ममाग्रतः] ।। २०
यदि ते सत्यमस्तीति धर्मं चापि नराधिप। देवलोकेषु मे नास्ति गमने गतिरुत्तमा ।। २१
सत्यं त्यक्त्वा यदा च त्वं नैव स्वर्गं गमिष्यसि। तदा कूटं तव वचो भविष्यति न संशयः ।।
पूर्वं कृतं तु यच्छ्रेयो भस्मभूतं भविष्यति ।। २२

राजोवाच—

सत्यमुक्तं त्वया भद्रे साध्यासाध्यं न चास्ति मे। सर्वं साध्यं[७] स्वर्गलोके प्रसादाज्जगतां पतेः।।२३
न याम्यहं यथा स्वर्गं तच्च मे कारणं शृणु। भागं तु ते न दास्यन्ति मम मृत्युश्च देवताः ।।२४
ततो वै मानवे लोके प्रजाः सर्वा ममानघे। मृत्युयुक्ता भविष्यन्ति मया हीना न संशयः ।।
अतः स्वर्गं न गच्छामि सत्यमुक्तं वरानने ।। २५

देव्युवाच—

लोकान्दृष्ट्वा गमिष्यामि मर्त्यलोकं च वै पुनः। रूपं पश्य ममाद्य त्वं जाता श्रद्धा ममातुला २६

राजोवाच—

सर्वमेवं करिष्यामि यत्त्वयोक्तं न संशयः। एवमुक्त्वा प्रियां राजा चिन्तयामास वै तदा ।।२७
अन्तर्जलचरो मत्स्यः सोऽपि जालेन बध्यते। मरुत्समानवेगोऽपि मृगः प्राप्नोति बन्धनम् २८
योजनानां सहस्रस्थमामिषं भक्षते खगः। स पाशं पादसंलग्नं न पश्येद्दैवमोहितः ।।
स वैषम्यकरः कालः कालः संमानहानिर्दः[११] ।। २९
एवं भयंकरः कालो यत्र कुत्रापि निष्ठुरः। नरं करोति दातारं याचितारं च वै पुनः ।। ३०
भूतानि स्थावरादीनि दिवि वा यदि वा भुवि। सर्वत्र कल्पते कालः कालो[१२] लोक इदं जगत् ३१
अनादिनिधनो योऽसौ जगतः कारणं परम्। लोकेषु कालः पचति वृक्षे फलमिवाऽऽहितम् ३२

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. च. छ. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. छ. ढ. °र्वेष्वेव सुलोकेषु विद्यते तव सु° । २ ङ. ढ. °त। विष्णोश्चैव प्रसादेन गगने गतिरुत्तमा । म° । ३ छ. भूतले । ४ ङ. ढ. °रा नैव प्रसूतो हि । ५ क. ख. ङ. च. छ. ढ. °प्रभाकरम् । ६ क. ख. च. °र्मयुक्तं । ७ ङ. °ध्यं तु मे कार्यं त्वत्प्रसादाज्जगत्त्रये न । ८ क. ख. ङ. छ.ढ. पश्यते । ९ ङ. ढ स पश्येत्कण्ठसं° । १० ङ. छ. ढ. °तः । कालः समविषमकः । ११ क.ख. घ. च. ङ. °दः । पराभवकरः । १२ ङ. लोष ।

न मन्त्रा न तपो दानं न मित्राणि न बान्धवाः। शक्नुवन्ति परित्रातुं नरं कालेन पीडितम् ॥३३
त्रयः कालकृताः पाशाः शक्यन्ते न निवर्तितुम् । विवाहो जन्म मरणं यथा यत्र च येन च ३४
यथा जलधरा व्योम्नि भ्राम्यन्ते मातरिश्वना । तथेदं कर्मयुक्तेन कालेन भ्रामितं जगत् ॥ ३५

सुकर्मोवाच—

कालोऽयं कर्मयुक्तश्च यो नरैः समुपासितः । कालस्तु प्रेरयेत्कर्म तं तं कालः करोति सः ॥ ३६
उपद्रवाघातदोषाः सर्पाश्च व्याधयस्ततः । सर्वे कर्मप्रयुक्तास्ते प्रचरन्ति च मानुषम् ॥ ३७
सुखस्य हेतवो ये च ह्युपायाः पुण्यमिश्रिताः । ते सर्वे कर्मसंसक्ता न पश्येयुः शुभाशुभम् ॥३८
कर्मदा यदि वा लोके कर्मसंबन्धिबान्धवाः । कर्माणि चोदयन्तीह पुरुषं सुखदुःखयोः ॥ ३९
सुवर्णं रजतं चापि यथा रूपं निबध्यते । तथा निबध्य[1]ते यस्तु स्वकर्मणि वशानुगः ॥ ४०
पञ्चैतानि विसृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः । आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ॥ ४१
यथा मृत्पिण्डतः कर्ता कुरुते यद्यदिच्छति । तथा पूर्वकृतं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥ ४२
देवत्वमथ मानुष्यं पशुत्वं पक्षिता तथा । तिर्यक्त्वं स्थावरत्वं च प्राप्यते वै स्वकर्मभिः ॥ ४३
यथा कृतं तथा भुङ्क्ते नित्यं विहितमात्मना । आत्मना विहितं दुःखमात्मना विहितं सुखम् ॥४४
गर्भसंज्ञामुपादाय भुङ्क्ते वै पूर्वदैहिकम् । संत्यजन्ति स्वकं कर्म न क्वचित्पुरुषा भुवि ॥ ४५
[2]वित्तेन प्रज्ञया वाऽपि समर्थाः कर्तुमन्यथा । स्वकृतान्युपभुञ्जन्ति दुःखानि च सुखानि च ॥
हेतुं प्राप्य नरो नित्यं कर्मपाशैश्च बध्यते ॥ ४६
यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् । तथा शुभाशुभं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥ ४७
उपभोगादृते तस्य नाश एव न विद्यते । प्राक्तनं बन्धनं कर्म कोऽन्यथा कर्तुमर्हति ॥ ४८
सुशीघ्रमपि धावन्तं विधानमनुधावति । [*शेते सह शयानेन पुरा कर्म यथाकृतम् ॥ ४९
उपतिष्ठति तिष्ठन्तं गच्छन्तमनुगच्छति । करोति कुर्वतः कर्म च्छायेवानुविधीयते] ॥ ५०
यथा छायातपौ नित्यं संबद्धौ च परस्परम् । तद्वत्कर्म च कर्ता च सुसंबन्धौ परस्परम् ॥ ५१
ग्रहा रोगा विषाः सर्पा डाकिन्यो राक्षसास्तथा । पीडयन्ति नरं पश्चात्पीडितं पूर्वकर्मणा ॥ ५२
येन यत्रोपभोक्तव्यं सुखं वा दुःखमेव च । स तत्र बद्ध्वा बन्धेन बलाद्दैवेन नीयते ॥ ५३
दैवं प्राहुर्हि भूतानां सुखदुःखोपपादने । अन्[3]यत्र संचितं कर्म जाग्रतः स्वपतोऽपि वा ॥ ५४
अन्यर्था[4] मुच्यते दैवाद्धन्धमेवं जिघांसति । शस्त्राग्निविषदुर्गेभ्यो रक्षितव्यं च रक्षति ॥ ५५
अरक्षितं भवेत्सत्यं दैवं तमेव रक्षति । दैवेन नाशितं यत्तु तस्य रक्षा न दृश्यते ॥ ५६
यथा पृथिव्यां बीजानि उप्तानि च धनानि च । तथैवाऽऽत्मनि कर्माणि तिष्ठन्ति प्रभवन्ति च ॥
तैलक्षये यथा दीपो निर्वाणमधिगच्छति । [*कर्मक्षयात्तथा जन्तुः शरीरान्नाशमृच्छति] ॥ ५८
कर्मक्षयात्तथा मृत्युस्तत्त्वविद्भिरुदाहृतः । विविधाः प्राणिनामस्य स्मृता रोगाश्च हेतवः ॥ ५९
तथा मम विपाकोऽयं पूर्वं कृतस्य नान्यथा । संप्राप्तो नात्र संदेहः स्त्रीरूपो दैवसंज्ञकः ॥ ६०
मम गेहे समायाता नाटका नटनर्तकाः । तेषां सङ्गप्रसङ्गेन जरा कायं समाश्रिता ॥ ६१
सर्वं कर्मकृतं मन्ये यन्मे संभावितं ध्रुवम् । तस्मात्कर्म प्रधानं च उपायाश्च निरर्थकाः ॥ ६२

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । *एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. छ. झ. पुस्तकस्थः।

१ क. ख. ङ. च. ढ. °ते जन्तुः स्व° । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. बलेन । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °न्यथा चिन्त्यते क° । ४ छ. झ. °था ह्युपपद्येत दैवमेवं जि° ।

पूर्वं वै देवराजेन मदर्थे दूत उत्तमः । मातलिः प्रेषितः पुण्यो न कृतं तस्य तद्वचः ॥ ६३
तस्य कर्मविपाकोऽयं दृश्यते सांप्रतं मम । इति चिन्तापरो भूत्वा दुःखेन महताऽन्वितः ॥ ६४
यदाऽस्या हि वचः प्रीत्या न करोमि च सर्वथा । सत्य[*धर्मावुभावेतौ यास्यतस्तौ न संशयः ६५
सदृशं च समायातं यद्दृष्टं मम कर्मणा । भविष्यति न संदेहो] दैवो हि दुरतिक्रमः ॥ ६६
एवं चिन्तापरो भूत्वा ययातिः पृथिवीपतिः । कृष्णं क्लेशापहं देवं जगाम शरणं हरिम् ॥ ६७
ध्यात्वा नत्वा ततः स्तुत्वा मनसा मधुसूदनम् । त्वामहं शरणं प्राप्तस्त्राहि मां कमलाप्रिय ॥ ६८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थे ययातिचरित एकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७४०९

अथ द्व्यशीतितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

एवं चिन्तयते यावद्राजा परमधार्मिकः । तावत्प्रोवाच सा देवी रतिपुत्री वरानना ॥ १
किं त्वं चिन्तयसे राजंस्त्वमद्यैव महामते । प्रायेणापि स्त्रियः सर्वाश्चपलाः स्युर्न संशयः ॥ २
नाहं चापल्यभावेन त्वामेवं विनियोजये । नाहं हि कारयाम्यद्य भवत्पार्श्वे नृपोत्तम ॥ ३
अन्याः स्त्रियो यथा लोके चापल्याचोदयन्ति च । अकार्यं राजराजेन्द्र मोहाल्लोभाच्च लम्पटाः ॥
लोकानां दर्शनायैव जाता श्रद्धा ममोरसि । देवानां दर्शनं पुण्यं दुर्लभं हि सुमानुषैः ॥ ५
तेषां च दर्शनं राजन्कारयामि वदस्व मे । दोषपापकरं यत्तु मत्सङ्गादिह यद्भवेत् ॥ ६
कथं चिन्तयसे दुःखं यथाऽन्यः प्राकृतो जनः । महाभयाद्यथा भीतो मोहगर्भे गतो यथा ॥ ७
त्यज चिन्तां महाराज गन्तव्यं हि त्वया दिवि । [3]येनोद्देशेन दुःखं तु तन्न कार्यं मया कदा ॥८
एवमुक्तस्तया राजा तामुवाच वराङ्गनाम् । चिन्तितं यन्मया देवि तन्मे त्वं शृणु सांप्रतम् ॥ ९
मानभङ्गो मया दृष्टो मयैव चाऽऽत्मनः प्रिये । मयि स्वर्गं गते कान्ते प्रजा दीना भविष्यति ॥ १०
त्रासयिष्यति दुष्टात्मा यमस्तु व्याधिभिः प्रजाम् । त्वया सार्धं प्रयास्यामि स्वर्लोकं च वरानने॥
एवमाभाष्य तां राजा समाहूय सुतोत्तमम् । पुरुं तं सर्वधर्मज्ञं जरायुक्तं महामतिम् ॥ १२
[† एह्येहि सर्वधर्मज्ञ धर्मं जानासि निश्चितम्] । ममाऽऽज्ञया हि धर्मात्मन्धर्मः संपालितस्त्वया॥
जरा मे दीयतां तात तारुण्यं गृह्य चाऽऽत्मनः ॥ १४
राज्यं कुरु ममेदं त्वं सकोशबलवाहनम् । आसमुद्रं प्रभुङ्क्ष्व त्वं [4]वसुपूर्णां वसुंधराम् ॥ १५
मया दत्तां महाभाग सग्रामवनपत्तनाम् । प्रजानां पालनं पुण्यं कर्तव्यं सर्वदा त्वया ॥ १६
दुष्कृतां शासनं नित्यं साधूनां प्रतिपालनम् । कर्तव्यं च त्वया तात धर्मशास्त्रप्रमाणतः ॥ १७
ब्राह्मण्येन प्रभावेन विधिदृष्टेन कर्मणा । भक्तानां पालनं कार्यं यस्मात्पूज्या जगत्त्रये ॥ १८
पञ्चमे सप्तमे घस्रे कोशं पश्य विपश्चितैः । कार्यैषां नित्यदा पूजा प्रसाद्य धनभोजनैः ॥ १९
[*चारचक्षुर्भवस्व त्वं नित्यं दानरतो भव] । मा भव त्वं रतः शत्रौ सदा गोप्यस्तु पण्डितैः २०

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ.पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः छ. झ. ढपुस्तकस्थः ।

१ छ. °जन्वर° । २ ङ. छ. झ. ड. ढ °गर्ते ग° । ३ ङ. ढ. येन ते भवते दुःखं त° । ४ क. ख. ङ. च. छ. ड. ढ. रत्नपूर्णां । ५ छ. झ. ट. °त । बलं च नित्यं संपूज्यं प्रसादध° । ६ ङ. ढ. °व । भवस्व नियतो मन्त्रैः स° ।

नियतात्मा भवस्व त्वं मा गच्छ मृगयां सुत । विश्वासस्तु त्वया त्याज्यः स्त्रीषु कोशे बले रिपौ
पात्राणां चैव सर्वेषां बेलानां संग्रहं कुरु । यज्ञैर्यज हृषीकेशं पुण्यात्मा भव सर्वदा ॥ २२
प्रजानां वाञ्छितं सर्वमर्पयस्व दिने दिने । प्रजासौख्यं [*प्रकर्तव्यं प्रजां पोषय पुत्रक ॥ २३
स्वीयवंशः] प्रकर्तव्यः परदारेषु मा कृथाः । मतिं दुष्टां परस्वेषु रिपूणां बलमेव च ॥
[*चिन्तयस्व सदा वत्स मद्वाक्ये निरतो भव ॥ २४
वेदानां हि सदा चिन्ता शास्त्राणां हि च सर्वदा । कुरुष्वैवं सदा वत्स शस्त्राभ्यासरतो भव २५
संतुष्टः सर्वदा वत्स स्वशय्यानिरतो भव । गजाभ्यासस्तु कर्तव्यः स्यन्दनस्य च सर्वदा] ॥२६
एवमादिश्य तं पुत्रमाशीर्भिरभिनन्द्य च । स्वहस्तेन परिस्थाप्यं स्वासने नृपसत्तमः ॥ २७
स्वां जरां तु समाश्रित्य दत्त्वा तारुण्यमस्य च । गन्तुकामस्तदा स्वर्गं ययातिः पृथिवीपतिः॥२८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थे ययातिचरिते द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७०७७

अथ त्र्यशीतितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—
समाहूय प्रजाः सर्वा द्वीपानां वसुधाधिपः । हर्षेण महताऽऽविष्ट इदं वचनमब्रवीत् ॥ १
इन्द्रलोकं ब्रह्मलोकं शिवलोकं ततः परम् । वैष्णवं लोकपापघ्नं प्राणिनां गतिदायकम् ॥
व्रजाम्यहं न संदेहो ह्यनया सह सत्तमाः ॥ २
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव प्रजा मम । सकुटुम्बैः सुखेनापि स्थातव्यमाज्ञयैव हि ॥ ३
पुरुरेष महाबाहुर्भवतां प्रतिपालकः । [*स्थापितोऽस्ति मया लोका राजा धीरः सदण्डकः]॥४
एवमुक्तास्तु ताः सर्वाः प्रजा राजानमब्रुवन् । श्रूयते सर्ववेदेषु पुराणेषु नृपोत्तम ॥ ५
धर्ममेव परिख्यातं न दृष्टं केन वै पुरा । [† दृष्टोऽस्माभिरसौ धर्मो दशाङ्गः सत्यवल्लभः] ॥ ६
सोमवंशसमुत्पन्नो नहुषस्य महागृहे । हस्तपादमुखैर्युक्तः सर्वाचारप्रचारकः ॥ ७
ज्ञानविज्ञानसंपन्नः पुण्यानां च महानिधिः । गुणानां हि महाराज आधारः सत्यपण्डितः ॥ ८
कुर्वन्ति च महाधर्मं सत्यवन्तो महौजसः । नाधिकं दृष्टमस्माभिर्भवतः कामरूपिणः ॥ ९
भवन्तं धर्मकर्तारमीदृशं सत्यवादिनम् । कर्मणा त्रिविधेनापि वयं त्यक्तुं न शक्नुमः ॥ १०
यत्र त्वं तत्र च वयं सुखं वा दुःखमेव वा । नरकेऽपि भवान्यत्र वयं तत्र न संशयः ॥ ११
किं दारैर्धनभोगैश्च किं चैव जीवितेन च । त्वां विनाऽपि महाराज तेन नास्त्यत्र कारणम् ॥
त्वयैव सह राजेन्द्र वयं यास्याम नान्यथा ॥ १२

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङपुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङपुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ठ. ड.पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क.ख. ङ. छ. झ. ट. ठ. ढ.पुस्तकस्थः ।

---

१ घ. ठ. ढ. पत्राणां २ क. ख. ङ. च. ड. झ. ट. ड. ढ. कलानां । घ. ज. झ. फलानां । ३ घ. ङ. छ. ट. ठ. ड. ढ. °नां कण्टकान्सर्वान्मर्दय° । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °प्य करे दत्तं च स्वायुधम् । स्वां । ५ घ. ट. ठ. धर्मः कृशा° । ६ ट. °सः । तद्धर्मं द° । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट ठ. ड. ढ. °वन्तं कामरूपिणम् । भ° । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ट. ड. ढ. °यं नो सुखं पुण्यमेव च । न° ।

एवं श्रुत्वा वचस्तासां प्रजानां पृथिवीपतिः । हर्षेण महताऽऽविष्टः प्रजा वाक्यमुवाच ह ॥ १३
आगच्छन्तु मया सार्धं सर्वे लोकाः सुपुण्यकाः । नृपो रथं समारुह्य तया वै कामकन्यया ॥ १४
रथेन हंसवर्णेन चन्द्रबिम्बानुकारिणा । चामरैर्व्यजनैश्चापि वीज्यमानो गतव्यथः ॥ १५
केतुना तेन पुण्येन शुभ्रेणापि महायशाः । शोभमानो यथा देवो देवराजः पुरंदरः ॥ १६
ऋषिभिः स्तूयमानश्च [*बन्दिभिश्चारणैस्तथा । प्रजाभिः स्तूयमानश्च] ययातिर्नहुषात्मजः १७
प्रजाः सर्वा मुदा युक्ताः समायाता नरेश्वरम् । गजैरश्वै रथैश्चान्यैः प्रस्थिताश्च दिवं प्रति ॥ १८
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चान्ये पृथग्जनाः । सर्वे ते वैष्णवा लोका विष्णुध्यानपरायणाः
तेषां तु केतवः शुक्ला हेमदण्डैरलंकृताः । [† शङ्खचक्राङ्किताः सर्वे सदण्डाः सपताकिनः ॥ २०
प्रजावृन्देषु भासन्ति पताका मारुतेरिताः । दिव्यमालाधराः सर्वे शोभितास्तुलसीदलैः]॥ २१
दिव्यचन्दनदिग्धाङ्गा दिव्यगन्धानुलेपनाः । दिव्यवस्त्रकृताशोभाः सर्वाभरणभूषिताः ॥ २२
सर्वे लोकाः सुरूपास्ते राजानमनुजग्मिरे ।प्रजानां च सहस्राणि लक्षकोटिशतानि च ॥ २३
अर्वखर्वसहस्राणि ते जनाः परिजग्मिरे । तेन राज्ञा समं सर्वे वैष्णवाः पुण्यकारिणः ॥
विष्णुध्यानपराः सर्वे जपदानपरायणाः ॥ २४

सुकर्मोवाच—

एवं ते प्रस्थिताः सर्वे हर्षेण महताऽन्विताः । पुरुं पुत्रं महाराजः स्वराज्ये प्रतिषिच्य तम् ॥२५
इन्द्रलोकं जगामाथ ययातिः पृथिवीपतिः । तेजसा तस्य पुण्येन धर्मेण तपसा तदा ॥
ते जनाः प्रस्थिताः सर्वे वैष्णवं लोकमुत्तमम् ॥ २६
ततो देवाः सगन्धर्वाः किन्नराश्चारणास्तथा । सहिता देवराजेन आगताः संमुखं तदा ॥
तैः सहापि च सर्वैश्च पूजयन्तो नृपोत्तमम् ॥ २७

इन्द्र उवाच—

स्वागतं ते महाभाग मम गेहं समाविश । अत्र भोगान्प्रभुङ्क्ष्व त्वं दिव्यान्पुण्यान्मनोरमान्॥२८

राजोवाच—

सहस्राक्ष महाराज तव पादाम्बुजं वयम् । नमस्कृत्वा व्रजामोऽद्य ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ २९
देवैः प्रस्तूयमानश्च ब्रह्मलोकं जगाम ह । पद्मयोनिर्महातेजाः सार्धं मुनिवरैस्तदा ॥ ३०
आतिथ्यं च चकारास्य अर्घ्यादिभिः सुविस्तरैः । उवाच विष्णुलोकं हि मयाहि त्वं स्वकर्मणा
ब्रह्मणा भाषितश्चैवं जगाम शिवमन्दिरम् । चक्र आतिथ्यपूजां च शंकरश्चोमया सह ॥ ३२
शिवः संपूज्य तं चापि राजानमिदमब्रवीत् । कृष्णभक्तोऽसि राजेन्द्र ममापि सुप्रियो भवान्३३
स्थातव्यमत्र राजेन्द्र त्वयैव मम मन्दिरे । सर्वभोगान्प्रभुङ्क्ष्व त्वं सुदुष्प्राप्या हि मानुषैः ॥ ३४
अन्तरं नास्ति राजेन्द्र मम विष्णोर्न संशयः । योऽसौ विष्णुः स्वरूपेण स च रुद्रो न संशयः॥
रुद्रो यः स च वै विष्णुर्जानीहि त्वं नरेश्वर । [*उभयोरन्तरं नास्ति तस्मादेवं वदाम्यहम्॥३६
विष्णुभक्तस्य पुण्यस्य स्थानमेवं न संशयः । तस्मादत्र महाराज स्थातव्यं हि त्वयाऽनघ]॥ ३७

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ पुस्तकस्थः ।
* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. दिव्यं । २ घ. च. झ. ट. ड. ढ. नराधिपः ।

एवमुक्तः शिवेनापि ययातिर्हरिवल्लभः । भक्त्या प्रणम्य देवेशं शंभुं नमितकंधरः ॥ ३८
एतत्सत्यं महादेव त्वयोक्तमिह सांप्रतम् । युवयोरन्तरं नास्ति एका मूर्तिस्त्रिधाऽभवत् ॥ ३९
वैष्णवं गन्तुमिच्छामि पादौ तव नमाम्यहम् । एवमस्तु महाराज गच्छ लोकं च वैष्णवम् ॥ ४०
समादिष्टः शिवेनापि प्रणम्य च शिवामुमाम् । पृथ्वीशस्तैर्महापुण्यैर्वैष्णवैर्विष्णुवल्लभैः ॥ ४१
नृत्यमानास्ततस्ते तु पुरतस्तस्य भूपतेः । शङ्खशब्दैस्तथा वाद्यैर्घण्टानादैः सुपुष्कलैः ॥ ४२
अप्सरोभिर्युतो राजा पूज्यमानोऽथ किंनरैः । सुस्वरैर्गीयमानस्तु पाठकैः शास्त्रकोविदैः ॥ ४३
गायन्ति पुरतस्तस्य गन्धर्वा गीततत्पराः । ऋषिभिर्देववृन्दैश्च स्तूयमानः समन्ततः ॥ ४४
अप्सरोभिः सुरूपाभिः सेव्यमानः स नाहुषिः । गन्धर्वैः किंनरैः सिद्धैश्चारणैः पुण्यसंयुतैः ४५
साध्यैर्विद्याधरै राजा मरुद्भिर्वसुभिस्तथा । रुद्रैश्चाऽऽदित्यवर्गैश्च लोकपालैर्दिगीश्वरैः ॥ ४६
स्तूयमानो महाराजस्त्रैलोक्येन समन्ततः । ददर्श वैष्णवं लोकमनौपम्यमनामयम् ॥
विमानैः काञ्चनै राजा सर्वशोभासमाकुलैः ॥ ४७
हंसकुन्देदुधवलैर्विमानैरुपशोभितम् । प्रासादैः शतशोभैश्च मेरुमन्दरसंनिभैः ॥ ४८
शिखरैरुल्लसद्भिस्तु स्वर्व्योमहाटकान्वितैः । कलशैः शोभमानैश्च शोभते सुपुरोत्तमम् ॥ ४९
तारागणैर्यथाऽऽकाशं तेजःश्रिया प्रकाशते । प्रज्वलत्तेजज्वालाभिर्लोचनैरिव लोकते ॥ ५०
नानारत्नैर्हरेर्लोको हसते दशनैरिव । समाह्वयति तान्पुण्यान्वैष्णवान्विष्णुवल्लभान् ॥ ५१
ध्वजव्याजेन राजेन्द्रचलिताग्रैः सुपल्लवैः । श्वसनान्दोलितैस्तैश्च ध्वजाग्रैश्च मनोहरैः ॥ ५२[1]
हेमदण्डैश्च घण्टाभिः सर्वत्र समलंकृतम् । सूर्यतेजःप्रकाशैश्च गोपुराट्टालकैः पुनः ॥ ५३
गवाक्षैर्जालमालैश्च वातायनैर्महागुणैः । प्रतोलीभिः प्रकाशेत प्राकारैर्हेमरूपकैः ॥ ५४[2]
तोरणैः सपताकाभिर्नानाशब्दैः सुमङ्गलैः । कलशाग्र्यैश्चक्रबिम्बै रविबिम्बसमप्रभैः ॥ ५५
सुशोभनैः स्यमन्तैश्च नीलाम्बुदसमप्रभैः । दण्डच्छत्रसमाकीर्णैः कलशैरुपशोभितम् ॥ ५६
प्रावृट्कालाम्बुदाकारैर्मन्दिरैरुपशोभितम् । कलशैः शोभमानैस्तैर्नक्षत्रैर्द्यौरिव भूतलम् ॥ ५७
दण्डजालपताकाभिर्ऋक्षजालसमप्रभैः । तादृशैः स्फाटिकाकारैः कान्तिखण्डेन संनिभैः ॥
हेमप्रासादसंबाधैर्नानाधातुमयैस्ततः ॥ ५८
विमानैरर्बुदसंख्यैः शतकोटिसहस्रकैः । सर्वभोगयुतैस्तैश्च शोभमानं हरेर्गृहम् ॥ ५९
यैः समाराधितो देवः शङ्खचक्रगदाधरः । सुप्रसादात्ततस्तेषु निवसन्ति गृहेषु च ॥ ६०
सर्वपुण्येषु दिव्येषु दिव्यौघेषु च मानवाः । वैष्णवाः पुण्यकर्तारो निर्धूताशेषकल्मषाः ॥ ६१
एवंविधैर्गृहैः पुण्यैः शोभितं विष्णुमन्दिरम् । नानावृक्षैः समाकीर्णैर्वनैश्चन्दनशोभितैः ॥ ६२
सर्वकामफलै राजन्सर्वत्र समलंकृतम् । वापीकूपतडागैश्च सारसैरुपशोभितम् ॥ ६३
हंसकारण्डवाकीर्णैः पद्मकह्लारकोत्पलैः । शतपत्रैर्महापत्रैः पद्मोत्पलविराजितैः ॥ ६४
कनकोत्पलवर्णैश्च सरोभिश्च विराजते । वैकुण्ठं सर्वशोभाढ्यं देवोद्यानैरलंकृतम् ॥ ६५
दिव्यशोभासमाकीर्णं वैष्णवैरुपशोभितम् । वैकुण्ठं ददृशे राजा मोक्षस्थानमनुत्तमम् ॥ ६६

१ क. ख. घ. ङ. च. छ झ. ट. ड. ढ. पृथ्वीवासैर्म° । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °शब्दैः सुपापघ्नैः सिंहनादैश्च पु° । ३ ढ. °क्ये तु समन्ततः । ४ ङ. छ. ढ. सुभोगैः शतकक्षैश्च निर्जलाम्बुदसंनिभैः । ढ. °सुशोभैः शतकुन्दैश्च शरदम्बुदसंनिभैः । ५ क. ख. च. भूपते । ङ. छ. ढ. शोभते । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ ट. ड. ढ. °भिरिन्द्रनील° । घ. ड. °भिरिन्दुर्नील° । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °न्तिशङ्खेन्दुसं° । ८ ढ. °नैरिन्दुसंकाशैः श° ।

देववृन्दैः समाकीर्णं ययातिर्नहुषात्मजः । प्रविवेश पुरं दिव्यं सर्वदाहविवर्जितम् ॥ ६७
ददर्श सर्वक्लेशघ्नं नारायणमनामयम् । वितानैरुपशोभं तं सर्वाभरणशोभितम् ॥ ६८
पीतवस्त्रं जगन्नाथं श्रीवत्साङ्कं महागतिम् । वैनतेयसमारूढं श्रिया युक्तं परात्परम् ॥ ६९
सर्वेषां देवलोकानां यो गतिः परमेश्वरः । परमानन्दरूपेण कैवल्येन विराजते ॥ ७०
सेव्यमानं महालोकैः सुपुण्यैर्वैष्णवैर्हरिम् । देववृन्दसमाकीर्णं गन्धर्वगणसेवितम् ॥ ७१
अप्सरोभिर्महात्मानं दुःखक्लेशापहं प्रभुम् । नारायणं ननामाथ स्वपत्न्या सह भूपतिः ॥
ते नेमुर्मानवाः सर्वे वैष्णवा मधुसूदनम् ॥ ७२
गता ये वैष्णवाः सर्वे राज्ञा सह महामते । पादाम्बुजद्वयं तस्य नेमुर्भक्त्या महामते ॥ ७३
प्रणमन्तं महात्मानं राजानं दीप्ततेजसम् । तमुवाच हृषीकेशस्तुष्टोऽहं तव सुव्रत ॥ ७४
वरं वरय राजेन्द्र यत्ते मनसि दुर्लभम् । तत्ते दद्मि न संदेहो मद्भक्तोऽसि महामते ॥ ७५

राजोवाच—

यदि तुष्टोऽसि देवेश मम वै मधुसूदन । दासत्वं देहि सततमात्मनश्च जगत्पते ॥ ७६

विष्णुरुवाच—

एवमस्तु महाभाग मम भक्तो न संशयः । मम लोके त्वया राजन्स्थातव्यं त्वनया सह ॥ ७७
एवमुक्तो महाराजो ययातिः पृथिवीपतिः । प्रसादात्तस्य देवस्य विष्णुलोकं प्रभासितम् ॥
निवसत्येष भूपालो वैष्णवं लोकमुत्तमम् ॥ ७८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थे ययातिचरिते ययातिस्वर्गारोहणं नाम त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥८३॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७१५५

अथ चतुरशीतितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

एतत्ते सर्वमाख्यातं चरितं पापनाशनम् । पुत्राणां तारकं दिव्यं बहुश्रेयःप्रदायकम् ॥ १
प्रत्यक्षं दृश्यते लोके ययातिचरितं शुभम् । राज्यं च पुरुणा प्राप्तं स्वर्गतिं प्राप्तवान्गुरुः ॥ २
पितृप्रसादात्कोपाच्च यथा जातं तथा पुनः । [*पुत्राणां तारकं पुण्यं यशस्यं धनधान्यदम्]॥३
[† शापयुक्ताविमौ चोभौ गुरुश्च यदुरेव च] । पितृमातृसमं नास्ति अभीष्टफलदायकम् ॥ ४
[*साभिलाषेण भावेन पिता पुत्रं समाह्वयेत् । माता च पुत्र पुत्रेति तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ५
समाहूतो यदा पुत्रः प्रयाति मातरं प्रति । यो याति हर्षसंयुक्तो गङ्गास्नानफलं लभेत् ॥ ६
पादप्रक्षालनं यश्च कुरुते च महायशाः । सर्वतीर्थफलं भुङ्क्ते प्रसादादुभयोः सुतः] ॥ ७
अङ्गसंवाहनाच्चाथ अश्वमेधफलं लभेत् । भोजनाच्छादनैश्चैव गुरू च परिपोषयेत् ॥ ८

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ट. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ ङ. °र्वक्लेशवि° । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. विमानै° । ३ ङ. °र्णं सर्वत्रवर्णसुसे° । ४ क. ख. च. °रोभिः समाकीर्णं दुः° । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. श्रीकृष्ण उवाच । ६ क. ख. ङ. च. छ. ड. ढ. प्रसाधितम् । ७ क. ख. च. °हुदेयप्र° । ८ ङ. °तृतीर्थप्रसादेन शापाच्चैव त° । ९ ङ. ढ. °दनस्नानैर्गुरुं यः पोषयेत्सुतः । पू° ।

पृथ्वीदानस्य यत्पुण्यं तत्पुण्यं तस्य जायते । सर्वतीर्थमयी गङ्गा तथा माता न संशयः ॥ ९
बहुपुण्यमयः सिन्धुर्यथा लोके प्रतिष्ठितः । अस्मिन्नेव पिता तद्वत्पुराणाः कवयो विदुः ॥ १०
शंसते क्रोशते यस्तु पितरं मातरं पुनः । स पुत्रो नरकं याति बहुदुःखप्रदायकम् ॥ ११
मातरं पितरं वृद्धौ गृहस्थो यो न पोषयेत् । स पुत्रो नरकं याति वेदनां प्राप्नुयाद्ध्रुवम् ॥ १२
कुत्सते पापकर्ता यो गुरुं पुत्रः सुदुर्मतिः । निष्कृतिस्तस्य नो दृष्टा पुराणैः कविभिः कदा ॥ १३
एवं मत्वा त्वहं विप्र पूजयामि दिने दिने । मातरं पितरं भक्त्या पादसंवाहनादिभिः ॥ १४
कृत्याकृत्यं वदेच्चैव समाहूय गुरुर्मम । तत्करोम्यविचारेण शक्त्या स्वस्य च पिप्पल ॥ १५
तेन मे परमं ज्ञानं संजातं गतिदायकम् । एतयोश्च प्रसादेन संसारे परिवर्तते ॥ १६
ये विप्र भक्तिं कुर्वन्ति मानवा भुवि संस्थिताः । अत्रस्थस्तदहं जाने अधिस्वर्गे प्रवर्तते ॥
[*नागानां तु इहस्थोऽपि चारं जानामि पिप्पल] ॥ १७
एतयोश्च प्रसादेन ज्ञानं मम प्रदृश्यताम् । गच्छ विद्याधरश्रेष्ठ भवानर्चतु माधवम् ॥ १८

विष्णुरुवाच—

एवं संचोदितस्तेन पिप्पलो हि स्वकर्मणा । आनम्य तं द्विजश्रेष्ठं लज्जितोऽपि दिवं ययौ ॥
सुकर्मा सोऽपि धर्मात्मा गुरुं शुश्रूषते पुनः ॥ १९
एतत्ते सर्वमाख्यातं तीर्थयात्रानुगं मया । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि वद वेन महामते ॥ २०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७१७५

अथ पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ।

वेन उवाच—

भगवन्देवदेवेश प्रसादाच्च मम त्वया । भार्यातीर्थं समाख्यातं पितृतीर्थमनुत्तमम् ॥ १
मातृतीर्थं हृषीकेश बहुपुण्यप्रदायकम् । प्रसादसुमुखो भूत्वा गुरुतीर्थं वदस्व मे ॥ २

विष्णुरुवाच—

कथयिष्याम्यहं राजन्गुरुतीर्थमनुत्तमम् । सर्वपापहरं प्रोक्तं शिष्याणां गतिदायकम् ॥ ३
[† शिष्याणां हि परं पुण्यं धर्मरूपं सनातनम् । एवं तीर्थं परं ज्ञानं प्रत्यक्षफलदायकम्] ॥ ४
यस्य प्रसादाद्राजेन्द्र इहैव फलमश्नुते । परलोकसुखं भुङ्क्ते यशःकीर्तिमवाप्नुयात् ॥ ५
प्रसादात्तस्य राजेन्द्र गुरो[*श्चैव महात्मनः । प्रत्यक्षं दृश्यते शिष्यैस्त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ६
व्यवहारं च लोकानामाचारं नृपनन्दन । विज्ञानं विन्दते शिष्यो मोक्षं चैव प्रयाति च †] ॥ ७

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । † एतदग्रे क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकेष्वयमप्रेतनः पाठोदृश्यते 'शिष्यः प्रकाशमुद्योतैरुपदेशैर्महामते' इति ।

---

१ अ. प्राशते । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. °रं नित्यं भक्त्या नमितकन्धरः । कृ° । ड. °रं चाहं भक्त्या नमितकन्धरः । कृ° । ३ ङ. छ. झ. ढ. °सादाच्च त्रैलोक्यं मम दृश्यताम् । ४ क. ख. घ. च. छ. ट. ठ. ड. आमन्त्र्य । ५ ङ. ढ. पितृतीर्थानुगं । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. श्रीभगवानुवाच ।

सर्वेषामेव लोकानां यथा सूर्यः प्रकाशकः । गुरुः प्रकाशकस्तद्वच्छिष्याणां बुद्धिदानतः ॥ ८
रात्रावेव प्रकाशेच्च सोमो राजा नृपोत्तम । तेजसा नाशयेत्सर्वमन्धकारं चराचरम् ॥ ९
[*गृहं प्रकाशयेद्दीपः समूहं नृपसत्तम] । अज्ञानतमसा व्याप्तं शिष्यमुद्योतयेद्गुरुः ॥ १०
दिवा प्रकाशकः सूर्यः शशी रात्रौ प्रकाशते ॥ ११
गृहप्रकाशको दीपस्तमोनाशकरः सदा । रात्रौ दिवा गृहस्यान्ते[१] गुरुः शिष्यं सदैव हि ॥ १२
अज्ञानाख्यं तमस्तस्य गुरुः सर्वं प्रणाशयेत् । तस्माद्गुरुः परं तीर्थं शिष्याणामवनीपते ॥ १३
एवं ज्ञात्वा ततः शिष्यः सर्वभावैः प्रसादयेत् । गुरुं पुण्यमयं ज्ञात्वा त्रिविधेनापि कर्मणा ॥ १४

सूत उवाच[३]—(?)

इत्यर्थे श्रूयते विप्रा इतिहासः पुरातनः । सर्वपापहरः पुंसां च्यवनस्य महात्मनः ॥ १५
भार्गवस्य कुले जातश्च्यवनो मुनिसत्तमः । तस्य चिन्ता समुत्पन्ना एकदा तु द्विजोत्तमाः[४] ॥ १६
कदाऽहं ज्ञानसंपन्नो भविष्यामि महीतले । दिवा रात्रौ चिन्तयेत्स ज्ञानार्थो द्विजसत्तमः ॥ १७
एवं संचिन्तयानस्य मतिरासीन्महात्मनः । तीर्थयात्रां प्रयास्यामि त्वभीष्टफलदायिनीम् ॥ १८
गृहे[५] पित्रादिकं त्यक्त्वा भार्यां पुत्रं धनं ततः । तीर्थयात्राप्रसङ्गेन अटते मेदिनीं तदा[६] ॥ १९
लोमानुलोमयात्रां स गङ्गायाः कृतवान्नृप । स तद्वन्नर्मदायाश्च सरस्वत्या मुनीश्वरः ॥ २०
गोदावर्यादिसर्वासां नदीनां सागरस्य च । अन्येषां सर्वतीर्थानां क्षेत्राणां च नृपोत्तमः ॥
देवानां पुण्यलिङ्गानां यात्राव्याजेन सोऽभ्रमत् ॥ २१
भ्रामितस्तेन मुनिना तीर्थानां स्पर्शनैस्ततः । कायश्च निर्मलो जातः सूर्यतेजःसमप्रभः ॥ २२
च्यवनः काशते दीप्त्या पूतात्माऽनेन कर्मणा । भ्रममाणः समायातः क्षेत्राणामुत्तमं तदा ॥ २३
नर्मदादक्षिणे कूले नाम्ना अमरकण्टकम् । ददर्श सुमहल्लिङ्गं सर्वेषां गतिदायकम् ॥ २४
नत्वा स्तुत्वा पूजयित्वा सिद्धनाथं महेश्वरम् । [*ज्वालेश्वरं ततो दृष्ट्वा दृष्ट्वा चाप्यमरेश्वरम्] २५
ब्रह्मेशं कपिलेशं च मार्कण्डेश्वरमुत्तमम् । एवं यात्रां ततः कृत्वा ओंकारं[७] तु पुनर्गतः ॥ २६
वटच्छायां समाश्रित्य शीतलां श्रमनाशिनीम् । सुखेन संस्थितो विप्रश्च्यवनो[९] मुनिसत्तमः २७
तत्र सुप्तः स शुश्राव सुशब्दं पक्षिणां तदा[११] । दिव्यभाषासमायुक्तं ज्ञानविज्ञानसंयुतम् ॥ २८
शुकश्च एकस्तत्राऽऽस्ते बहुकालप्रजीवकः । कुञ्जलो नाम ज्ञानात्मा बहुपुत्रः सभार्यकः ॥ २९
आसंस्तस्य हि पुत्राश्च चत्वारः पितृनन्दनाः । तेषां नामानि राजेन्द्र कथयिष्ये तवाग्रतः ॥ ३०
ज्येष्ठः स उज्ज्वलो नाम द्वितीयश्च समुज्ज्वलः । तृतीयो विज्वलो नाम चतुर्थश्च कपिञ्जलः ॥ ३१
एवं पुत्रास्तु चत्वारः कुञ्जलस्य महात्मनः । शुकस्य तस्य पुण्यस्य पितृमातृपरायणाः ॥ ३२
भ्रमन्ति गिरिकुञ्जेषु द्वीपेषु सुसमाहिताः । भोजनार्थं सुसंक्षुब्धाः क्षुधया परिपीडिताः ॥ ३३
सोदरास्ते क्षुधाशामैः फलैरमृतसंनिभैः । अमृतस्वादुतोयैश्च तृष्णां शाम्य नृपोत्तम ॥(?) ३४

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ड. °न्ते शिष्यस्यापि न संशयः । अ° । २ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. ड गुरुसूर्यः प्रकाशकः । त° । ३ ज. °ते राजन्निति । ४ ज. नृपोत्तम । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. गृहक्षेत्रा° । घ. ट. ठ. गृहमैत्रा° । ६ ज. °दा । अनुलोमविलोमेन ग° । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. ओङ्कारं । ८ ङ. कुलेश्वरं । छ. कालेश्वरं । ९ ज. °कारेश्वरमागतः । १० क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. भृगुनन्दनः । ११ ज. °दा । पशुभा° ।

नित्यं चैव रसाढ्यानि आहारार्थं सुपुत्रकाः । नीत्वा फलानि दंपत्योर्निक्षिपन्ति प्रयत्नतः ॥ ३५
मातुरर्थे महाभागा भक्त्या भावेन तोषिताः । संतुष्टा आहारमुत्पाद्य भक्षयन्ति पठन्ति च ॥ ३६
तत्र क्रीडारताः सर्वे विलसन्ति सहोदराः । संध्याकालं समाज्ञाय पितुरन्तिकमुत्तमम् ॥
आयान्ति भक्ष्यमादाय गुर्वर्थं तु प्रयत्नतः ॥ ३७
पश्यतस्तस्य विप्रस्य च्यवनस्य महात्मनः । आगताश्च द्विजाः सर्वे पितुर्नीडं सुशोभनम् ॥ ३८
[*पितरं मातरं चोभौ ननमुस्ते महामते । ताभ्यां भक्ष्यं समासाद्य उपतस्थुस्तयोः पुरः ॥ ३९
सर्वे संभाषिताः पित्रा मानितास्ते सुतोत्तमाः । मात्रा च कृपया राजन्वचनैः प्रीतिदायकैः ॥
पक्षवातेन शीतेन मातापित्रोश्च ते तदा ॥ ४०
तेषां प्रायाधनं तौ द्वौ चक्राते पक्षिणौ नृप । आशीर्भिरभिनन्द्यैव द्वाभ्यामपि सुपुत्रकान् ॥ ४१
तैश्च दत्तं सुसंपुष्टमाहारममृतोपमम् । तावेव हि सुसंप्रीतिं चक्राते द्विजसत्तमाः ॥ ४२
पिबेते निर्मलं तोयं तीर्थकोटिसमुद्भवम् । स्वस्थानं तु समाश्रित्य सुखसंतुष्टमानसौ ॥] ४३
सोऽशित्वा भार्यया सार्धं तैश्च संतुष्टमानसः । कथां दिव्यां सुपुण्यां च चकार तनयैर्द्विजः ॥ ४४

विष्णुरुवाच—

पित्रा तु कुञ्जलेनापि उज्ज्वलः स्वात्मजस्ततः । क गतश्चेति संपृष्टः किमपूर्वं त्वया पुनः ॥
तत्र दृष्टं श्रुतं यच्च तन्मे कथय नन्दन ॥ ४५
कुञ्जलस्य पितुर्वाक्यं समाकर्ण्य स उज्ज्वलः । पितरं प्रत्युवाचाथ भक्त्या नमितकंधरः ॥
कृत्वा मूर्ध्ना प्रणामं च कथां चक्रे मनोहराम् ॥ ४६

उज्ज्वल उवाच—

प्लक्षद्वीपं महाभाग नित्यमेव प्रयाम्यहम् । महता उद्यमेनापि त्वाहारार्थं महामते ॥ ४७
प्लक्षद्वीपे महाभाग सन्ति देशा अनेकशः । पर्वताः सरितोद्यानवनानि च सरांसि च ॥
ग्रामाश्च पत्तनाश्चैव प्रजाश्चातिप्रमोदिताः ॥ ४८
सदा सुखेन संतुष्टा लोकाः सन्ति सुतेजसः । दानपुण्यनयोपेताः श्रद्धाभावसमन्विताः ॥ ४९
प्लक्षद्वीपे महाराज आसीत्पुण्यमतिः सदा । दिवोदासेति विख्यातः सत्यधर्मपरायणः ॥ ५०
तस्यापत्यं समुत्पन्नं नारीणामुत्तमं तदा । गुणरूपसमायुक्ता सुशीला चारुमङ्गला ॥
दिव्यादेवीति विख्याता रूपेणाप्रतिमा भुवि ॥ ५१
पित्रा विलोकिता सा तु रूपलावण्यसंयुता । प्रथमे वयसि दिव्या वर्तते चारुमङ्गला ॥ ५२
स तां दृष्ट्वा दिवोदासो दिव्यादेवीं सुतां तदा । कस्मै प्रदीयते कन्या सुवराय महात्मने ॥ ५३
इतिचिन्तापरो भूत्वा समालोच्य नृपोत्तमः । रूपदेशस्य राजानं समालोक्य महीपतिः ॥ ५४
[† चित्रसेनं महात्मानं समाहूय नरोत्तमः ।] कन्यां ददौ महात्माऽसौ चित्रसेनाय धीमते ॥ ५५
तस्या विवाहयज्ञस्य संप्राप्ते समये नृप । मृतोऽसौ चित्रसेनस्तु कालधर्मेण वै किल ॥ ५६
दिवोदासस्तु धर्मात्मा चिन्तयामास भूपतिः । ब्राह्मणान्स समाहूय पप्रच्छ नृपनन्दनः ॥ ५७

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. °सौ । स्वस्थानं तु समाश्रित्य सुखसंतुष्टमानसौ । चक्राते च कथां दिव्यां सुपुण्यां पापनाशिनीम् । पि° । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. प्रीतये ।

अस्या विवाहकाले तु चित्रसेनो दिवं गतः । अस्यास्तु कीदृशं कर्म भविष्यं तद्ब्रुवन्तु मे ॥ ५८

ब्राह्मणा ऊचुः—

विवाहो जायते राजन्कन्यायास्तु विधानतः । पतिर्मृत्युं प्रयात्यस्यां नो चेत्सङ्गं करोति च ॥५९
महाव्याध्यभिभूतश्च त्यागं कृत्वा प्रयाति वा । प्रव्राजितो भवेद्राजन्धर्मशास्त्रेषु दृश्यते ॥ ६०
उद्वाहितायां कन्यायामुद्वाहः क्रियते बुधैः । न स्याद्रजस्वला यावदन्येष्वपि विधीयते ॥
विवाहं तु विधानेन पिता कुर्यान्न संशयः ॥ ६१
एवं राजा समादिष्टो धर्मशास्त्रार्थकोविदैः । विवाहार्थं समायात इन्द्रप्रस्थं द्विजोत्तमैः ॥ ६२
दिवोदासः सुधर्मात्मा द्विजानां च निदेशतः । विवाहार्थं महाराज उद्यमं कृतवांस्तदा ॥ ६३
पुनर्दत्ता तदा तेन दिव्यादेवी द्विजोत्तमाः । रूपसेनाय पुण्याय तस्मै राज्ञे महात्मने ॥
मृत्युधर्मं गतो राजा विवाहस्य समीपतः ॥ ६४
यदा यदा महाभागो दिव्यादेव्याश्च भूमिपः । चक्रे विवाहं तद्भर्ता म्रियते लग्नकालतः ॥ ६५
एकविंशतिभर्तारः काले काले मृतास्तदा । ततो राजा महादुःखी संजातः ख्यातविक्रमः ॥ ६६
समालोच्य समाहूय मन्त्रिभिः सह निश्चितः । स्वयंवरे तदा बुद्धिं चकार पृथिवीपतिः ॥ ६७
प्लक्षद्वीपस्य राजानः समाहूता महात्मना । स्वयंवरार्थमाहूतास्तथा ते धर्मतत्पराः ॥ ६८
तस्यास्तु रूपं संश्रुत्य राजानो मृत्युनोदिताः । संग्रामं चक्रिरे मूढास्ते मृताः समराङ्गणे ॥
एवं तात क्षयो जातः क्षत्रियाणां महात्मनाम् ॥ ६९
दिव्यादेवी सुदुःखार्ता गता साऽचलकन्दरम् । रुरोद करुणं बाला दिव्यादेवी मनस्विनी ७०
एवं तात मया दृष्टमपूर्वं तत्र वै तदा । तन्मे सुविस्तरं तावदस्याः कथय कारणम् ॥ ७१

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनोपाख्याने पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७२४६

अथ षडशीतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

तस्यास्तु चेष्टितं वत्स दिव्यादेव्या वदाम्यहम् । पूर्वजन्मकृतं सर्वं त्वं मे निगदतः शृणु ॥ १
अस्ति वाराणसी पुण्या नगरी पापनाशिनी । तस्यामास्ते महाप्राज्ञः सुवीरो नाम नामतः ॥
वैश्यजात्यां समुत्पन्नो धनधान्यसमाकुलः ॥ २
तस्य भार्या महाप्राज्ञ चित्रा नाम शुचिस्मिता । कुलाचारं परित्यज्य ह्यनाचारेण वर्तते ॥ ३
न मन्यते हि भर्तारं स्वैरवृत्त्या प्रवर्तते । धर्मपुण्यविहीना तु पापमेव समाचरेत् ॥ ४
भर्तारं कुत्सते नित्यं नित्यं च कलहप्रिया । नित्यं परगृहे वासो भ्रमते सा गृहे गृहे ॥ ५
परच्छिद्रं सदा पश्येत्सदा दुष्टा च प्राणिषु । साधुनिन्दारता दुष्टा बहुहास्यकरी सदा ॥ ६

---

१ घ. ठ. °स्यास्तावद्यागं क° । ङ. °स्यास्तावत्स्यागं क° । २ °तै । तस्माद्रजस्व कन्यायाश्चान्यः पतिर्विधी° । ३ ङ. छ अनुद्वाहितायां । ४ ङ. °धैः । तस्यां रजस्वलायां च अन्यः पतिर्विधी° । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ठ. ङ. ढ. °वाहः क्रियतामस्या इत्यूचुस्ते द्विजोत्तमाः । दि° । ६ ङ. °हसमयेऽपि सः । य° । ७ ङ. ढ. सुविश्रुता । ८ घ. ट. ठ. ङ. रौद्या वृत्त्या । ङ. ढ. रौद्रकृत्या । ९ घ. ठ. ङ. °दाऽतुष्टा । १० ट. रुष्टा ।

अनाचारां महापापां ज्ञात्वा वीरोऽपि नन्दनः । स तां त्यक्त्वा महाप्राज्ञ उपयेमे महामतिः ॥७
अन्यवैश्यस्य वै कन्यां तया सह प्रवर्तते । धर्माचारेण पुण्यात्मा सत्यधर्ममतिः सदा ॥ ८
निरस्ता तेन सा चित्रा एवं सा भ्रमते महीम् । दुष्टानां संगतिं प्राप्ता नराणां पापिनां सदा॥९
दूतीकर्म चकाराथ सा तेषां पापनिश्चया । गृहभङ्गं चकाराथ साधूनां पापकारिणी ॥ १०
साध्वीं नारीं समाहूय पापवाक्यैः प्रलोभयेत् । मनोभङ्गं चकाराथ वाक्यैः प्रत्ययदायकैः ॥ ११
साधूनां सा स्त्रियं भङ्क्त्वाऽप्यन्यस्मै परिदापयेत् । एवं गृहशतं भग्नं चित्रया पापचिन्तया ॥ १२
संग्रामं सा महादुष्टाऽकारयत्पतिपुत्रकैः । मनांसि चालयेत्पापा पुरुषाणां स्त्रियः प्रति ॥ १३
अकारयच्च संग्रामं यमग्रामविवर्धनम् । एवं गृहशतं भङ्क्त्वा पश्चात्सा निधनं गता ॥ १४
त्रासिता[1] यमराजेन बहुदण्डैः सुनन्दन । भुञ्जापिता यातनाश्च रौरवादिषु वै तदा ॥ १५
पाचिता रौरवे चित्रा चित्राः पीडाः प्रदर्शिताः । यादृशं क्रियते कर्म तादृशं परिभुञ्जते ॥ १६
[*तया गृहशतं भग्नं चित्रया पापचित्तया । तस्य कर्मविपाकोऽयं तया भुक्तो द्विजोत्तम] ॥ १७
यस्माद्गृहशतं भग्नं तस्माद्दुःखं भुनक्ति वै । विवाहसमये प्राप्ते दैवं च पाकतां गतम् ॥
भर्ता विवाहसमये यतो मृत्युं समागतः ॥ १८
यत्संख्याकं गृहं भग्नं तत्संख्याका वरा मृताः[2] । स्वयंवरे तदा वत्स विवाहे चैकविंशतिः ॥ १९
एतत्ते सर्वमाख्यातं तस्यास्तु पूर्वचेष्टितम् । तया पापं कृतं घोरं गृहभङ्गाख्यमेव च ॥ २०

उज्ज्वल उवाच—

प्लक्षद्वीपस्य भूपस्य दिवोदासस्य सा सुता । केन पुण्यप्रभावेन तया प्राप्तं महत्कुलम् ॥ २१
एवं मे संशयस्तात वर्तते प्रब्रवीतु मे । एवं पापसमाचारा कथं जाता नृपात्मजा ॥ २२

कुञ्जल उवाच—

चित्रायाश्चेष्टितं पुण्यं सर्वं ते प्रवदाम्यहम् । यत्कृतं हि तया पूर्वं तच्छृणुष्व महामते ॥ २३
कश्चित्सिद्धः समायातो भ्रममाणो महीतलम् । कुचेलो वस्त्रहीनश्च कक्षाधारः सुदण्डकः ॥ २४
कौपीनेन समायुक्तो दिग्वासाः पाणिपात्रकः । गृहद्वारं समाश्रित्य चित्रायाः परिसंस्थितः ॥२५
स मौनी सर्वमुण्डश्च जितात्मा विजितेन्द्रियः । निराहारो जिताहारः सर्वतत्त्वार्थदर्शकः ॥ २६
दूराध्वानपरिश्रान्तश्चिन्तयाऽऽकुलमानसः[3] । श्रमेण खिद्यमानश्च[4] तृष्णार्तश्च सुपुत्रक ॥ २७
चित्राद्वारं समागत्य च्छायामाश्रित्य संस्थितः । तया दृष्टो महात्माऽसौ चित्रया श्रमपीडितः २८
सेवां[5] चक्रे दैवदिष्टा तस्य चैव महात्मनः । पादप्रक्षालनं कृत्वा दत्त्वा चाऽऽसनमुत्तमम् ॥ २९
आस्यतामासने विप्र सुखेनापि सुकोमले । क्षुधापनोदनार्थं हि भुज्यतामन्नमुत्तमम् ॥
स्वेच्छया परितुष्टश्च शीतलं तूदकं पिब ॥ ३०
एवमुक्त्वा तथा कृत्वा देववत्पूज्य तं सुत । अङ्गसंवाहनं कृत्वा नाशितः श्रम एव च ॥ ३१
एवं तया सत्कृतस्तु भुक्त्वा पीत्वा द्विजोत्तम । सिद्धस्तस्यै प्रसन्नोऽभूत्सर्वतत्त्वार्थदर्शकः ॥ ३२
कियत्कालं स धर्मात्मा तस्या गेहे स्थिरोऽभवत् । स्वेच्छया चाऽऽगतः पुत्र यथा योगी तथा गतः

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख.घ.ङ.च.छ.झ.ट. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ घ. ङ. ट. ठ. ड. ढ. शासिता । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °ताः । दिव्यादेव्या मयाऽऽख्यातं यथा मे पृच्छितं त्वया । ए° । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ठ. ड. ढ. °न्त आतपाकु° । ङ. °न्त आर्तव्याकु° । ४ ग. ज. ञ. ट. म्रियमाणश्च । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ए. ठ ङ. ढ. कृपां ।

गते तस्मिन्महाभागे सिद्धे चैव महात्मनि । सा चित्रा मरणं प्राप्ता स्वकर्मवशमागता ॥ ३४
शासिता धर्मराजेन महादण्डैः सुदुःखदैः । सा चित्रा नरकं प्राप्ता वेदनात्रातदायकम् ॥ ३५
भुक्त्वा दुःखं स्वकर्मोत्थं सार्धं युगसहस्रकम् । भोगान्ते तु पुनर्जन्म संप्राप्तं मानुषस्य च ॥ ३६
सर्वसङ्गजितः सिद्धो दिव्येनापि स्वतेजसा । तस्य पुण्यप्रसादेन प्राप्तं पुण्येन तत्कुलम् ॥ ३७
क्षत्रियाणां महाराज्ञो दिवोदासस्य वै गृहे । दिव्यादेवी वरापत्यं संजातं तस्य मानद ॥ ३८
सा हि दत्तवती चान्नं जलं पुण्यं महात्मने । तस्य पुण्यस्य माहात्म्यात्प्राप्तः पुण्यफलोदयः॥३९
पिबते शीतलं तोयं मिष्टान्नं च भुनक्ति वै । दिव्यान्भोगान्प्रभुञ्जाना वर्तते पितृमन्दिरे ॥ ४०
तस्य प्रसादाद्विप्रर्षे राजकन्या व्यजायत । पापकर्मस्वभावाद्वा गृहभङ्गान्महामते ॥
वैधव्यं भुञ्जते सा तु दिव्यादेवी सुपुत्रक ॥ ४१
एतत्ते सर्वमाख्यातं दिव्यादेव्याः सुचेष्टितम् । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि पृच्छयतां तद्वदाम्यहम् ४२

उज्ज्वल उवाच—

कथं सा मुच्यते शोकान्महादुःखाद्वदस्व मे । सा स्याच्च कीदृशी बाला महादुःखेन पीडिता ४३
तत्सुखं कीदृशं तस्माद्विपाकश्च भविष्यति । एतन्मे संशयं तात सांप्रतं छेत्तुमर्हसि ॥ ४४
कथं सा लभते मोक्षं तं चोपायं वदस्व मे । एकाकिनी महाभागा महारण्ये प्ररोदिति ॥ ४५

विष्णुरुवाच—

पुत्रवाक्यं महच्छ्रुत्वा क्षणमेकं विचिन्त्य सः । प्रत्युवाच महाप्राज्ञः कुञ्जलः पुत्रकं प्रति ॥ ४६
शृणु वत्स महाभाग सत्यमेतद्वदाम्यहम् । पापयोनिं तु संप्राप्य पूर्वकर्मसमुद्भवाम् ॥
तिर्यक्त्वे न च मे ज्ञानं नष्टं संप्रति पुत्रक ॥ ४७
अस्य वृक्षस्य सङ्गाच्च प्रयतस्य महात्मनः । रेवायाश्च प्रसादेन विष्णोश्चैव प्रसादतः ॥ ४८
येन सा लभते ज्ञानं मोक्षस्थानं निवर्तते(?) । उपदेशं प्रवक्ष्यामि मोक्षमार्गमनुत्तमम् ॥ ४९
यास्यते कल्मषान्मुक्ता यथा हेम हुताशनात् । शुद्धं च जायते वत्स सङ्गाद्वह्नेः स्वरूपवत् ॥ ५०
हरेर्ध्यानान्महाप्राज्ञ शीघ्रं तस्य महात्मनः । जपाद्व्रताद्यथा पापं प्रशमं याति नान्यथा ॥ ५१
[*मदं त्यजति नागेन्द्रो भयात्सिंहस्य वै यथा] । नामोच्चारेण [† कृष्णस्य तत्प्रयाति हि किल्बिषम्
तेजसा वैनतेयस्य विषहीना इवोरगाः । ब्रह्महत्यादिकाः पापाः प्रशमं यान्ति नान्यथा ॥ ५३
नामोच्चारेण] तत्पापं चक्रपाणेः प्रयाति वै । यदा नामशतं पुण्यमघराशिविनाशनम् ॥
सा जपेत्सुस्थिरा भूत्वा कामक्रोधविवर्जिता ॥ ५४
सर्वेन्द्रियाणि संयम्य त्वात्मज्ञानेन गोपयेत् । तस्य ध्यानं प्रविष्टा सा एवंभूता समाहिता ॥ ५५
सा जपेत्परमं ज्ञानं तदा मोक्षं प्रयाति च । तन्मनास्तत्पदे लीना योगयुक्ता यदा भवेत् ॥ ५६

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. च. झ. ड. च । पूर्वं संपूजितः सिद्धः शुद्धेनापि सुचेतसा । ङ. ढ. च । पूर्वं संपूजितः सिद्धस्तया पुण्यवतां वरः । त° । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °स्य कर्मविपाकोऽयं प्रा° । ३ ड. °कन्याऽभवद्वरा । पा° । ४ ब. वैषम्यं सा गताऽरण्ये पापभोगात्सुपु° । ५ ड. °तेऽभीष्टं त । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. सूत उवाच । ७ छ. झ. °प्य स्मृतिभ्रंशमभून्मम । ति° । ड. °प्य स्मृतिभ्रंशश्च मेऽभवत् । ति° । ङ. ढ. प्य बुद्धिभ्रंशमभून्मम । ति° । ८ क. ख. ङ. च. छ. झ. °स्य देवप्रसङ्गाच्च प्रणवस्य । ९ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. महात्मनः । १० ड. °तू । भ्रातुर्ध्या° ।

उज्ज्वल उवाच—

वद तात परं ज्ञानं प्रथमं मम सांप्रतम् । पश्चाद्ध्यानं व्रतं पुण्यं नाम्नां शतमथापि वा ॥ ५७

कुञ्जल उवाच—

परं ज्ञानं प्रवक्ष्यामि यन्न दृष्टं तु केनचित् । श्रूयतां पुत्र कैवल्यं केवलं दुःखवर्जितम् ॥ ५८

सूत उवाच—

यथा दीपो निवातस्थो निश्चलो वायुवर्जितः । प्रज्वलन्नाशयेत्सर्वमन्धकारं महामते ॥ ५९
तद्वद्दोषविहीनात्मा भवत्येव निराश्रयः । निराशो निश्चलो वत्स न मित्रं न रिपुस्तदा ॥ ६०
न शोको न च हर्षश्च न लोभो न च मत्सरः । संभ्रमालापमोहैश्च सुखदुःखैर्विमुच्यते ॥ ६१
विषयेष्वपि सर्वेषु इन्द्रियाणि न भुञ्जते । तदा स केवलो जातः कैवल्यत्वं प्रजायते ॥ ६२
अग्निकर्मप्रसङ्गेन दीपस्तैलं प्रशोषयेत् । वर्त्याधारेण राजेन्द्र निस्तमो वायुवर्जितः ॥ ६३
कज्जलं वमते पश्चात्तैलस्यापि महामते । [*कृष्णा सा दृश्यते रेखा दीपस्याग्रे महामते] ॥ ६४
स्वयमाकर्षते तैलं तेजसा निर्मलो भवेत् । देहवर्तिस्थितस्तद्वत्कर्मतैलं प्रशोषयेत् ॥ ६५
विषयान्कज्जलं कृत्वा प्रत्यक्षान्संप्रदर्शयेत् । जाप्येन निर्मलो भूत्वा स्वयमेव प्रकाशयेत् ॥ ६६
क्रोधादिभिः क्लेशसंज्ञैर्वायुभिः परिवर्जितः । निस्पृहो निश्चलो भूत्वा तेजसा स्वयमुज्ज्वलेत् ६७
त्रैलोक्यं पश्यते सर्वं स्वस्थानस्थः स्वतेजसा । [† केवलं* ज्ञानरूपोऽयं मया ते परिकीर्तितः ६८
ध्यानं चैव प्रवक्ष्यामि द्विविधं[२] तस्य चक्रिणः] । केवलं ज्ञानरूपेण दृश्यते ज्ञानचक्षुषा ॥ ६९
योगयुक्ता महात्मानः परमार्थपरायणाः । यं पश्यन्ति[४] यतीन्द्रास्ते सर्वज्ञं सर्वदर्शकम् ॥ ७०
हस्तपादादिहीनश्च सर्वत्र परिगच्छति । सर्वं गृह्णाति त्रैलोक्यं स्थावरं जङ्गमं सुत ॥ ७१
मुखनासाविहीनस्तु घ्राति भुङ्क्ते हि पुत्रक । अकर्णः शृणुते सर्वं सर्वसाक्षी जगत्पतिः ॥ ७२
अरूपो रूपसंपन्नः पञ्चवर्गसमन्वितः । सर्वलोकस्य यः प्राणः पूजितः स चराचरैः ॥ ७३
अजिह्वो वदते सर्वं वेदशास्त्रानुगं सुत । अत्वचः स्पर्शमेवापि सर्वेषामेव जायते ॥ ७४
सदानन्दो विरक्तात्मा एकरूपो निराश्रयः । निर्जरो निर्ममो व्यापी सगुणो निर्गुणोऽमलः ॥ ७५
अवश्यः सर्ववश्यात्मा सर्वदः सर्ववित्तमः । तस्य ध्याता न चैवास्ति सर्वैः सर्वमयो विभुः ७६
एवं सर्वमयं ध्यानं पश्यते यो महात्मनः । [*स याति परमं स्थानममूर्तममृतोपमम् ॥] ७७
द्वितीयं तु प्रवक्ष्यामि ह्यस्य ध्यानं महात्मनः । मूर्ताकारं तु साकारं निराकारं निरामयम् ॥ ७८
ब्रह्माण्डं सर्वमतुलं वासितं यस्य वासना । (?) स तस्माद्वासुदेवेति उच्यते मम नन्दन ॥ ७९
वर्षमाणस्य मेघस्य यद्वर्षं तस्य तद्भवेत् । सूर्यतेजःप्रतीकाशं चतुर्बाहुं सुरेश्वरम् ॥ ८०

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।
* अत्र "ङ" पुस्तके, अधिको ग्रन्थो दृश्यते स संगतिहीनो भात्यत एव टिप्पणीरूपेण दीयते "केवलं ज्ञानरूपोऽसौ विश्वात्मा प्रीयतामिति । अनेन विधिना विद्वान्कुर्याद्यः शुभमुत्तमम् । इदं पठेद्यः शृणुयान्मुहूर्तं पश्येत्प्रसङ्गादपि दी···मानम् । सोऽप्यत्र संघातविमुक्तदेहः प्राप्नोति विद्याधरनायकत्वम् । यावत्समाः सप्त नरः करोति यः सप्तमीं सप्तविधानयुक्ताम्" इति ।
* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. मलवर्जितम् । २ ङ. विविधं । ३ छ. झ. °ते तेन च° । ४ क. ख. च. ढ. °न्ति विनिद्रास्तु यतयः स° । छ. °न्ति विनिद्रास्तु सर्वगं स° । ५ ञ. °र्वैकृत्परि° । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °र्गवशं गतः । ७ ञ. ब्रह्मणः सर्वमतुलावा° । ८ ञ. °सिता य° ।

दक्षिणे शोभते शङ्खो हेमरत्नविभूषितः । सूर्यबिम्बसमाकारं चक्रं पद्मप्रतिष्ठितम् ॥ ८१
कौमोदकी गदा तस्य महासुरविनाशिनी । वामे च शोभते वत्स करे तस्य महात्मनः ॥ ८२
महापद्मं तु गन्धाढ्यं तस्य दक्षिणहस्तगम् । शोभमानं सदा ध्यायेत्सायुधं कमलाप्रियम् ॥ ८३
कम्बुग्रीवं वृत्तमास्यं पद्मपत्रनिभेक्षणम् । राजमानं हृषीकेशं दशनै रत्नसंनिभैः ॥ ८४
गुडाकेशाः सन्ति यस्य अधरं बिम्बसंनिभम् । शोभते पुण्डरीकाक्षः किरीटेनापि पुत्रक ॥ ८५
विशालेनापि रूपेण केशवस्तु सुचक्षुषा । कौस्तुभेनापि वै तेन राजमानो जनार्दनः ॥ ८६
सूर्यतेजःप्रकाशाभ्यां कुण्डलाभ्यां प्रभाति च । श्रीवत्साङ्केन पुण्येन सर्वदा राजते हरिः ॥ ८७
केयूरकङ्कणैर्हारैर्मौक्तिकैर्ऋक्षसंनिभैः । वपुषा भ्राजमानस्तु विजयो जयतां वरः ॥ ८८
राजते सोऽपि गोविन्दो हेमवर्णेन वाससा । [*मुद्रिकारत्नयुक्ताभिरङ्गुलीभिर्विराजते ॥ ८९
सर्वायुधैः सुसंपूर्णो दिव्यैराभरणैर्हरिः । वैनतेयसमारूढो लोककर्ता जगत्पतिः ॥ ९०
एवं तं ध्यायते नित्य]मनन्यमनसा नरः । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ९१
एतत्ते सर्वमाख्यातं ध्यानमेव जगत्पतेः । व्रतं चैव प्रवक्ष्यामि सर्वपापनिवारणम् ॥ ९२

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे षडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७३३८

अथ सप्ताशीतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

व्रतभेदान्प्रवक्ष्यामि यैश्च आराध्यते हरिः । जया च विजया चैव जयन्ती पापनाशिनी ॥ १
त्रिःस्पृशा वञ्जुली चान्या तिलगन्धा तथाऽपरा । अखण्डा द्वादशी चान्या मनोरक्षा सुपुत्रक ॥ २
दिव्यप्रभावाः सन्त्यन्यास्तिथयः पुत्रपौत्रदाः । अशून्यशयनं चान्यज्जन्माष्टमीमहाव्रतम् ॥ ३
एतैर्व्रतैः समाचीर्णैः पापं दूरं प्रयाति च । प्राणिनां नात्र संदेहः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ४
स्तोत्रं तस्य प्रवक्ष्यामि पापराशिप्रणाशनम् । सुपुत्र शतनामाख्यं नराणां गतिदायकम् ॥ ५
तस्य देवस्य कृष्णस्य शतनामाख्यमुत्तमम् । संप्रत्येव प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व सुपुत्रक ॥ ६
विष्णोर्नामशतस्यापि ऋषिं छन्दो वदाम्यहम् । देवं चैव महाभाग सर्वपातकशोषणम् ॥ ७
[*विष्णोर्नामशतस्यापि ऋषिर्ब्रह्मा प्रकीर्तितः । ओंकारो देवता प्रोक्तश्छन्दोऽनुष्टुप्तथैव च ॥
सर्वकामिकसंसिद्ध्यै मोक्षे च विनियोगकः ॥ ८
नमाम्यहं हृषीकेशं केशवं मधुसूदनम् । सूदनं सर्वदैत्यानां नारायणमनामयम् ॥ ९

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतदादिविनियोगक इत्यन्तग्रन्थस्थाने 'अस्य विष्णोः शतनामस्तोत्र[मन्त्र]स्य ब्रह्मा ऋषिः सदोंकारो देवताऽनुष्टुप्छन्दः सर्वकामनासिद्ध्यर्थे सर्वपापपक्षयार्थे विनियोगः' इत्ययं ग्रन्थः, ट. पुस्तके दृश्यते । क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकेष्वप्ययं ग्रन्थः किंचिद्भिन्नतया दृश्यते ।

---

१ अ. पद्मं प्र° । २ ङ. विद्रुमाकृति । ३ क. ख.ङ. च. ट. सुवर्चसा । छ. झ. सुवक्षसा । ४ ङ. °णैर्दामैर्मौ° । ५ अ. °न्याऽनिलदग्धा त° । ६ क. ख. च. चारका । ७ क. मनोरथा । ८ क. ख. च.छ. झ. ड. ट. °क । एकादश्यास्तु भेदाश्च सन्ति पुत्र ह्यनेकधा । अ° ।

जयन्तं विजयं कृष्णमनन्तं वामनं तथा । विष्णुं विश्वेश्वरं पुण्यं विश्वात्मानं सुरार्चितम् ॥ १०
अनघं त्वघहर्तारं नारसिंहं श्रियः प्रियम् । श्रीपतिं श्रीधरं श्रीदं श्रीनिवासं महोदयम् ॥ ११
श्रीरामं माधवं मोक्षं क्षमारूपं जनार्दनम् । सर्वज्ञं सर्ववेत्तारं सर्वेशं सर्वदायकम् ॥ १२
हरिं मुरारिं गोविन्दं पद्मनाभं प्रजापतिम् । आनन्दं ज्ञानसंपन्नं ज्ञानदं ज्ञानदायकम् ॥ १३
अच्युतं सबलं चन्द्रवक्त्रं व्याप्तपरावरम् । योगेश्वरं जगद्योनिं ब्रह्मरूपं महेश्वरम् ॥ १४
मुकुन्दं चापि वैकुण्ठमेकरूपं कविं ध्रुवम् । [*वासुदेवं महादेवं ब्रह्मण्यं ब्राह्मणप्रियम् ॥ १५
गोप्रियं गोहितं यज्ञं यज्ञाङ्गं यज्ञवर्धनम् । यज्ञस्यापि सुभोक्तारं वेदवेदाङ्गपारगम् ॥ १६
वेदज्ञं वेदरूपं तं विद्यावासं सुरेश्वरम्] । प्रत्यक्षं च महाहंसं शङ्खपाणिं पुरातनम् ॥ १७
पुष्करं पुष्कराक्षं च वाराहं धरणीधरम् । प्रद्युम्नं कामपालं च व्यासध्यातं महेश्वरम् ॥ १८
सर्वसौख्यं महासौख्यं सांख्यं च पुरुषोत्तमम् । योगरूपं महाज्ञानं योगीशमजितं प्रियम् ॥ १९
असुरारिं लोकनाथं पद्महस्तं गदाधरम् । गुहावासं सर्ववासं पुण्यवासं महाजनम् ॥ २०
[*वृन्दानाथं बृहत्कायं पावनं पापनाशनम् । गोपीनाथं गोपसखं गोपालं गोगणाश्रयम् ॥ २१
परात्मानं पराधीशं कपिलं कार्यमानुषम्] । नमामि निखिलं नित्यं मनोवाक्कायकर्मभिः ॥ २२

नाम्नां शतेनापि तु पुण्यकर्ता यः स्तौति कृष्णं मनसा स्थिरेण ॥
स याति लोकं मधुसूदनस्य विहाय दोषानिह पुण्यभूतः ॥ २३

नाम्नां शतं महापुण्यं सर्वपातकशोधनम् । अनन्यमनसा ध्यायेज्जपेद्ध्यानसमन्वितः ॥ २४
नित्यमेव नरः पुण्यं गङ्गास्नानफलं लभेत् । तस्मात्तु सुस्थिरो भूत्वा समाहितमना जपेत् ॥ २५
त्रिकालं यो जपेन्मर्त्यो नियतो नियमे स्थितः । अश्वमेधफलं तस्य जायते नात्र संशयः ॥ २६
एकादश्यामुपोष्यैव पुरतो माधवस्य यः । जागरे प्रजपेन्मर्त्यस्तस्य पुण्यं वदाम्यहम् ॥
पुण्डरीकस्य यज्ञस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ २७
तुलसीसंनिधौ स्थित्वा मनसा यो जपेन्नरः । राजसूयफलं भुङ्क्ते वर्षेणापि च मानवः ॥ २८
शालग्रामशिला यत्र यत्र द्वारावतीशिला । उभयोः संनिधौ जाप्यं कर्तव्यं सुखमिच्छता ॥ २९
बहुसौख्यं प्रभुक्त्वैव कुलानां शतमेव च । एकेन चाधिकं मर्त्ये आत्मना सह तारयेत् ॥ ३०
कार्तिके स्नानकर्ता यः पूजयेन्मधुसूदनम् । पठेत्तत्पुरतः स्तोत्रं स याति परमां गतिम् ॥ ३१
माघस्नायी हि संपूज्य भक्त्या च मधुसूदनम् । ध्यायेच्चैव हृषीकेशं जपेद्वाऽथ शृणोति च ॥ ३२
सुरापानादिपापानि विहाय परमं पदम् । विना विघ्नं नरः पुत्र संप्रयाति जनार्दनम् ॥ ३३
श्राद्धकाले हि यो मर्त्यो भुञ्जतां च द्विजन्मनाम् । यो जपेच्च शतं नाम्नां स्तवं पापविनाशनम् ॥
पितरस्तुष्टिमायान्ति तृप्ता यान्ति परां गतिम् ॥ ३४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः * एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठो ञ. पुस्तक एव ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. विश्वाधारं । २ ड. श्रीकरं । ३ ड. विज्ञानं । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °पं जगत्पतिम् । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °म् । अव्यक्तं तं म° । ६ ञ. व्यासं धन्यं म° । ७ ड. °ख्यं सांख्यगम्यं दैत्यघ्नं पु° । ८ क. ख. ङ. च. ढ. °ख्यं मोक्षं च । ९ क. ख. ङ. च. ड. ढ. योगिनां गतिदं । छ. झ. योगिनां मतिदं । घ. ट. ठ. योगिनामजितं । १० क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °म् । मुरारिं लोकनाथं तं प° । ११ घ. ट. ठ. पुण्यहासं । छ. झ. ड. पुष्पहासं । १२ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ट. ड. ढ. °त्यं नारायणमनामयम् । ना° । १३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °म् । पूजयेच्च ह° ।

ब्राह्मणो वेदविच्चैव क्षत्रियो विजयी भवेत् । धनंधान्यं प्रभुञ्जीत वैश्यो जपति यः सदा ॥ ३५
शूद्रः सुखं प्रभुङ्क्ते च ब्राह्मणत्वं च गच्छति । प्राप्य जन्मान्तरं वत्स वेदविद्यां प्रविन्दति ॥ ३६
सुखदं मोक्षदं स्तोत्रं जप्तव्यं च न संशयः । केशवस्य प्रसादेन सर्वसिद्धो भवेन्नरः ॥ ३७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७३७५

अथाष्टाशीतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

व्रतं स्तोत्रं महाध्यानं ज्ञानं चैव सुपुत्रक । मयाऽऽख्यातं तवाग्रे च विष्णोः पापप्रणाशनम् ॥ १
एवं चतुष्टयं सा हि सदा पुण्यं समाचरेत् । प्रयाति वैष्णवं लोकं सर्वसौख्यप्रदायकम् ॥ २
इतो गत्वा भवान्वत्स दिव्यादेवीं प्रबोधय । अशून्यशयनं नाम व्रतराजं वदस्व ताम् ॥
समुद्धर महापापाद्राजकन्यां यशस्विनीम् ॥ ३
त्वया पृष्टं मयाऽऽख्यातं पुण्यदं पापनाशनम् । गच्छ गच्छ महाभाग इत्युक्त्वा विरराम सः ४

विष्णुरुवाच—

एवमुक्तश्चोज्ज्वलस्तु सुपित्रा कुञ्जलेन हि । प्रणम्य पादौ धर्मात्मा मातापित्रोर्महामतिः ॥
जगाम त्वरितो राजन्प्लक्षद्वीपं स उज्ज्वलः ॥ ५
तं गिरिं सर्वतोभद्रं नानाधातुसमाकुलम् । नानारत्नमयैस्तुङ्गैः शिखरैरुपशोभितम् ॥ ६
नानाप्रवाहसंपूर्णैरुदकैर्निर्मलैर्नृप । [*नद्यः सन्ति विशालास्तास्तस्मिन्गिरिवरोत्तमे ॥ ७
किन्नरास्तत्र गायन्ति गन्धर्वाः सुस्वरं नृप]। अप्सरोभिः समाकीर्णं देववृन्दैः समाश्रितम् ॥ ८
सिद्धचारणसंजुष्टं मुनिवृन्दैरुपासितम् । नानापक्षिनिनादैश्च सर्वत्र परिनादितम् ॥ ९
एवं गिरिं समासाद्य उज्ज्वलो लघुविक्रमः । सुस्वरेणापि तां दिव्यादेवीं तत्र समास्थिताम् ॥ १०
रोरूयमाणां तां प्राज्ञो वचनं चेदमब्रवीत् । का त्वं भवसि कस्यासि कस्माद्रोदिषि सांप्रतम् ॥ ११
कस्मात्खिन्ना महाभागे केन ते विप्रियं कृतम् । समाचक्ष्व त्वमनघे सर्वं दुःखस्य कारणम् ॥ १२

दिव्यादेव्युवाच—

विपाको हि महाभाग कर्मणां मम सांप्रतम् । इह तिष्ठामि दुःखेन वैधव्येन समन्विता ॥ १३
[*भवान्को हि महाभाग कृपया मम पीडितः । पक्षिरूपधरो भद्र सुस्वरं परिभाषसे ॥ १४
एवमाकर्ण्य तत्सर्वं भाषितं राजकन्यया । अहं पक्षी महाभागे न सिद्धो नापि ज्ञानवान् ॥ १५
रुदमानां महालापैस्त्वां दृष्ट्वा तु मया इह । तदा पृच्छाम्यहं देवि वद मे कारणं त्विह]॥ १६

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °यो विन्दते महीम् । ध° । २ ट. °नबुद्धिं प्र° । ३ ग. यो । ४ क. ख. ङ. च. ढ. °कं देवानामपि दुर्लभम् । ५ क. ख. च. छ. झ. ढ. °वृन्दैरुपासित° । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °न्दैरलंकृत° । ७ ङ. ड. ढ. °पि सा कन्या गिरौ तस्मिन्प्ररोदिति । रो° । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. कल्याणि । ९ ङ. °स्मास्थितं म° । १० क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °क्ष्व ममाग्रैव स° ।

पितुर्गेहे यथावृत्तमात्मवृत्तान्तमेव हि । तया चाऽऽवेदितं सर्वं यथासंख्येन दुःखदम् ॥ १७
तदाकर्ण्य समासेन उज्ज्वलो हि महामनाः । तामुवाच महापक्षी दिव्यादेवीं सुदुःखिताम् ॥ १८
यथा तव विवाहे च भर्तारो मरणं गताः । स्वयंवरनिमित्तेन क्षयं गतं च क्षत्रियम् ॥ १९
एतत्ते चेष्टितं सर्वं मया पितरि भाषितम् । अन्यजन्मकृतं कर्म तव पापं सुलोचने ॥ २०
मम पित्रा ममाग्रे च त्वत्कर्म परिभाषितम् । [*तेन दोषेण सम्यक्त्वं लिप्ताऽसि तु वरानने २१
एतावत्कारणं सर्वं शुकस्य परिपृच्छितम् । पूर्वं कर्मविपाकं च भुङ्क्ष्व त्वं च स्वमाशु च] ॥ २२
अथ सा तद्वचः श्रुत्वा नृपकन्योज्ज्वलस्य तु । प्रत्युवाच महात्मानं ब्रुवन्तं पक्षिणं शुभम् ॥ २३
माननीयोऽसि मे पक्षिन्कृपां कुरु मयि प्रभो । कथयस्व प्रसादेन तस्य पापस्य निष्कृतिम् ॥ २४
प्रायश्चित्तं सुपुण्यं च मम पातकशोधनम् । येन प्राप्नोम्यहं पुण्यं विशुद्धाशेषकिल्बिषा ॥
[†प्रायश्चित्तं महाप्राज्ञ वदस्व त्वं प्रसादतः] ॥ २५

उज्ज्वल उवाच—

त्वदर्थं तु महाभागे कुञ्जलः पृच्छितो मया । समाख्यातं तु तेनापि प्रायश्चित्तमनुत्तमम् ॥ २६
तत्कुरुष्व महाभागे सर्वपातकशोधनम् । ध्यायस्व हि हृषीकेशं शतनामजपं कुरु ॥ २७
जपयज्ञेन वै देवि कुरु व्रतमनुत्तमम् । अशून्यशयनं नाम महापातकशोधनम् ॥ २८
समाचष्टे स धर्मात्मा सर्वज्ञानप्रकाशकम् । ध्यानं स्तोत्रं स्वरूपं च विष्णोश्चैव महात्मनः ॥ २९

विष्णुरुवाच—

तस्मात्सा जगृहे सर्वं संस्थिता निर्जने वने । सर्वद्वंद्वविनिर्मुक्ता संजाता तपसि स्थिता ॥ ३०
[*व्रतं चक्रे जिताहारा निराधारा सुदुःखिता] । कामक्रोधविहीना च वर्गं संयम्य नित्यशः ॥
इन्द्रियाणां महाराज महामोहं निरस्य च ॥ ३१
अब्दे चतुर्थके प्राप्ते सुप्रसन्नो जनार्दनः । तस्यै संदर्शयामास स्वरूपं वरदः प्रभुः ॥ ३२

सूत उवाच—

इन्द्रनीलघनश्यामं शङ्खचक्रगदाधरम् । सर्वाभरणशोभाढ्यं पद्महस्तं महेश्वरम् ॥ ३३
बद्धाञ्जलिपुटा भूत्वा वेपमाना निराश्रया । उवाच गद्गदैर्वाक्यैर्ननाम मधुसूदनम् ॥ ३४
तेजसा तव दिव्येन ध्यातुं शक्नोमि नैव हि । दिव्यरूपो भवान्कस्त्वं तद्वद कृपया प्रभो ॥ ३५
[†कथयस्व प्रसादेन किमत्र तव कारणम् । सर्वमेव प्रसादेन प्रब्रवीहि महामते ॥ ३६
देवमेव विजानामि तेजसा इङ्गितैस्तव । ज्ञानहीना जगन्नाथ न जाने रूपनामनी ॥
किं च ब्रह्मा भवान्विष्णुः किं वा शंकर एव वा ॥] ३७
एवमुक्त्वा प्रणम्यैव दण्डवद्धरणीं गता । तामुवाच जगन्नाथः प्रणतां राजनन्दिनीम् ॥ ३८

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ङ. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ ङ. महामतिः । २ क. ख. ङ, च. ढ. °या तु परिवेदित° । ड. °याऽपि परिवेदित° । ३ घ. ङ. ढ. ठ. ङ. °प्रे तत्कृपया प° । ४ छ. झ. प्रश्नस्य । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुनः । ६ ङ. छ. झ. ड. ढ. °मू । प्रणता दीनया वाचा कुरु तात कृपां मम । क° । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ठ. ढ. °रु । भव ज्ञानपरा नित्यं कु° । ८ क. ख. घ. ङ. ढ. ठ. ड. °स्यै स दातुकामस्तु वरं वरदनायकः । सू° । ९ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. स्थातुं ।

श्रीभगवानुवाच—
त्रयाणामपि देवानामन्तरं नास्ति शोभने । ब्रह्मा समर्चितो येन शंकरो वा वरानने ॥
तेनाहमर्चितो नित्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३९
एतौ ममाभिन्नतरौ नित्यं चापि त्रिरूपवान् । अहं देवि हृषीकेशः कृपया तव चाऽऽगतः ॥ ४०
स्तवेनानेन पुण्येन व्रतेन नियमेन च । संजाता कल्मषैर्हीना वरं वरय शोभने ॥ ४१
दिव्यादेव्युवाच—
जयाजित हृषीकेश कृष्ण क्लेशापहारक । नमामि ते पदद्वंद्वं मामुद्धर भवार्णवात् ॥ ४२
एष एवास्ति मे कामो वरणीयः प्रसीद मे । तव पादौ भजिष्यामि भक्तिं देहि ममानघ ॥ ४३
दर्शयस्व जगन्नाथ मोक्षमार्गं निरामयम् । दासत्वं देहि वैकुण्ठे यदि तुष्टो जनार्दन ॥ ४४
भगवानुवाच—
एवमस्तु महाभागे निर्धूताशेषकिल्बिषा । वैष्णवं परमं लोकं दुर्लभं योगिनां सदा ॥ ४५
गच्छ गच्छ महालोकं प्रसादान्मम सांप्रतम् । एवमुक्ता महाभागा माधवेन महात्मना ॥ ४६
दिव्यादेवी ह्यभूद्दिव्या सूर्यतेजःसमप्रभा । पश्यतां सर्वलोकानां दिव्याभरणभूषिता ॥ ४७
दिव्यमालान्विता सा च मुक्ताहारविलम्बिनी । गता सा वैष्णवं लोकं दाहप्रलयवर्जितम् ॥ ४८
उज्ज्वलस्तु समायातः स्वगृहं हर्षसंयुतः । तत्सर्वं कथयामास पितरं प्रति सत्तमः ॥ ४९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थेऽष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७४२४

अथोननवतितमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—
कुञ्जलस्तु ततः श्रुत्वा द्वितीयं वाक्यमब्रवीत् । भवान्कथय तत्सर्वं किमपूर्वं च दृष्टवान् ॥
श्रुतवांश्चाप्यपूर्वं वा श्रोतुकामोऽस्मि सांप्रतम् ॥ १
एवं पित्रा समादिष्टः कुञ्जलेन समुज्ज्वलः । पितरं प्रत्युवाचाथ विनयावनतस्ततः ॥ २
समुज्ज्वल उवाच—
हिमवन्तं नगश्रेष्ठं देववृन्दनिषेवितम् । आहारार्थं प्रगच्छामि भवतश्चाऽऽत्मनः पितः ॥
[*पश्यामि कौतुकं नित्यं यत्र दृष्टं श्रुतं कदा] ॥ ३
गन्धर्वऋषिसंकीर्णमप्सरोभिः प्रशोभितम् । बहुकौतुकशोभाढ्यं मङ्गलं मङ्गलैर्युतम् ॥ ४
बहुपुष्पफलोपेतैर्वनैर्नानाविधैस्तथा । अनेककौतुकभरैर्मानसं परिराजते ॥ ५
तत्र दृष्टं मया तात अपूर्वं कौतुकं तदा । बहुहंससमाकीर्णो हंस एकः समागतः ॥ ६

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °णा । अभिन्नौ पूजितौ येश्च तैरहं च प्रपूजितः । अ° । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °त् । वरं मे दातुकामोऽसि चक्रपाणे प्र° । ३ क. ख च. छ. झ. ड. ढ. च दिव्यहा° । ४ च. ट. ठ. ड. सूत उवाच । ५ छ. देवासुरनि° । घ. ङ. देववृक्षनि° । ६ ङ. °दा । देवर्षिगणसं° । ७ क. ख. घ. ङ च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °र्वै मानसान्तिके । ब° ।

स च कृष्णो महाभाग त्रयोऽप्यन्ये समागताः । सितेतरैश्चञ्चुपादैरन्यतःशुक्लविग्रहाः ॥ ७
चतस्रस्तत्र वै भार्या रौद्राकारा विभीषणाः । दंष्ट्राकरालसंक्रूरा ऊर्ध्वकेश्यो भयानकाः ॥
पश्चात्तेषां समायातास्तस्मिन्सरसि मानसे ॥ ८
कृष्णहंसास्तु संस्नाता मानसे तात मत्पुरः । विश्रान्ताः परितश्चान्ये न स्नातास्तत्र मानसे ॥ ९
कृष्णान्हंसांस्तु संस्नाताञ्जहसुस्ताः स्त्रियस्तदा । ततः पूर्वं विनिष्क्रान्तो हंस एको महातनुः १०
पश्चात्त्रयो विनिष्क्रान्तास्तैश्चाहं समुपेक्षितः । विहायसा प्रयातास्ते विवदन्तः परस्परम् ॥ ११
तास्तु स्त्रियो महाभीताः समन्ताद्दिवि बभ्रमुः । विन्ध्यस्य शिखरे पुण्ये वृक्षच्छायासु पक्षिणः ॥
निषण्णास्तत्र ते सर्वे दग्धा दुःखै सुदारुणैः । तेषां संपश्यमानानां लुब्धकः समुपागतः ॥ १३
मृगयां क्रीडयित्वा तु बाणपाणिर्धनुर्धरः । शिलातलं समासाद्य निषसाद सुखेन वै ॥ १४
पश्चाद्भिल्ली समायाता अन्नमादाय चोदकम् । स्वप्रियं पश्यते तावत्सदृशैर्लक्षणैर्युतम् ॥ १५
अत्यद्भुतं तया दृष्टं स्वकान्तस्तेजसाऽन्वितः । दिव्यतेजःसमाक्रान्तो यथा सूर्यो दिवि स्थितः ॥
[*पुंसमन्यं परिज्ञाय तं परित्यज्य सर्पिता ॥ १६

व्याध उवाच—

एह्येहि त्वं प्रिये चात्र कस्मान्मां त्वं न पश्यसि । क्षुधया पीड्यमानोऽहं त्वामहं चावलोकये॥१७
तस्य वाक्यं समाकर्ण्य शीघ्रं व्याधी समागता । भर्तुः पार्श्वे समासाद्य विस्मिता चाभवत्तदा]॥
कोऽयं तेजःसमाकारो देवोपमः समाह्वयेत् ॥ १८
तमुवाच ततो व्याधी भर्तारं दीप्ततेजसम् । अत्र किं ते कृतं वीर यद्भवान्दिव्यलक्षणः ॥ १९

सूत उवाच—

एवमाभाषितो व्याध्या व्याधः प्रियामभाषत । अहं ते वल्लभः कान्ते भवती च मम प्रिया ॥२०
कस्मान्मां नैव जानासि कथं शङ्कां प्रवर्तयेः । क्षुधया पीड्यमानोऽहं पयश्चान्नं प्रदीयताम् ॥२१

व्याध्युवाच—

बर्बरः कृष्णवर्णश्च रक्ताक्षः कृणकञ्चुकः । ईदृशश्चास्ति मे भर्ता सर्वसत्त्वभयंकरः ॥ २२
भवान्को दिव्यदेहस्तु प्रियेत्युक्त्वा समाह्वयेत् । एवं मे संशयं जातं वद सत्यं ममाग्रतः ॥ २३
कुलं नाम स्वकं गोत्रं क्रीडालिङ्गं तथैव च । समाचष्टे(ष्ट) प्रियायास्तु तस्याः प्रत्यय आगतः २४
प्रत्युवाचाथ सा व्याधी भर्तारं हृष्टमानसा । कस्मात्त्वेदृशः कायः श्वेतकञ्चकधारकः ॥
कथं जातः समाचक्ष्व महातेजःसमन्वितः ॥ २५

सूत उवाच—

एवं संपृच्छ्यमानस्तु भार्यया मृगघातकः । प्रत्युवाच ततो लुब्धस्तां प्रियां सुखदायिनीम् ॥२६
नर्मदोत्तरकूले तु संगमश्चास्ति सुव्रते । आतपेनाऽऽकुलो जीवो मम जातस्तु सुप्रिये ॥ २७
अस्मिन्हि संगमे कान्ते श्रमश्रान्तोऽस्मि सत्वरम् । गतः स्नात्वा जलं पीत्वा पश्चादिह समागतः २८

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ ङ. °हातेजास्त्रयो° । २ ङ. °ताः । तादृशास्ते च बाला वा अन्ये शुभ्रा महीपते । च° । ङ. झ. ढ. °ताः । तादृशास्ते च नीला वा अन्ये शुभ्रा महीपते । च° । ३ ञ. °वोऽयं समुपागतः । त° । ४ क. ख. ङ. च. ङ. ढ. प्रियम° । ५ ङ. °स्मान्न ज्ञायसे कान्ते तस्माद्धास्यं प्रवर्तते । क्षु° । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. प्रामं । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °क्ष्व ममाऽऽश्चर्यं प्रवर्तते । सू° ।

तदाप्रभृति मे काय ईदृशस्तेजसाऽऽवृतः । संजातो[1] बहुशोभाढ्यः कञ्चुकः सुप्रभो गतः ॥ २९
तेनाऽऽख्याते कुलादौ च प्रत्यक्षं लक्षिते तथा । निश्चित्य संगमे पुण्यं विज्ञातं च तया ततः ३०
प्रत्युवाचाथ भर्तारं संगमं मम दर्शय । तव पश्चात्प्रदास्यामि भोजनं मानसंयुतम् ॥ ३१
इत्युक्तः प्रियया व्याधः सत्वरं प्रजगाम ह । संगमो दर्शितस्तस्यै तेनासौ पापनाशनैः ॥ ३२
सभार्यास्ते महाभाग पक्षिणो लघुविक्रमाः । ताभ्यां सार्धं ययुः सर्वे रेवासंगममुत्तमम् ॥ ३३
तेषां तु पश्यमानानां पक्षिणां मम पश्यतः । तयाऽपि स्नापितो भर्ता पुनः स्नाता हि साऽपि च ३४
दिव्यदेहधरौ चोभौ दिव्यकान्तिसमन्वितौ[4] । पश्यतां पक्षिणां चैव दिव्यवस्त्रानुलेपनौ ॥ ३५
दिव्यमालाम्बरधरौ दिव्यगन्धानुलेपनौ । वैष्णवं यानमासाद्य मुनिगन्धर्वपूजितौ ॥ ३६
[*गतौ तौ वैष्णवं लोकं वैष्णवैः परिपूजितौ] । स्तूयमानौ महात्मानौ दंपती दृष्टवानहम् ॥ ३७
व्रजन्तौ स्वर्गमार्गेण कूजन्ति पक्षिणस्तदा । तीर्थराजवरं दृष्ट्वा हर्षयुक्ताक्षरैस्तथा ॥ ३८
चत्वारः कृष्णहंसास्ते संगमे पापनाशने । स्नात्वा वै भावशुद्धास्ते प्राप्ता उज्ज्वलतां तदा ॥ ३९
स्नात्वा पीत्वा जलं ते तु पुनर्बहिर्विनिर्गताः । ताश्च पत्न्यस्तदा कृष्णा मृतास्तत्स्नानमात्रतः ॥ ४०
क्रन्दमाना विचेष्टन्त्यो हाहाकारैर्भृशं पितः । यमलोकं गतास्तास्तु तात दृष्टा मया तदा ॥ ४१
उड्डीनास्तु ततो हंसाः स्वस्थानं प्रति जग्मिरे । एवं तात मया दृष्टं प्रत्यक्षं कथितं तव ॥ ४२
कृष्णवर्णा महाकाया धार्तराष्ट्रास्तु तत्प्रियाः । कथयस्व प्रसादेन के भविष्यन्ति वै पितः ॥ ४३
निर्गतान्मानसान्मध्याद्धार्तराष्ट्रान्वदस्व मे । [†के भविष्यन्ति मे तात कथयस्व च सांप्रतम्] ४४
कस्माच्चे कृष्णतां प्राप्ताः कस्माद्वै शुक्लतां पुनः । संप्राप्तास्तत्क्षणात्स्नाताः कस्मान्मृताश्च ताः स्त्रियः ॥
एवं वै संशयस्तात संजातो दारुणो मम । छेत्तुमर्हति चाद्यैव भवाञ्ज्ञानविचक्षणः ॥
प्रसादसुमुखो भूत्वा प्रणतस्य सदैव मे ॥ ४६
एवं संभाष्य पितरं विरराम समुज्ज्वलः । ततः प्रवक्तुमारेभे स शुकः कुञ्जलाभिधः ॥ ४७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे ऊननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७४७१

अथ नवतितमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

एवं पुण्यतमं श्रुत्वा समुज्ज्वलसुभाषितम् । कुञ्जलः स हि धर्मात्मा प्रत्युवाच सुतं प्रति ॥ १

कुञ्जल उवाच—

प्रवक्ष्याम्यहं तात श्रूयतां स्थिरमानसः । सर्वसंदेहविध्वंसं पवित्रं पापनाशनम् ॥ २
इन्द्रलोकप्रवृत्तं तं संवादं देवकौतुकम् । सभायां तस्य देवस्य इन्द्रस्यापि महात्मनः ॥ ३
एकदा तु महाप्राज्ञो नारदो मुनिसत्तमः । देवं द्रष्टुं सहस्राक्षं जगाम त्वरितस्तदा ॥ ४

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ञ. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ ङ. °तो वस्त्रसंयुक्तः क° । ङ. छ. ढ. °तो वस्त्रसंयुक्तः कञ्चुकः शुभ्रतां ग° । २ ङ. °धस्तया सह ज° । ३ ङ. °नः । मुदितास्ते । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °तौ । संजातौ पक्षिणां श्रेष्ठ दि° ।

तमागतं सहस्राक्षः सूर्यतेजःसमप्रभम् । ददर्श हर्षमापन्नः समुत्थाय महामतिः ॥ ५
ददावर्घ्यं च पाद्यं च भक्त्या प्रणतमानसः । बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा प्रणाममकरोत्तदा ॥ ६
आसने कोमले पुण्ये विनिवेश्य द्विजोत्तमम् । पप्रच्छ प्रणतो भूत्वा श्रद्धया परया युतः ॥ ७
कस्माच्चाऽऽगमनं तेऽद्य कारणं वद सांप्रतम् । इत्युक्ते देवराजेन प्रत्युवाच महामुनिः ॥ ८
भवन्तं द्रष्टुमायातः पृथिवीलोकतो हरे । स्नात्वा पुण्यप्रदेशेषु तीर्थेषु च सुश्रद्धया ॥ ९
देवान्पितॄन्समभ्यर्च्य दृष्ट्वा क्षेत्राण्यनेकधा । [*एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्त्वया पृच्छितं पुरा] ॥१०

इन्द्र उवाच—

दृष्टानि पुण्यतीर्थानि क्षेत्राणि च त्वया मुने । किं तीर्थं प्राप्य देवर्षे मुच्यते ब्रह्महत्यया ॥ ११
सुरापो मुच्यते पापाद्गोघ्नो हेमापहारकः । मित्रद्रोहान्महापापी भार्याहर्ता च तद्वद ॥ १२

नारद उवाच—

यानि कानि च तीर्थानि गयादीनि सुरेश्वर । तेषां नैव प्रपश्यामि विशेषं पापनाशनम् ॥ १३
सुपुण्यानि सुदिव्यानि पापघ्नानि समानि च । सर्वाण्येव सुतीर्थानि जानाम्यहं पुरंदर ॥ १४
अविशेषं विशेषं च नैव जानामि सांप्रतम् । प्रत्यक्षं क्रियतां देव तीर्थानां गतिदायकम् ॥ १५
एवं वाक्यं समाकर्ण्य नारदस्य महात्मनः । समाहूतानि चेन्द्रेण तीर्थानि भूगतानि च ॥ १६
मूर्तिमन्ति च दिव्यानि [†समायातानि सांप्रतम् । बद्धाञ्जलीनि सर्वाणि] भूषितानि सुभूषणैः
दिव्याम्बराणि स्निग्धानि तेजोवन्ति च सुव्रत। [*स्त्रीपुंसोस्तु स्वरूपाणि कृतानि च विशेषतः]
हंसचन्द्रप्रकाशानि दिव्यरूपधराणि च । [†मुक्ताफलस्य वर्णेन प्रभासन्ति सुरेश्वर] ॥ १९
तप्तकाञ्चनवर्णानि सारुणानि च तत्र च । [*कान्त्या शुक्रसुपतितानि प्रभासन्ति सभान्तरे ॥२०
कानि पद्मानि भान्त्येव मूर्तिमन्तीनि भान्ति च] । सूर्यतेजःप्रकाशानि तडिद्वर्णानि कानिचित् ॥२१
कानिचिद्रौप्यवर्णानि हारकेयूरकङ्कणैः । मालाभिश्च सुशोभीनि कमण्डलुकराणि च ॥
तत्कालं स्मृतमात्रेण आयातानि सभान्तरे ॥ २२
गोमती नर्मदा पुण्या चन्द्रभागा सरस्वती । देविका विम्बिका कुब्जा कुञ्जला मञ्जुला सुता २३
रम्भा भानुमती पुण्या पारा चैव सुघर्घरा । शोणा च सिन्धुसौवीरा कावेरी कपिला तथा ॥२४
मुकुन्दा भेदिनी पुण्या सुपुण्या च महेश्वरी । चर्मण्वती तथा ख्याता लोपा चान्या सुकौशिकी

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ट ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. च. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ ड. °त्ततः । आ° । २ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °कः । स्वामिद्रो° । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °हाभाग भा° । ४ क. ख. च. °पी नार्या हन्ता कथं सुखम् । ना° । ड. °पी नार्या हर्ता कथं सुखी । ना° । झ. °पी नार्या हन्ता कथं सुखी । ना° । ङ. ढ. °पी नारीहन्ता कथं सुखी । ना° । ५ क. ख. ङ. च. छ. ड. ढ. प्रत्ययं । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °हूय सहस्राक्षस्तीर्थान्भूतलसंस्थितान् । यानि कानि च तीर्थानि सर्वाणि भू° । ७ घ. ट. ठ. ढ. °नि सुरूपाणि पुरंदर । का° । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °त् । चकासाति च रौप्याणि प्रभासन्ति सभान्तरे । सर्वाभरणवस्त्राद्यैः प्रशोभन्ते नरेश्वर ॥ हारकङ्कणकेयूरैर्मालाभिस्तु पुरंदर । दिव्यचन्दनदिग्धानि सुरभीणि गुरूणि च ॥ कमण्डलुकराण्येव ह्यागतानि सभा° । ९ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °रे । गङ्गा तु न° । १० ङ. ढ. वेदिका ।

सुहंसा हंसवाहा च हंसवेगा मनोरथा । सुरथा सारुणा वेगा सुषेणा च सुपक्षिनी ॥ २६
वाहनी सरघा चान्या पुण्या चान्या पुलन्दिका । हिमा मनोरथा दिव्या चन्द्रिका वेदसंक्रमा २७
ज्वाला हुताशनी स्वाहा काला चैव कपिञ्जली । स्वधा सुकाला कालिङ्गा गम्भीरा हिमवाहिनी
देवद्रवी वीरवाहा लक्षहोमाऽप्यघापहा । पाराशरी वेदगर्भा हेमवेशा सुपुण्ड्रकी ॥ २९
एता नद्यो महापुण्या मूर्तिमत्यो ह्यघापहाः । सर्वाभरणशोभाढ्याः कुम्भहस्ताः सुपूजिताः ॥ ३०
प्रयागः पुष्करश्चैव सर्वतीर्थमनोरमः । वाराणसी महापुण्या ब्रह्महत्याव्यपोहिनी ॥ ३१
द्वारावती प्रभासश्च ह्यवन्ती नैमिषस्तथा । दण्डक[*श्च दशारण्यं महेश्वरकलेवरौ ॥ ३२
कालञ्जरो ब्रह्मक्षेत्रं मथुरो नाम वाहकः । माया काञ्ची]तथाऽन्यानि दिव्यानि विविधानि च ॥
अष्टषष्टिस्तु तीर्थानि नदीनां दश कोटयः । गोदावरीमुखाः सर्वाः समायातास्तदाज्ञया ॥ ३४
द्वीपानां तु समस्तानि तीर्थानि च महान्ति च । [+मूर्तिलिङ्गधराण्येव सहस्राक्षं सुरेश्वरम्]॥ ३५
समाजग्मुः समस्तानि तदादेशकराणि च । प्रणेमुर्देवदेवेशं नतशीर्षाणि सर्वशः ॥ ३६
तैस्तु प्रोक्तो महातीर्थैर्देवराजस्तु सादरम् । कस्मात्त्वया समाहूता देवराज वदस्व नः ॥ ३७
ब्रूहि नः कारणं सर्वं नमस्तुभ्यं सुराधिप । [*एवमाकर्णितं सर्वं तीर्थानां वचनं तदा ।]
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं देवराजोऽभ्यभाषत ॥ ३८
कः समर्थो महाभागा ब्रह्महत्यां व्यपोहितुम् । गोवधाख्यं महापापं स्त्रीवधाख्यमनुत्तमम् ॥ ३९
स्वामिद्रोहात्समुद्भूतं सुरापानाच्च दारुणम् । हेमस्तेयोद्भूतं पापं गुरुनिन्दासमुद्भवम् ॥ ४०
भ्रूणहत्यां महाघोरां कः समर्थो निवर्तितुम् । राजद्रोहं महापापं बहुपीडाप्रदायकम् ॥ ४१
मित्रद्रोहं तथा चान्यत्सर्वविश्वासघातकम् । देवभेदं तथा चान्यल्लिङ्गभेदं ततः परम् ॥ ४२
वृत्तिच्छेदं च विप्राणां गोप्रचारप्रणाशनम् । अगारदाहनं चान्यद्ग्रामदीपनकं परम् ॥ ४३
षोडशैते महापापा अगम्यागमनं तथा । स्वामित्यागात्समुद्भूतं रणस्थानात्पलायनम् ॥ ४४
एतानि नाशयेत्को वै [+समर्थस्तीर्थसत्तमः । समर्थो भवतां मध्ये] प्रायश्चित्तं विना ध्रुवम्॥ ४५
पश्यतां देवतानां च नारदस्य च पश्यतः । ब्रुवन्तु सर्वे संचिन्त्य निश्चितं पापनाशनम् ॥ ४६
एवमुक्ते शुभे वाक्ये देवेशेन महात्मना । संमन्त्र्य तीर्थराजेन प्रोचुः शक्रं सभागतम् ॥ ४७

तीर्थान्यूचुः—

श्रूयतामभिधास्यामो देवराज नमोऽस्तु ते । यावन्ति सर्वतीर्थानि सर्वपापहराणि च ॥ ४८
ब्रह्महत्यादिकान्येव त्वयोक्तानि सुरेश्वरम् । महाघोराणि पापानि नाशितुं नैव शक्नुमः ॥ ४९
प्रयागः पुष्करश्चैव सर्वतीर्थमनुत्तमम् । वाराणसी महाभाग सर्वपातकनाशिनी ॥
महापातकनाशाय चत्वारोऽमितविक्रमाः ॥ ५०
उपपातकनाशाय वयं धात्रा विनिर्मिताः । महापापोपपापार्थं सृष्टोऽसौ पुष्करो ध्रुवम् ॥ ५१

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ च. छ झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. छ. झ. ड. ढ. वेणा भद्रवेणा सु° । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. हेमा ३ ङ. शुद्धा । ४ छ. झ. हेमगर्भा ।

एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं तीर्थानां सुरराट् ततः । हर्षेण महताऽऽविष्टस्तेषां स्तोत्रं चकार ह ॥ ९२

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थकथने नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७९२३

अथैकनवतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

ब्रह्महत्याऽभिभूतश्च सहस्राक्षो यदा पुरा । गौतमस्य प्रियासङ्गादगम्यागमनात्तथा ॥ १

सुजातं पातकं तस्य त्यक्तुं देवैश्च ब्राह्मणैः । सहस्राक्षस्तपस्तेपे निरालम्बो निराश्रयः ॥ २

तपन्ति देवताः सर्वा ऋषयो यक्षकिंनराः । देवराजस्य पूजार्थमभिषेकं प्रचक्रिरे ॥ ३

देशे मालवके नीत्वा देवराजं सुतोत्तमाः । चक्रुः स्नानं महाभागाः कुम्भैरुदकपूरितैः ॥ ४

स्नापितुं प्रथमं नीतो वाराणस्यां स्वयं ततः । प्रयागे च सहस्राक्षः सर्वतीर्थे ततः पुनः ॥ ५

महात्मना पुष्करेण स्नापितः स्वयमेव च । ब्रह्मादिभिः सुरैः सर्वैर्मुनिवृन्दैर्द्विजोत्तमैः ॥ ६

नागवृन्दैर्नगैः सर्वैर्गन्धर्वैश्च सकिंनरैः । स्नापितो देवराजस्तु वेदमन्त्रैः सुसंस्कृतः ॥

[*मुनिभिः सर्वपापघ्नैस्तस्मिन्काले द्विजोत्तम] ॥ ७

शुद्धे तस्मिन्सहस्राक्षे महाभागे महामतौ । ब्रह्महत्या गता तस्य अगम्यागमनोद्भवा ॥ ८

[+ पापेन तेन घोरेण सार्धमिन्द्रस्य भूतले] । सुप्रसन्नः सहस्राक्षस्तीर्थेभ्योऽपि वरं ददौ ॥ ९

भवन्तस्तीर्थराजानो भविष्यथ न संशयः । मत्प्रसादात्पवित्राश्च यस्मादहं विमोक्षितः ॥

सुघोरात्किल्बिषादत्र युष्माभिर्विमलैरहम् ॥ १०

एवं तेभ्यो वरं दत्त्वा मालवाय वरं ददौ । यस्मात्त्वयं त्वयाऽप्येतद्विधृतं मम पातकम् ॥

तस्मात्त्वमन्नपानैश्च धनधान्यैरलंकृतः ॥ ११

भविष्यसि न संदेहो मत्प्रसादान्न संशयः । सुदुष्कालैर्विना त्वं तु भविष्यसि न संशयः ॥ १२

एवं तस्मै वरं दत्त्वा सहस्राक्षः पुरंदरः । क्षेत्राणि सर्वतीर्थानि देशान्मालवकांस्तथा ॥

[*आखण्डलेन सार्धं ते स्वस्थानं प्रति जग्मिरे ॥ १३

सूत उवाच—

तदाप्रभृति चत्वारः प्रयागः पुष्करस्तथा] । वाराणसी सर्वतीर्थं प्रापुः स्वस्थानमुत्तमम् ॥ १४

कुञ्जल वाच—

[+ अस्ति पाञ्चालदेशे तु विदुरो नाम क्षत्रियः] । तेन लोभप्रसङ्गेन ब्राह्मणो निहतः पुरा ॥ १५

शिखासूत्रविहीनस्तु तिलकेन विवर्जितः । भिक्षार्थमटते सोऽह्नि ब्रह्मघ्नोऽहं समागतः ॥ १६

ब्रह्मघ्नाय सुरापाय भिक्षा चान्नं प्रदीयताम् । गृहेष्वेवं समस्तेषु भ्रमते याचते पुरा ॥ १७

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °मन्त्रैस्तपोबलैः । मु° । ड. °मन्त्रैः सुशोभनैः । मु° ।

एवं सर्वेषु तीर्थेषु अटन्नेव समागतः । ब्रह्महत्या ततस्तस्य न याति द्विजसत्तम ॥ १८
वृक्षच्छायां समाश्रित्य दह्यमानेन तेजसा । संस्थितो विदुरः पापी दुःखशोकसमन्वितः ॥ १९
चन्द्रशर्मा ततो विप्रो महामोहेन पीडितः । निवसन्मगधे देशे गुरुघातक उच्यते ॥ २०
स्वजनैर्बन्धुवर्गैश्च परित्यक्तो दुरात्मवान् । स तत्र हि समायातो यत्रासौ विदुरः स्थितः ॥
[*शिखासूत्रविहीनस्तु विप्रलिङ्गैर्विवर्जितः] ॥ २१
तदाऽसौ पृच्छितस्तेन विदुरेण दुरात्मना । भवान्को हि समायातो दुर्भगो दग्धमानसः॥
विप्रलिङ्गैर्विहीनस्तु कस्मात्त्वं भ्रमसे महीम् ॥ २२
विदुरेणोदितः सोऽपि चन्द्रशर्मा द्विजोत्तमः । आचष्टे सर्वमेवापि यथापूर्वं कृतं स्वकम् ॥ २३
पातकं च महाघोरं वसता च गुरोर्गृहे । महामोहगतेनापि क्रोधेनाऽऽकुलचेतसा ॥ २४
गुरोर्घातः कृतः पूर्वं तेन दग्धोऽस्मि सांप्रतम् । स्ववृत्तान्तं निवेद्यैवं चन्द्रशर्माऽप्यपृच्छत ॥ २५
भवान्को हि सुदुःखात्मा वृक्षच्छायां समाश्रितः । विदुरेण समासेन आत्मपापं निवेदितम् ॥ २६
अथ कश्चिद्द्विजः प्राप्तस्तृतीयः श्रमकर्षितः । वेदशर्मेति वै नाम्ना बहुपातकसंचयः ॥ २७
द्वाभ्यामपि च संपृष्टः को भवान्दुष्कृताकृतिः । कस्माद्भ्रमसि पृथ्वीं त्वमात्मभावं निवेदय ॥ २८
वेदशर्मा ततः सर्वमात्मचेष्टितमेव च । कथयामास ताभ्यां वै ह्यगम्यागमनं कृतम् ॥ २९
धिकृतः सर्वलोकैश्च अन्यैः स्वजनबान्धवैः । तेन पापेन संलिप्तो भ्रमाम्येवं महीमिमाम् ॥ ३०
वञ्जुलो नाम वैश्योऽथ सुरापायी समागतः । स गोघ्नस्तु विशेषेण तैश्च पृष्टो यथा पुरा ॥ ३१
तेभ्य आवेदितं तेन यथाजातं स्वपातकम् । तैस्तथाऽऽकर्णितं सर्वं सम्यक्तस्य प्रभाषितम् ॥ ३२
चत्वार एवं पापिष्ठा एकस्थानं समागताः । कः कस्यापि न संपर्कं भोजनाच्छादनेन च ॥ ३३
करोति च महाभाग वार्तां चक्रुः परस्परम् । न विशन्त्यासने चैके न स्वपन्त्येकसंस्तरे ॥ ३४
एवं दुःखसमाविष्टा नानातीर्थेषु ते गताः । एतेषां पातका घोरा न नश्यन्ति च नन्दन ॥ ३५
सामर्थ्यं नास्ति तीर्थानां महापातकनाशने । विदुराद्यास्ततस्ते तु गताः कालञ्जरं गिरिम् ॥ ३६

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे एकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७५५९

अथ द्विनवतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

कालञ्जरं समासाद्य निवसन्ति सुदुःखिताः । महापापैस्तु संदग्धा ह्याहाभूता विचेतनाः ॥ १
तत्र कश्चित्समायातः सिद्धरूपी द्विजोत्तमः । तेन पृष्टाः सुदुःखार्ता भवन्तः केन दुःखिताः ॥ २
स तैः प्रोक्तो महाप्राज्ञः सर्वज्ञानविशारदः । तेषां ज्ञात्वा महापापान्कृपां चक्रे सुपुण्यभाक् ॥ ३

सिद्ध उवाच—

अमासोमसमायोगे प्रयागः पुष्करस्तथा । सर्वतीर्थस्तृतीयस्तु वाराणसी चतुर्थिका ॥ ४

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ ञ. °त्यक्तः पुराऽऽत्म° । २ ङ. छ. द्विजाधमः । ३ ड. °धेन ज्वलितेन च । गु° । ४ ड. च । न करोति महाभाग ज्ञानवार्तां द्विजोत्तम । न । ५ ड. °द्रश्चैको महायशाः । ते° ।

गच्छथैषु च वै यूयं चत्वारः पापकारिणः । गङ्गाम्भसि यदा स्नातास्तदा मुक्ता भविष्यथ ॥
पातकेभ्यो न संदेहो निर्मलत्वं गमिष्यथ ॥ ५
आदिष्टास्तेन ते सर्वे प्रणेमुस्तं प्रयत्नतः । कालञ्जरात्ततो जग्मुः सत्वरं पापपीडिताः ॥ ६
वाराणसीं समासाद्य स्नात्वा चैव द्विजोत्तम । प्रयागं पुष्करं चैव सर्वतीर्थं तु सत्वराः ॥
अमासोमसमायोगे जग्मुस्ते पापकृत्तमाः ॥ ७
विदुरश्चन्द्रशर्मा च वेदशर्मा तृतीयकः । गोघ्नोऽथ वञ्जुलश्चैव सुरापः पापचेतनः ॥ ८
तस्मिन्पर्वणि संप्राप्ते स्नाता गङ्गाम्भसि द्विज । स्नानमात्रेण मुक्तास्तु गोवधाद्यैस्तु किल्बिषैः ॥ ९
ब्रह्महत्यागुरुहत्यासुरापानादिपातकैः । लिप्तानि तानि तीर्थानि परिभ्रमन्ति मेदिनीम् ॥ १०
पुष्करः सर्वतीर्थश्च प्रयागः पापनाशनः । वाराणसी चतुर्था तु लिप्ता पापैर्द्विजोत्तम ॥ ११
कृष्णत्वं पेदिरे सर्वे हंसरूपेण बभ्रमुः । सर्वेष्वेव सुतीर्थेषु स्नानं चक्रुर्द्विजोत्तमाः ॥ १२
कृष्णत्वं मुच्यते नैव तेषां पापेन चाऽऽगतम् । सुतीर्थेषु महाराज स्नाताः सर्वेषु वै पुनः ॥ १३
यद्यत्तीर्थं प्रयान्त्येते सर्वे तीर्था द्विजोत्तम । हंसरूपेण ते यान्ति तैश्च सार्धं सुदुःखिताः ॥ १४
भार्याः पातकरूपाश्च भ्रमन्ति परितस्तथा । अष्टषष्टिः सुतीर्थानि हंसरूपेण बभ्रमुः ॥ १५
तैश्च सार्धं महाराज महातीर्थसमं पुनः । मानसं च गतास्ते च पातकाकुलमानसाः ॥
तत्र स्नाता महाराज न जहति च पातकम् ॥ १६
लज्जयाऽऽविष्टमनसा मानसो हंसरूपधृक् । संजातः कृष्णकायश्च यं त्वं वै दृष्टवान्पुरा ॥ १७
रेवातीरं ततो जग्मुस्त्वत्सार्धं पापनाशनम् । रेवायाः संगमे पुण्ये सुरसिद्धनिषेविते ॥ १८
स्नानमात्रेण मुक्तास्ते पापेभ्यो द्विजसत्तम । विहाय एवं तं वर्णं शुद्धत्वं प्रतिजग्मिरे ॥ १९
यं यं तीर्थं प्रयान्त्येते गत्वा स्नानं प्रचक्रमुः । जहसुस्ताः स्त्रियो दृष्ट्वा कृष्णत्वं नैव गच्छति ॥ २०
तोयानलेन कुब्जायाः पातकं परमेव च । भस्मावशेषं संजातं तदा मृतास्तु ताः स्त्रियः ॥ २१
ब्रह्महत्यागुरुहत्यासुरापानागमागमाः । भस्मभूतास्तु संजाता रेवया कुब्जया हताः ॥ २२
तास्तु हता महाभाग या मृतास्तु सरित्तटे । अष्टषष्टिस्तु तीर्थानां(नि) हंसरूपेणं बभ्रमुः ॥ २३
सार्धं हंसः समायातो विद्धि त्वं तत्तु मानसम् । कृष्णहंसास्तु चत्वारस्तेषां नामानि मे शृणु ॥ २४
प्रयागः पुष्करश्चैव सर्वतीर्थस्तथैव च । वाराणसी चतुर्थी च पुत्र जाताऽघनाशना ॥ २५
ब्रह्महत्याभिभूताश्च बभ्रमुः सर्वतो महीम् । तीर्थान्येतानि दुःखेन तीर्थेषु च महामते ॥ २६
न गतं पातकं घोरं तेषां च भ्रमतां सुत । कुब्जायाः संगमे शुद्धा विमुक्ताः किल्बिषात्किल ॥ २७
तीर्थानामेव सर्वेषां पुण्यानामिह संमतः । राजा प्रयागः संजात इन्द्रस्य पुरतः किल ॥ २८
तावद्राजन्ति तीर्थानि यावद्रेवा न दृश्यते । तावद्गर्जन्ति तीर्थानि यावद्रेवा न दृश्यते ॥ २९
ब्रह्महत्यादिकानां तु नाशने सा प्रतिष्ठिता । कपिलासंगमे पुण्ये रेवायाः संगमे तथा ॥ ३०
मेघनादसमायोगे तथा चैवोरुसंगमे । महापुण्या महाधन्या रेवा सर्वत्र दुर्लभा ॥ ३१
सैवोंकारे भृगुक्षेत्रे नर्मदा कुब्जसंगमे । दुष्प्राप्या सा नरै रेवा माहिष्मत्यां सुतोत्तम ॥ ३२
विटङ्कासंगमे पुण्ये कीटके मङ्गलेश्वरे । सर्वत्र दुर्लभा रेवा सुरपुण्यसमाकुला ॥ ३३

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. °स्ते च महापुरीम् । वि° । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. ढ. °ग्मुरुत्तरं पा° । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. कुब्जायाः । ४ ञ. °ण वै तदा । ५ ञ. °र्धं देहैः समासाद्य विहर्तुं तत्र मा° । ६ क. ख. च. छ. झ. ड. कुब्जायाः । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. श्रीकण्ठे ।

तीर्थमाता महादेवी अघराशिविनाशिनी । उभयोः कूलयोर्मध्ये यत्र तत्र नरः सुधीः ॥
अश्वमेधफलं भुङ्क्ते स्नानेनैकेन मानवः ॥ १४
एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्त्वया परिपृच्छितम् । सर्वपापापहं पुण्यं गतिदं चापि शृण्वताम् ॥ १५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनोपाख्याने द्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७५९४

अथ त्रिनवतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

किं विज्वल त्वया दृष्टमद्भुतं भ्रमता महीम् । आश्चर्येण समायुक्तं तन्मे कथय सुव्रत ॥ १
इतः प्रयासि यं देशमाहारार्थं तु सांप्रतम् । तत्र दृष्टं ममाऽऽचक्ष्व चित्रं कौतुकमेव वा ॥ २

विज्वल उवाच—

अस्ति मेरुगिरेः पृष्ठ आनन्दं नाम काननम् । दिव्यवृक्षैः समाकीर्णं फलपुष्पमयैः सदा ॥ ३
देववृन्दैः समाकीर्णं मुनिसिद्धसमन्वितम् । अप्सरोभिः सुरूपाभिर्गन्धर्वैः किंनरोरगैः ॥ ४
वापीकूपतडागैश्च नदीप्रस्रवणैस्तथा । आनन्दकाननं पुण्यं दिव्यभावैः प्रभासते ॥ ५
विमानैः कोटिसंख्याभिर्हंसकुन्देन्दुसंनिभैः । गीतकोलाहलै रम्यैर्मेघध्वनिनिनादितम् ॥ ६
षट्पदानां निनादैश्च सर्वत्र मधुरायते । चन्दनैश्च सुवृक्षैश्च चम्पकैः पुष्पितैर्वृतम् ॥ ७
नानावृक्षैः प्रभात्येवमानन्दवनमुत्तमम् । नानापक्षिनिनादैश्च वनं कोलाहलान्वितम् ॥ ८
एवमानन्दकं दृष्टं मया तत्र सुशोभनम् । विमलं च सरस्तात शोभते सागरोपमम् ॥ ९
संपूर्णं पुण्यतोयेन पद्मसौगन्धिकैः शुभैः । जलजन्तुसमायुक्तं हंसकारण्डवान्वितम् ॥ १०
[*एवमासीत्सरस्तस्य सुमध्ये काननस्य हि । देवगन्धर्वसंबाधैर्मुनिवृन्दैरलंकृतम्] ॥ ११
[+किंनरोरगगन्धर्वैश्चारणैश्च सुशोभते । तत्राऽऽश्चर्यं मया दृष्टं तात वक्तुं न शक्यते] ॥ १२
विमाने दिव्यभोगाढ्ये कलशैरुपशोभिते । छत्रदण्डपताकाभी राजमानोऽथ तत्र हि ॥ १३
[*सर्वभोगयुतेना(तश्चा)पि गीयमानोऽथ किंनरैः । गन्धर्वैश्चाप्सरोभिश्च शोभमानोऽथ सुव्रत] १४
स्तूयमानो महासिद्धैर्ऋषिभिस्तत्त्ववेदिभिः । रूपेणाप्रतिमो लोके न दृष्टस्तादृशः क्वचित् ॥ १५
सर्वाभरणशोभाङ्गो दिव्यमालाविभूषितः । महारत्नकृता माला तस्योरसि विराजते ॥ १६
तत्समीपे स्थिता चैका नारी दृष्टा वरानना । मुक्ताहारैः समायुक्ता वलयैः कङ्कणैर्युता ॥ १७

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. च. झ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ट. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. तीर्थमाला । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °म् । एवमुक्त्वा महाप्राज्ञस्ततीयं पुत्रमब्रवीत् । इ° । ३ घ. ट. ठ. ड. °वृक्षैः स° । ४ ड. °ते । कोटिसंख्यादिभिर्युक्तं हंसैः कु° । ५ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. °म्यैर्वेदध्व° । ६ ङ. °म् । विमलोऽस्ति तत्र वै तात सागरः शोभते सदा । सं° । म. °म् । तत्र तावत्प्रमाणोऽस्ति शोभमानः सरोवरः । सं° । ७ म. संपूर्णः । ८ म. °युक्तो हं° । ९ म. °न्वितः । दे° । क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °ते । हेमहारैश्च मुक्तानां वल° ।

दिव्यवस्त्रपरीधाना चन्दनाद्यनुलेपना । स्तूयमाना गीयमाना पुरुषेण सहाऽऽस्थिता ॥ १८
रतिरूपा वरारोहा पीनश्रोणिपयोधरा । सर्वाभरणशोभाङ्गी तादृशी रूपसंपदा ॥ १९
द्वावेतौ तु मया दृष्टौ विमानेनापि चाऽऽगतौ । रूपलावण्यमाधुर्यसंयुक्तौ हृष्टमानसौ ॥ २०
समुत्तीर्य विमानात्तु गतौ तौ सरसोऽन्तिके । स्नातौ तत्र महात्मानौ स्त्रीपुंसौ कमलेक्षणौ ॥ २१
प्रगृह्य तौ महाशस्त्रौ दंपती च परस्परम् । तादृशौ च शवौ तत्र पतितौ सरसस्तटे ॥ २२
[*प्रभासेते तदा तौ तु स्त्रीपुंसौ कमलेक्षणौ । रूपेणापि महाभाग तादृशावेव तौ शवौ ॥ २३
देवरूपोपमस्तात यथापूर्वं तथा पुनः ।] यथा रूपं हि तस्यास्ति तादृशः स च दृश्यते ॥
यादृग्रूपा च सा नारी शवरूपा च तादृशी ॥ २४
स्त्रीशवस्य च यन्मांसं शस्त्रेणोत्कीर्य सा ततः । भक्षते तस्य मांसानि रक्ताप्लुतानि यानि च ॥ २५
पुरुषो भक्षते तद्वच्छवमांसं समातुरः । क्षुधया पीड्यमानौ तौ भक्षेते पिशितं तयोः ॥ २६
यावत्तृप्तिं समायातौ तावन्मांसं प्रभक्षितम् । सरसश्च जलं पीत्वा संजातौ सुखितौ पितः ॥
कियत्कालं स्थितौ तत्र विमानेन गतौ पुनः ॥ २७
अन्ये द्वे च स्त्रियौ तात मया दृष्टे च तत्र वै । रूपसौभाग्यसंपन्ने ते स्त्रियौ चारुलक्षणे ॥ २८
ताभ्यां प्रभक्षितं मांसं यदा तात महावने । सहसा ते तदा ते द्वे हास्यैरट्टाट्टकैः पुनः ॥
भक्षेते च स्वमांसानि द्वावेतौ परिनित्यशः ॥ २९
कृत्वा स्नानादिकं मांसं पश्यतो मम तत्र हि । अन्ये स्त्रियौ महाभाग रौद्राकारसमन्विते ॥ ३०
दंष्ट्राकरालवदने तत्रैवातिविभीषणे । ऊचतुः खादमाने तु देहि देहीति वै पुनः ॥ ३१
एवं दृष्टं मया तात आश्चर्यं सरसस्तटे । नित्यमुत्तीर्य तावेवं ते चाप्यन्ये च वै पितः ॥
कुर्वन्ति सदृशीं चेष्टां पूर्वोक्तां मम पश्यतः ॥ ३२
भवता पृच्छितं तात यत्कथाश्चर्यमेव च । मया प्रोक्तं तवाग्रे वै सर्वसंदेहकारणम् ॥ ३३
[+कथयस्व प्रसादाच्च प्रीयमाणेन चेतसा । विमानेनाऽऽगतो योऽसौ स्त्रिया सार्धं द्विजोत्तम॥ ३४
दिव्यरूपधरो यस्तु स कस्तु कमलेक्षणः । का च नारी महाभाग महामांसं प्रभक्षति ॥ ३५
स कश्चाप्यागतस्तात सा चैवाऽऽगत्य भक्षति । प्रहसेते तदा ते द्वे स्त्रियो तात वदस्व नः]॥ ३६
तौ दंपती समाचक्ष्व द्वे स्त्रियौ चापि तत्परे । देहि देहीति वादिन्यौ संशयं छिन्धि सुव्रत ॥ ३७
एवं पृष्टस्तृतीयेन विज्वलेनाऽऽत्मजेन सः । प्रोवाच सर्वं वृत्तान्तं च्यवनस्यापि शृण्वतः ॥ ३८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७६३२

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ङ. छ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °र्यैसर्वशोभासमाविलौ । स° । घ. ट. ठ. ड. °र्यैसर्वशोभासमन्वितौ । स° । २ घ. ङ. छ. ट. ठ. ड. ढ. °त्यमेव प्रपश्यामि ह्यत्याश्चर्यं पितः शृणु ॥ नित्यमुत्कीर्य भक्षेते तौ द्वौ तन्मांसमेव च ॥ जायेते च दुर्संपूर्णकामौ च शवयोः पुनः ॥ आश्चर्यमेतत्संजातं दृष्टं तात मया तदा ॥ भ° ।

अथ चतुर्नवतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

श्रूयतामभिधास्यामि तत्सर्वं कारणं सुत । यस्मात्तौ तादृशौ जातौ स्वमांसपरिभक्षकौ ॥ १
सर्वत्र कारणं कर्म शुभं वाऽशुभमेव च । पुण्येन कर्मणा पुत्र जन्तुः सौख्यं भुनक्ति च ॥
दुष्कृतं भुङ्क्त एवापि पापयुक्तेन कर्मणा ॥ २
सूक्ष्मधर्मं विचार्यैव शास्त्रज्ञानेन चक्षुषा । स्थूलधर्मं प्रदृष्ट्वैव सुविचार्य पुनः पुनः ॥ ३
समारभेत्ततः कर्म मनसा विपुलेन वा । स मूर्तिकारकः शिल्पी समावर्तयते यथा ॥ ४
अग्नेश्च तेजसा पुत्र ज्वालाभिश्च समन्ततः । द्रवीभूतो भवेद्धातुर्वह्निना तापितः शनैः ॥ ५
यादृशं वत्स भक्ष्यं तु रसयुक्तं च सेव्यते । तादृशं जायते वत्स रूपं चैव न संशयः ॥
कर्म एव प्रधानं यज्जीवरूपेण वर्तते ॥ ६
यादृशं वपते बीजं क्षेत्रे तु कृषिकारकः । भुनक्ति तादृशं वत्स फलमेव न संशयः ॥ ७
यादृशं क्रियते कर्म तादृशं परिभुज्यते । विनाशहेतुः कर्मास्य सर्वे कर्मवशा वयम् ॥ ८
कर्मदायादका लोके कर्म एव च बान्धवाः । कर्माणि चोदयन्तीह पुरुषं सुखदुःखयोः ॥ ९
सुवर्णं रजतं वाऽपि यथा रूपं निषेच्य(व्य)ते । तथा निषेव्यते जन्तुः पूर्वकर्मवशानुगः ॥ १०
पञ्चैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः । आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ॥ ११
यथा कृषिफलं कर्तुः प्राप्यते यद्यदीहति । तथा पूर्वकृतं कर्म कर्तारं प्रतिपद्यते ॥ १२
देवत्वमथ मानुष्यं पशुतां पक्षितां तथा । तिर्यक्त्वं स्थावरत्वं च याति जन्तुः स्वकर्मभिः ॥ १३
स एव तु तथा भुङ्क्ते नित्यं विहितमात्मनः । आत्मना विहितं दुःखमात्मना विहितं सुखम् ॥
गर्भशय्यामुपादाय भुङ्क्ते ते पूर्वदैहिके ॥ १४
पूर्वदेहकृतं कर्म न कश्चित्पुरुषो भुवि । बलेन प्रजया वाऽपि समर्थः कर्तुमन्यथा ॥ १५
स्वकृतान्येव भुञ्जन्ति दुःखानि च सुखानि च । हेतुभिः करणैर्वाऽपि सोऽहंकारेण बध्यते ॥ १६
यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् । तद्वच्छुभाशुभं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥
उपभोगादृते तस्य नाश एव न विद्यते ॥ १७
प्राक्तनं बन्धनं कर्म कोऽन्यथा कर्तुमर्हति । सुशीघ्रमपि धावन्तं विधानमपि धावति ॥ १८
शोभते संनिपातेन पुरा कर्म यथाकृतम् । उपतिष्ठति तिष्ठन्तं गच्छन्तमनुगच्छति ॥ १९
करोति कुर्वतः कर्म च्छायेवानुविधीयते । यथा छायातपौ नित्यं सुसंबन्धौ परस्परम् ॥ २०
उपसर्गा हि विषया उपसर्गा जराद्यः । पीडयन्ति नरं पश्चात्पीडितं पूर्वकर्मणा ॥ २१
येन यत्रोपभोक्तव्यं सुखं वा दुःखमेव च । स तत्र बध्यते जन्तुर्बलाद्दैवेन नीयते ॥ २२
दैवं प्रभुश्च जीवानां सुखदुःखोपपादनम् । अन्यथा कर्म तच्चिन्त्यं जाग्रतः स्वपतोऽपि वा ॥ २३
अन्यथा दुःखिनं दैवं वध्यमेव जिघांसति । शस्त्राग्निविषदुर्गेभ्यो रक्षितव्यं च रक्षति ॥ २४
यथा पृथिव्यां बीजानि सर्वं वृक्षास्तृणानि च । तथैवाऽऽत्मनि कर्माणि तिष्ठन्ति प्रभवन्ति च ॥
तैलक्षयाद्यथा दीपो निर्वाणमधिगच्छति । कर्मक्षयात्तथा जन्तोः शरीरं नाशमृच्छति ॥ २६

---

१ क. ख. च. छ. झ. ड. °सा निपुणेन च । स । २ अ. यत्र । ३ ङ. छ. ढ. °म् । प्रहराजा विषराजो डाकिन्यो भूतविज्वराः । पि° ।

कर्मक्षयात्तथा मृत्युस्तत्त्वविद्भिरुदाहृतः । विविधाः प्राणिनां रोगाः स्मृतास्तेषां च हेतवः ॥२७
तस्मात्तत्तु प्रधानं च प्राणिनां कर्म एव हि । यत्पुरा क्रियते कर्म तदिहैव प्रभुज्यते ॥ २८
यत्त्वया दृष्टमेवापि पृच्छितं तात सांप्रतम् । तस्यार्थे हि मयोक्तं वै भुञ्जाते तौ हि सांप्रतम् ॥२९
आनन्दके त्वया दृष्टं तयोः कर्म सुदारुणम् । शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि विपाकं पूर्वकर्मणः ॥ ३०
कर्मभूमिरियं तात चान्या भोगाय भूमयः । स्वर्गादीनां महाप्राज्ञ कर्ता गत्वा भुनक्ति च ॥ ३१
चोलदेशे महाप्राज्ञ सुबाहुर्नाम भूपतिः । रूपवान्गुणवान्धीरः पृथिव्यां नास्ति तादृशः ॥ ३२
विष्णुभक्तो महाज्ञानी वैष्णवानां च सुप्रियः । कर्मणा विविधेनापि ध्यायेत्स मधुसूदनम् ॥ ३३
अश्वमेधादिकान्सर्वान्यजेद्यज्ञान्स वै नृपः । पुरोधास्तस्य चैवास्ति जैमिनिर्नाम ब्राह्मणः ॥ ३४
स चाऽऽहूय सुबाहुं तमिदं वचनमब्रवीत् । राजन्देहि सुदानानि यैश्च सौख्यं प्रभुज्यते ॥ ३५
दानैस्तु लभते लोकान्दुर्गान्प्रेत्य गतो नरः । दानेन सुखमाप्नोति यशः प्राप्नोति शाश्वतम् ॥३६
दानेनैवास्य सत्कीर्तिर्जायते मर्त्यमण्डले । [*यावत्कीर्तिः स्थिरा चात्र तावत्कर्ता दिवं वसेत् ३७
तद्दानं दुष्करं प्राहुर्दातुं नैव प्रशक्यते । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन दातव्यं मानवैः सदा ॥] ३८

राजोवाच—

दानस्य तपसो वाऽपि द्वयोर्मध्ये सुदुष्करम् । किं वा महाफलं प्रेत्य तन्मे ब्रूहि द्विजोत्तम ॥ ३९

जैमिनिरुवाच—

दानाच्च दुष्करतरं पृथिव्यामस्ति किंचन । राजन्प्रत्यक्षमेवैकं दृश्यते लोकसाक्षिकम् ॥ ४०
परित्यज्य प्रियान्प्राणान्धनार्थे लोभमोहिताः । प्रविशन्ति नरा लोके समुद्रमटवीं तथा ॥ ४१
सेवामन्ये प्रकुर्वन्ति प्रपठन्ति विपश्चितः । हिंसाप्रायान्बहूंल्क्लेशान्कृषिं चैव तथा परे ॥ ४२
तस्य दुःखार्जितस्यापि प्राणेभ्योऽपि गरीयसः । अर्थस्य पुरुषव्याघ्र परित्यागः सुदुष्करः ॥
विशेषतो महाराज तस्य न्यायार्जितस्य च ॥ ४३
श्रद्धया विधिवत्पात्रे दत्तस्यान्तो न विद्यते । श्रद्धा धर्मसुता देवी पावनी विश्वभाविनी ॥ ४४
सावित्री प्रसवित्री च संसारार्णवतारिणी । श्रद्धया ध्यायते धर्मो विद्वद्भिश्चाऽऽत्मवादिभिः ॥४५
निष्किंचनास्तु मुनयः श्रद्धावन्तो दिवं गताः । सन्ति दानान्यनेकानि नानाभेदैर्नृपोत्तम ॥ ४६
अन्नदानात्परं नास्ति प्राणिनां गतिदायकम् । तस्मादन्नं प्रदातव्यं पयसा च समन्वितम् ॥ ४७
मधुरेणापि पुण्येन वचसा च समन्वितम् । नास्त्यन्नाच्च परं दानमिह लोके परत्र च ॥ ४८
तारणाय हितायैव सुखसंपत्तिहेतवे । श्रद्धया दीयते पात्रे निर्मलेनापि चेतसा ॥ ४९
अन्नस्यैकप्रदानस्य फलं भुङ्क्ते नरः सदा । ग्रासाग्रं संप्रदातव्यं मुष्टिप्रस्थं न संशयः ॥ ५०
अक्षयं जायते तस्य दानस्यापि महत्फलम् । न च प्रस्थं न वा मुष्टिं यस्यापि न हि संभवेत् ५१
अनास्तिकप्रभावेन पर्वणि प्राप्य मानवः । श्रद्धया ब्राह्मणं चैकं भक्त्या चैव प्रभोजयेत् ॥ ५२
एकस्यापि प्रदानस्य ह्यन्नस्यापि नरेश्वर । जन्मान्तरं सुसंप्राप्य नित्यमेव भुनक्ति च ॥
पूर्वजन्मनि यद्दत्तं भक्त्या पात्रे सकृन्नरैः ॥ ५३

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ग. छ. झ. ड. सर्पादीनां । घ. ट. ठ. सूर्योदीनां । ङ. ढ. सत्त्वादीनां । २ ग. कर्मसुता । ३ क. ख. ङ. च. छ. ड. ढ. °या साध्यते धर्मो महर्षिनर्थराशिभिः । ४ ग. सर्वोपि ।

जन्मान्तरं च संप्राप्य नित्यं चान्नं प्रभुज्यते । अन्नदानं प्रयच्छन्ति नित्यं हि ब्राह्मणाय ये ॥
मिष्टान्नपानं भुञ्जन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ५४
अन्नमेव वदन्त्येते ऋषयो वेदपारगाः । प्राणरूपं न संदेहममृताद्धि समुद्भवम् ॥ ५५
प्राणास्तेन प्रदत्ता हि येन चान्नं समर्पितम् । अन्नदानं महाराज देहि त्वं वै प्रयत्नतः ॥ ५६
एवमाकर्ण्य वै राजा जैमिनेस्तु महद्वचः । पुनः पप्रच्छ तं विप्रं जैमिनिं ज्ञानपण्डितम् ॥ ५७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७६८९

अथ पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।

सुबाहुरुवाच—

स्वर्गस्य मे गुणान्ब्रूहि सांप्रतं वै द्विजोत्तम । एतत्सर्वं द्विजश्रेष्ठ करिष्यामि सभाविकम् ॥ १

जैमिनिरुवाच—

नन्दनादीनि दिव्यानि रम्याणि विविधानि च । तत्रोद्यानानि पुण्यानि सर्वकामप्रदानि च ॥ २
सर्वकामफलैर्वृक्षैः शोभनानि समन्ततः । विमानानि सुदिव्यानि सेवितान्यप्सरोगणैः ॥ ३
सर्वत्रैव विचित्राणि कामगानि वशानि च । तरुणादित्यवर्णानि मुक्ताजालान्तराणि च ॥
चन्द्रमण्डलशुभ्राणि हेमशय्यासनानि च ॥ ४
सर्वकामसमृद्धाश्च सर्वदुःखविवर्जिताः । नराः सुकृतिनस्तेषु विचरन्ति यथासुखम् ॥ ५
न तत्र नास्तिका यान्ति न स्तेना नाजितेन्द्रियाः । न नृशंसा न पिशुनाः कृतघ्ना न च मानिनः ॥ ६
सत्याश्रयस्थिताः शूरा दयावन्तः क्षमापराः । यज्वानो दानशीलाश्च तत्र गच्छन्ति मानवाः ॥ ७
न रोगा न जरा मृत्युर्न शोको न हिमातपौ । न तत्र क्षुत्पिपासा च न ग्लानिश्चापि कस्यचित् ॥ ८
एते चान्ये च बहवो गुणाः स्वर्गस्य भूपते । दोषास्तत्रैव ये सन्ति ताञ्शृणुष्व च भूपते ॥ ९
शुभस्य कर्मणः कृत्स्नं फलं तत्रैव भुज्यते । न चात्र क्रियते भूप दोषस्तत्र महानयम् ॥ १०
असंतोषश्च भवति दृष्ट्वाऽन्येषां परां श्रियम् । सुखव्याप्तमनस्कानां सहसा पतनं तथा ॥ ११
इह यत्क्रियते कर्म फलं तत्रैव भुज्यते । कर्मभूमिरियं राजन्फलभूमिश्च सा स्मृता ॥ १२

सुबाहुरुवाच—

महान्तस्तु इमे दोषास्त्वया स्वर्गस्य कीर्तिताः । निर्दोषाः शाश्वता येऽन्ये तांस्त्वं लोकान्वद द्विज ॥ १३

जैमिनिरुवाच—

आब्रह्मसदनादेव दोषाः सन्ति च वै नृप । अत एव हि नेच्छन्ति स्वर्गप्राप्तिं मनीषिणः ॥ १४
आ ब्रह्मसदनादूर्ध्वं तद्विष्णोः परमं पदम् । शुभं सनातनं ज्योतिः परं ब्रह्मेति तद्विदुः ॥ १५
न तत्र मूढा गच्छन्ति पुरुषा विषयात्मकाः । दम्भलोभभयक्रोधद्रोहद्वेषैरभिद्रुताः ॥ १६
निर्ममा निरहंकारा निर्द्वंद्वाः संयतेन्द्रियाः । ध्यानयोगरताश्चैव तत्र गच्छन्ति साधवः ॥ १७
एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्त्वया परिपृच्छितम् ॥ १८

---

१ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. दृष्ट्वा दीप्तां प° । २ ङ. °हान्तः स्वल्पा ये दो° ।

कुञ्जल उवाच—

एवं स्वर्गगुणाञ्श्रुत्वा सुबाहुः पृथिवीपतिः । तमुवाच महात्मानं जैमिनिं वदतां वरम् ॥ १९

सुबाहुरुवाच—

नाहं स्वर्गं गमिष्यामि नैव इच्छाम्यहं मुने । यस्माच्च पतनं प्रोक्तं न तत्कर्म करोम्यहम् ॥ २०

दानमेकं महाभाग नाहं दास्ये कदा ध्रुवम् । दानस्य फललोभाच्च तस्मात्पातो न संशयः ॥ २१

इत्येवमुक्त्वा धर्मात्मा सुबाहुः पृथिवीपतिः । ध्यानयोगेन देवेशं यजिष्ये कमलाप्रियम् ॥
दाहप्रलयसंवर्ज्यं विष्णुलोकं व्रजाम्यहम् ॥ २२

जैमिनिरुवाच—

सत्यमुक्तं त्वया भूप सर्वश्रेयःसमाकुलम् । राजानो दानशीलाश्च महायज्ञैर्यजन्ति ते ॥ २३

सर्वदानानि दीयन्ते यज्ञेषु नृपनन्दन । आदावन्नं सुयज्ञेषु वस्त्रं ताम्बूलमेव च ॥ २४

काञ्चनं भूमिदानं च गोदानं प्रवदन्ति च । सुयज्ञैर्वैष्णवं लोकं सुकृतेन प्रयान्ति ते ॥ २५

[*दानेन तृप्तिमायान्ति संतुष्टाः सन्ति भूमिप । तपस्विनो महात्मानो नित्यमेव व्रजन्ति ते] ॥२६

सुभिक्षां याचयित्वा तु स्वस्थानं तु समागताः । भिक्षाप्राप्तान्नस्य भागानि प्रकुर्वन्ति च भूपते॥२७

ब्राह्मणाय विभागैकं गोग्रासं तु महामते । पार्श्ववर्तिन एकं ये प्रयच्छन्ति तपोधनाः ॥ २८

तस्यान्नस्य प्रदानेन फलं भुञ्जन्ति मानवाः । क्षुधातृषाविहीनाश्च विष्णुलोकं व्रजन्ति ते ॥ २९

तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र देहि न्यायार्जितं धनम् । दानाज्ज्ञानं ततः प्राप्य ज्ञानात्सिद्धिं च यास्यसि॥

य इदं शृणुयान्मर्त्यः पुण्याख्यानमनुत्तमम् । विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥३१

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७७२०

अथ षण्णवतितमोऽध्यायः ।

सुबाहुरुवाच—

दुष्टेन कर्मणा येन सुकृतेनापि कर्मणा । नरकं कीदृशैर्यान्ति तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥ १

जैमिनिरुवाच—

ब्राह्मण्यं पुण्यमुत्सृज्य ये द्विजा लोभमोहिताः । कुकर्मण्युपजीवन्ति ते वै निरयगामिनः ॥ २

नास्तिका भिन्नमर्यादाः कन्दर्पविषयोन्मुखाः । दाम्भिकाश्च कृतघ्नाश्च ते वै निरयगामिनः ॥ ३

ब्राह्मणेभ्यः प्रतिश्रुत्य न प्रयच्छन्ति ये धनम् । ब्रह्मस्वानां च हर्तारो नरा निरयगामिनः ॥ ४

पुरुषाः पिशुनाश्चैव मानिनोऽनृतवादिनः । असंबद्धप्रलापाश्च ते वै निरयगामिनः ॥ ५

ये परस्वापहर्तारः परदूषणसोत्सुकाः । पैराश्रिया प्रतप्यन्ते ते वै निरयगामिनः ॥ ६

प्राणिनां प्राणहिंसायां ये नरा निरताः सदाै । परनिन्दारता ये च ते वै निरयगामिनः ॥ ७

कूपारामतडागानांै प्रपानां च विदूषकाः । [+सरसां चैव भेत्तारो नरा निरयगामिनः ॥ ८

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः छ. पुस्तकस्थः ।

१ घ. ट. ड. परश्रिया । २ ङ. ॰दा । नास्तिका भिन्नमर्यादास्ते वै । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. ॰नां दारीनां च परंतप । उ॰ ।

विपर्ययं व्रजेद्यस्ताञ्शिशून्भृत्यातिथींस्ततः] । उत्सन्नपितृदेवेज्यास्ते वै निरयगामिनः ॥ ९
प्रव्रज्यादूषका राजन्ये[1] चैवाऽऽश्रमदूषकाः । सखीनां दूषकाश्चैव ते वै निरयगामिनः ॥ १०
आद्यं पुरुषमीशानं सर्वलोकमहेश्वरम् । न चिन्तयन्ति ये विष्णुं ते वै निरयगामिन[2]ः ॥ ११
प्रयाजानां मखानां च कन्यानां शुद्धचेतसाम् । साधूनां च गुरूणां च दूषका निरयंगमाः ॥१२
[*काष्ठैर्वा शङ्कुभिर्वाऽपि शूलैर[3]श्मभिरेव वा । ये मार्गानुपरुन्धन्ति ते वै निरयगामिनः]॥ १३
सर्वभूतेष्वविश्वस्ता[4]ः कामेनाऽऽर्तास्तथैव च । सर्ववर्णेषु भुञ्जानास्ते वै निरयगामिनः ॥ १४
आगतान्भोजनार्थाय ब्राह्मणान्वृत्तिकर्शिता[5]न् । अवज्ञाय प्रवर्तन्ते निरयेषु पतन्ति वै ॥ १५
क्षेत्रं वृत्तिं गृहं चैव प्रीतिं छिन्दन्ति ये नराः । आशाछेदं च कुर्वन्ति ते वै निरयगामिनः ॥१६
[+[6]शस्त्राणां चैव कर्तारः [7]शल्यानां धनुषां तथा । विक्रेतारश्च राजेन्द्र ते वै निरयगामिनः]॥१७
अनाथं वैष्णवं दीनं रोगार्तं वृद्धमेव च । नानुकम्पन्ति ये मूढास्ते वै निरयगामिनः ॥ १८
नियमान्पूर्वमादाय ये पश्चादजितेन्द्रिया[8]ः । अतिक्रामन्ति चाञ्चल्यात्ते वै निरयगामिन[9]ः ॥ १९
हन्त ते कथयिष्यामि नरान्वै स्वर्गगामिनः । भोगिनः सर्वलोकस्य ये प्रोक्तास्तान्निबोध मे ॥२०
सत्येन तपसा[10] ज्ञानध्यानेनाध्ययनेन वा । ये धर्ममनुवर्तन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २१
ये च होम[11]परा ध्यानदेवतार्चनतत्पराः । [12]आदधाना महात्मानस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २२
शुचयः शुचिदेशे वा वासुदेवपरायणा[13]ः । भक्त्या च विष्णुमापन्नास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २३
मातापित्रोश्च शुश्रूषां ये कुर्वन्ति सदाऽऽदृताः । वर्जयन्ति दिवा स्वप्नं ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २४
सर्वहिंसानिवृत्ताश्च [14]साधुसङ्गाश्च ये नराः । सर्वस्यापि हिते युक्तास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २५
शुश्रूषाभिः समायुक्ता गुरूणां मानदा नराः । प्रतिग्रहनिवृत्ताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २६
भयात्कामात्तथाऽऽक्रोशाद्दरिद्रान्पूर्वकर्मणः । न कुत्सन्ति च ये नूनं ते नराः स्वर्गगामिनः॥ २७
सहस्रपरिवेष्टारस्तथैव च सहस्रदा[15]ः । दातारश्च सहस्राणां ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २८
आत्मस्वरूपभाजश्च यौवनस्थाः क्षमारताः । ये वै जितेन्द्रिया वीरास्ते नराः स्वर्गगामिनः॥ २९
सुवर्णस्य प्रदातारो गवां भूमेश्च भारत । अन्नानां वाससां चैव पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥ ३०
निवेशनानां [16]वन्यानां नराणां च परंतप । स्वयमुत्पाद्य दातारः पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥ ३१
द्विषतामपि ये दोषान्न वदन्ति कदाचन । कीर्तयन्ति गुणांश्चैव ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३२
दृष्ट्वा विज्ञान्प्रहृष्यन्ति प्रियं दत्त्वा वदन्ति च । त्यक्तदानफलेच्छाश्च ते नराः स्वर्गगामिनः॥ ३३
ये परेषां श्रियं दृष्ट्वा न तप्यन्ति विमत्सराः । प्रहृष्टाश्चाभिनन्दन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३४

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. छ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ ङ. °न्ये वै राज्यसुदू°। २ घ.ङ.छ.ट.ड.ढ.ढ. °नः । ब्राह्मणानां गवां चैव कन्यानां सुहृदां तथा । सा° । ३ ङ. °रस्थिभिरे° । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °स्ताः कालकर्ता । घ. ट. ड. °स्ताः कलिकर्ता तथै° । ५ क. ख. च. छ. झ. °न् । परीक्षां ये च कुर्वन्ति । नि° । ङ. ढ. °न् । प्रतिषेधं च कुर्वन्ति नि° । ६ क. ख. च. झ. वस्त्राणां । ७ क. ख. ङ. च. झ. ड. ढ. शिल्पानां । ८ ङ. छ. झ. ढ. °याः । विलोपयन्ति तान्भूयस्ते वै । घ. ट. ड. ड. °याः । विलापयन्ति तान्भूयस्ते वै । ९ ङ. ढ. °नः । इत्येते कथिता राजन्नरा निरयगा°। १० क. ख. च. छ. झ. °सा क्षान्त्या दाने°। घ. ट.ठ. °सा ज्ञानाद्दाने° । ङ. °सा क्षान्त्या दानेनाध्यापने° । ड. °सा क्षान्त्या ज्ञानेनाध्यापने° । ११ ङ. ढ°मतपःस्नान° । १२ ङ. ढ. आश्रधाना । छ. झ. आदधाना । १३ ङ. छ. झ. ढ. °णाः । पठन्ति विष्णुगायत्रीं ते न°। घ. ट. ठ. ड. °णाः । पठन्ति विष्णुं गायन्ति ते न°। १४ क. ख. घ. च. ट. ठ. सर्वसहाश्च। १५ छ. झ. °दाः । भ्रातार°। १६ छ. धान्यानां वित्तानां च।

प्रवृत्तौ च निवृत्तौ च मुनिशास्त्रोक्तमेव च । आचरन्ति महात्मानस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३५
ये नराणां वचो वक्तुं न जानन्ति च विप्रियम् । प्रियवाक्येन विज्ञातास्ते नराः स्वर्गगामिनः॥ ३६
[*ये नाम भागं कुर्वन्ति कुतृष्णाश्रमकर्षिणः(?) । हन्तकारस्य दातारस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३७
वापीकूपतडागानां[1] प्रपानां चैव वेश्मनाम्[2] । आरामाणां च कर्तारस्ते नराः स्वर्गगामिनः]॥ ३८
असत्येष्वपि सत्या ये ऋजवोऽनार्जवेष्वपि । प्रवक्तारश्च दातारस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३९
यस्मिन्कस्मिन्कुले जाता बहुपुत्राः शतायुषः । सानुक्रोशाः सदाचारास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४०
अवन्ध्यं दिवसं कुर्युर्धर्मेणैकेन सर्वदा । व्रतं गृह्णन्ति ये नित्यं ते नराः स्वर्गगामिनः[3] ॥ ४१
मित्रामित्रे स्तुवन्तश्च तुल्यं पश्यन्ति ये सदा । शान्तात्मानो जितात्मानस्ते नराः स्वर्गगामिनः॥ ४२
ये च स्युर्भयसंत्रस्ता ब्राह्मणांश्च तथा स्त्रियः[4] । सार्थान्वा परिरक्षन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४३
गङ्गायां पुष्करे तीर्थे गयायां च विशेषतः । पितृपिण्डप्रदातारस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४४
न वशाश्चेन्द्रियाणां ये तथा संयमने रताः । त्यक्त[5]भोगभयक्रोधास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४५
[+यूकामत्कुणदंशादीन्ये जन्तूंस्तुदतस्तनुम् । पुत्रवत्परिरक्षन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४६
मनसश्चेन्द्रियाणां च सर्वदा निग्रहे रताः । परोपकारनिरतास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४७
यज्ञानां च विशेषेण[6] विधिना संवपन्ति ये । सर्वद्वंद्वसहा दान्तास्ते नराः स्वर्गगामिनः] ॥ ४८
ये पूताः परदारांश्च कर्मणा मनसा गिरा । रमयन्ति न सत्त्वस्थास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४९
निन्दितानि न कुर्वन्ति कुर्वन्ति विहितानि च । आत्मशक्तिं विजानन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
एतत्ते कथितं सर्वं मया तत्त्वेन पार्थिव । दुर्गतिः सुगतिश्चैव प्राप्यते कर्मभिर्यथा ॥ ५१
ततः परेषां प्रतिकूलमाचरन्प्रयाति घोरं नरकं सुदुःखदम् ।
सदाऽनुकूलस्य नरस्य जीविनः सुखावहा मुक्तिरदूरसंस्थिता ॥ ५२

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७७७३

अथ सप्तनवतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—
एवमाकर्ण्य तां राजा मुनिना तेन भाषिताम् । धर्माधर्मगतिं सर्वां तं मुनिं प्रत्यभाषत ॥ १
सुबाहुरुवाच—
सोऽहं धर्मं करिष्यामि नाहं पापं द्विजोत्तम । वासुदेवं जगद्योनिं भजिष्ये नितरां मुने ॥ २
ततो धर्मेण तेनैव संपूज्य मधुसूदनम् । इष्ट्वा च विविधैर्यज्ञैर्विष्णुलोकं स भूपतिः ॥
पूजितः सर्वकामैश्च प्राप्तवान्सत्वरं मुदा ॥ ३
गते सति महालोके देवदेवं न पश्यति । क्षुधा जाता महातीव्रा[7] तृष्णा चातिप्रवर्धते ॥
[*तयोश्चापि महाप्राज्ञ जीवपीडाकरा बहु ॥ ४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ञ. पुस्तके नास्ति । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट, ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ ठ °नां प्रासादानां च वे° । २ ङ. छ. ढ. °पि । रिपुष्वपि हिता ये च ते न° । ३ घ. ङ. छ. ट. ठ. ढ. °नः । आक्रोशन्तं स्तुवन्तं च तु° । ४ ङ. छ. ढ. °यः । आत्मना प° । ५ घ, छ. ट. ठ. ड. °क्तलोभभ° । ६ ङ. छ. ढ. यथोक्तेन । ७ छ. झ. महातीव्रा ।

राजा च प्रियया सार्धं क्षुधातृष्णाप्रपीडितः । न पश्यति हृषीकेशं दुःखेन महताऽन्वितः] ॥ ५

सूत उवाच—

एवं सुदुःखिते राजा प्रियया सह सत्तमः । आकुलो व्याकुलो जातः पीडितः क्षुधया भृशम् ॥ ६
इतश्चेतश्च वेगैश्च धावते वसुधाधिपः । सर्वाभरणशोभाङ्गो वस्त्रचन्दनभूषितः ॥ ७
पुष्पमालाप्रशोभाङ्गो हारकुण्डलमण्डितः । रत्नदीप्त्या प्रशोभाङ्गः प्रययौ स महीपतिः ॥ ८
एवं दुःखसमाचारः स्तूयमानश्च पाठकैः । दुःखशोकसमाविष्टः स्वप्रियां वाक्यमब्रवीत् ॥ ९
विष्णुलोकमहं प्राप्तस्त्वया सह सुशोभने । ऋषिभिः स्तूयमानोऽपि विमानेनापि भामिनि ॥ १०
कर्मणा केन मे चेयं क्षुधाऽतीव प्रवर्धते । विष्णुलोकं च संप्राप्य न दृष्टो मधुसूदनः ॥ ११
तत्किं हि कारणं भद्रे न भुनज्मि महत्फलम् । कर्मणाऽथ निजेनापि एतद्दुःखं प्रवर्तते ॥
सैवं श्रुत्वा च तद्वाक्यं राजानमिदमब्रवीत् ॥ १२

भार्योवाच—

सत्यमुक्तं त्वया राजन्नास्ति धर्मस्य वै फलम् ॥ १३
वेदशास्त्रपुराणेषु सम्यक्पश्यन्ति ब्राह्मणाः । दुःखशोकौ विधूयेह सर्वदोषान्निरस्य च ॥ १४
नामोच्चारणमात्रेण विष्णोश्चैव सुचक्रिणः । पुण्यात्मानो महाभागा ध्यानेनापि महात्मनः ॥ १५
त्वया चाऽऽराधितो देवः शङ्खचक्रगदाधरः । [*अन्नादिदानं विप्रेभ्यो न प्रदत्तं द्विजोदितम्] १६
फलं तस्य प्रजानामि न दृष्टो मधुसूदनः । क्षुधा मां बाधते राजंस्तृष्णा चैव प्रशोषयेत् ॥ १७

कुञ्जल उवाच—

एवमुक्तस्तु प्रियया राजा चिन्ताकुलेन्द्रियः । ततो दृष्ट्वा महापुण्यमाश्रमं सुमनोहरम् ॥ १८
दिव्यवृक्षसमाकीर्णं तडागैरुपशोभितम् । नानावृक्षसमाकीर्णं सर्वकामसमन्वितम् ॥ १९
श्रीखण्डैश्चानुगन्धैश्च सुपुष्पैः सुशुभायते । एवं पुष्पसमाकीर्णं सुपुण्यं [२]श्रिय(सुश्रि)योज्ज्वलम् ॥ २०
वापीकूपतडागैश्च पुण्यतोयप्रपूरितैः । हंसकारण्डवाकीर्णं [३]नानाखगविशोभितम् ॥ २१
आश्रमः शोभते पुण्यैर्मुनिभिस्तत्त्ववेदिभिः । दिव्यवृक्षसमाकीर्णं मृगव्रातैश्च शोभितम् ॥ २२
नानापुष्पसमाकीर्णं हृद्यगन्धसमाकुलम् । द्विजसिद्धैः समाकीर्णमृषिशिष्यैः समाकुलम् ॥ २३
योगियोगीन्द्रसंघुष्टं देववृन्दैरलंकृतम् । कदलीवनसंघैश्च सुफलैः परिशोभितम् ॥ २४
स सुबाहुस्ततो राजा तया स्वप्रियया सह । प्रविवेश महापुण्यं नन्दनं सर्वकामदम् ॥ २५
भासमानो दिशः सर्वा यत्राऽऽस्ते सूर्यसंनिभः । वामदेवो मुनिश्रेष्ठो वैष्णवानां वरः सदा ॥ २६
राजमानं महादीप्त्या परया सूर्यसंनिभम् । योगासनसमारूढं योगपट्टेन शोभितम् ॥ २७
ध्यायमानं हृषीकेशं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् । वामदेवं महात्मानं ददर्श मुनिसत्तमम् ॥ २८
तत्र गत्वा प्रणम्यैव स राजा प्रियया सह । वामदेवस्ततो दृष्ट्वा प्रणतं राजसत्तमम् ॥ २९
आशीर्भिरभिनन्द्यैव प्रियया सहितं मुदा । उपवेश्याऽऽसने पुण्ये सुबाहुं राजसत्तमम् ॥ ३०
आसनादि ततः पाद्यैरर्घपूजादिकेन च । सत्कारं कारयामास सभार्यं संस्थितं तदा ॥
अथ पप्रच्छ राजानं महाभागवतोत्तमम् ॥ ३१

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः, ट. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. श्रमनाशनम् । २ ङ. छ. ढ. °र्णं ब्रह्मलक्ष्म्या समायुतम् । ३ क. ख. च. छ. झ. ढ. पद्मकह्लारशोभितम् ।

वामदेव उवाच—

त्वामहं विष्णुधर्मज्ञं विष्णुभक्तं नरोत्तम । जाने ज्ञानेन राजेन्द्र दिव्येन चोलभूमिपम् ॥
निरामयोऽसि वै राजन्भार्यया प्रियया सह ॥ ३२

राजोवाच—

निरामयोऽस्मि भगवन्प्राप्तो विष्णोः परं पदम् । मया हि परया भक्त्या वासुदेवो जनार्दनः ३३
आराधितो जगन्नाथो भक्त्या प्रीतः सुरेश्वरः । कस्मात्तत्र न पश्यामि तं देवं कमलापतिम् ॥ ३४
क्षुधा मे बाधते चात्र तृष्णाऽतीव सुदारुणा । ताभ्यां शान्तिं न गच्छामि सुखं विन्दामि नैव च
एतन्मेऽकारणं [*दुःखं संजातं मुनिसत्तम । तन्मे त्वं कारणं] ब्रूहि प्रसादसुमुखो भव ॥ ३६

वामदेव उवाच—

भवान्भक्तोऽसि राजेन्द्र श्रीकृष्णस्य सदैव हि । आराधितस्त्वया भक्त्या परया मधुसूदनः ३७
भक्त्योपचारैः स्नानाद्यैर्गन्धपुष्पादिभिस्तथा । न पूजितोऽथ नैवेद्यैः फलैश्च जगतां पतिः ॥ ३८
दशमीं प्राप्य राजेन्द्र सदैव हि त्वया कृतम् । एकभक्तं न दत्तं तु ब्राह्मणाय सुभोजनम् ॥ ३९
एकादशीं च संप्राप्य न कृतं भोजनं त्वया । विष्णुमुद्दिश्य विप्राय न दत्तं भोजनं त्वया ॥ ४०
अन्नदानं विशेषेण कदा दत्तं न हि त्वया । अन्नं चामृतरूपेण पृथिव्यां संस्थितं सदा ॥
ओषध्यस्तु महाराज नानाभेदास्तु ताः शृणु । कटुतिक्तकषायाश्च क्षाराम्लमधुरास्तथा ॥
स्निग्धाश्चोपस्कराः सर्वा नानारूपाश्च भूतले । अमृताज्जज्ञिरे सर्वा ओषध्यः पुष्टिहेतवः ।
अन्नमेव तु संस्कृत्य ओषधीर्व्यञ्जनान्विताः । देवेभ्यो [+विष्णुरूपेभ्य इति संकल्प्य दीनः ।यते
पितृभ्यो] विष्णुरूपेभ्यो हस्ते च ब्राह्मणस्य च ॥
अतिथिभ्यस्ततो दत्त्वा परिजनं प्रभोजयेत् । स्वयं तु भुज्यते पश्चात्तदन्नममृतोपमम् ॥ [2]
प्रेत्य दुःखं न तस्यास्ति सुखमेव हि केवलम् । ब्राह्मणाः पितरो देवाः क्षेत्ररूपाश्च भूपते ॥ ४६
यथा हि कर्षकः कश्चित्सुकृषिं कुरुते सदा । तद्वन्मर्त्यः कृषिं कुर्यात्क्षेत्रे विप्राख्यके नृप ॥ ४७
स्वभावलाङ्गलेनापि ब्रह्मतोदेन नोदयेत् । वृषभौ तु मतौ नित्यं बुद्धिश्चैव तपस्तथा ॥ ४८
सत्यज्ञानानुभावीशः शुद्धात्मा च प्रतोदकः । विप्रे चैव महाक्षेत्रे नमस्कारैर्विसर्जयेत् ॥ ४९
स्फोटयेत्कल्मषं नित्यं कर्षको हि यथा नृप । क्षेत्रस्य उद्यमे युक्तो विष्णुकामः प्रसाधयेत् ॥ ५०
तद्वाक्यैश्च महापुण्यैः शुभैर्विप्रान्प्रसादयेत् । पर्वतीर्थास्त्रिकालश्च घनरूपोऽभिवर्षणे ॥ ५१
पशुकामो भवेत्क्षेत्री ततः क्षेत्रे प्रवापयेत् । तद्वद्रूप प्रशस्ताय विप्राय परिदीयते ॥ ५२
क्षेत्र उप्तस्य बीजस्य यथा क्षेत्री प्रभुञ्जते । फलमेव महाराज तथा दाता भुनक्ति च ॥ ५३
प्रेत्य चात्रैव नित्यं च तृप्तो भवति नान्यथा । ब्राह्मणाः पितरो देवाः क्षेत्ररूपा न संशयः ५४
मानवानां महाराज वेपतां प्रददति च । फलमेव न संदेहो यादृशं तादृशं ध्रुवम् ॥ ५५
[†कटुकाद्धि न जायेत राजन्मधुर एव च । तद्वच्च मधुराख्याच्च न जायेत्कटुकः सदा ॥ ५६
यादृशं वपते बीजं तादृशं फलमश्नुते । न वापयति यः क्षेत्रं न स भुञ्जति तत्फलम् ॥ ५७
तद्वद्देवाश्च विप्राश्च पितरः क्षेत्ररूपिणः । दर्शयन्ति फलं राजन्दत्तस्यापि न संशयः] ॥ ५८

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । † क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ ङ. °द्वद्विष्णुप्रपन्नाय । क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. °द्वद्धि सुप्रसन्नाय । २ क. ख. ङ. च. छ. ट. वापिता ।

यादृशं हि कृतं कर्म त्वयैव च शुभाशुभम् । तादृशं भुङ्क्ष्व राजेन्द्र यथा तेनैव जायते ॥ ५९
न पुरा देवविप्रेभ्यः पितृभ्यश्च कदा त्वया । मिष्टान्नपानमेवापि दत्तं सुमनसा तदा ॥ ६०
सुभोज्यैर्भोजनैर्मिष्टैर्मधुरैश्चोष्यपेयकैः । सुभक्ष्यैरात्मना भुक्तं कस्मै दत्तं न च त्वया ॥ ६१
स्वशरीरं त्वया पुष्टमन्नैरमृतसंभवैः । यस्मात्कृतं महाराज तस्मात्क्षुधा प्रवर्तते ॥ ६२
कर्मैव कारणं राजन्नराणां सुखदुःखयोः । जन्ममृत्योर्महाभाग भुङ्क्ष्व तत्कर्मणः फलम् ॥ ६३
पूर्वेऽपि च महात्मानो दिवं प्राप्ताः स्वकर्मणा । पुनः प्रयाता भूर्लोकं कर्मणः क्षयकालतः ॥ ६४
नलो भगीरथश्चैव विश्वामित्रो युधिष्ठिरः । कर्मणैव हि संप्राप्ताः स्वर्गं राजन्स्वकालतः ॥ ६५
दिष्टं हि प्राक्तनं कर्म तेन दुःखं सुखं लभेत् । तदुल्लङ्घयितुं राजन्कः समर्थोऽपि हीश्वरः ॥ ६६
अथ तस्मान्नृपश्रेष्ठ स्वर्गतस्यापि तेऽभवत् । क्षुत्तृष्णासंभवो वेगस्ततो दुष्टं हि कर्म ते ॥ ६७
यदि ते क्षुत्प्रतीकारो ह्यभीष्टो नृपसत्तम । तद्गत्वा भुङ्क्ष्व कायं स्वमानन्दारण्यसंस्थितम् ॥
तव चेयं महाराज्ञी क्षुत्क्षामाऽतीव दृश्यते ॥ ६८

सुबाहुरुवाच—

कस्य दानेन किं पुण्यं द्रव्यस्य मुनिसत्तम । तत्प्रब्रूहि महाप्राज्ञ यदि तुष्टोऽसि सांप्रतम् ॥ ६९

वामदेव उवाच—

अन्नदानान्महासौख्यमुदकस्य महामते ॥ ७०
स्वर्गे भुञ्जन्ति वै मर्त्याः पीड्यन्ते नैव पातकैः । यदा दानं न दत्तं तु भवेदपि च मानवैः ॥ ७१
मृत्युकाले तु संप्राप्ते दानं सर्वं ददाति च । आदावेव प्रदातव्यमन्नं चोदकसंयुतम् ॥ ७२
सुच्छत्रोपानहौ दद्याज्जलपात्रं तु शोभनम् । भूमिं सुकाञ्चनं धेनुमष्टौ दानानि योऽर्पयेत् ॥ ७३
स्वर्गे न जायते तस्य क्षुधातृष्णादिबाधनम् । क्षुधा न वर्धते राजन्नन्नदानात्सुतृप्तिमान् ॥ ७४
तृष्णा तीव्रा न हि स्याद्वै तृप्तो भवति सर्वदा । उदकस्य प्रदानेन च्छत्रदानेन भूपते ॥ ७५
छायामाप्नोति सुस्निग्धां वाहनं च नृपोत्तम । [*उपानह्प्रदानेन अन्यदेवं वदाम्यहम्] ॥ ७६
भूमिदानान्महाभोगान्समृद्धान्प्राप्नुयान्नरः । गोदानेन महाराज रसैः पुष्टो भवेत्सदा ॥
सुखभोगान्स भुञ्जानः स्वर्गलोके वसेन्नरः ॥ ७७
तृप्तो भवति वै दाता गोदानेन न संशयः । नीरुजः सुखसंपन्नः संतुष्टश्च्युतिवर्जितः ॥ ७८
काञ्चनेन सुवर्णस्तु जायते नात्र संशयः । सुश्रीमान्रूपवांस्त्यागी रत्नदानाद्भवेन्नरः ॥ ७९
मृत्युकाले तु संप्राप्ते तिलदानं प्रयच्छति । सर्वभोगपतिर्भूत्वा विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ८०
एवं दानविशेषेण प्राप्यते परमं सुखम् । गोदानं भूमिदानं च अन्नं चैवोदकं त्वया ॥ ८१
जीवमानेन राजेन्द्र न दत्तं ब्राह्मणाय वै । मृत्युकाले च नो दत्तं तस्मात्क्षुत्ते प्रवर्तते ॥ ८२
एतत्ते कारणं प्रोक्तं जातं कर्मवशानुगम् । यादृशं हि कृतं कर्म तादृशं परिभुज्यते ॥ ८३

सुबाहुरुवाच—

कथं क्षुधा प्रशान्तिं मे प्रयाति मुनिसत्तम । अनया शोषितो देहो ह्यतीव परिदूयते ॥ ८४

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ घ. ङ. ट. ठ. ड. ढ. °च । कियत्कालमिदं कर्म कर्तव्यं प्रियया सह । त° । २ ङ. छ. ढ. °हाभाग सर्वान्कामा-नवाप्नुयात् । गो° ।३ क. ख. घ. च. झ. ट. ठ. ड. °न्सर्वान्कामानवाप्नुयात् । गो° । ४ ङ. ढ. °ष्टस्तु धनान्वितः ।

अतस्तृप्त्यै द्विजश्रेष्ठ प्रायश्चित्तं वदस्व मे । कर्मणश्चास्य घोरस्य यथा शान्तिर्भवेन्मम ॥ ८५

वामदेव उवाच—

प्रायश्चित्तं न चैवास्ति ऋते भोगान्नरोत्तम । कर्मणश्च फलं सव तत्त्वं स्वस्य प्रभुङ्क्ष्व हि ॥ ८६
यत्र ते पतितः कायः प्रियायाश्चैव भूपते । युवाभ्यां हि प्रगन्तव्यं तत्र स्मरणपूर्वकम् ॥ ८७
उभाभ्यामपि भोक्तव्यः कायश्चाक्षय एव सः । [*स्वं स्वं राजन्न संदेहस्त्वया वै प्रियया सह॥]

सुबाहुरुवाच—

कियत्कालं प्रभोक्तव्यं मयैवं प्रियया सह । तदादिश महाभाग प्रमाणं तद्वचो मम ॥ ८९

वामदेव उवाच—

वासुदेवाभिधं स्तोत्रं महापातकनाशनम् । यदा त्वं श्रोष्यसे राजंस्तदा मोक्षं प्रयास्यसि ॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं स्वेच्छया गच्छ तत्कुरु ॥ ९०
एवं श्रुत्वा ततो राजा भार्यया सह वै तदा । गत्वा तत्र शरीरं स्वं भुङ्क्ते वै प्रियया सह॥९१
नित्यमेव महाप्राज्ञ तद्वत्पूर्णं भवेद्वपुः । नित्यं प्रभुङ्क्ते वै राजा राज्ञी चास्य क्षुधान्विता ॥ ९२
यथा यथा स राजाऽपि भुङ्क्ते वै स्वकलेवरम् । हसन्ति च तदा नार्यस्तयोर्भार्वं वदाम्यहम्॥९३
देवैः सार्धं ततः श्रुत्वा चरितं तस्य भूपतेः । हास्यं च कुरुते शक्रस्तस्य राज्ञः सुरेश्वरः ॥ ९४
ततो वर्षशतान्ते तु वामदेवं महामुनिम् । स्मृत्वा स गर्हयामास आत्मानं प्रति सुव्रत ॥ ९५
न दत्तं पितृदेवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः कदा मया । न दत्तमतिथिभ्यो हि तदुत्थमिह भुज्यते ॥ ९६
दीनेभ्योऽपि न दत्तं मे कृपया वाऽऽतुराय च । एवं स भुङ्क्ते वै मांसं गर्हयन्स्वीयकर्म तत्॥९७
एवं स्वमांसं भुञ्जानं सुबाहुं प्रियया सह । हसेते च तदा दृष्ट्वा प्रज्ञा श्रद्धा च द्वे स्त्रियौ ॥ ९८
तस्य कर्मविपाकस्य शुभात्मा हसते नृप । मम सङ्गप्रसङ्गेन न दत्तं पापचेतसा ॥ ९९
प्रज्ञा च वचनैस्तैस्तु राजानं हसते पुनः । क्व गतोऽसौ महामोहो येन त्वं मोहितो नृप ॥ १००
लोभेन मोहयुक्तेन तमोगर्ते निपातितः । तत्रापतित्वा सद्यैव(?) पतितो दुःखसंकटे ॥ १०१
दानमार्गं परित्यज्य लोभमार्गं गतो नृप । भार्यया सह भुङ्क्ष्व त्वं व्यापितः क्षुधया भृशम्१०२
एवं तं हसते प्रज्ञा सुबाहुं प्रिययाऽन्वितम् । एतद्वै कारणं प्रोक्तं तयोर्हास्यस्य पुत्रक ॥ १०३
भक्षमाणस्य भूपस्य देहं स्वं दुःखिते तदा । ऊचतुर्देहि देहीति क्षुधा तृष्णा च ते परे ॥ १०४
क्षुधा तृष्णा महाप्राज्ञ भीमरूपे भयानके । पयसा मिश्रितं भक्तं याचेते नृपतीश्वरम् ॥ १०५
एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्त्वया परिपृच्छितम् । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि तद्वदस्व महामते ॥ १०६

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

---

१ ङ. ढ. °च—साहसाकारसंयुक्तं मयैव द्विजसत्तम । त° । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. °ज्ञी तस्य पुत्रक । य° । ड. °ज्ञी तत्र सुपुत्रक । यं° । ३ क ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °म् । प्रज्ञासार्धं महाश्रद्धा चरित्रं तस्य भूपतेः । हास्यं हि कुरुते नित्यं तस्य श्रद्धानुयायिनी । प्रज्ञया प्रेर्यमाणेन न दत्तं श्रद्धयाऽन्वितम् । ब्राह्मणेभ्यः सुसंकल्प्य अन्नमुद्दिश्य वैष्णवे । एवं स भक्षते मांसं स्वस्य कायस्य नित्यदा । योषित्तदात्मकायं च रसैश्चामृतसंनिभैः । न । ४ क. ख. घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °भ्यः सुतोत्तम । न । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. हि वृद्धेभ्यश्च विशेषतः । दी° । घ. ट. ठ. हि विप्रेभ्यश्च विशेषतः । दी° । ६ क. ख. घ. ङ. छ. झ. ट ठ ड. ढ. °सं स्वयमेव यथा नृप । ए° । ७ घ. ट. ठ. ड. प्राज्ञं । ८ क. ख. ङ. च. छ. ढ. °ति याच्यमानः शृणुष्व हि । क्षु° । घ. ट. ठ. ड. °ति वाच्यमानः शृणुष्व हि । क्षु° । ९ झ. ड. ढ. °मि धर्मसंदेहामिश्रितम् । वि° ।

विज्वल उवाच—

वासुदेवाभिधानं च स्तोत्रं कथय मे पितः । येन मोक्षं व्रजेदाशु तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ १०७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७८८०

अथाष्टानवतितमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

एवमुक्ते शुभे वाक्ये विज्वलेन महात्मना । कुञ्जलो वदतां श्रेष्ठः स्तोत्रं पुण्यमुपादिशत् ॥ १

ध्यात्वा नत्वा हृषीकेशं सर्वक्लेशविनाशनम् । सर्वश्रेयःप्रदातारं सर्वदुःखविनाशनम् ॥ २

मोक्षद्वारं सुखोपेतं शान्तिदं पुष्टिवर्धनम् । सर्वकामप्रदातारं ज्ञानदं ज्ञानवर्धनम् ॥ ३

वासुदेवस्य यत्स्तोत्रं विज्वलाय प्रकाशितम् । [*वासुदेवाभिधानं चाप्रमेयं पुण्यवर्धनम्]॥

सोऽवगम्य पितुः सर्वं विज्वलः पक्षिणां वरः ॥ ४

तत्र गन्तुं प्रचक्राम पितुः पृष्ट्वा तदा नृप । एवं गन्तुं कृतमतिं विज्वलं ज्ञानपारगम् ॥

उवाच पुत्रं धर्मात्मा उपकारसमुद्यतम् ॥ ५

कुञ्जल उवाच—

पुत्र तस्य महज्ज्ञाने पातकं चापि भूपतेः । इतो गत्वा पठस्व त्वं सुबाहोश्चोपशृण्वतः ॥ ६

यथा यथा श्रोष्यति स्तोत्रमुत्तमं तथा तथा ज्ञानमयो भविष्यति ॥

श्रीवासुदेवस्य न संशयो वै तस्य प्रसादाच्च शिवं मयोक्तम् ॥ ७

अथाऽऽमन्त्र्य गुरुं तस्मादुड्डीय लघुविक्रमः । आनन्दकाननं पुण्यं संप्राप्तो विज्वलस्तदा ॥ ८

वृक्षच्छायां समाश्रित्य उपविष्टो मुदाऽन्वितः । प्रेक्षमाणः स राजानं विमानेनाऽऽगतं पुनः ॥ ९

एष्यत्यसौ कदा राजा सुबाहुः प्रियया सह । पातकान्मोचयिष्यामि स्तोत्रेणानेन वै कदा ॥ १०

तावद्विमानः संप्राप्तः किङ्किणीजालमण्डितः । गन्धर्ववरसंघुष्टस्त्वप्सरोभिः समन्वितः ॥ ११

सर्वकर्मसमृद्धस्तु अन्नोदकविवर्जितः । तस्मिन्याने स्थितो राजा सुबाहुः प्रियया सह ॥ १२

समुत्तीर्णो विमानात्तु सरसस्तस्य संनिधौ । शस्त्रमादाय तीक्ष्णं तु यावत्कृन्तति तच्छवम् ॥ १३

तावद्धि विज्वलेनापि समाधानं कृतं तदा । भो भोः पुरुषशार्दूल देवोपम भवानिदम् ॥ १४

करोषि(ति) निर्घृणं कर्म नृशंसैर्न च शक्यते । कर्तुं ततस्तु पृच्छे त्वां कोऽयं विधिविपर्ययः ॥ १५

दुष्कृतं साहसं कर्म निन्द्यं लोकेषु सर्वदा । वेदाचारविहीनं तु कस्मात्प्रारब्धवानिह ॥ १६

तन्मे त्वं कारणं सर्वं कथयस्व यथातथम् । इत्येवं भाषितं तस्य विज्वलस्य महात्मनः ॥ १७

समाकर्ण्य महाराजः स्वप्रियां वाक्यमब्रवीत् । प्रिये वर्षशतं भुक्तं मयेदं पापकर्मणा ॥ १८

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः घ. ट. ठ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. ट. ठ. ड. ढ. °रं हरेः स्तोत्रमुदीरितम् । वासुदेवाभिधानं तत्सर्वं° । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °गम्यावधार्यैव वि° । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °रः । एवं स्तोत्रं महापुण्यं वासुदेवाख्यमुत्तमम् । कुञ्जलेनोपदिष्टं तत्रगृहे विज्वलस्तदा । कु° । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. वृक्षशाखां । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °तुं पुरुषशार्दूल को° । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °ये युगसहस्रं तु वर्तितं मम अत्र च । क° ।

कदा न भाषितं केन यथाऽयं परिभाषते । ममैवं पीड्यमानस्य क्षुधया हृदयं प्रिये ॥ १९
निर्गतं चोत्सुकं कान्ते शान्तिश्चित्ते प्रवर्तते । यावदस्य श्रुतं वाक्यं सर्वदुःखस्य शान्तिदम् ॥ २०
तावच्चित्ते समाह्लादो वर्धते चारुहासिनि । कोऽयं यमोऽम्बुपो धर्मः सहस्राक्षोऽथवा प्रिये ॥ २१
मुनीनां स्याद्वचः सत्यं यदुक्तं मुनिना पुरा । एवमाभाषितं श्रुत्वा प्रियस्यानन्तरं प्रिया ॥ २२
राजानं प्रत्युवाचाथ भार्या पतिपरायणा । सत्यमुक्तं त्वया नाथ इदमाश्चर्यमुत्तमम् ॥ २३
यथा ते वर्तते कान्त मम चित्ते तथा पुनः । पक्षिरूपधरः कोऽयं पृच्छते हितकारिवत् ॥ २४
एवमाभाषितं श्रुत्वा प्रियायाः पृथिवीपतिः । बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा पक्षिणं वाक्यमब्रवीत् ॥ २५

सुबाहुरुवाच—

स्वागतं ते महाप्राज्ञ पक्षिरूपधर प्रभो । शिरसा भार्यया सार्धं तव पादाम्बुजद्वयम् ॥ २६
नमस्करोम्यहं पुण्यमस्तु नस्त्वत्प्रसादतः । भवान्कः पक्षिरूपेण पुण्यमेवं प्रभाषते ॥ २७
यादृशं क्रियते कर्म पूर्वदेहेन सत्तम । सुकृतं दुष्कृतं वाऽपि तदिहैव प्रभुज्यते ॥ २८
अथ तेनाऽऽत्मकं वृत्तं तदग्रे विनिवेदितम् । यथोक्तं कुञ्जलेनापि पित्रा पूर्वं श्रुतं तथा ॥ २९
[*कथयस्व स्ववृत्तान्तं भवान्को मे प्रभाषते] । सुबाहुं प्रत्युवाचेदं वाक्यं पक्षिवरस्तदा ॥ ३०

विज्वल उवाच—

शुकजात्यां समुत्पन्नः कुञ्जलो नाम मे पिता । तस्याहं विज्वलो नाम तृतीयस्तु सुतेष्वहम् ॥ ३१
नाहं देवो न गन्धर्वो न च सिद्धो महाभुज ॥ ३२
नित्यमेव प्रपश्यामि कर्म चैतत्सुदारुणम् । कियत्कालं महत्कर्म साहसाकारसंयुतम् ॥ ३३
करिष्यसि महाराज तन्मे त्वं कारणं वद ।

सुबाहुरुवाच—

वासुदेवाभिधानं यत्पूर्वमुक्तं हि ब्राह्मणैः ॥ ३४
श्रोष्याम्यहं यदा भद्र गतिं स्वां प्राप्नुयात्तदा । पुण्यात्मना भाषितं वै मुनिना संयतात्मना ॥
तदाऽहं पातकान्मुक्तो भविष्यामि न संशयः । ३५

विज्वल उवाच—

तवार्थे पृच्छितस्तातस्तेन मे कथितं च यत् । तत्तेऽद्याहं प्रवक्ष्यामि शाश्वतं शृणु सत्तम ॥ ३६,

ॐ अस्य श्रीवासुदेवाभिधानस्तोत्रस्यानुष्टुप्छन्दः । नारद ऋषिः । ॐकारो देवता । सर्वपातकनाशाय चतुर्वर्गसाधनार्थे च विनियोगः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय, इति मन्त्रः ॥

परमं पावनं पुण्यं वेदज्ञं वेदमन्दिरम् । विद्याधारं मखाधारं प्रणवं तं नमाम्यहम् ॥ ३९
निरावासं निराकारं सुप्रकाशं महोदयम् । निर्गुणं गुणकर्तारं नमामि प्रणवं परम् ॥ ४०
गायत्रीसाम गायन्तं गीतज्ञं गीतसुप्रियम् । गन्धर्वगीतभोक्तारं प्रणवं तं नमाम्यहम् ॥ ४१
महाकान्तं महोत्साहं महामोहविनाशनम् । आचिन्वन्तं जगत्सर्वं गुणातीतं नमाम्यहम् ॥ ४२

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. वर्तते । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. °यं देवो नु गन्धर्वः सहस्राक्षो भविष्यति । मु° । घ. ट. ठ. °यं देवानुगो धर्मः सहस्राक्षो भविष्यति । मु° । ३ ङ. °द्रुरो देवि सिद्धः कश्चिद्भविष्यति । ए° । ४ क. ख. घ. च. ट. ठ. ड. ढ. द्विजोत्तमः । ५ ङ. जपे । ६ क. ख घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. मखाधारं ।

भाति सर्वत्र यो भूत्वा भूतानां भूतिवर्धनः । सर्वभावाय सद्रूपं नमामि प्रणवं परम् ॥ ४३
त्रिधारं वेदरूपं तं यज्ञाख्यं यज्ञवल्लभम् । योनिं सर्वस्य लोकस्य ओंकारं प्रणमाम्यहम् ॥ ४४
तारकं सर्वलोकानां नौरूपेण विराजितम् । संसारार्णवमग्नानां नमामि प्रणवं हरिम् ॥ ४५
वसते सर्वभूतेषु एकरूपेण नैकधा । धामकैवल्यरूपेण नमामि वरदं सुखम् ॥ ४६
सूक्ष्मं सूक्ष्मतरं शुद्धं निर्गुणं गुणनायकम् । वर्जितं प्राकृतैर्भावैर्वेदाख्यं तं नमाम्यहम् ॥ ४७
देवदैत्यवियोगैश्च वर्जितं तुष्टिभिस्तथा । वेदैश्च योगिभिर्ध्येयं तमोंकारं नमाम्यहम् ॥ ४८
व्यापकं विश्ववेत्तारं विज्ञानं परमं पदम् । शिवं शिवगुणं शान्तं वन्दे प्रणवमीश्वरम् ॥ ४९
यस्य मायां प्रविष्टास्तु ब्रह्माद्याश्च सुरासुराः । न विन्दन्ति परं शुद्धं मोक्षद्वारं नमाम्यहम् ॥ ५०

आनन्दकन्दाय च केवलाय शुद्धाय हंसाय परावराय ।
नमोऽस्तु तस्मै गुणनायकाय श्रीवासुदेवाय महाप्रभाय ॥ ५१
श्रीपाञ्चजन्येन विराजमानं रविप्रभेणापि सुदर्शनेन ।
गदाख्यकेनापि विशोभमानं विष्णुं सदैवं शरणं प्रपद्ये ॥ ५२
यं वेदकोशं सुगुणं गुणानामाधारभूतं सचराचरस्य ।
यं सूर्यवैश्वानरतुल्यतेजसं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ५३
तमोघनानां निकरैः प्रकाशं करोति नित्यं यतिधर्महेतुम् ।
उद्योतमानं रवितेजसोर्ध्वं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ५४
सुधानिधानं विमलांशुरूपमानन्दमानेन विराजमानम् ।
यं प्राप्य जीवन्ति सुरादिलोकास्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ५५
यो भाति सर्वत्र रविप्रभावैः करोति शोषं च रसं ददाति ।
यः प्राणिनामन्तरगः सवायुस्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ५६
ज्येष्ठस्तु रूपेण स देवदेवो बिभर्ति लोकान्सकलान्महात्मा ।
एकार्णवे नौरिव वर्तते यस्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ५७
अन्तर्गतो लोकमयः सदैव भवत्यसौ स्थावरजङ्गमानाम् ।
स्वाहामुखो देवमुखस्य हेतुस्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ५८
रसैः सुपुण्यैः सकलैस्तु पुष्टः स सौम्यरूपैर्गुणवित्स लोके ।
रत्नाधिपो निर्मलतेजसैव तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ५९
[*अस्त्येव सर्वत्र विनाशहेतुः सर्वाश्रयः सर्वमयः स सर्वः ।
विना हृषीकैर्विषयान्प्रभुङ्क्ते तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये] ॥ ६०
तेजःस्वरूपेण बिभर्ति लोकान्सत्त्वान्समस्तान्स चराचरस्य ।
निष्केवलो ज्ञानमयः सुशुद्धस्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ६१

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ घ.ट.ठ. °प्रभावाय संबन्धं न° । ड. सर्वेषां भिक्षुसंबन्धं न° । २ ङ.ढ. शिवम् । ३ ङ.ढ. °ज्ञास्यं भक्तवत्सलम् । ४ घ. ङ.झ.ट.ठ.ड.ढ. °र्वभूतानां । ५ ङ.छ.ढ. °र्वलोकेषु । ६ ङ. °धा । काम° । ७ घ.ट.ठ. °र्वेदख्यातं । ङ.छ.ढ. °र्वेदस्थानं न° । ८ क.ख.घ.ङ.च.छ.झ.ट.ठ.ड. ढ. शुभम् । ९ ङ. ढ. °य विशुद्धबुद्धये शु° । १० ङ. °न्दकन्देन । ११ क.ख.ङ.च.झ.ड.ढ. °त्र वपुः° । १२ क.ख.ङ.च.झ.ढ. °वगणस्य । १३ क.ख.ङ.छ.झ.ड. °णदः स लो° । १४ क.ख.घ.ङ.च.झ.ठ.ड.ढ. जीवस्वरूपेण ।

[*दैत्यान्तकं दुःखविनाशमूलं शान्तं परं शक्तिमयं विशालम् ।
संप्राप्य देवा विलयं प्रयान्ति तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये] ॥ ६२
सुखं सुखान्तं सुहृदं सुरेशं ज्ञानार्णवं तं सुहितं हितं च ।
सत्याश्रयं सत्यगुणोपविष्टं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ६३
यज्ञस्वरूपं पुरुषार्थरूपं सत्यान्वितं मापतिमेव पुण्यम् ।
विज्ञानमेतं जगतां निवासं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ६४
अम्भोधिमध्ये शयनं हि यस्य नागाङ्गभोगे शयने विशाले ।
श्रीः पादपद्मद्वयमेव सेवते तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ६५
पुण्यान्वितं शंकरमेव नित्यं तीर्थैरनेकैः परिसेव्यमानम् ।
तत्पादपद्मद्वयमेव तस्य श्रीवासुदेवस्य नमामि नित्यम् ॥ ६६
[+अघापहं वा यदि वाऽम्बुजं तद्रक्तोत्पलाभं ध्वजवायुयुक्तम् ।
अलंकृतं नूपुरमुद्रिकाभिः श्रीवासुदेवस्य नमामि पादम् ॥] ६७
देवैः सुसिद्धैर्मुनिभिः सदैव नुतं सुभक्त्या उरगाधिपैश्च ।
तत्पादपङ्केरुहमेव पुण्यं श्रीवासुदेवस्य नमामि नित्यम् ॥ ६८
यस्यापि पादाम्भसि मज्जमानाः पूता दिवं यान्ति विकल्मषास्ते ।
मोक्षं लभन्ते मुनयः सुतुष्टास्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ६९
पादोदकं तिष्ठति यत्र विष्णोर्गङ्गादितीर्थानि सदैव तत्र ।
त्यजन्ति प्राणांश्च अपापदेहाः प्रयान्ति शुद्धाः सुगृहं मुरारेः ॥ ७०
पादोदकेनाप्यभिषिच्यमाना अत्युग्रपापैः परिलिप्तदेहाः ।
ते यान्ति मुक्तिं परमेश्वरस्य तस्यैव पादौ सततं नमामि ॥ ७१
नैवेद्यमात्रेण सुभक्षितेन सुचक्रिणस्तस्य महात्मनश्च ।
ते वाजपेयस्य फलं लभन्ते सर्वार्थयुक्ताश्च नरा भवन्ति ॥ ७२
नारायणं दुःखविनाशनं तं मायाविहीनं सकलं गुणज्ञम् ।
यं ध्यायमानाः सुगतिं व्रजन्ति तं वासुदेवं सततं नमामि ॥ ७३
यो वन्द्यस्त्वृषिसिद्धचारणगणैर्देवैः सदा पूज्यते
यो विश्वस्य हि सृष्टिहेतुकरणे ब्रह्मादिकानां प्रभुः ।
यः संसारमहार्णवे निपतितस्योद्धारको वत्सल-
स्तस्यैवापि नमाम्यहं सुचरणौ भक्त्या वरौ साधकौ ॥ ७४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ ङ. च. झ. ट. ड. ढ. सुखान्तं । २ ट. °नात्मवन्तं । ३ क. ख. झ. यज्ञाङ्गरूपं परमार्थरूपं मखान्वि° । ङ. ढ. यज्ञाङ्गरूपं परमार्थरूपं मायान्वि° । ट. यज्ञाङ्गरूपं । ४ ङ. °त्र । पिबन्ति यत्प्राप्य सुपा° । ट. °त्र । त्यजन्ति यं प्राप्य सुपा° । ५ ञ. भक्तिं । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. °नं नरकवि° । ७ ट. °म् । सद्धर्मराशिं सुगतिं सुकान्तं तं । ८ क. ख. च. छ. झ. ड. यं धामराशिं सुगतं सुकान्तं तं । ९ घ. ट. ठ. ङ. °दैवैः स° । १० ङ. महात्मनः । ११ क. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पावनौ ।

यो दृष्टो निजमण्डपे सुरगणैः श्रीवामनः सामगः
सामोद्गीतकुतूहलः सुरगणैस्त्रैलोक्य एकः प्रभुः ।
कुर्वंस्तु ध्वनितैः स्वकैर्गतभयान्यः पापभीतान्रणे
तस्याहं चरणारविन्दयुगलं वन्दे परं पावनम् ॥ ७५
राजन्तं निजमण्डले मखमुखे ब्रह्मश्रिया पूजितं
दिव्येनापि स्वतेजसा करमयं यं चेन्द्रनीलोपमम् ।
देवानां हितकाम्यया सुतनुजं वैरोचनस्यार्पकं
दासत्वं मम दीयतां सुरपते वन्दे परं वामनम् ॥ ७६
तं दृष्टं रविमण्डले मुनिगणैः संप्राप्तवन्तं दिवं
चन्द्रार्कौ तु तपन्तमेव सहसा संप्राप्तवन्तौ सदा ।
तस्यैवापि सुचक्रिणः सुरगणाः प्रापुर्लयं सांप्रतं
काये विश्वविकोशके तमतुलं नौमि प्रभुं विक्रमम् ॥ ७७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थेऽष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७९५७

अथ नवनवतितमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच[१]—
स्तोत्रं पवित्रं परमं पुराणं पापापहं पुण्यमयं शिवं च ॥
धन्यं सुसूक्तं परमं सुजाप्यं निशम्य राजन्स सुखी बभूव ॥ १
गता सुतृष्णा क्षुधया समेता देवोपमो भूमिपतिर्बभूव ।
भार्या च राज्ञः सुभगा बभूव जातावुभौ पापविमुक्तदेहौ ॥ २
हरिस्तु देवः प्रभुराविरासीद्द्विजैः सुपुण्यैर्हरिभक्तियुक्तैः ।
आगत्य भूपं गतकल्मषं तं श्रीशङ्खचक्राब्जगदासिधर्ता ॥ ३
श्रीनारदो भार्गवव्याससुख्याः समागतास्तत्र मृकण्डसूनुः ।
वाल्मीकिनामा मुनिर्विष्णुभक्तः समागतो ब्रह्मसुतो वसिष्ठः ॥ ४
गर्गो महात्मा हरिभक्तियुक्तो जाबालिरभ्यावथ काश्यपश्च ।
आजग्मुरेते हरिणा समेता विष्णुप्रिया भागवतां वरिष्ठाः ॥ ५
पुण्याः सुधन्या गतकल्मषास्ते हरेः सुपादाम्बुजभक्तिलीनाः ।
श्रीवासुदेवं परिवार्य तस्थुः स्तुवन्ति भूपं विविधप्रकारैः ॥ ६

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. सूत उवाच । २ क. ख. ङ. च छ. झ. ड. ढ. राजा स । ३ घ. ट. ठ. ड. भूतप° । ४ क. ख. च. ड. च तस्यापि सुभाति रूपैर्जाता° । ङ. छ. झ. ढ. च तस्यापि विभाति रूपैर्जाता° । घ. ट. ठ. च तस्य सुभगा च रूपैर्जाता° । ५ ङ. छ. झ. ड. ढ. °थ कश्य° । ६ क. ख. च. झ. °पं परिवार्य तस्थुः । दे° । छ. °पं परिवार्य ते तु । दे° ।

देवाश्च सर्वे हुतभुङ्मुखाश्च ब्रह्मा हरश्चापि स देवदेवः ।
गायन्ति दिव्यं मधुरं मनोहरं गन्धर्वराजादिसुगायनाश्च ॥ ७
सुदेवयुक्तैः परमार्थसंमितैः स्तवैः सुपुण्यैर्मुनयः स्तुवन्ति ।
उच्चैस्तरां भूपतिमेव देवता हरिर्बभाषे वचनं मनोहरम् ॥ ८
वरं यथेष्टं वरयस्व भूपते ददाम्यहं ते परितोषितो यतः ।
हरेस्तु वाक्यं स निशम्य राजा दृष्ट्वा मुरारिं वदमानमग्रे ॥ ९
नीलोत्पलाभं मुरघातिनं प्रभुं शङ्खाब्जचक्रासिगदाप्रधारिणम् ।
श्रिया समेतं परमेश्वरं तं रत्नोज्ज्वलं कङ्कणहारभूषितम् ॥ १०
[*रविप्रभं देवगणैः सुसेवितं महार्हहाराभरणैः सुभूषितम्] ।
सुदिव्यगन्धैर्वरलेपनैर्हरिं सुभक्तिभावैरवनीं गतो नृपः ॥ ११
दण्डप्रणामैः सततं ननाम जयेत्युवाचाथ महामुदं गतः ।
दासोऽस्मि भृत्योऽस्मि सुरेश ते सदा भक्तिं न जाने तव भावमुत्तमम् ॥ १२
जायान्वितं मामिह चाऽऽगतं हरे प्रपाहि वै त्वां शरणं प्रपन्नम् ।
धन्यास्तु ते माधव मानवा द्विजाः सदैव ये ध्यानमनोविलीनाः ॥ १३
समुच्चरन्तो भव केशवेति प्रयान्ति वैकुण्ठमितः सुनिर्मलाः ॥
तवैव पादाम्बुजमार्जनं पयः पुण्यं तथा ये शिरसा वहन्ति ॥
समस्ततीर्थोद्भवतोयसंप्लुतास्ते मानवा यान्ति हरेश्च धाम ॥ १४
नास्ति योगो न मे भक्तिर्नास्ति ज्ञानं न मे क्रिया । कस्य पुण्यस्य सङ्गेन वरं पापे प्रयच्छसि १५

हरिरुवाच—

वासुदेवाभिधानं यन्महापातकनाशनम् । भवता विज्वलात्पुण्याच्छ्रुतं राजन्विकल्मषम् ॥ १६
तेन त्वं मुक्तिभागी च संजातो नात्र संशयः । मम लोके प्रभुङ्क्ष्व त्वं दिव्यान्भोगान्मनोनुगान्

सुबाहुरुवाच—

यदि देव वरो देयो मह्यं दीनाय वै त्वया । विज्वलाय प्रयच्छ त्वं प्रथमं वरमुत्तमम् ॥ १८

हरिरुवाच—

विज्वलस्य पिता पुण्यः कुञ्जलो ज्ञानपण्डितः । वासुदेवमहास्तोत्रं नित्यं जपति भूपते ॥ १९
पुत्रैश्च प्रियया चैव समेतो मां प्रपत्स्यति । यश्चैवं जपति स्तोत्रं तस्य दास्ये महत्फलम् ॥ २०
एवमुक्ते शुभे वाक्ये राजा केशवमब्रवीत् । इदं स्तोत्रं महापुण्यं सफलं कुरु केशव ॥ २१

वासुदेव उवाच—

सत्ये युगे महाराज यदा स्तोष्यति मानवः । तदा मोक्षं प्रदास्यामि तत्क्षणान्नात्र संशयः ॥ २२
त्रेतायां मासमात्रेण मासषट्केन द्वापरे । वर्षैकेण कलौ प्राप्ते ये जपन्ति च मानवाः ॥ २३

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. हरिश्चापि । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °पि सुदिव्यदेव्यः । या° । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. मीर्त । ४ क. ख. च. झ. सुवेगयु° । ५ ङ. गुरुरूपिणं । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पापान्वितं । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °रन्माधव । ८ क. ख. ङ. च. छ. ड. ढ. °मार्गनिर्गतं पयः पुनीतं शि° । ९ ङ. भावो । ढ. मुख्यं । १० क. ढ. त्वं भक्तियुक्तोऽसि सं° । ११ ङ. छ. ढ. कृते । क. ख. च. झ. ड. ब्राह्मे काले । १२ ठ. ड. द्विमासेनैव ।

स्वर्गं यास्यन्ति राजेन्द्र वैष्णवं गतिदायकम् । त्रिकालमेककालं वा स्नातो जपति ब्राह्मणः ॥२४
यं यं तु वाञ्छते कामं स स तस्य भविष्यति । क्षत्रियो जयमाप्नोति धनधान्यैरलंकृतः ॥ २५
वैश्यो भविष्यति श्रीमाञ्छूद्रः सुखमवाप्नुयात् । अथ यः श्रावयेत्स्तोत्रं पापान्मुक्तो भविष्यति ॥
श्रावको नरकं घोरं कदाचिन्नैव पश्यति । मम स्तोत्रप्रसादाच्च सर्वसिद्धो भविष्यति ॥ २७
भुञ्जानेषु च विप्रेषु श्राद्धकाले तु यः पठेत् । पितरो वैष्णवं लोकं तृप्ता यास्यन्ति भूपते ॥ २८
तर्पणान्ते जपं कुर्याद्ब्राह्मणो वाऽपि क्षत्रियः । पिबन्ति चामृतं तस्य पितरो हृष्टमानसाः ॥ २९
होमे च यज्ञमध्ये च भावाज्जपति मानवः । तत्र विघ्ना न जायन्ते सर्वसिद्धिर्भविष्यति ॥ ३०
विषमे दुर्गसंस्थाने सिंहव्याघ्रभयेषु च । चौराणां संकटे प्राप्ते तत्र स्तोत्रमुदीरयेत् ॥ ३१
तत्राभयं महाराज स्तोत्रपाठाद्भविष्यति । अशेषेष्वेव दुर्गेषु राजद्वारे गते नरे ॥ ३२
वासुदेवाभिधानस्य अयुतं जपते नरः । ब्रह्मचर्येण च स्नातः क्रोधलोभविवर्जितः ॥ ३३
द्विलक्षं बिल्वकैर्होमं घृतगुग्गुलसंयुतम् । वासुदेवं प्रपूज्यैव कुर्यात्प्रयतमानसः ॥ ३४
स्तोत्रं प्रति ततो देयो होमो ध्यानेन मानवैः । तेषां सुभृत्यवर्तित्वं पार्श्वे नैव त्यजाम्यहम् ॥३५
कलौ युगेऽपि संप्राप्ते स्तोत्रे दास्यं प्रयास्यति । वेदभक्तप्रसङ्गेन यस्य कस्य न दीयते ॥ ३६
सर्वकामसमृद्धार्थः सर्वदैव भविष्यति । एवं हि सफलं स्तोत्रं मया भूप कृतं शृणु ॥ ३७
ब्रह्मणा निर्मितं स्तोत्रं जप्तं रुद्रेण वै पुरा । ब्रह्महत्याविनिर्मुक्त इन्द्रो मुक्तश्च किल्बिषात् ॥ ३८
देवाश्च ऋषयः सर्वे सिद्धविद्याधरोरगाः । जपित्वा स्तोत्रमेतत्तु सिद्धिमापुर्यथेप्सिताम् ॥ ३९
पुण्यो धन्यः स वै दाता पुत्रवान्हि भविष्यति । मम स्तोत्रं पठेद्यस्तु नात्र कार्या विचारणा ॥४०
आगच्छ त्वं स्त्रिया सार्धं मम स्थानं नृपोत्तम । हस्तावलम्बनं दत्तं हरिणा तस्य भूपतेः ॥ ४१
नेदुर्दुन्दुभयस्तत्र गन्धर्वा ललितं जगुः । ननृतुश्चाप्सरःश्रेष्ठाः पुष्पवृष्टिं प्रचक्रिरे ॥ ४२
देवाश्च ऋषयः सर्वे वेदस्तोत्रैः स्तुवन्ति ते । ततो दयितया सार्धं जगाम नृपतिर्हरिम् ॥ ४३
तं स्तूयमानं सुरसिद्धसंघैः स विज्वलः पश्यति हृष्टमानसः ॥
समागतस्तिष्ठति यत्र वै पिता माता च वेगेन महाप्रभावः ॥ ४४

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८००१

अथ शततमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—
नर्मदायास्तटे रम्ये वटे तिष्ठति वै पिता । विज्वलोऽपि समायातः पितरं प्रणिपत्य सः ॥ १
वासुदेवाभिधानस्य स्तोत्रस्यापि महामतिः । समाचष्टे स धर्मात्मा महिमानं पितुः पुरः ॥ २
यथा विष्णुः समागत्य ददौ तस्मै वरं शुभम् । तत्सर्वं कथयामास सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ ३
कुञ्जलोऽपि च वृत्तान्तं समाकर्ण्य च भूपतेः । हर्षेण महताऽऽविष्टः पुत्रमालिङ्ग्य विज्वलम् ॥४
आह पुण्यं कृतं वत्स त्वया राज्ञि महात्मनि । उपकारं महत्पुण्यं वासुदेवस्य कीर्तनात् ॥ ५

१ ङ. अन्त्यजः शृणुयात्स्तो° । २ ङ. वैरिणां । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °तः । तिलतण्डुलकैर्होमं दशांशमाज्यमिश्रितम् । ठ. ड. °तः । तिलतण्डुलकैर्होमं गुडगुग्गुलसंयुतम् । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. श्लोकं ।

अथैवं स प्रशस्यापि आशीर्भिरभिनन्द्य च । स्थितस्तस्मिन्वटे रम्ये च्यवनस्योप पश्यतः ॥ ६
एतत्ते सर्वमाख्यातं तेषां वृत्तं महात्मनाम् । वैष्णवानां महाराज अन्यत्किं ते वदाम्यहम् ॥ ७

वेन उवाच—

अमृतं शक्रपात्रेण पानार्थं मम चार्पितम् । [*तस्मात्कस्य न च श्रद्धा पातुं मर्त्यस्य भूतले] ॥
उत्तमं वैष्णवं ज्ञानं[3] पानानामिह सर्वदा ॥ ८
त्वयैवं कथ्यमानस्य पाने तृप्तिर्न जायते । श्रोतुं हि देवदेवेश मम श्रद्धा विवर्धते ॥ ९
कथयस्व प्रसादेन कुञ्जलस्यापि चेष्टितम् । महात्मना किमुक्तं तु चतुर्थतनयं प्रति ॥
तन्मे सुविस्तरादेवं कथयस्व महामते ॥ १०

विष्णुरुवाच—

श्रूयतामभिधास्यामि चरितं कुञ्जलस्य च । बहुश्रेयःसमायुक्तं चरितं च्यवनस्य च ॥ ११
इदं पुण्यं नरश्रेष्ठ ह्याख्यानं पापनाशनम् । यः शृणोति नरो भक्त्या गोसहस्रफलं लभेत् ॥ १२

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७३२२

अथैकाधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

देवदेवो हृषीकेशस्त्वङ्गपुत्रं नृपोत्तमम् । समाचष्टे समाश्रेयमाख्यानं पापनाशनम् ॥ १
श्रूयतामभिधास्यामि चरित्रं श्रेयदायकम् । द्विजस्यापि च वृत्तान्तं कुञ्जलस्य महात्मनः ॥ २

विष्णुरुवाच—

कुञ्जलश्चापि धर्मात्मा चतुर्थं पुत्रमेव च । समाहूय मुदा युक्त उवाचैनं कपिञ्जलम् ॥ ३
किं तु पुत्र त्वया दृष्टं श्रुतं चाऽपूर्वकं च यत् । भोजनार्थं प्रयासि त्वमितः कुत्र सुतोत्तमः ॥
तदाचक्ष्व महाभाग यद्धि दृष्टं सुपुण्यदम् ॥ ४

कपिञ्जल उवाच—

यच्च तात मया दृष्टमपूर्वं तद्वदाम्यहम् । [†यन्न दृष्टं श्रुतं केन कस्माच्चैव श्रुतं मया
तदिहैव प्रवक्ष्यामि श्रूयतामधुना पितः ॥] ५
शृण्वन्तु भ्रातरः सर्वे मातस्त्वं शृणु सांप्रतम् । कैलासः पर्वतश्रेष्ठो धवलश्चन्द्रसंनिभः ॥ ६
नानाधातुसमाकीर्णो नानावृक्षोपशोभितः । गङ्गाजलैः शुभैः पुण्यैः क्षालितः सर्वतोऽपि च ॥ ७
नदीनां तु सहस्राणि ख्यातानि[6] विविधानि च । यस्मात्तात प्रसूतानि जलानि शुभदानि[7] च ॥ ८

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. च । पुत्रं देवसमोपेतं स्तुत्वा चैव पुनः पुनः । ए° । २ क. ख. च. °नार्थममृतं शृणु । त° । घ. ट. ठ. °नार्थमानीतं दिवः । त° । ३ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ड. °नं वैष्णवैश्चरितं पुनः । त्व° । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °व कृपया कथयस्व मे । वि° । ५ घ. ट. ठ. ड. लोकाख्यः । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. दिव्यानि । ७ क. ख. च. छ. झ. विमलानि । घ. ङ. ट. ठ. ड. ढ. त्रिविधानि ।

तडागानि सहस्राणि सोदकानि महान्ति च । महागिरौ सरस्यश्च हंससारससेविताः ॥ ९
तस्मिञ्शिखरिणां श्रेष्ठे पुण्यदाः पापनाशिकाः । विविधानि प्रशस्तानि पुष्पितानि वनानि च ॥ १०
नानावृक्षोपयुक्तानि हरितानि समन्ततः । किंनराणां गणैश्चैव अप्सरोभिः समाकुलः ॥ ११
गन्धर्वैश्चारणैः सिद्धैर्देववृन्दैः सुशोभितः । दिव्यवृक्षवनोपेतो गङ्गापातैः समाकुलः ॥ १२
[*दिव्यगन्धैः सुगन्धैश्च नानारत्नसमन्वितः] । स्फाटिकाभिः शिलाभिश्च सर्वतः समलंकृतः १३
सूर्यतेजोमयो राजंस्तेजोभिश्च समाकुलः । चन्दनैश्चारुगन्धैश्च बकुलैर्नीलपुष्पकैः ॥ १४
नानापुष्पमयैर्वृक्षैः सर्वत्र समलंकृतः । पक्षिणां सुनिनादैश्च दिव्यानां मधुरायते ॥ १५
षट्पदानां निनादैश्च वृक्षैर्वै मधुरायते । कोकिलानां तु गीर्भिश्च ध्वनितः सकलो गिरिः ॥
गणैः कोटिभिराकीर्णं तत्राऽऽस्ते शिवमन्दिरम् ॥ १६
स्वर्गाभिरमणं पुण्यं पुण्यदं सुशिलोच्चयम् । दिग्गजानां सुघोषैश्च शब्दितं च समन्ततः ॥ १७
नानामृगैः समाकीर्णं शाखामृगसमाकुलम् । मयूरकेकाघोषैश्च गुहासु च विनादितम् ॥ १८
कन्दरैर्लेपनैः कूटैः सानुभिश्च विराजितम् । नानाप्रस्रवणोपेतमौषधीभिर्विराजितम् ॥ १९
दिव्यं दिव्यगुणोपेतं पुण्यधामसमाकुलम् । सेवितं पुण्यलोकैश्च पुण्यराशिं महागिरिम् ॥ २०
पुलिन्दभिल्लकोलैश्च सेवितं पर्वतोत्तमम् । विकटैः शिखरैः कूटैरद्रिराजः प्रशोभते ॥ २१
अन्यैर्नानाविधैः पुष्पैः कौतुकैर्मङ्गलैः शुभैः । गङ्गोदकप्रपातैश्च महाशब्दं प्रशुश्रुवे ॥ २२
[+शंकरस्य गृहं तात कैलासं गतवानहम् । तत्राऽऽश्चर्यं मया दृष्टं यन्न दृष्टं कदा श्रुतम्] ॥ २३
श्रूयतामभिधास्यामि तात सर्वं मयोदितम् । शिखराद्गिरिराजस्य मेरोः पुण्यान्महोदयात् ॥ २४
हिमक्षीरसवर्णस्तु प्रवाहः पतते भुवि । गङ्गायाश्च महाभाग रंहसा भोगवर्जितः ॥ २५
कैलासस्य शिरः प्राप्य तत्र विस्तरतां गतः । दशयोजनविस्तीर्णस्तत्र गङ्गाह्रदो महान् ॥
महातोयेन पुण्येन विमलेन विराजते ॥ २६
सर्वतोभद्रतां प्राप्तो महाहंसैः प्रशोभते । [*नामोच्चारेण दिव्येन पुण्येन मधुरेण च ॥ २७
हंसास्तत्र प्रकूजन्ति तेन स्रोतो विराजते] । तस्यैवाग्रे शिलायां हि कन्या चैका महामते ॥ २८
आसीना मुक्तकेशा तु रूपद्रविणशालिनी । दिव्यरूपसुसंपन्ना सर्वलक्षणसंयुता ॥ २९
दिव्यालंकारसंभूषा सा च तत्र विराजते । न जाने गिरिराजस्य तनया वा महोदधेः ॥ ३०
नो वाऽस्ति ब्रह्मणः पत्नी नो वा स्वाहा भविष्यति । इन्द्राणी वा महाभागा रोहिणी वा भविष्यति ॥
ईदृशी न यमस्यापि युवती परिदृश्यते । अन्यासां च सुदिव्यानां नारीणां तात सर्वथा ॥ ३२
यादृशं शीलसद्भावं गुणरूपं तु दृश्यते । अप्सरसां कदा नास्ति तादृशं रूपलक्षणम् ॥ ३३
यादृशं तु मया दृष्टं तदङ्गे विश्वमोहनम् । शिलापदे समासीना दुःखेनापि समाकुला ॥ ३४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ङ. छ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. सपद्मानि । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ढ. ड. महागिरौ । ३ घ. ट. ठ. ड. °काः । वनानि विविधान्येव पु° । ४ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °नि शुभानि च । किं° । ५ क. ख. ङ. च. छ झ. ढ. दिव्यभागैः । ड. दिव्यभोगैः । ६ क. ख. ङ. च. ड. ढ. सवनो । ७ ङ. ड. ढ. °म् । अंशुभिर्धवलं पुण्यं पुण्यराशिशि° । ८ ङ. छ. ढ. °म् । सिंहैश्च गर्जमानैश्च शरभैः कुञ्जरैस्ततः । ९ ट. ड. प्रव्रजन्ति । १० ङ. छ. झ. ड. तस्यतीरे शि° । ११ घ. ट. ड. °ना सुवर्णा सर्वलक्षणा । दि° । १२ छ. ड. सगुणा सर्वलक्षणा । दि° । ङ. ढ. सगुणा दिव्यलक्षणा । दि° । १३ क. ख. च. °शी रूपसंपत्तिर्युवतीनां न दृ° ।

रुदते सुस्वरैर्बाला अनेकैः स्वजनैर्विना । अश्रूणि पतमानानि मुक्ताभानि बहूनि च ॥ ३५
निर्मलानि पतन्त्यत्र स्रोतस्येव महामते । बिन्दवो मौक्तिकाभास्ते पतिता हि महोदके ॥ ३६
तेभ्यो भवन्ति पद्मानि हृद्यानि सुरभीणि च । पद्मानि जज्ञिरे तेभ्यो नेत्राश्रुभ्यो महामते ॥ ३७
गङ्गाम्भसि तरन्त्येव असंख्यातानि तानि तु [*पतितानि सुहृद्यानि रंहसा यान्ति तानि तु] ॥
गङ्गाप्रवाहमध्ये तु हंसवृन्दैः समं पितः । [+भागीरथ्याः प्रवाहस्तु तस्माच्चैव विनिर्गतः ॥ ३९
कैलासशिखरं प्राप्य रत्नाख्यं चारुकन्दरम् । वर्तते तोयपूर्णस्तु योजनद्वयविस्तृतः ॥ ४
हंसवृन्दसमाकीर्णो जलपक्षिसमाकुलः । नानावर्णविशेषाणि सन्ति पद्मानि तत्र च ॥
प्रवाहे निर्मले तात मुनिवृन्दनिषेविते ।] अश्रुभ्यो यानि जातानि प्रभाते कमलानि च ॥
गङ्गोदकप्लुतान्येव सौरभ्याणि महान्ति च । प्रभवन्ति प्रवाहे तु निर्मले जलपूरिते ॥
[*जलमध्ये सुहंसैश्च जलपक्षिनिनादिते] ॥ ४३

सूत उवाच—

रत्नाढ्ये तु गिरौ तस्मिन्रत्नेश्वरमहेश्वरः । देवदैत्यैः सुपूज्योऽपि तिष्ठत्येव तु सर्वदा ॥ ४४
तत्र दृष्टो मया तात कश्चित्पुण्यमयो मुनिः । जटाभारसमाक्रान्तो निर्वासा दण्डधारकः ॥ ४५
निराधारो निराहारस्तपसाऽतीव दुर्बलः । कृशाङ्गोऽप्यस्थिसंघातस्त्वङ्मात्रेणैव चेष्टितः ॥ ४६
भस्मनाऽऽकुलितान्येव तस्याङ्गानि महात्मनः । शुष्कपत्राणि भक्षेत शीर्णानि पतितानि च ॥४७
[+शिवभक्तः समासीनो दुःखाधारो महातपाः । अश्रुभ्यो यानि जातानि पद्मानि सुहृद्यानि च] ४८
गङ्गातोयात्समानीय देवदेवं प्रपूजयेत् । रत्नेश्वरं महाभागो नृत्यगीतविशारदः ॥ ४९
गायते नृत्यते तस्य द्वारस्थस्त्रिपुरद्विषः । तत्राऽऽगत्य स धर्मात्मा रोदते सुस्वरैरपि ॥ ५०
एवं दृष्टं मया तात अपूर्वं वदतां वर । कथयस्व प्रसादान्मे यदि त्वं वेत्सि कारणम् ॥ ५१
सा का नारी महाभाग कस्मात्तत्र प्ररोदिति । कस्मात्सदैव पुरुषो देवमर्चेन्महेश्वरम् ॥ ५२
तन्मे त्वं विस्तराद्ब्रूहि सर्वसंदेहकारणम् । एवमुक्तो महाप्राज्ञः कुञ्जलोऽपि सुतेन हि ॥ ५३
कपिञ्जलेन प्रोवाच विस्तराच्छृण्वतो मुने ॥ ५४

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे एकाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८०६६

अथ द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

सर्वं वत्स प्रवक्ष्यामि यत्त्वयोक्तं ममाधुना । भवयोर्वेदनं यत्तु यस्माज्जातं द्विजोत्तम ॥ १
एकदा तु महादेवी पार्वती पर्वतोत्तमे । क्रीडमाना महात्मानमीश्वरं वाक्यमब्रवीत् ॥ २

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ.च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ ञ. प्रवाहे । २ क. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. ढ. रत्नाख्ये । ३ छ. °स्मिन्वसते च म° । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. निराशो । ५ ञ. °योस्तेजसा सा तु य° । ६ ञ. °ज्जाता द्वि° । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. प्रमदोत्तमा ।

मेमोरसि महादेव महदेतत्सुदोहदम् । दर्शयस्व ममाग्रे त्वं काननं काननोत्तमम् ॥ ३

महादेव उवाच—

एवमस्तु महादेवि नन्दनं देवसंकुलम् । दर्शयिष्यामि ते पुण्यं द्विजसिद्धनिषेवितम् ॥ ४
एवमाभाष्य तां देवीं तया सह गणैस्ततः । जग्मतुर्वत्स तौ देवौ नन्दनं नवमेव तु ॥ ५
सर्वाङ्गसुन्दरं पुष्पमाल्याद्याभरणैर्युतम्[2] । घण्टामालाभिसंयुक्तं किङ्किणीजालमालिनम्[3] ॥ ६
वसनैः पद्मपुष्पैस्तु मुक्तामाल्यसुशोभितम् । हंसचन्द्रप्रतीकाशं वृषभं चारुलक्षणम् ॥ ७
समारूढो महादेवो गणकोटिसमावृतः । नन्दिभृङ्गिमहाकालस्कन्दचण्डमनोहराः ॥ ८
वीरभद्रो गणेशश्च पुष्पदन्तो जनेश्वरः । सुबलोऽतिबलो नाम मेघनादो घंटावहः ॥ ९
घण्टाकर्णश्च कालिन्दः पुलिन्दो वीरबाहुकः । केशारिः किंकरो नाम चन्द्रहासः प्रजापतिः॥ १०
एते चान्ये च बहवः सनकाद्यास्तपोधनाः । गणैश्च कोटिसंख्यातैः स शिवः परिवारितः ॥ ११
नन्दनं वनमेवापि सेवितं देवकिंनरैः । प्रविवेश महादेवो गणैर्देव्या च सेवितः ॥ १२
दर्शयामास देवेशो गिरिजायै सुशोभितम् । नानापादपसंछन्नं फलपुष्पसमाकुलम् ॥ १३
[*दिव्यरम्भासमाकीर्णं पुष्पवद्भिश्च चम्पकैः । मल्लिकाभिः सुपुष्पाभिर्मालतीजालसंकुलम्] १४
नित्यपुष्पितशाखाभिः पादपैः शोभितं वनम् । राजमानं महावृक्षैश्चन्दनैश्चारुगन्धिभिः ॥ १५
देवदारुवनैर्जुष्टं लवङ्गैश्च समाकुलम् । [+सरलैर्नारिकेलैश्च तद्वत्पूगीफलद्रुमैः ॥ १६
खर्जूरपनसैर्दिव्यैः फलभारावनामितैः । परिमलोद्गारसंयुक्तैर्गुरुवृक्षसमाकुलम् ॥]
अग्नितेजःसमाभासैः सप्तपर्णैः सुपुष्पितैः ॥ १७
राजवृक्षैः कदम्बैश्च पुष्पशोभासमन्वितम् । जम्बुनिम्बमहावृक्षैर्मातुलिङ्गसमाकुलम् ॥ १८
नारङ्गैः सिन्दुवारैश्च पिप्पलैः शालतिन्दुकैः ।[+उदुम्बरैः कपित्थैश्च जम्बुपादपशोभितम् ॥ १९
लकुचैः पुष्पसौगन्धैः स्फुटनारैः समाकुलम्] । चूतैश्च फलराजाद्यैर्नीलैश्चैव घनोपमैः ॥ २०
शोभितं नन्दनं पुण्यं शिवेन परिदर्शितम् । शोभितं च द्रुमैश्चान्यैः सर्वैर्नीलवनोपमैः ॥ २१
सर्वकामफलोपेतैः कल्याणफलदायकैः । कल्पद्रुमैर्महापुण्यैः शोभितं नन्दनं वनम् ॥ २२
नानापक्षिनिनादैश्च संकुलं मधुरस्वनैः । कोकिलानां रुतैः पुण्यैरुद्घुष्टं मधुकारिभिः ॥ २३
मकरन्दविलीनाभिर्भ्रमरीभिर्विराजितम् । नानावृक्षैः समाकीर्णं नानामृगगणाकुलम् ॥ २४
वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैः सुगन्धैः पतितैर्भुवि । सा च भू राजते पुत्र पूजितेव सुगन्धिभिः ॥ २५
तत्र वाप्यो महापुण्याः पद्मसौगन्धनिर्मलाः । तोयैस्ताः क्षुभिताः पुत्र हंसकारण्डवोषिताः॥ २६
तडागैः सागरप्रख्यैस्तोयसौगन्ध्यपूजितैः । नन्दनं भाति सर्वत्र गणैरप्सरसां महत् ॥ २७
विमानैः कलशैः शुभ्रैर्हैमदण्डैः सुशोभनैः । नन्दनं वनराजस्तु प्रासादैश्च सुशोभितः[12] ॥ २८
यत्र तत्र प्रभात्येव किंनराणां महागणैः । [*गन्धर्वैरप्सरोभिश्च सुरूपाभिर्द्विजोत्तम ॥] २९

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. घ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ पुस्तकस्थः ।

१ म. महोदय म° । २ ङ. °म् । वेणुमा । ३ छ. झ. °म् । भ्रमरैः पुष्पवल्लीश्च मु° । ४ ङ. घटेश्वरः । ५ घ. ठ. ड. पाटलानां वनोत्तमम् । ६ ङ. ढ. बकुलैः । ७ ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °नागैः स° । ८ क. ख. ङ. च °म् । नीलैः शालवनैर्दिव्यैस्तालानां तु वनैस्ततः । छ. झ. ढ. °म् । तमालैस्तु विशालैस्तैः शोभितं तपनोपमैः । ९ ङ. छ. झ. ढ. कल्पनाद्रुणदा° । १० क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ.ड. ढ° ण्यैर्मधुरैर्मधु° । ११ ङ नद्यो । १२ क.ख.ङ.च.छ.झ.ढ. सुधान्वितैः ।

देवतानां विनोदैश्च मुनिवृन्दैः सुयोगिभिः । सर्वत्र शोभते पुण्यं स्थानं तु नन्दनस्य च ॥ ३०
एवं समालोक्य महानुभावो भवश्च देव्या सहितो महात्मा ॥
श्रीनन्दनं पुण्यवतां निवासं सुखाकरं शान्तिगुणोपपन्नम् ॥ ३१
आदित्यतेजःसमतेजसां गणैः प्रभाति वै रश्मिभिर्जातरूपैः ।
पुष्पैः फलैः कामगुणोपपन्नैः कल्पद्रुमो नन्दनकाननेऽपि ॥ ३२
एवंविधं पादपराजमेव समीक्ष्य देवी च शिवं बभाषे ।
अस्याभिधानं कथयस्व नाथ सर्वस्य पुण्यस्य नगस्य पुण्यम् ॥ ३३

शिव उवाच—

अस्य प्रतिष्ठा महती शुभाख्या देवेषु मुख्यो मधुसूदनश्च ।
नदीषु मुख्या सुरनिम्नगाऽपि विसृष्टिकर्ता च यथैव धाता ॥ ३४
सुखावहानां तु यथैव चन्द्रो भूतेषु मुख्या च यथैव पृथ्वी ।
नगेन्द्रराजो हि यथा नगानां जलाशयेष्वेव यथा समुद्रः ॥ ३५
महौषधीनामिव देवि चान्नं महीधराणां हिमवान्यथैव ।
विद्यासु मध्ये च यथाऽऽत्मविद्या लोकेषु सर्वेषु यथा नरेन्द्रः ॥ ३६
तथैव मुख्यस्तरुराज एष सर्वातिथिः सर्वपतेः श्रियोपमः ।

पार्वत्युवाच—

गुणांश्च शंभो मम कीर्तयस्व वृक्षाधिपस्यापि शुभान्सुपुण्यान् ॥ ३७
आकर्ण्य देवो वचनं बभाषे देव्यास्तु सर्वं सुतरोर्हितस्य ।
यं यं तु कल्पयन्ति सुपुण्ययुक्ता देवोपमा देववराश्च देवि ॥ ३८
तं तं हि वृक्षः प्रददाति तेभ्यः फलाद्रसानां स च वृक्ष एकः ।
तस्माच्च सर्वे प्रभवन्ति पुण्या दुष्प्राप्यमत्रैव तपोधिकास्ते ॥ ३९
जीवाधिकं रत्नमयं सुदिव्यं देवास्तु भुञ्जन्ति महाप्रधानाः ।
शुश्राव देवी वचनं शिवस्य आश्चर्यभूतं मनसा विचिन्त्य ॥ ४०
तस्यानुमत्या परिकल्पितं च स्त्रीभावरूपं सुगुणं सुरूपम् ।
सर्वाङ्गरूपं सुगुणं सुरूपं तस्मात्तदा सा गिरिजा प्रलेभे ॥ ४१
विश्वस्य मोहाय यथोपविष्टा[१] सहायरूपा मकरध्वजस्य ।
क्रीडानिधानं सुखसिद्धिरूपं सर्वाभिपन्ना कमलायताक्षी ॥ ४२
पद्मानना पद्मकरा सुपद्मा चामीकरस्यापि यथा सुमूर्तिः ।
प्रभासु तद्वद्विमला सुतेजा लीलासुतेजाश्च सुकुञ्चितास्ते ॥ ४३
प्रलम्बकेशाः परिसूक्ष्मबद्धाः पुष्पैः सुगन्धैः परिलेपिताश्च ।
प्रबद्धकुन्ता दृढकेशबन्धैर्विभाति सा रूपवरेण बाला ॥ ४४
सीमन्तमार्गे च मुक्ताफलानां माला विभात्येव यथा तरूणाम् ।
सीमन्तमूले तिलकं सुदेव्या यथोदितो दैत्यगुरुः सुतेजाः ॥ ४५

१ क. ख. च. ड. °पदिष्टा । १ ञ. यथा श्रीः । प° ।

भाले सुपद्मे मृगनाभिपद्मसमुत्थतेजःप्रकरैर्विभाति ॥
सीमन्तमूले तिलकस्य तेजः प्रकाशयेद्रूपश्रियं सुलोके ॥ ४६
केशेषु मुक्ताफलके च भाले तस्याः सुशोभां विकरोति नित्यम् ।
यथा तु चन्द्रः परितो विभाति सुरम्यचेष्टेव विभाति तद्वत् ॥ ४७
संपूर्णचन्द्रोऽपि यथा विभाति ज्योत्स्नानिपातेन हिमांशुतेजः ।
तस्यास्तु वक्त्रं परिभाति तद्वच्छोभाकरं विश्वविशारदं च ॥ ४८
हिमांशुरेवापि कलङ्कयुक्तः संक्षीयते नित्यकलाविहीनः ।
संपूर्णमस्त्येव सदैव हृष्टं तस्यास्तु वक्त्रं परिनिष्कलङ्कम् ॥ ४९
गन्धं विकाशं कमले स्वकीयं ततः समालोक्य सुखं न लेभे ।
पद्मानना सर्वगुणोपपन्ना मदीयभावैः परिनिर्मितेयम् ॥ ५०
गन्धं स्वकीयं तु विपश्य पद्मं तस्या मुखाद्वाति जगत्समीरः ।
लज्जाभियुक्तं सहसा बभूव जलं समाश्रित्य सदैव तिष्ठति ॥ ५१
*कतिमातिनियतबुद्ध्या सुधियो वदन्ति समदननृपतेः कोशं समुद्रकलाभिः ।
सुवरदशनरत्नैर्हास्यलीलाभियुक्ता अरुणअधरबिम्बं शोभमानस्तु आस्यः ॥ ५२
शुद्धा सुनासिका तस्याः सुकर्णौ रत्नभूषितौ । हेमकान्तिसमोपेतौ कपोलौ दीप्तिसंयुतौ ॥ ५३
रेखात्रयं प्रशोभेत ग्रीवायां परिसंस्थितम् । सौभाग्यसंपच्छृङ्गारैस्तिस्रो रेखा इहैव हि ॥ ५४
सुस्तनौ कठिनौ पीनौ वर्तुलौ बिल्वसंनिभौ । तस्याः कन्दर्पकलशावभिषेकाय कल्पितौ ॥
अंसावतीव शोभेते सुसमौ मानसान्वितौ ॥ ५५
सुभुजौ वर्तुलौ स्निग्धौ सुवर्णौ लक्षणान्वितौ । सुसमौ करपद्मौ तौ पद्मवर्णौ सुशीतलौ ॥ ५६
दिव्यलक्षणसंपन्नौ पद्मस्वस्तिकसंयुतौ । सरलाः पद्मसंयुक्ता अङ्गुल्यो नखसंयुताः ॥ ५७
नखानि मणिभासीनि जलबिन्दुनिभानि च । पद्मगर्भप्रतिच्छन्नो वर्णस्तदङ्गसंभवः ॥ ५८
पद्मगन्धा च सर्वाङ्गे पद्मेव भाति भामिनी । सर्वलक्षणसंपन्ना नगकन्या सुशोभिता ॥ ५९
रक्तोत्पलनिभौ पादौ सुशक्तौ चातिशोभनौ । रत्नज्योतिःसमाकारा नखाः पादाग्रसंभवाः ६०
यथोद्दिष्टं च शास्त्रेषु तथा चाङ्गे प्रदृश्यते । सर्वाभरणशोभाङ्गी हारकङ्कणनूपुरा ॥ ६१
मेखलाकटिसूत्रेण काञ्चीनादेन राजते । नीलेन पट्टवस्त्रेण परां शोभां गता तु सा ॥ ६२
कञ्चुकेनापि दिव्येन सुरक्तेन गुणान्विता । पार्वतीकल्पिताद्भावाद्गुणं प्राप्ता महोदयम् ॥ ६३
कल्पद्रुमान्मुदं लेभे शंकरं वाक्यमब्रवीत् । यथोक्तं तु त्वया देव तथा दृष्टं वनं मया ॥
यादृशं कथ्यते भावैस्तादृशं परिदृश्यते । ६४

सूत उवाच—

अथ सा चारुसर्वाङ्गी तयोः पार्श्वे समेत्य वै । पादाम्बुजं ननामाथ सा भक्त्या उभयोर्मुदा ॥ ६५
उवाच वचनं स्निग्धं हृद्यं हारि च सा तदा । कस्माद्दृष्टा त्वया मातः कथयस्वात्र कारणम् ॥ ६६

देव्युवाच—

वृक्षस्य कौतुकाद्भावान्मया वै प्रत्ययः कृतः । सद्यः प्राप्तं फलं भद्रे भवतीरूपसंपदा ॥ ६७

* सर्वपुस्तकेषु च्छन्दोभङ्गोऽर्थासंगतिश्च ।

१ क. ख. च. श्लक्ष्णौ । २ क. ख. ङ. छ. झ. सुरलक्ष्णौ ।

अशोकसुन्दरीनाम्ना लोके ख्यातिं प्रयास्यसि । सर्वसौभाग्यसंपन्ना मम पुत्री न संशयः ॥ ६८
सोमवंशे तु विख्यातो यथा देवः पुरंदरः । नहुषो नाम राजेन्द्रस्तव नाथो भविष्यति ॥ ६९
एवं दत्त्वा वरं तस्यै जगाम गिरिजा गिरिम् । कैलासं शंकरेणापि मुदा सा परयाऽन्विता ॥७०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८१३६

अथ त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

अशोकसुन्दरी जाता सर्वयोषिद्वरा तदा । रेमे तु नन्दने पुण्ये सर्वकामगुणान्विते ॥ १
सुरूपाभिः सुकन्याभिर्देवानां चारुहासिनि । सर्वान्भोगान्प्रभुञ्जाना गीतनृत्यविचक्षणा ॥ २
विप्रचित्तिसुतो हुण्डो रौद्रस्तीव्रश्च सर्वदा । स्वेच्छाचारो महाकामी नन्दनं प्रविवेश ह ॥ ३
अशोकसुन्दरीं दृष्ट्वा सर्वालंकारशोभिताम् । तस्यास्तु दर्शनाद्दैत्यो विद्धः कामस्य मार्गणैः ॥ ४
तामुवाच महाकायः का त्वं कस्यासि सुन्दरि । कस्मात्त्वं कारणाच्चात्र ह्यागताऽसि वनोत्तमम् ॥ ५

अशोकसुन्दर्युवाच—

शिवस्यापि सुपुण्यस्य सुताऽहं शृणु सांप्रतम् । स्वसाऽहं कार्तिकेयस्य जननी गिरिजा मम ॥ ६
बालभावेन संप्राप्ता लीलया नन्दनं वनम् । भवान्को हि किमर्थं तु मामेवं परिपृच्छसि ॥ ७

हुण्ड उवाच—

विप्रचित्तेः सुतश्चाहं गुणलक्षणसंयुतः । हुण्डेति नाम्ना विख्यातो बलवीर्यसमन्वितः ॥
दैत्यानामप्यहं श्रेष्ठो मत्समो नास्ति राक्षसः ॥ ८
देवेषु मर्त्यलोकेषु तपसा यशसा कुलैः । अन्येषु नागलोकेषु धनभाग्यैर्वरानने ॥ ९
दर्शनात्ते विशालाक्षि हतः कन्दर्पमार्गणैः । शरणं तेऽप्यहं प्राप्तः प्रसादसुमुखी भव ॥
भवस्व वल्लभा भार्या मम प्राणसमा प्रिया ॥ १०

अशोकसुन्दर्युवाच—

श्रूयतामभिधास्यामि सर्वसंबन्धकारणम् । भवितव्या सुजातस्य लोके स्त्री पुरुषस्य हि ।
भवितव्यस्तथा भर्ता स्त्रिया यः सदृशो गुणैः ॥ ११
संसारे लोकमार्गोऽयं शृणु हुण्ड यथाविधि । अस्त्येव कारणं चात्र यथा ते न भवाम्यहम् ॥१२
सुभार्यो दैत्यराजेन्द्र शृणुष्व यतमानसः । तरुराजादहं जाता यदा काले महामते ॥ १३
शंभोर्भावं सुसंगृह्य पार्वत्या कल्पिताऽस्म्यहम् । देवस्यानुमतो देव्या सृष्टो भर्ता ममैव हि ॥ १४
सोमवंशे महाप्राज्ञः स धर्मात्मा भविष्यति । जिष्णुर्जिष्णुसमो वीर्ये तेजसा पावकोपमः ॥ १५
सर्वज्ञः सत्यसंधश्च त्यागे वैश्रवणोपमः । यज्वा दानपतिः सोऽपि रूपेण मन्मथोपमः ॥ १६
नहुषो नाम धर्मात्मा गुणशीलमहानिधिः । देव्या देवेन मे दत्तः ख्यातो भर्ता भविष्यति॥१७

---

१ घ. ट. ठ. ड. वीक्षकः । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °ष्णुर्विष्णु° । ३ क. ख. च. छ. °मः । धर्मज्ञः सत्यवाग्धीरस्त्यागे । ङ. झ. ड. °म. । धर्मज्ञः सत्यवान्धीरस्त्यागे ।

यस्मात्सर्वगुणोपेतं पुत्रमाप्स्यामि सुन्दरम् । इन्द्रोपेन्द्रसमं लोके ययातिं जनवल्लभम् ॥ १८
लप्स्याम्यहं हितं वीरं यस्माच्छम्भोः प्रसादतः । [*अहं पतिव्रता वीर परभार्या विशेषतः ।]१९
अतस्त्वं सर्वदा हुण्ड त्यज भ्रान्तिमितो व्रज। प्रहस्यैवं वचो ब्रूते सोऽशोकसुन्दरीं प्रति २०

हुण्ड उवाच—

नैव युक्तं त्वया प्रोक्तं देव्या देवेन चैव हि । नहुषो नाम धर्मात्मा सोमवंशे भविष्यति ॥ २१
भवती वयसा ज्येष्ठा स कनिष्ठो न युज्यते+ । कनिष्ठा स्त्री प्रशस्ता स्यात्पुरुषो न प्रशस्यते ॥ २२
कदा स पुरुषो भद्रे तव भर्ता भविष्यति । तारुण्यं यौवनं यावन्नाशमेव प्रयास्यति ॥ २३
यौवनस्य बलेनापि रूपवत्यः सदा स्त्रियः । पुरुषाणां वल्लभत्वं प्रयान्ति वरवर्णिनि ॥ २४
तारुण्यं हि महामूल्यं युवतीनां वरानने । तस्याऽऽधारेण भुञ्जन्ति भोगान्कामान्मनोनुगान् ॥ २५
कदा सोऽभ्येष्यते भद्र आयुपुत्रः शृणुष्व मे । यौवनं वर्ततेऽद्यैव वृथा चैव भविष्यति ॥ २६
गर्भत्वं च शिशुत्वं च कौमारं च निशामय । कदा स यौवनोपेतस्तव योग्यो भविष्यति ॥ २७
यौवनस्य प्रलोभेन पिबस्व मधुमाधवीम् । मया सह विशालाक्षि रमस्व त्वं सुखेन वै ॥ २८
हुण्डस्य वचनं श्रुत्वा शिवस्य तनया पुनः । उवाच दानवेन्द्रं सा साधो तन्न भविष्यति ॥ २९
अष्टाविंशतिके प्राप्ते द्वापराख्ये युगे तदा । शेषावतारो धर्मात्मा वसुदेवसुतो बलः ॥ ३०
रैवतस्य सुतां भार्यां दिव्यां चैव करिष्यति । साऽपि जाता महाभागा कृताख्ये हि युगोत्तमे ॥ ३१
युगत्रयप्रमाणेन सा हि ज्येष्ठा बलादपि । बलस्यापि प्रिया जाता रेवती प्राणसंमिता ॥ ३२
भविष्यद्द्वापरे प्राप्त इह सा तु भविष्यति । मायावती पुरा जाता गन्धर्वतनया वरा ॥ ३३
अपहृत्य निहत्यैव शंबरो दानवोत्तमः । तस्या भर्ता समाख्यातो माधवस्य सुतो बली ॥ ३४
प्रद्युम्नो नाम वीरेशो यादवेन्द्रस्य नन्दनः । तस्मिन्युगे भविष्ये च भाव्यं पृष्टं पुरातनैः ॥ ३५
व्यासादिभिर्महाभागैर्ज्ञानवद्भिर्महात्मभिः । एवं हि दृश्यते दैत्य वाक्यं देव्या तदोदितम् ॥ ३६
मां प्रत्युक्तं यथा धात्र्या पुत्र्या हिमवतस्तदा । त्वं तु लोभेन कामेन लुब्धो वदसि दुष्कृतम् ॥
किल्बिषेण समायुक्तं वेदशास्त्रविवर्जितम् । यद्यस्य दृष्टमेवास्ति शुभं वाऽप्यशुभं यथा ॥ ३८
पूर्वकर्मानुसारेण तद्भविष्यति तस्य च । [*देवानां ब्राह्मणानां च वदने यत्सुभाषितम् ॥ ३९
निःसरेद्यदि सत्यं तदन्यथा नैव जायते । मद्भाग्यादेवमाज्ञातं नहुषस्यापि तस्य च ।]
समायोगं विचार्यैव देव्या प्रोक्तं शिवेन च ॥ ४०
एवं ज्ञात्वा शमं गच्छ त्यज भ्रान्तिं मनःस्थिताम् । नैव शक्तो भवान्दैत्य मनो मे चालितुं ध्रुवम् ॥ ४१
पतिव्रतादृढं चित्तं कः प्रचालयितुं विभुः । महाशापेन योक्ष्यामि इतो गच्छ महासुर ॥ ४२
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं हुण्डो वै दानवो बली । मनसा चिन्तयामास कथं भार्या भवेदियम् ॥ ४३
विचिन्त्य हुण्डो मायावी अन्तर्धानं समागतः । मायया कन्यकारूपो बभूव मम नन्दन ॥ ४४
सा कन्याऽपि वरारोहा मायारूपाऽगमत्ततः । हास्यलीलासमायुक्ता यत्राऽऽस्ते भवनन्दिनी ॥ ४५

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । + एतदग्रे क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकेषु 'बलेन वयसा युक्तो नहुषस्तु न युज्यते' इत्यर्धमधिकम् । *एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ °हं रणे धीरं २ ग. घ. च. छ. ज. झ. ञ. ट. ठ. ढ. महामूलं । ३ ङ. °मू । तस्मा- न्निष्क्रम्य वेगेन तस्मात्स्थानाद्विहाय ताम् । अन्यस्मिन्दिवसे प्राप्ते मायां कृत्वा तमोमयीम् । दिव्यं मायामयं रूपं कृत्वा नार्यास्तु दानवः । हा° ।

उवाच वाक्यं स्निग्धेव अशोकसुन्दरीं प्रति । काऽसि कस्यासि सुभगे तिष्ठसि त्वं तपोवने ॥ ४६
किमर्थं क्रियते बाले कामशोषणकं तपः । तन्ममाऽऽचक्ष्व सुभगे किं निमित्तं सुदुष्करम् ॥ ४७
तन्निशम्य शुभं वाक्यं दानवेनापि भाषितम् । मायारूपेण च्छन्नेन साभिलाषेण सत्वरम् ॥४८
आत्मसृष्टिसुवृत्तान्तं प्रवृत्तं तु यथा पुरा । तपसः कारणं सर्वं समाचष्टे सुदुःखिता ॥ ४९
उपप्लवं तु तस्यापि दानवस्य दुरात्मनः । मायारूपं न जानाति सौहृदात्कथितं तया ॥ ५०

हुण्ड उवाच—

साधुव्रताऽसि हे देवि सम्यग्व्रतपरायणा । साधुशीलसमाचारा सोवाचाशोकसुन्दरीम् ॥
अहं पतिव्रता भद्रे पतिव्रतपरायणा ॥ ५१
तपश्चरामि सुभगे भर्तुरर्थे महासती । मम भर्ता हतस्तेन हुण्डेनापि वरात्मना
तस्य नाशाय वै घोरं तपस्यामि महत्तपः ॥ ५२
एहि मे स्वाश्रमे पुण्ये गङ्गातीरे वसाम्यहम् । अन्यैर्मनोहरैर्वाक्यैरुक्ता प्रत्ययकारकैः ॥ ५३
हुण्डेन सखिभावेन मोहिता शिवनन्दिनी । समाकृष्टा सुवेगेन महामोहेन मोहिता ॥ ५४
नीता चाऽऽत्मगृहं दिव्यमनौपम्यं सुशोभनम् । मेरोः सुशिखरे पुत्र वैडूर्याख्यं पुरोत्तमम् ॥५५
स्वस्त्रीवर्गगणोपेतं काञ्चनाख्यं सदा शुभम् । तुङ्गप्रासादसंबाधैः कलशैर्दण्डचामरैः ॥ ५६
नानावृक्षसमोपेतैर्वनैर्नीलैर्घनोपमैः । वापीकूपतडागैश्च नदीभिस्तु जलाशयैः ॥ ५७
शोभमानं महारत्नैः प्राकारैर्हेमसंयुतैः । सर्वकामसमृद्धार्थैः पूर्णं दैत्यगृहैस्तथा ॥ ५८
ददृशे सा पुरं रम्यमशोकसुन्दरी तदा । कस्य देवस्य संस्थानं कथयस्व सखे मम ॥. ५९
सोवाच दानवेन्द्रस्य पूर्वं दृष्टस्य वै त्वया । हुण्डस्य स्थानमेतद्धि सोऽहं दानवपुंगवः ॥ ६०
मया त्वं तु समानीता मायया चात्र भामिनि । [*तामाभाष्य गृहं नीता शातकौम्भं सुशोभनम्
नानावेश्मैः समाजुष्टं कैलासशिखरोपमम्] । निवेश्य सुन्दरीं तत्र दोलायां कामपीडितः ॥ ६२
पुनः स्वरूपी दैत्येन्द्रः कामबाणप्रपीडितः । करसंपुटमाबध्य उवाच वचनं तदा ॥ ६३
यं यं त्वं वाञ्छसे भद्रे तं तं दद्मि न संशयः । भज मां त्वं विशालाक्षि भजन्तं कामपीडितम् ॥

अशोकसुन्दर्युवाच—

नैव चालयितुं शक्या भवता दानवेश्वर । मनसाऽपि न वै धार्या मम मोहं समागतम् ॥ (?)६५
भवादृशैर्महापापैर्देवैर्वा दानवाधम । दुष्प्राप्याऽहं न संदेह[3] एवं प्राह पुनः पुनः ॥ ६६
स्कन्दानुजा सा तपसाऽभियुक्ता जाज्वल्यमाना महता रुषा च ।
संहर्तुकामा परिदानवं तं कालस्य जिह्वेव यथा स्फुरन्ती ॥ ६७
सा प्रोवाच पुनर्देवी तमेवं दानवाधमम् । उग्रं कर्म कृतं पाप आत्मनाशनहेतवे ॥ ६८
आत्मनाशाय नाशाय स्वजनस्यास्य वै त्वया । स्वगृहं प्रापिता दीप्ता सुशिखा कृष्णवर्त्मनः ६९
यथाऽशुभः कूटपक्षी सर्वशोकैः समुद्गतः । गृहं स प्रविशेद्यस्य तस्य नाशो भवेद्ध्रुवम् ॥ ७०
स्वजनस्य च सर्वस्य धनस्य च कुलस्य च । स द्विजो नाशमिच्छेत विशत्येवं यदा गृहम् ॥ ७१
तथा तेऽहं गृहं प्राप्ता तव नाशं समीहती । जीवं कुलं धनं धान्यं पुत्रपौत्रादिकं तथा ॥ ७२

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठश्छपुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. ड. ढ. मायामोहेन । २ छ. °नसो नैव संधानं म° । ३ ङ. छ. ढ. °देहो मा वदस्व पु° । ४ झ. °था च कुर्कुटः पक्षी सर्वलोकेऽप्यमङ्गलः । गृ° । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. तव ।

पुत्राणां धनधान्यस्य ते वंशस्य च सांप्रतम् । सर्वं ते नाशयित्वाऽहं यास्यामि च न संशयः ॥७३
यथा त्वयाऽहमानीता चरन्ती परमं तपः । पतिकामा प्रवाञ्छन्ती नहुषं चाऽऽयुनन्दनम् ॥ ७४
तथा त्वां मम भर्ता हि नाशयिष्यति दानव । तन्निमित्त उपायोऽयं दृष्टो देवेन वै पुरा ॥ ७५
सत्येयं लौकिकी गाथा यां गायन्ति विदो जनाः । प्रत्यक्षं दृश्यते लोके न विन्दन्ति कुबुद्धयः॥
यत्र येन प्रभोक्तव्यं यस्माद्दुःखसुखादिकम् । सत्यं च भुज्यते तत्र तस्मादेव न संशयः ॥ ७७
कर्मणोऽस्य फलं भुङ्क्ष्व स्वकीयस्य महीतले । यास्यसे निरयं स्थानं परदाराभिमर्शनात् ॥७८
सुतीक्ष्णं हि सुधारं तु सुखड्गं च विघट्टति । अङ्गुल्यग्रेण कोपाय तथा मां विद्धि सांप्रतम् ॥७९
सिंहस्य संमुखं गत्वा क्रुद्धस्य गर्जितस्य वो । को लुनाति मुखात्केशान्साहसाकारसंयुतः ॥ ८०
सत्याचारां दमोपेतां नियतां तपसि स्थिताम् । निधनं चेच्छते सद्यो यो वै मां भोक्तुमिच्छति ॥
स मणिं कृष्णसर्पस्य जीवमानस्य सांप्रतम् । ग्रहीतुमिच्छत्येवापि यथा कालेन प्रेषितः ॥ ८२
भवांस्तु प्रेषितो मूढ कालेन काममोहितः । तदा त ईदृशी जाता कुमतिः किं न पश्यसि ॥ ८३
ऋते तु आयुपुत्रेण समालोकयते हि कः । अन्यो हि निधनं याति मम गात्रावलोकनात् ॥ ८४
एवमाभाष्य तं दुष्टं गङ्गातीरं गता सती । सशोका दुःखसंविग्ना नियता नियमान्विता ॥ ८५
पूर्वमाचरितं घोरं पतिकामनया तपः । तव नाशार्थमद्याहं चरिष्ये दारुणं तपः ॥ ८६
यदा त्वां निहतं दुष्ट नहुषेण महात्मना । निशितैर्वज्रसंकाशैर्बाणैराशीविषोपमैः ॥ ८७
रणे निपतितं पाप मुक्तकेशं सलोहितम् । गतोत्साहं प्रद्रक्ष्यामि तदा यास्याम्यहं पतिम् ॥ ८८
एवं सुनियमं कृत्वा गङ्गातीरे अनुत्तमे । संस्थिता हुण्डनाशाय निश्चिता शिवनन्दिनी ॥ ८९

वह्नेर्यथा दीप्तिमती शिखोज्ज्वला तेजोभियुक्ता प्रदहेत्सुलोकान् ॥
क्रोधेन दीप्ता विबुधेशपुत्रिका गङ्गातटे दुश्चरमाचरत्तपः ॥ ९०

कुञ्जल उवाच—

एवमुक्त्वा महाभागा शिवस्य तनया गता । गङ्गाम्भसि ततः स्नात्वा सुपुरे काञ्चनाह्वये ॥ ९१
तपश्चचार तन्वङ्गी हुण्डस्य वधहेतवे । अशोकसुन्दरी बाला सत्येन च समन्विता ॥ ९२
हुण्डोऽपि दुःखितो जात आत्मना पापचेतसा । चिन्तयामास संतप्तो ह्यतीव वैचनानलैः ॥ ९३
समाहूय अमात्यं तं कम्पनाख्यमथाब्रवीत् । समाचष्टे प्रवृत्तान्तं तस्याः शापोद्भवं महत् ॥ ९४
शप्तो ह्यशोकसुन्दर्या शिवस्यापि सुकन्यया । नहुषस्यापि मे भर्तुस्त्वं तु हस्तान्मरिष्यसि ॥ ९५
नैवं स्यात्तु ह्यसौ गर्भ आयोर्भार्या न गुर्विणी । यथा तु स्यादलीकस्तु तस्याः शापस्तथा कुरु ९६

कम्पन उवाच—

अपहृत्य प्रियां तस्य आयोश्चापि समानय । अनेनापि प्रकारेण तव शत्रुर्न जायते ॥ ९७
[*नो वा प्रपातयस्व त्वं गर्भं तस्याः प्रभीषणैः । अनेनापि प्रभावेण तव शत्रुर्न जायते] ॥ ९८
जन्मकालं प्रतीक्षस्व नहुषस्य दुरात्मनः । अपहृत्य समानीय जहि त्वं पापचेतनम् ॥ ९९
एवं संमन्त्र्य तेनापि कम्पनेन स दानवः । अभूत्स चोद्यमी ह्येवं नहुषस्य प्रणाशने ॥ १००

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः छ. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. छ. तन्निमित्त । २ ग. घ. ज. ट. ठ. ड. वा । कौतुकान्मृगकोपेन साहसात्कर्तुमिच्छति । सं° । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. कालमोहितः । ४ ङ. ढ. गतासुं च प्र° । छ. गताशं च प्र° । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. निश्चला । ६ ङ. आपद्युक्तेन चे° । ७ क. ख. मदनानलैः । ८ ङ. छ. झ. ढ. °व जातस्त्वसौ ।

विष्णुरुवाच—

ऐलपुत्रो महाभाग आयुर्नाम क्षितीश्वरः। सार्वभौमः स धर्मात्मा सत्यधर्मपरायणः॥ १०१
इन्द्रोपेन्द्रसमो राजा तपसा यशसा बलैः। दानयज्ञैः सुपुण्यैश्च सत्येन नियमेन च॥ १०२
एकच्छत्रेण वै राज्यं चक्रे भूपतिसत्तमः। पृथिव्यां सर्वधर्मज्ञः सोमवंशस्य भूषणम्॥ १०३
पुत्रं न विन्दते राजा तेन दुःखी व्यजायत। चिन्तयामास धर्मात्मा कथं मे जायते सुतः १०४
इति चिन्तां समापेद आयुश्च पृथिवीपतिः। पुत्रार्थं परमं यत्नमकरोत्सुसमाहितः॥ १०५
अत्रिपुत्रो महात्मा वै दत्तात्रेयो द्विजोत्तमः। क्रीडमानः स्त्रिया सार्धं [*मदिरारुणलोचनः १०६
वारुण्या मत्तधर्मात्मा स्त्रीवृन्देन समावृतः। अङ्के युवतिमाधाय] सर्वयोषिद्वरां शुभाम्॥ १०७
गायते नृत्यते विप्रः सुरां च पिबते भृशम्। विना यज्ञोपवीतेन महायोगीश्वरोत्तमः॥ १०८
पुष्पमालाभिर्दिव्याभिर्मुक्ताहारपरिच्छदैः। चन्दनागुरुदिग्धाङ्गो राजमानो मुनीश्वरः॥ १०९
तस्याऽऽश्रमं नृपो गत्वा तं दृष्ट्वा द्विजसत्तमम्। प्रणाममकरोन्मूर्ध्ना दण्डवत्सुसमाहितः॥ ११०
अत्रिपुत्रः स धर्मात्मा समालोक्य नृपोत्तमम्। आगतं पुरतो भक्त्या अथ ध्यानं समास्थितः १११
एवं वर्षशतं प्राप्तं तस्य भूपस्य सत्तम। निश्चलत्वं परिज्ञाय मानसं भक्तितत्परम्॥ ११२
[+समाहूय समाचष्टे किमर्थं क्लिश्यसे नृप। ब्रह्माचारेण हीनोऽस्मि ब्रह्मत्वं नास्ति मे कदा ११३
सुरामांसप्रलुब्धोऽस्मि स्त्रिया सक्तः सदैव हि। वरदाने न मे शक्तिरन्यं शुश्रूष ब्राह्मणम् ११४

आयुरुवाच—

भवादृशो महाभाग नास्ति ब्राह्मणसत्तमः। सर्वकामप्रदाता वै त्रैलोक्ये परमेश्वरः]॥ ११५
अत्रिवंशे महाभाग गोविन्दस्त्वं सुरोत्तम। ब्राह्मणस्यैव रूपेण भवान्वै गरुडध्वजः॥ ११६
नमोऽस्तु देवदेवेश नमोऽस्तु परमेश्वर। त्वामहं शरणं प्राप्तः शरणागतवत्सल॥ ११७
उद्धरस्व हृषीकेश मायां कृत्वा प्रतिष्ठसि। विश्वस्थानां प्रजानां च विद्वांसं विश्वनायकम् ११८
जानाम्यहं जगन्नाथं भवन्तं मधुसूदनम्। मां रक्ष शरणं प्राप्तं विश्वरूप नमोऽस्तु ते॥ ११९

कुञ्जल उवाच—

गते बहुतिथे काले दत्तात्रेयो नृपोत्तमम्। उवाच मत्तरूपेण कुरु त्वं वचनं मम॥ १२०
कपालेन सुरां देहि बहुलं मांसभोजनम्। एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं स चाऽऽयुः पृथिवीपतिः॥ १२१
उत्सुकस्तु कपालेन सुरामाहृत्य वेगवान्। पलं सुविपुलं चैव च्छित्त्वा हस्तेन सत्वरम्॥ १२२
नृपेन्द्रः प्रददौ तस्मै दत्तात्रेयाय पुत्रक। अथ प्रसन्नचेताश्च संजातो मुनिपुंगवः॥ १२३
दृष्ट्वा भक्तिं प्रभावं च गुरुशुश्रूषणं तथा। समुवाच नृपेन्द्रं तमायुं प्रणतमानसम्॥ १२४
वरं वरय भद्रं ते दुर्लभं भुवि भूपते। सर्वमेव प्रदास्यामि यं यमिच्छसि सांप्रतम्॥ १२५

राजोवाच—

भवान्दाता वरं सत्यमिच्छया मुनिसत्तम। पुत्रं देहि गुणोपेतं सर्वज्ञं गुणसंयुतम्॥ १२६

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. छ. ड ढ. पुस्तकस्थः। + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. ड. ढ. पुस्तकस्थः।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ तुङ्गपुत्रो। २ घ. ट. ठ. ड. ढ. सत्यधर्मज्ञः। ३ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. योगीन्द्रः। ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. अवज्ञाय ततः स्थि°। ५ घ. ङ. छ. ट. ठ. ढ. °श्वस्यास्य प्रधातारं भवन्तं वि°। ६ अ. मत्पूजनेन। ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. पाचितं। ट. पवित्रं। ८ ड उद्धृतेन क°। ९ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. सुपाचितं। १० ङ. छ. ढ. परम्। ११ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. प्रणतमादृतः। ड. प्रणतमादृतम्। १२ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. सत्यं कृपया।

देवतीर्थार्चनकरमजेयं देवदानवैः । राक्षसैर्दानवैर्घोरैः क्षत्रियैः किंनरैस्तथा ॥ १२७
देवब्राह्मणसंभक्तः प्रजापालो विशेषतः । यज्वा दीनगतिः शूरः शरणागतवत्सलः ॥ १२८
दाता भोक्ता महात्मा च वेदशास्त्रेषु पारगः । धनुर्वेदेषु निष्णातः शास्त्रेषु च परायणः ॥ १२९
अनाहतमतिर्धीरः संग्रामेष्वपराजितः । एवंगुणः सुरूपश्च यस्माद्वंशः प्रजायते ॥ १३०
देहि पुत्रं महाभाग मम वंशप्रभाकरम् । यदि वाऽपि वरो देयस्त्वया मे स्वेच्छया विभो १३१

दत्तात्रेय उवाच—

एवमस्तु महाराज तत्र पुत्रो भविष्यति । तव वंशकरः पुण्यः सर्वजीवदयापरः ॥ १३२
एभिर्गुणैस्तु संयुक्तो वैष्णवांशेन संयुतः । राजा च सार्वभौमश्च इन्द्रतुल्यो नरेश्वरः ॥ १३३
एवं खलु वरं दत्त्वा ददौ फलमनुत्तमम् । नृपमाह महायोगी स्वभार्यायै प्रदीयताम् ॥ १३४
एवमुक्त्वा विसृज्यैव तमायुं पृथिवीपतिम् । आशीर्भिरभिनन्द्यैव ह्यन्तर्धानं चकार ह ॥ १३५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८२७०

अथ चतुरधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

गते तस्मिन्महाभागे दत्तात्रेये महामुनौ । आजगाम महाराजः शक्रप्रस्थपुरं प्रति ॥ १
इन्दुमत्या गृहं हृष्टः प्रविवेश श्रियाऽन्वितम् । सर्वकामसमृद्धार्थं कुबेरभवनोपमम् ॥ २
चक्रे राज्यं स मेधावी यथा स्वर्गे पुरंदरः । स्वर्भानुसुतया सार्धमिन्दुमत्या द्विजोत्तम ॥ ३
सा च इन्दुमती राज्ञी गर्भमाप फलाशनात् । दत्तात्रेयस्य वचनाद्दिव्यतेजःसमन्वितम् ॥ ४
इन्दुमत्या महाभाग स्वप्नं दृष्टमनुत्तमम् । रात्रौ देवान्वितं तावद्बहुमङ्गलदायकम् ॥ ५
गृहान्तरे विशन्तं च पुरुषं सूर्यसंनिभम् । मुक्तामालान्वितं विप्रं श्वेतवस्त्रेण शोभितम् ॥ ६
श्वेतपुष्पकृता माला तस्य कण्ठे विराजते । सर्वाभरणशोभाङ्गो दिव्यगन्धानुलेपनः ॥ ७
चतुर्भुजः शङ्खपाणिर्गदाचक्रासिधारकः । छत्रेण ध्रियमाणेन चन्द्रबिम्बानुकारिणा ॥ ८
शोभमानो महातेजा दिव्याभरणभूषितः । हारकङ्कणकेयूरैर्नूपुराभ्यां विराजितः ॥ ९
चन्द्रबिम्बानुकाराभ्यां कुण्डलाभ्यां विराजितः । एवंविधो महाप्राज्ञः कश्चित्पुमान्समागतः॥१०
इन्दुमतीं समाहूय स्नापिता पयसा तदा । शङ्खेन क्षीरपूर्णेन हंसवर्णेन भामिनी(म्) ॥ ११
रत्नकाञ्चनबद्धेन संपूर्णेन पुनः पुनः । श्वेतं नागं सुरूपं च सहस्रशिरसं वरम् ॥ १२
महामणिसुसंदीप्तं ज्वालामालासमाकुलम् । क्षिप्तं तेन मुखमान्ते दत्तं मुक्ताफलं पुनः ॥ १३

---

१ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. देववीर्यं सुदेवं च ह्यजेयं देवदा° । ङ ढ. देववीर्यं सुतेजं च ह्यजेयं देवदा° । ड. देववीर्यं सुदेवं च ह्यजेयं दैत्यदा° । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ढ. °वैः । क्षत्रियै राक्षसैर्घोरैर्गन्धर्वैः किं° । ड. °वैः । क्षत्रियै राक्षसैर्वीरैर्गन्धर्वैः किं° । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. दानपतिः । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °हात्यागी वे° । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. ट. ठ. ड. ढ. °प्रधारकम् । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. कृपया । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. गृहे । ८ क. ख. ङ. च. °युं प्रणतं पुरः । आ° । घ. ट. ठ. ड. °युं प्रणतं पुनः । आ° । ९ य. ख. च. छ. झ. ट. ठ. ड. °ज्ञः स आयुः स्वपु° । १० क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °द्धार्थमिन्द्रस्य भ° । ११ क. ख. घ. च. झ. ठ. ड. सुस्वप्नान्ते ।

कण्ठे तस्याः स देवेश इन्दुमत्या महायशाः । हस्ते पद्मं ततो दत्त्वा स्वस्थानं प्रति जग्मिवान् १४
एवंविधं महास्वप्नं सा तु दृष्ट्वा सुतोत्तम । समाचष्टे महाभागा तमायुं भूपतिं पतिम् ॥ १५
समाकर्ण्य महाराजश्चिन्तयामास वै पुनः । समाहूय गुरुं पश्चात्कथितं स्वप्नमुत्तमम् ॥
शौनकं सुमहाभागं सर्वज्ञं ज्ञानिनां वरम् ॥ १६

राजोवाच—

अद्य रात्रौ महाभाग मम पत्न्या द्विजोत्तम । विप्रो गेहं विशन्दृष्टः किमिदं स्वप्नकारणम् ॥ १७

शौनक उवाच—

वरो दत्तस्तु ते पूर्वं दत्तात्रयेण धीमता । आदिष्टं च फलं राज्ञ्यां सुगुणं सुतहेतवे ॥ १८
तत्फलं किं कृतं राजन्कस्यै त्वया नियोजितम् । स्वभार्यायै मया दत्तमिति राज्ञोदितं वचः १९
श्रुत्वोवाच महाप्राज्ञः शौनको द्विजसत्तमः । वृत्तान्तं स्वप्नभावेन तव गेहे सुतोत्तमः ॥ २०
वैष्णवांशेन संयुक्तो भविष्यति न संशयः । स्वप्नस्य कारणं राजन्नेतत्ते कथितं मया ॥ २१
इन्द्रोपेन्द्रसमो राजंस्तव पुत्रो भविष्यति । पुत्रस्ते सर्वधर्मात्मा सोमवंशस्य भूषणः ॥ २२
धनुर्वेदे सवेदे च सगुणोऽसौ भविष्यति । एवमुक्त्वा स राजानं शौनको गतवान्गृहम् ॥ २३
हर्षेण महताऽऽविष्टो राजाऽभूत्सह भार्यया ॥ २४

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे चतुरधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८२९२

अथ पञ्चोत्तरशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

गता सा नन्दनवनं सखीभिः सह क्रीडितुम् । तत्रोक्तं केनचिद्वाक्यमस्या गर्भे महाबलः ॥ १
भविष्यति सुतश्रेष्ठो हुण्डस्यान्तं करिष्यति । एवंविधं महद्वाक्यं[१] [*मप्रियं दुःखदायकम् ॥ २
समाकर्ण्य समायाता पितुरग्रे निवेदितम् । समासेन तया तस्य पुरतो दुःख]दायकम् ॥ ३
पितुरग्रे जगादाथ पिता श्रुत्वा च विस्मितः । शापमशोकसुन्दर्याः सस्मार च पुरा कृतम् ॥ ४
गर्भस्य नाशनायैव इन्दुमत्याः स दानवः । विविक्तमुद्यमं चक्रे कालाकृष्टो दुरात्मवान् ॥ ५
छिद्रान्वेषी ततो भूत्वा चेन्दुमत्याश्च नित्यशः । यदा पश्यति तां राज्ञीं रूपौदार्यगुणान्विताम् ॥
दिव्येन तेजसा युक्तां रक्षितां विष्णुतेजसा । [+दिव्यतेजःसमायुक्तां सूर्यबिम्बोपमां तु ताम्] ॥
तस्याः पार्श्वे महाभाग रक्षणार्थं स्थितः सदा । दुरात्मा दानवो हुण्डस्तस्याश्च बहु दर्शयेत् ॥ ८
नानाविधा भीषिकाश्च मायावी मायया सदा । गर्भस्य तेजसा चैव रक्षिता विष्णुतेजसा ॥ ९
भयं न जायते तस्या मनस्येव कदा पुनः । विफलो दानवो जात उद्यमश्च निरर्थकः ॥ १०

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. °मः । दत्तात्रेयप्रसादेन । ध. ढ. ठ. °मः । दत्तात्रेयप्रभावेन । २ क. ख. ङ. च. ढ. तत्राऽऽकर्ण्य महद्वाक्यमप्रियं तु तदा पितुः । चारणानां स पुत्राणां भाषतां हर्षकेण वै । आयोर्गेहे महावीर्यो विष्णुतुल्यपराक्रमः । वेदे तु ब्रह्मणा तुल्यः सर्वशास्त्रविशारदः । भ° । ३ ग. घ. ज. ञ. ट. ठ. °क्यमाश्रुत्वा सुखदायकम् । पितुरग्रे ज° ।

मनः स्थिरं बभूवास्य हुण्डस्यापि दुरात्मनः । एवं वर्षशतं तस्य पञ्चमालस्य वै गतम् ॥ ११
प्रसूता सा हि पुत्रं च धर्मात्मानं महामतिम् । रात्रौ चैव सुतश्रेष्ठ तस्याः पुत्रो व्यजायत ॥
तेजस्वी वीरशोभाभिर्यथा सूर्यो नभस्तले । १२

सूत उवाच—

अथ दासी महादुष्टा काचित्सूतिगृहागता । अशौचाचारसंयुक्ता महामङ्गलवादिनी ॥ १३
तस्याः सर्वं परिज्ञाय स हुण्डो दानवाधमः । अस्या अङ्गं प्रविश्यैव प्रविष्टश्चाऽऽयुमन्दिरे ॥ १४
महाजने प्रसुप्ते च निद्रयाऽतीव मोहिते । तं पुत्रं देवगर्भाभमपहृत्य बहिर्गतः ॥ १५
काञ्चनाख्यं पुरं प्राप्तः स्वकीयं दानवाधमः । समाहूय प्रियां भार्यां विपुलां तामथाब्रवीत् ॥ १६
वधस्वैनं महापापं बालरूपं रिपुं मम । पश्चात्सूदस्य वै हस्ते भोजनार्थं प्रदीयताम् ॥ १७
नानाद्रव्यैः समायुक्तं पाचयस्व हि निर्घृणम् । सूदहस्तान्महाभागे अहं भोक्ष्ये न संशयः ॥ १८
वाक्यमाकर्ण्य तद्भर्तुर्विपुला विस्मिताऽभवत् । कस्मान्निर्घृणतां याति मम भर्ताऽतिनिष्ठुरः ॥ १९
सर्वलक्षणसंपन्नं देवगर्भोपमं सुतम् । कस्य कस्मात्प्रभक्षेत कृपाहीनः सुनिर्घृणः ॥ २०
इत्येवं चिन्तयामास कारुण्येन समन्विता । पुनः पप्रच्छ भर्तारं कस्माद्भक्षसि बालकम् ॥ २१
यस्माद्वदसि संक्रुधो ह्यतीव निरपत्रपः । सर्वं मे कारणं ब्रूहि तत्त्वेन दनुजेश्वर ॥ २२
आत्मदोषस्य वृत्तान्तं समासेन निवेदितम् । शापं ह्यशोकसुन्दर्या हुण्डेनापि दुरात्मना ॥ २३
तया ज्ञातं तु तत्सर्वं कारणं दानवस्य वै । वध्योऽयं बालकः सत्यं नो वा भर्ता मरिष्यति ॥ २४
इत्येवं संविचार्यैव विपुला क्रोधमूर्छिता । मेकलां तु समाहूय सैरन्ध्रीं वाक्यमब्रवीत् ॥ २५
जह्येनं बालकं दुष्टं मेकलेऽद्य महानसे । सूदहस्ते प्रदेहि त्वं हुण्डभोजनहेतवे ॥ २६
मेकला बालकं गृह्य सूदमाहूय चाब्रवीत् । राजादेशं कुरुष्वाद्य पचस्वैनं हि बालकम् ॥ २७
एवमाकर्णितं तेन सूदेनापि महात्मना । आदाय बालकं हस्ताच्छस्त्रमुद्यम्य चोद्यतैः ॥ २८
एष वै देवदेवस्य दत्तात्रेयस्य तेजसा । रक्षितस्त्वायुपुत्रश्च स जहास पुनः पुनः ॥ २९
तं हसन्तं समालोक्य स सूदः कृपयाऽन्वितः । सैरन्ध्री कृपया युक्ता सूदं तं प्रत्युवाच ह ॥ ३०
नैव वध्यस्त्वयां सूद शिशुरेष महामते । दिव्यलक्षणसंपन्नः कस्य जातः सुसत्कुले ॥ ३१

सूत उवाच—

सत्यमुक्तं त्वया भद्रे वाक्यं वै कृपयाऽन्वितम् । राजलक्षणसंपन्नो रूपवान्कस्य बालकः ॥ ३२
कस्मान्नोक्ष्यति पापात्मा हुण्डोऽयं दानवाधमः । येन वै रक्षितो वंशः पूर्वमेव स्वकर्मणा ॥ ३३
आपत्स्वपि स जीवेत दुर्गेषु नान्यथा भवेत् । नद्या वेगहृतश्चापि वह्निमध्यगतोऽपि वा ॥ ३४
जीवते नात्र संदेहो यस्य कर्म सहायकम् । तस्माद्धि क्रियते कर्म धर्मपुण्यसमन्वितम् ॥ ३५
आयुष्मन्तो नरास्तेन प्रविन्दन्ति सुखं ततः । तारकं पालकं कर्म रक्षते जाग्रते हि तत् ॥ ३६
भुक्तिदं जायते नित्यं मैत्रस्थानप्रदायकम् । दानपुण्यान्वितं कर्म प्रियवाक्यसमन्वितम् ॥ ३७
उपकारयुतं यश्च करोति शुभकृत्तदा । तमेव रक्षते कर्म सर्वदैव न संशयः ॥ ३८

---

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. मनेप्सितं नैव जातं हु॰ । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. च स्वभर्तानोत्सनया तदा । रा॰ । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ ड. ढ. विधुरां । ४ ङ. निर्जितम् । ५ छ. ङ. ॰विधुरा । ६ घ. छ. ठ. ठ. ङ. विधुरा । ७ ङ. ॰तः । स तु दैवेन देवेशकृपयाऽपि स्वकर्मणा । र॰ । ८ क. ख. घ. ङ, च, छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. ॰याऽथैव स्थि॰ ।

अन्ययोनिं प्रयाति स्म प्रतिषिद्धेन कर्मणा । किं करोति पिता माता अन्ये स्वजनबान्धवाः ३९
कर्मणा निहतो यस्तु न स्युस्तस्य हि रक्षणे । येनैव कर्मणा चैव रक्षितश्चाऽऽयुनन्दनः ॥ ४०
तस्मात्कृपान्वितो जातः सूदः कर्मवशानुगः । सैरन्ध्री च तथा जाता प्रेरिता तस्य कर्मणा॥४१
द्वाभ्यामेव सुतस्तस्य रक्षितश्चारुलक्षणः । रात्रावेव प्रणीतोऽसौ तस्माद्गीत्या महाश्रमे ॥ ४२
वसिष्ठस्याऽऽश्रमे पुण्ये सैरन्ध्र्या पुण्यकर्मणा । शुभे पर्णकुटीद्वारे तस्मिन्नेव महाश्रमे ॥ ४३
गता सा स्वगृहं पश्चान्निक्षिप्य बालकं च तम् । ऐणं निपात्य सूदेन पाचितं मांसमेव हि ॥ ४४
भोजयित्वा स दैत्येन्द्रो हुण्डस्तुष्टोऽभवत्तदा । शापं ह्यशोकसुन्दर्या मोघं मेने तदाऽसुरः ॥
हर्षेण महताऽऽविष्टः स हुण्डो दानवेश्वरः ॥ ४५

कुञ्जल उवाच—

प्रभाते विमले जाते वसिष्ठो मुनिसत्तमः । बहिर्गतो हि धर्मात्मा कुटीद्वारात्प्रपश्यति ॥ ४६
संपूर्णं बालकं दृष्ट्वा दिव्यलक्षणसंयुतम् । संपूर्णेन्दुप्रतीकाशं सुन्दरं चारुलोचनम् ॥ ४७
पश्यन्तु मुनयः सर्वे यूयमागत्य बालकम् । कस्य केन समानीतं रात्रौ चैवाङ्गणे मम ॥ ४८
देवगन्धर्वगर्भाभं राजलक्षणसंयुतम् । कन्दर्पकोटिसंकाशं पश्यन्तु मुनयोऽमलम् ॥ ४९
महाकौतुकसंयुक्ता दृष्ट्वा द्विजवरास्ततः । समपश्यंस्तं तु पुत्रमायोश्चैव महात्मनः ॥ ५०
वसिष्ठः स तु धर्मात्मा ज्ञानेनाऽऽलोक्य बालकम् । [*आयुपुत्रं समाज्ञातं चरित्रेण समन्वितम्]
वृत्तान्तं तस्य दुष्टस्य हुण्डस्यापि दुरात्मनः । कृपया ब्रह्मपुत्रस्तु समुत्थाय सुबालकम् ॥ ५२
कराभ्यामथ गृह्णाति यावद्द्विजवरोत्तमः । तावद्वृष्टिं सौमनस्यां चक्रुर्देवा द्विजोपरि ॥ ५३
ललितं सुस्वरं गीतं जगुर्गन्धर्वकिन्नराः । ऋषयो वेदमन्त्रैश्च स्तुवन्ति नृपनन्दनम् ॥ ५४
वसिष्ठस्तं समालोक्य वरं वै दत्तवांस्तदा । नहुषेत्येव ते नाम ख्यातिं लोके गमिष्यति ॥ ५५
हुषितो नैव तेनापि बालभावैर्नराधिप । तस्मान्नहुष ते नाम देवपूज्यो भविष्यसि ॥ ५६
जातकर्मादिकं कर्म तस्य चक्रे द्विजोत्तमः । व्रतदानं विसर्गं च गुरुशिष्यादिलक्षणम् ॥ ५७
वेदं चाधीत्य संपूर्णं षडङ्गं सपदक्रमम् । सर्वाण्येव च शास्त्राणि ह्यधीत्य द्विजसत्तमात् ॥ ५८
सविसर्गं धनुर्वेदं सरहस्योपसंयमम् । शस्त्रास्त्राणि च दिव्यानि जग्राह मुनिसत्तमात् ॥ ५९
ज्ञानशास्त्राणि चान्यानि राजनीत्यादिकानि च । वसिष्ठादायुपुत्रस्तु शिष्यरूपेण भक्तिमान्॥६०
सर्वविद्यासुनिष्पन्नो नहुषश्चातिसुन्दरः । प्रसादाच्च वसिष्ठस्य चापबाणधरोऽभवत् ॥ ६१

इति श्रीमहापुराणे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे पञ्चोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८३५४

अथ षडधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

आयुभार्या महाभागा स्वर्भानोस्तनया सुतम् । अपश्यन्ती स्वकं चापि देवोपममनौपमम् ॥ १

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. छ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. अनयो नयतां याति प्रेरितस्तस्य क° । २ घ. छ. ट. ठ. ड. अन्यं । ३ ङ. °मला: । म° । ४ छ. झ. ट. ठ. ड. सुतोपरि । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ठ. ड. ढ. वसिष्ठाच्च । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °नि प्रहमक्षोयुतानि च ज्ञा° । ७ घ. छ. ट. ठ. ड. सूत ।

हाहाकारं महत्कृत्वा रुरोद वरवर्णिनी । केन मे लक्षणोपेतो हृतो बालः सुलक्षणः ॥ २
तपसा दानयज्ञैश्च नियमैर्दुष्करैः सुतः । संप्राप्तो हि मया वत्सः सकामैर्दारुणैः पुनः ॥ ३
दत्तात्रेयेण पुण्येन तुष्टेन सुमहात्मना । दत्तः पुत्रो हृतः केन रुरोद करुणान्विता ॥ ४
हा पुत्र वत्स मे तात हा बाल गुणमन्दिर । क्वासि केनाभिनीतोऽसि मम शब्दः प्रदीयताम् ॥ ५
सोमवंशस्य सर्वस्य भूषणस्त्वं न संशयः । केन त्वमद्य नीतोऽसि मम प्राणैः समन्वितः ॥ ६
सुराजलक्षणैर्दिव्यैः संपूर्णः कमलेक्षणः । केनाप्यद्य हृतो वत्स किं करोमि क्व याम्यहम् ॥ ७
स्फुटं जानाम्यहं कर्म ह्यन्यजन्मनि यत्कृतम् । न्यासभङ्गः कृतः कस्य तस्मात्पुत्रो हृतो मम ॥ ८
[*किंवा छलं कृतं कस्य पूर्वजन्मनि पापया । कर्मणः कस्य वै दुःखमनुभुञ्जामि नान्यथा ॥ ९
रत्नापहारिणी जाता पुत्ररत्नं हृतं मम] । तस्माद्दैवेन वै दिव्य अनौपम्यगुणाकरः ॥ १०
किंवा वितर्कितो विप्रः कर्मणस्तस्य वै फलम् । प्राप्तं मया न संदेहः पुत्रशोकान्वितं भृशम् ॥ ११
किंवा शिशुविरोधश्च कृतो जन्मान्तरे मया । तस्य पापस्य भुञ्जामि कर्मणः फलमीदृशम् ॥ १२
याचमानस्य चैवाग्रे वैश्वदेवस्य कर्मणि । किं वाऽपि नार्पितं चान्नं व्याहृतिभिर्हुतं द्विजैः ॥ १३
एवं सुवेदनायुक्ता स्वर्भानुतनया तदा । इन्दुमती महाभागा शोकविह्वलिताऽभवत् ॥ १४
पतिता मूर्छिता शोकाद्विह्वलत्वं गता सती । निःश्वासं मुञ्चमाना सा वत्सहीना यथा हि गौः ॥ १५
आयू राजाऽथ शोकेन दुःखेन महताऽन्वितः । हृतं श्रुत्वा हि पुत्रं तु धैर्यं तत्याज पार्थिवः १६
तपसश्च फलं नास्ति नास्ति दानस्य वै फलम् । यस्मादेवं हृतः पुत्रस्तस्मान्नास्त्यत्र संशयः १७
दत्तात्रेयः प्रसन्नस्तु वरं मे दत्तवान्पुरा । अजेयं च जयोपेतं पुत्रं सर्वगुणान्वितम् ॥ १८
तद्वरस्य प्रसादात्तु कथं विघ्नो ह्यजायत । इति चिन्तापरो राजा दुःखितः प्रारुदद्भृशम् ॥ १९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नाहुषे षडधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८३७३

अथ सप्तोत्तरशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

अथासौ नारदः साक्षात्स्वर्गाद्राजानमागतः । नृपमाश्वासयामास कस्माद्राजन्प्ररुद्यते ॥ १
पुत्रापहरणात्तेऽद्य क्षेमं जातं महामते । देवादीनां महाराज एवं ज्ञात्वा तु मा शुचः ॥ २
सर्वविद्या गुणांश्चापि वरान्कामांस्तथैव च । लब्ध्वा कामाभिसंपूर्णो ह्यागमिष्यति ते सुतः ॥ ३
येनाप्यपहृतस्तेऽद्य बालो देवगुणोपमः । आत्मगेहे महाराज कालो नीतो न संशयः ॥ ४
तस्य नाशं स वै कृत्वा महावीर्यो महाबलः । स त्वामभ्येष्यते भूयः शिवस्य सुतया सह ॥ ५
इन्द्रोपेन्द्रसमः पुत्रो भविष्यति स्वतेजसा । इन्द्रत्वं भोक्ष्यते सोऽपि निजैश्च पुण्यकर्मभिः ॥ ६

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. छ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

---

१ घ. ट. ठ. ड. °वा फलं कस्य पूर्वं पापयाऽपहृतं मया । पुत्रसंतापजं दुःखं तस्मात्प्राप्नोमि । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °मि पुत्रशोकं सुदारुणम् । या° । ३ क. ख. ङ. च. झ. ढ. प्रभुञ्जानस्य । ४ ङ. °न करुणान्वितः । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °यं यौवनोपे° । ६ क. ख. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °वेशो हि गुणी भूत्वा सर्ववेत्ता न संशयः । सर्वकलाभि° ।

एवमाभाष्य राजानमायुं देवर्षिसत्तमः । जगाम सहसा तस्य पश्यतः सानुगस्य ह ॥ ७
गते तस्मिन्महाभागे नारदे देवसद्मनि । आयुरागत्य तां राज्ञीं तत्सर्वं विन्यवेदयत् ॥ ८
दत्तात्रेयेण दत्तस्तु पुत्रो देववरोपमः । स वै राज्ञि कुशल्यास्ते विष्णोश्चैव प्रसादतः ॥ ९
येनाप्यसौ हृतः पुत्रः सगुणो मे वरानने । शिरस्तस्य गृहीत्वा तु पुनरेवाऽऽगमिष्यति ॥ १०
इत्याह नारदो भद्रे मा कृथाः शोकमेव च । त्यजे मोहं महामोदं कुरु भद्रे सुखाकरम् ॥ ११
भर्तुर्वाक्यं निशम्यैवं राज्ञी इन्दुमती ततः । अतिहर्षान्विता जाता पुत्रस्याऽऽगमनं प्रति ॥ १२
यथोक्तं देवऋषिणा तत्तथैव भविष्यति । दत्तात्रेयेण मे दत्तस्तनयो ह्यजरामरः ॥ १३
भविष्यति न संदेहः प्रतिभात्येवमेव हि । इत्येव चिन्तयित्वा तु ननाम द्विजपुंगवम् ॥ १४
नमोऽस्तु तस्मै परिसिद्धिदाय अत्रेः सुपुत्राय महात्मने च ॥
यस्य प्रसादेन मया सुपुत्रः प्राप्तः सुपुण्यश्च यशःप्रदश्च ॥ १५
एवमुक्त्वा तु सा देवी विरराम सुहर्षिता । आगमिष्यन्तमाज्ञाय नहुषं तनयं पुनः ॥ १६

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नाहुषे सप्तोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८३८९

अथाष्टोत्तरशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—
ब्रह्मपुत्रो महातेजा वसिष्ठस्तपतां वरः । नहुषं तं समाहूय इदं वचनमब्रवीत् ॥ १
वनं गच्छस्व शीघ्रं त्वं वन्यमानय पुष्कलम् । स मुनेर्वाक्यमाकर्ण्य नहुषस्तु वनं ययौ ॥ २
अयमेष महाप्राज्ञो नहुषो नाम वीर्यवान् । आयुपुत्रः सुधर्मात्मा बाल्यान्मात्रा वियोजितः ॥ ३
अस्यैवातिवियोगेन आयुभार्या प्ररोदिति । अशोकसुन्दरी चापि तपस्तेपे सुदुश्चरम् ॥ ४
कदा पश्यति सा देवी पुत्रमिन्दुमती शुभम् । नहुषं नाम धर्मज्ञं हृतं पूर्वं तु दानवैः ॥ ५
तन्नाशाय निरालम्बा शिवस्य तनया वरा । अशोकसुन्दरी बालाऽप्यायुपुत्रस्य कारणात् ॥ ६
सा संगता ह्यनेनापि कदा चैव भविष्यति । एवं सांसारिकं वाक्यं दिवि चारणभाषितम् ॥ ७
शुश्राव स हि धर्मात्मा नहुषो विक्रमान्वितः । स गत्वा वन्यमादाय वसिष्ठस्याऽऽश्रमं प्रति ॥ ८
वन्यं निवेद्य पुण्यात्मा वसिष्ठाय महात्मने । बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा भक्त्या नमितकंधरः ॥ ९
तमुवाच महाप्राज्ञं वसिष्ठं तपतां वरम् । भगवन्मे श्रुतं वाक्यमपूर्वं चारणेरितम् ॥ १०
एष वै नहुषो नाम्ना आयुपुत्रो वियोजितः । मात्रा सह सुदुःखैस्तु इन्दुमत्या हि दानवैः ॥ ११
शिवस्य तनया बाला तपस्तेपे सुदुश्चरम् । निमित्तमस्य धीरस्य नहुषस्येति वै गुरो ॥ १२
एवमाभाषितं तत्र तत्सर्वं च श्रुतं मया । कोऽसावायुः स धर्मात्मा का सा चेन्दुमती शुभा ॥ १३
अशोकसुन्दरी का सा नहुषश्चेति कः प्रभो । एतन्मे संशयं जातं तद्भवांश्छेत्तुमर्हति ॥ १४
अन्यः कोऽपि महाप्राज्ञः कुत्रासौ नहुषेति च । तच्च सर्वं मम ब्रूहि कारणान्तरमेव च ॥ १५

---

१ ङ. स एव भद्रे संजातो विष्णोश्च सह तेजसा । ये° । २ घ. छ. झ. ट. ठ. °ज चैनं महामोहं कायधर्मविनाशनम् । ३ ङ. परिसद्विजाय । ४ ङ. °प्तः सुवीरश्च सुपुण्यद° । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. सुत । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °प्राज्ञ इहाऽऽसीभहु° ।

वसिष्ठ उवाच—

आयू राजा स धर्मात्मा सप्तद्वीपाधिपो बली । भार्या चेन्दुमती तस्य सत्यरूपा तपस्विनी ॥ १६
तस्यामुत्पादितः पुत्रो भवान्वै गुणमन्दिरम् । आयुना राजराजेन सोमवंशस्य भूषणम् ॥ १७
हरस्य कन्या सुश्रोणी गुणरूपैरलंकृता । अशोकसुन्दरी नाम्ना सुभगा चारुहासिनी ॥ १८
तवार्थे सा तपस्तेपे निरालम्बा तु यौवने । तस्या भर्ता भवान्सृष्टो धात्रा योगेन निश्चितः ॥१९
गङ्गायास्तीरमासाद्य ध्यानयोगसमन्विताम् । हुण्डस्तु दानवेन्द्रो यो दृष्ट्वा चैकाकिनीं स ताम् २०
तपसा प्रज्वलन्तीं च सुभगां कमलेक्षणाम् । रूपौदार्यगुणोपेतां कामबाणैः प्रपीडितः ॥ २१
तां बभाषेऽन्तिकं गत्वा मम भार्या भवेति च । एवं सा तद्वचः श्रुत्वा तमुवाच यशस्विनी ॥ २२
मा हुण्ड साहसं कार्षीर्मा जल्पस्व पुनः पुनः । अप्राप्याऽहं त्वया दैत्य परभार्या विशेषतः॥२३
देवेन मे पुरा सृष्ट आयुपुत्रो महाबलः । नहुषो नाम मेधावी भविष्यति पतिर्मम ॥ २४
देवैर्दत्तो महातेजा मरणं त्वं परीप्ससि । [*ततः शापं प्रदास्यामि येन भस्मी भविष्यसि] ॥ २५
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं कामबाणप्रपीडितः । मायया च हृता तेन प्रणीता निजमन्दिरम् ॥ २६
ज्ञात्वा तया महाभाग शप्तोऽसौ दानवाधमः । नहुषस्यैव हस्तेन तव मृत्युर्भविष्यति ॥ २७
अजाते त्वयि संजाता वदसे त्वं यथैव तत् । स त्वमायुसुतो वीर हृतो हुण्डेन पापिना ॥ २८
सूदेन रक्षितो दास्या प्रेषितो मम चाऽऽश्रमम् । एवं त्वं वनमध्ये च दृष्टश्चारणकिंनरैः ॥ २९
यत्तु वै स्मारितं वत्स मया तत्कथितं पुनः । जहि तं पापकर्तारं हुण्डाख्यं दानवाधमम् ॥ ३०
नेत्राभ्यां हि प्रमुञ्चन्तीमश्रूणि परिमार्जय । इतो गत्वा प्रपश्यं त्वं गङ्गातीरं महाबलम् ॥ ३१
निपात्य दानवेन्द्रं त्वं कारागृहात्समानय । अशोकसुन्दरी या हि तस्या भर्ता भवस्व हि ॥ ३२
एतत्ते सर्वमाख्यातं प्रश्नस्यापि हि कारणम् । आभाष्य नहुषं विप्रो विरराम महामतिः ॥ ३३

आकर्ण्य सर्वं मुनिना नियुक्तमाश्चर्यरूपं प्रविचिन्त्य भूयः ।
तस्यान्तमेकः परिकर्तुकाम आयोः सुतः कोपमथो चकार ॥ ३४

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नाहुषेऽष्टोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८४२३

अथ नवाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

प्रणिपत्य महात्मानं वसिष्ठं तपतां वरम् । अरण्यं निर्जगामाथ बाणपाणिधनुर्धरः ॥ १

एणस्य मांसं सुविपाच्य भोजितं बालस्तया रक्षित एव बुद्ध्या ।
आयोः सुपुत्रः सगुणः सरूपो देवोपमो देवगुणैश्च युक्तः ॥ २

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः, छ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °म्बा तपोव° । २ छ. ढ. तपस्विनी । ३ घ. छ. ट. ठ. ढ. °ति महाबलः । दे° । ४ ट. °बद्दत्तिर्महा° । ५ क. ख. ङ. च छ. झ. ढ. ढ. °रैः । त्वं तु सुश्रावितो व° । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °श्य त्वमिन्दुमतीं प्रबोधय । नि° । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. विष्णुरुवाच । ८ क.ख.ङ. च. छ. झ. ड. ढ. आमन्त्र्य ।°

तेनैव मांसेन सुसंस्कृतेन मृष्टेन पक्केन रसानुगेन ।
तमेष दैत्यं परिभाष्य सूदो दुष्टं सुहर्षेण व्यभोजयत्तदा ॥ ३
बुभुजे दानवो मांसं रसेनाक्तं सुचारुणा । हर्षेणापि समाविष्टो जगामाशोकसुन्दरीम् ॥ ४
तामुवाच ततस्तूर्णं कामोपहतचेतनः । आयोः पुत्रो मया भद्रे भक्षितः पतिरेव ते ॥ ५
मामेव भज चार्वङ्गि भुङ्क्ष्व भोगान्मनोनुगान् । किं करिष्यसि तेन त्वं मानुषेण गतायुषा ॥ ६
उवाच तद्वचः श्रुत्वा शिवकन्या यशस्विनी । भर्ता मे दैवतैर्दत्तो अमरो दोषवर्जितः ॥ ७
तस्य मृत्युर्न वै दृष्टो देवैरपि महात्मभिः । एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं दानवो दुष्टचेष्टितः ॥ ८
तामुवाच विशालाक्षीं प्रहस्यैव पुनः पुनः । अद्यैव भक्षितं मांसमायुपुत्रस्य सुन्दरि ॥ ९
जातमात्रस्य बालस्य नहुषस्य दुरात्मनः । एवं त्वाकर्ण्य सा वाक्यं कोपं चक्रे सुदारुणम् ॥ १०
प्रोवाच सत्यसंस्था सा तपसा भाविता पुनः । तप एव मया तप्तं मनसा नियमेन वै ॥ ११
आयुसूनुश्चिरायुश्च स सत्येन भविष्यति । इतो गच्छ दुराचार यदि जीवितुमिच्छसि ॥ १२
अन्यथा त्वामहं शप्स्ये पुनरेव न संशयः । एवमाकर्णितं तस्याः सूदेन नृपतिं प्रति ॥ १३
परित्यज्य महाराजन्नेतामन्यां समाश्रय । सूदेन प्रेषितो दैत्यः स हुण्डो दानवाधमः ॥ १४
निर्जगाम त्वरायुक्तः स स्वां भार्यां प्रियां प्रति । चेष्टितं नैव जानाति दास्या सुदेन यत्कृतम् ॥
तस्यै निवेदितं सर्वं प्रियायै वृत्तमेव च ॥ १५

सूत उवाच—

अशोकसुन्दरी सा च महता तपसा किल ॥ १६
दुःखशोकेन संतप्ता कृशीभूता तपस्विनी । चिन्तयन्ती प्रियं कान्तं तं ध्यायति पुनः पुनः ॥ १७
किं न कुर्वन्ति वै दैत्या उपायैर्विविधैरपि । उपायज्ञाः सदा बुद्ध्या ह्युपायेनापि सर्वदा ॥ १८
वर्तन्ते दनुजश्रेष्ठा नानाभावैः सुसंपदा । यथोपायेन वेगेन हृताऽहं पापिना पुरा ॥ १९
तथा स घातितः पुत्र आयोश्चैव भविष्यति । यं दृष्ट्वा दैवयोगेन भवितारमनामयम् ॥ २०
उद्यमेनापि पश्येत किंवा न यति वा न वा । किंवा स उद्यमः श्रेष्ठः किंवा तत्कर्मजं फलम् ॥ २१
भाविभावः कथं नश्येत्ततो वेदः प्रतिष्ठति । विशेषो भाविता देवैः स कथं चान्यथा भवेत् ॥ २२
एवं सा तु महाभागा चिन्तयन्ती पुनः पुनः । विद्युद्द्वरः किंनरस्तु बृहद्वंशो महातनुः ॥ २३
एतन्मध्ये महाकायः पक्षाभ्यां हि विवर्जितः । द्विभुजो वंशहस्तश्च हारकङ्कणशोभितः ॥ २४
दिव्यगन्धानुलिप्ताङ्गो भार्यया सह चाऽऽगतः । तामुवाच निरानन्दां स सुतां शंकरस्य हि ॥ २५
किं त्वं चिन्तयसे देवि विद्धि विद्युद्द्वरं हि माम् । किंनरं विष्णुभक्तं त्वां प्रेषितं देवसत्तमैः २६
दुःखमेवं न कर्तव्यं भवत्या नहुषं प्रति । हुण्डेन पापचारेण वधार्थं तस्य धीमतः ॥ २७
कृतमेवाखिलं कर्म हृतश्चाऽऽयुसुतः शुभे । स तु वै रक्षितो देवैरुपायैर्विविधैरपि ॥ २८
हुण्ड एवं विजानाति आयुपुत्रो हृतो मया । भक्षितस्तु विशालाक्षि इति जानाति सुव्रते ॥ २९
भवतीं श्रावयित्वा तु गतोऽसौ दानवाधमः । स्वेन पूर्वविपाकेन पुण्यस्यापि महायशाः ॥ ३०
पूर्वजन्मार्जितेनैव तत्र भर्ता स जीवति । पुण्यस्यापि बलेनैव येषामायुर्विनिर्मितम् ॥ ३१

---

१ ङ. °दो दैवान्वगमायुसुतस्य तस्य । बु° । छ. °दो दैवानुगमायुसुतस्य राजन् । बु° । २ क ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. कालोप° । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. तपस्विनी । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. हुण्डः पापचेतनः । नि° । ५ क ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. मुद्यमेना° ।

स्वर्जितस्य महाभागे नाशमिच्छति घातुकः । हृतमाना महापापाः परतेजोविदूषकाः ॥ ३२
तेषामथो विनाशाय प्रवृत्तं हि दिने दिने । नानाविधैरुपायैस्ते विषशस्त्रादिभिस्ततः ॥ ३३
हन्तुमिच्छन्ति तं पुण्यं पुण्यकर्माभिरक्षितम् । पापिनश्चैव हुण्डाद्या मोहनस्तम्भनादिभिः ॥ ३४
पीडयन्ति दुराचारा नानाभेदैर्बलाबलैः । सुकृतस्य प्रयोगेण पूर्वजन्मार्जितेन वा ॥ ३५
पुण्यस्यापि महाभागे पुण्यवन्तं च रक्षितम् । विफलत्वं प्रयान्त्येव उपायाः पापिभिः कृताः ३६
यन्त्रतन्त्राणि मन्त्राश्च शस्त्राग्निविषबन्धनाः । रक्षयन्ति महात्मानं देवपुण्यैः सुरक्षितम् ॥ ३७
कर्तारो भस्मतां यान्ति स वै तिष्ठति पुण्यभाक् । आयुपुत्रस्य वीरस्य रक्षका देवताः शुभे ॥३८
पुण्यस्य संचयं सर्वं तपसां निधिमेव च । तस्माच्च रक्षितो वीरो नहुषो बलिनां वरः ॥ ३९
सत्येन तपसाऽनेन पुण्यैश्च संयमैर्दमैः । मा कुथा दारुणं दुःखं मुञ्च शोकप्रकारणम् ॥ ४०
स हि जीवति धर्मात्मा मात्रा पित्रा विना वने । तपोवने वसत्येकस्तपस्विभिरलंकृतः ॥ ४१
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदस्य पारगः । विराजते शशी यद्वत्स्वकलाभिः सुतेजसा ॥ ४२
तथा विराजते सोऽपि स्वकलाभिः सुमध्यमे । विद्याभिश्च महापुण्यैस्तपोभिर्विविधैस्तथा ॥ ४३
राजते परवीरघ्नो रिपुहा सुरवल्लभः । हुण्डं निहत्य दैत्येन्द्रं त्वामेवं हि प्रलप्स्यते ॥ ४४
त्वया सार्धं श्रिया चैव पृथिव्यामेकभूपतिः । भविष्यति महायोगी यथा स्वर्गे तु वासवः ॥ ४५
त्वं तस्मात्प्राप्स्यसे भद्रे सुपुत्रं वासवोपमम् । ययातिं नाम धर्मज्ञं प्रजापालनतत्परम् ॥ ४६
तथा कन्याशतं चापि रूपौदार्यगुणान्वितम् । यासां पुण्यैर्महाराज इन्द्रलोकं प्रयास्यति ॥ ४७
इन्द्रत्वं भोक्ष्यते देवि नहुषः पुण्यविक्रमः । ययातिर्नाम धर्मात्मा आत्मजस्ते भविष्यति ॥ ४८
[*प्रजापालो महाराजः सर्वजीवदयापरः] । तस्य पुत्रास्तु चत्वारो भविष्यन्ति महौजसः ४९
बलवीर्यगुणोपेता धनुर्वेदस्य पारगाः । प्रथमस्तुर्वसुर्नाम पुरुर्नाम द्वितीयकः ॥ ५०
उरुर्नाम तृतीयस्तु चतुर्थो वीर्यवान्यदुः । एवं पुत्रा महावीर्यास्तेजस्विनो महाबलाः ॥ ५१
भविष्यन्ति महात्मानः सर्वतेजःसमन्विताः । यदोश्चैव सुता धीराः सिंहतुल्यपराक्रमाः ॥ ५२
तेषां नामानि भद्रे ते शृणु मे गदतः शुभे । भोजश्च भीमकश्चापि अन्धकः कुकुरस्तथा ॥ ५३
वृष्णिर्नाम सुधर्मात्मा सत्याधारो भविष्यति । षष्ठस्तु श्रुतसेनश्च श्रुताधारश्च सप्तमः ॥ ५४
कालदंष्ट्रो महावीर्यः समरे कालजिद्बली । यदोः पुत्रा महावीर्या यादवाख्या धरातले ॥ ५५
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च भविष्यन्ति धरातले । एवं नहुषवंशो वै तव देवि भविष्यति ॥ ५६
दुःखमेव परित्यज्य स्थीयतामधुना सुखम् । समेष्यति महाप्राज्ञस्तव भर्ता शुभानने ॥ ५७
निहत्य दानवं हुण्डं त्वामेवं परिणेष्यति । दुःखजातानि सोष्णानि नेत्राभ्यां हि पतन्ति च ५८
अश्रूणि चेन्दुमत्याश्च संमार्जयति मानदः । आयोश्च दुःखमुद्धृत्य स्वकुलं तारयिष्यति ॥ ५९
सुखिनं पितरं कृत्वा प्रजापालो भविष्यति । एतत्ते सर्वमाख्यातं देवानां कथनं शुभे ॥
दुःखशोकं परित्यज्य सुखेन परिवर्तय ॥ ६०

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क ख. ङ. च. झ. ढ. ढ. °मू । कौचटाभिः कुविद्याभिर्मोह° । २ ङ. °न ह्युपायैः सं° । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °स्विपरिपालितः । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °था स हि महाप्राज्ञः कलाभिः शृणु सुन्दरि । वि° । ५ क. ख. घ. ङ. च. झ. ट. ड. ढ. °भिर्यशसा तद्वा । रा° । छ. °भिर्यशसा सदा । रा° । ६ ङ. °सां सुतैर्म° । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. वरानने । ८ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. सहस्रशः ।

अशोकसुन्दर्युवाच—
[*कदा भोक्ष्यति मे भर्ता विहितो दैवतैर्यदि । सत्यं वदस्व धर्मज्ञ मम सौख्यं प्रवर्धय ॥ ६१
शीघ्रं द्रक्ष्यसि भर्तारं त्वमेव शृणु सुन्दरि] । एवमुक्त्वा जगामाथ गन्धर्वो विबुधालयम् ॥ ६२
अशोकसुन्दरी चापि तपस्तेपे हि तत्र वै । कामं क्रोधं परित्यज्य लोभं चापि शिवात्मजा ॥६३

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नाहुषे नवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८४८६

अथ दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—
आमन्त्र्य च मुनीन्सर्वान्वसिष्ठं तपतां वरम् । समुत्सुको गन्तुकामो नहुषो दानवं प्रति ॥ १
ततस्ते मुनयः सर्वे वसिष्ठाद्यास्तपोधनाः । आशीर्भिरभिनन्द्यैनमायोः पुत्रं महाबलम् ॥ २
आकाशे देवताः सर्वा जघ्नुर्वै दुन्दुभीन्मुदा । पुष्पवृष्टिं प्रचक्रुश्च नहुषस्यापि मूर्धनि ॥ ३
अथ देवः सहस्राक्षः सुरैः सार्धं समागतः । ददौ शस्त्राणि चास्त्राणि [+ सूर्यतेजोपमानि च ॥४
देवेभ्यो नृपशार्दूलो जगृहे द्विजसत्तमाः । तानि दिव्यानि चास्त्राणि दिव्यरूपोपमोऽभवत्]॥ ५
अथ ते मुनयः सर्वे सहस्राक्षमथाब्रुवन् । स्यन्दनो दीयतामस्मै नहुषाय सुरेश्वर ॥ ६
मुनीनां मतमाज्ञाय वज्रपाणिः स सारथिम् । आहूय मातलिं चापि ह्यादिदेश सुराधिपः ॥ ७
एनं गच्छ महात्मानं युज्यतां स्यन्दनेन वै । सध्वजेन महात्मानं समरे नृपनन्दनम् ॥ ८
स चोवाच सहस्राक्षं कारष्ये तव शासनम् । एवमुक्त्वा जगामाऽऽशु ह्यायुपुत्रं रणोद्यतम् ॥ ९
राजानं प्रत्युवाचाथ देवराजेन भाषितम् । विजयी भव धर्मज्ञ रथेनानेन संगरे ॥ १०
इत्युवाच सहस्राक्षस्त्वामेव नृपतीश्वर । जहि त्वं दानवं संख्ये हुण्डं वै पापचेतनम् ॥ ११
एवमाकर्ण्य राजेन्द्रः सानन्दपुलकोद्गमः । प्रसादाद्देवराजस्य वसिष्ठस्य महात्मनः ॥ १२
दानवं सूदयिष्यामि समरे पापचेतसम् । देवानां च विशेषेण मम मायाप्रचारिणम् ॥ १३
एवमुक्ते शुभे वाक्ये नहुषेण महात्मना । अथाऽऽयातः स्वयं विष्णुः शङ्खचक्रगदाधरः ॥ १४
स्वचक्राच्चक्रमुत्पाद्य सूर्यबिम्बोपमं महत् । ज्वलता तेजसा दीप्तं सुवृत्तान्तं शुभावहम् ॥ १५
नहुषाय ददौ देवो हर्षेण महता किल । तस्मै शूलं ददौ शंभुः सुतीक्ष्णं तेजसाऽन्वितम् ॥ १६
तेन शूलवरेणासौ शोभते समरोद्यतः । [*द्वितीयः शंकरश्चायं त्रिपुरघ्नो यथा प्रभुः] ॥ १७
ब्रह्मास्त्रं दत्तवान्ब्रह्मा वरुणः पाशमुत्तमम् । [+ चन्द्रतेजःप्रतीकाशं जलजं नालसंगतम्] ॥ १८
वज्रमिन्द्रस्तथा शक्तिं वायुश्चापं समार्गणम् । आग्नेयास्त्रं तथा वह्निर्ददौ तस्मै महात्मने ॥ १९

---

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः +एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख.घ. ङ. च. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. सूत । २ ग. घ. ज. ञ. ट. ठ. °कोऽभवद्धुण्डं हन्तुं वै दानवाधमम् । त° । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °पोमलाः । आ° । ४ क. ख. ङ. च. छ. ढ. देवताः । ५ क. [illegible] ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. रथानां । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. महाप्राज्ञं ।

शस्त्राण्यस्त्राणि सर्वाणि दिव्यानि विविधानि च । ददुर्देवा महात्मानस्तस्मै राज्ञे महौजसे ॥२०

कुञ्जल उवाच—

अथ आयुसुतो वीरो दैवतैः परिमानितः ॥ २१

आशीर्भिर्नन्दितश्चापि मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः । आरुरोह रथं दिव्यं भास्वरं रत्नभूषितम् ॥ २२

[*घण्टारवैः प्रणदन्तं क्षुद्रघण्टासमाकुलम्] । रथेन तेन दिव्येन शुशुभे नृपनन्दनः ॥ २३

दिवि मार्गे यथा सूर्यस्तेजसा स्वेन वै किल । [†प्रतपंस्तेजसा तद्वद्दैत्यानां मस्तकेषु सः] ॥ २४

जगाम शीघ्रं वेगेन यथा वायुः सदागतिः । [*यत्रासौ दानवः पापस्तिष्ठते स्वगणैर्युतः] ॥

तेन मातलिना सार्धं वाहकेन महात्मना ॥ † २५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नाहुषे दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८५११

अथैकादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

[*निर्गच्छमाने समरे च वीरे नहुषे हि तस्मिन्सुरराजतुल्ये ।
सकौतुका मङ्गलगीतयुक्ताः स्त्रियस्तु सर्वाः परिजग्मुरत्र ॥ १

देवतानां वरा नार्यो रम्भाद्यप्सरसस्तदा । किंनर्यः कौतुकोत्सुक्यो जगुः स्वरेण सत्तम] ॥ २

गन्धर्वाणां तथा नार्यो रूपालंकारसंयुताः । कौतुकेन गतास्तत्र यत्र राजा स तिष्ठति ॥ ३

पुरं महोदयं नाम हुण्डस्यापि दुरात्मनः । नन्दनोपवने[+ दिव्यैः सर्वत्र समलंकृतम् ॥ ४

सप्तकक्षायुतैर्गेहैः कलशैरुपशोभितैः । सोपानकैर्महादण्डैः शोभमानं पुरोत्तमम् ॥ ५

कैलासशिखराकारैः सोन्नतैर्दिवमाश्रितैः । सर्वश्रियाऽन्वितैं]र्दिव्यैर्भ्राजमानं गृहोत्तमैः ॥ ६

वनैश्चोपवनैर्दिव्यैस्तडागैः सागरोपमैः । जलपूर्णैः सुशोभैस्तु पद्मै रक्तोत्पलान्वितैः ॥ ७

महारत्नप्रकाशैश्च ह्यट्टालकशतैरपि । परिखाभिः सुपूर्णाभिर्जलशब्दैः सुशोभितम् ॥ ८

अन्यैश्चैव महारत्नैर्गजैश्चैव विराजितम् । सुनारीभिः समाकीर्णं पुरुषैश्च महाप्रभैः ॥ ९

नानाप्रभावैर्दिव्यैश्च शोभमानं महोदयम् । राजश्रेष्ठो महावीरो नहुषो ददृशे पुरम् ॥ १०

पुरप्रान्ते वनं दिव्यं दिव्यवृक्षैरलंकृतम् । तद्विवेश महावीरो नन्दनं हि यथाऽमरः ॥ ११

रथेन सह धर्मात्मा तेन मातलिना सह । प्रविष्टः स तु राजेन्द्रो वनमध्ये सरित्तटे ॥ १२

तत्र ता रूपसंयुक्ता दिव्या नार्यः समागताः । गन्धर्वा गीततत्त्वज्ञा जगुर्गीतैर्नृपोत्तमम् ॥

सूताश्च मागधाः सर्वे तं स्तुवन्ति नरोत्तमम् । शुश्राव गीतं मधुरं नहुषः किंनरेरितम् ॥ १३

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थकथने नाहुष एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८५२४

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. छ. ट. ठ. पुस्तकस्थः । † एतस्मात्प्राक् 'निर्गच्छमानं मुनिदेववृन्दैर्दृष्टं नृपेन्द्रं बलवीर्यकोविदम् । इन्द्रोपमं विष्णुसमं सुसंख्ये वधाय हुण्डस्य समुत्सुकं तम्' । इत्यधिकं क. ख. घ. छ. च. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकेषु । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ घ. ट. ठ. ड. सूत ।

अथ द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

तदेव गानं च सुराङ्गनाभिर्गीतं समाकर्ण्य च गीतकैर्ध्रुवैः ।
समाकुला चापि बभूव तत्र सा शंभुपुत्री परिचिन्तयाना ॥ १
आसनात्तूर्णमुत्थाय महोत्साहेन संयुता । तूर्णं गता वरारोहा तपोबलसमन्विता ॥ २
तं दृष्ट्वा देवसंकाशं दिव्यैर्लक्षणसंयुतम् । दिव्यगन्धानुलिप्ताङ्गं दिव्यमालाभिशोभितम् ॥ ३
दिव्यैराभरणैर्वस्त्रैः शुशुभे नृपनन्दनः । [*दीप्तिमांश्च यथा सूर्यो दिव्यलक्षणसंयुतः ॥ ४
किंवा देवो महाप्राज्ञो गन्धर्वो वा भविष्यति । किंवा नागसुतः सोऽयं किंवा विद्याधरो भवेत् ॥ ५
देवेषु नैव पश्यामि कुतो यक्षेषु जायते । अनया लीलया देवः सहस्राक्षोऽपि जायते ॥ ६
शंभुरेव भवेत्किंवा किंवा चायं मनोभवः । किंवा पितुः सखा मे स्यात्पौलस्त्योऽयं धनाधिपः] ॥
एवं समालोकयन्ती बलरूपगुणान्वितम् । समेत्य तं सखीभिस्तु रम्भाद्याभिः स्थिताऽभवत् ॥ ८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८५३२

अथ त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

रम्भोवाच—

तप एतत्परित्यज्य किमालोकयसे शुभे । मनः संरक्ष वै साध्वि पुरुषस्य विचिन्तनात् ॥ १

अशोकसुन्दर्युवाच—

मनस्तपसि लीनं मे नहुषस्यापि काम्यया । न वै चालयितुं शक्यं देवैरपि सहेश्वरैः ॥ २
एनं दृष्ट्वा महाभागे मनो मे चलते भृशम् । रन्तुमिच्छाम्यहं गत्वा एवमुत्कण्ठतां गतम् ॥ ३
एवं विपर्ययश्चाऽऽसीन्मनसो मे वरानने । तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि तवास्ति ज्ञानमुत्तमम् ॥ ४
आयोः पुत्रस्य भार्याऽहं देवैः सृष्टा महात्मनः । कस्मान्मे धावते चेत उत्सुकं रन्तुमेव च ॥ ५

रम्भोवाच—

सर्वेष्वेवं महाभागे देहरूपेषु भामिनि । वसत्यात्मा स्वयं ब्रह्म ज्ञानरूपः सनातनः ॥ ६
यद्यपि प्रकृतेर्भावैरिन्द्रियैरपकारिभिः । मोहपाशशतैर्बद्धस्तथा सिद्धस्तु सर्वदा ॥ ७
प्रकृतिर्नैव जानाति तां वै वैज्ञानिकीं कलाम् । अयं शुद्धस्तु धर्मज्ञ आत्मा वेत्ति च सुन्दरि ॥ ८

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ घ. छ. ट. ठ. ड. °नाभिः स्तोत्रं सुपुण्यं परिचारणेरितम् । तमेव गायन्ति सुगीतकैस्तु शंभोस्तु पुत्री । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °व्यरूपसमप्रभम् । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °माचिन्तयतीव यावत्सविस्तरं रूपगुणान्विता सा । समेत्य रम्भा सुमहासखीभिरुवाच तां शम्भुसुतां प्रहस्य ॥८॥ ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °भे । तपसः क्षरणं स्याद्वै पु° । ५ ङ. महाभागं । ६ ङ. शुभे । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °हि यद्यस्ति । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. महात्मभिः । ९ क. ख. घ. ङ. च छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °व हि सत्त्वेषु घटरू° । १० ग. ज. ञ. ट. °नि । वासनात्मा स्वयं ब्रह्माज्ञानरूपस्य चाऽऽत्मनः ।

गच्छत्यपि मनस्ताप एनं दृष्ट्वा महामतिम् । पापमेवं परित्यज्य सत्यमेव प्रधावति ॥ ९
भर्ताऽयमायुपुत्रस्ते तत्सत्यं च न संशयः । अन्यं दृष्ट्वा विशङ्केत पुरुषं पापलक्षणम् ॥ १०
[*एवं विधिः कृतो देवैः सत्यपाशेन बन्धितः । अस्यास्तु ह्यायुपुत्रोऽपि भर्तृत्वमुपयास्यति॥११
एवमाकर्णितं भद्रे ह्यात्मानं चापि सुन्दरि] । तद्ध्रुवं सत्यसंपन्नो विज्ञानात्मा स्वयं स्थितः १२
अन्यं भावं न जानाति ह्यायुपुत्रं च विन्दति । प्रकृतिर्नैव ते देवि ह्येनं जानाति चाऽऽगतम् १३
एवं ज्ञात्वा प्रधानात्मा तवार्थेव प्रधावति । आत्मा सर्वं प्रजानाति आत्मा देवः सनातनः॥ १४
स्वयमेव नरेन्द्रोऽयं नहुषो नाम वीर्यवान् । तस्माद्गच्छति चेतस्ते सत्यबन्धं विशिष्यते ॥ १५
आयोः सुतं परिज्ञाय अन्यं चैव न गच्छति । एतत्ते सर्वमाख्यातं शाश्वतं त्वन्मनोगतम् ॥ १६
हुण्डं हत्वा महाघोरं समरे दानवाधमम् । त्वां नयिष्यति स्वस्थानमायोश्च गृहमुत्तमम् ॥ १७
हृतो दैत्येन वीरेन्द्रो निजपुण्येन शेषितः । [†बाल्यात्प्रभृति वीरेन्द्रो वियुक्तः स्वजनेन वै] १८
पितृमातृविहीनस्तु गतो वृद्धिं महावने । यास्यत्येव पितुर्गेहं त्वयैव सह सांप्रतम् ॥ १९
एवमाभाषितं श्रुत्वा रम्भायाः शिवनन्दिनी । हर्षेण महताऽऽविष्टा तामुवाच तपस्विनी ॥ २०
अयमेव स धर्मात्मा मम भर्ता सुवीर्यवान् । मनो मे धावते सत्यं कामाकुलितविह्वलम् ॥ २१
नास्ति चित्तसमो देवो यो जानाति सुनिश्चितम् । सत्यमेतन्मया दृष्टं सुचित्रं चारुहासिनि॥ २२
मनोभवसमानं तु पुरुषं दिव्यलक्षणम् । न(प्र)धावत्यतिभावेन एनं दृष्ट्वा यथा सखि ॥ २३
तथा न धावते भद्रे पुंसमन्यं न मन्यते । एवं गन्तव्यमावाभ्यां सखीभिर्गृहमेव हि ॥ २४
एवमाभाष्य सा रम्भां गमनायोपचक्रमे । गमनायोत्सुकां ज्ञात्वा नहुषस्यान्तिकं प्रति ॥
तामुवाच ततो रम्भा कस्माद्देवि न गम्यते ॥ २५

सूत उवाच—

सख्या च रम्भया सार्धं नहुषं वीरलक्षणम् । तस्यान्तिकं तु संप्राप्य प्रेषयामास तां सखीम् २६
एनं गच्छ महाभागे नहुषं देवरूपिणम् । कथयस्व कथामेतां तवार्थे आगता यतः ॥ २७
एवं सखि करिष्यामि सुप्रियं तव सुव्रते । एवमुक्त्वा गता रम्भा नहुषं राजनन्दनम् ॥ २८
चापबाणधरं वीरं द्वितीयमिव वासवम् । प्रत्युवाच गता रम्भा सख्या वचनमुत्तमम् ॥ २९
आयुपुत्र महाभाग रम्भाऽहं समुपागता । शिवस्य कन्यया वीर तपस्यन्त्या प्रयोजिता ॥ ३०
त्वदर्थे देवदेवेन उमया दिव्यया पुरा । भार्यारत्नं वने सृष्टं श्रेष्ठं लोकेषु दुर्लभम् ॥ ३१
दुष्प्राप्यं च नरश्रेष्ठैर्देवैः सेन्द्रैस्तपोधनैः । गन्धर्वैः पन्नगैः सिद्धैश्चारणैः पुण्यलक्षणैः ॥ ३२
स्वयमेव समायातं तवार्थे शृणु सांप्रतम् । स्त्रीरत्नं च महाप्राज्ञ प्रकृष्टं पुण्यनिर्मितम् ॥ ३३
अशोकसुन्दरी नाम तवार्थे तपसि स्थिता । अत्यर्थं तु तपस्तप्तं भवन्तमिच्छते सदा ॥ ३४
एवं ज्ञात्वा महाप्राज्ञ भजमानां भजस्व हि । त्वदृते सा वरारोहा पुरुषं नैव याचते ॥ ३५
नहुषेण तयोक्तं तु श्रुत्वा तथाऽवधारितम् । प्रत्युत्तरं ददौ चाथ रम्भे मे श्रूयतां वचः ॥ ३६
[*तत्तु सर्वं विजानामि यत्त्वयोक्तं ममाग्रतः । ममाग्रे कथितं पूर्वं वसिष्ठेन महात्मना ॥ ३७

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. तद्भावस° । २ ङ. एनं । ३ घ. ट. ठ. ड. समुद्रजाम् । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. °तेऽत्यर्थं का° । ५ ग. घ. ज. ञ. ट. ठ. विस्तरं । ६ ठ. कुशल । ७ घ. च. झ. ट. ठ. ड. °पतूणध° ।

सर्वमेव विजानामि ह्यस्यास्तु तप उत्तमम् ।] श्रूयतां वचनं रम्भे येन सौख्यं भविष्यति ॥ ३८
अहत्वा दानवं हुण्डं न गच्छामि वरानने । सर्वमेतत्सुवृत्तान्तमहं जानामि चैव हि ॥ ३९
ममार्थे तव संभूतिस्तप आचरितं त्वया । मम भार्या न संदेहो भवती विधिना कृता ॥ ४०
ममार्थे निश्चयं कृत्वा तप आचरितं त्वया । हृता तस्माद्दुपायेन भवती नियमस्थिता ॥ ४१
सूतिगृहादहं तेन दानवेनाधमेन च । बालभावस्थितो देवि पितृमातृविनाकृतः ॥ ४२
तस्मात्तं तु हनिष्यामि [*हुण्डं तं दानवाधमम् । पश्चात्त्वामुपनेष्येऽहं] वसिष्ठस्याऽऽश्रमं प्रति॥
एवं कथय भद्रं ते रम्भे मत्प्रियकारिणीम् । एवं विसर्जिता तेन सत्वरं सा गता पुनः ॥ ४४
अशोकसुन्दरीं देवीं कथयामास तस्य च । समासेन तथा सर्वं रम्भा सा द्विजसत्तम ॥ ४५
अशोकसुन्दरी बाला ह्यवधार्य सुभाषितम् । नहुषस्यापि वीरस्य हर्षेण च समन्विता ॥ ४६
तस्थौ तत्र तया सार्धं स्वसख्या रम्भया तदा । भर्तुश्च कीदृशं वीर्यमिति पश्याम्यहं स्थिता ४७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नाहुषे त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः॥११३॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८५७९

अथ चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

अथ ते दानवाः सर्वे हुण्डस्य परिचारकाः । नहुषस्यापि संवादं रम्भायाः शुश्रुवुस्तदा ॥ १
आचचक्षुश्च ते हुण्डं दैत्येन्द्रं सर्वमेव तत् । तमाकर्ण्य स चुक्रोध दूतं वाक्यमथाब्रवीत् ॥ २
गच्छ दूत ममाऽऽदेशात्त्वमेवं तं समाचर । संभाषते तया सार्धं पुरुषः शिवकन्यया ॥ ३
स्वामिनिर्देशमाकर्ण्य जगाम लघु दानवः । विविक्ते नहुषं वीरमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ४
[+रथेन साश्वसूतेन दिव्येन परितिष्ठसि । धनुषा दिव्यबाणैस्तु सभार्यो हि भयंकरः ॥ ५
कस्य केन सुकार्येण प्रेषितः केन वै भवान् ।] अनया रम्भया तेऽद्याप्यनया शिवकन्यया ॥६
किमुक्तं तत्स्फुटं सर्वं कथयस्व ममाग्रतः । हुण्डस्य देवमर्दस्य न बिभेति भवान्कथम् ॥ ७
एतन्मे सर्वमाचक्ष्व यदि जीवितुमिच्छसि । सद्यो गच्छात्र मा तिष्ठ दुःसहो दानवाधिपः ॥ ८

नहुष उवाच—

योऽसावायुर्बली राजा सप्तद्वीपाधिपः प्रभुः । तस्य मां तनयं विद्धि सर्वदैत्यविनाशनम् ॥
नहुषं नाम विख्यातं देवब्राह्मणपूजकम् ॥ ९
हुण्डेनापहृतं बाल्ये स्वामिना तव मानद । सेयं कन्या शिवस्यापि दैत्येनापहृता पुरा ॥ १०
घोरं तपश्चरत्येषा हुण्डस्यापि वधाय च । योऽहमादौ हृतो बालस्त्वयाऽऽयोः सूतिकागृहात् ११
दास्या अपि करे दत्तः सूदस्यापि दुरात्मना । वधार्थं श्रूयतां पाप सोऽहमद्य समागतः ॥ १२

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ पापं । २ छ. वराङ्गनाम् । ३ क. ख. घ. ङ. च. च. छ. झ.ढ. °स्मात्सुपापेन । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. सूत । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ ट. ठ. ड. ढ. पापाः । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °ध विशठं वा° । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. वीर । ८ छ. °शाज्जानीहि पुरुषं हि तम् । सं° । ९ ङ. तत्र । १० क. ख. ङ. छ. झ. ढ. विशठो । ङ. त्रिसृष्टो ।

अस्यापि हुण्डदैत्यस्य दुष्टस्य पापकर्मणः । अन्यांश्च दानवान्योत्स्यामिष्ये यमसा तम् ॥ १३
मामेवं विद्धि पापिष्ठ एवं कथय दानवम् । एवमाकर्ण्य तत्सर्वं नहुषस्य महात्मनः ॥ १४
गत्वा हुण्डं स दुष्टात्मा आचचक्षेऽस्य भाषितम् । निशम्य तन्मुखाच्चूर्णं चुक्रोध दितिजेश्वरः १५
कस्मात्सूदेन पापेन तया दास्या न घातितः । यतोऽयं इहिमायातो मया व्याधिरुपेक्षितः १६
अथैनं घातयिष्यामि त्वनया शिवकन्यया । आयोः पुत्रं खलं युद्धे बाणैरेभिः शिलाश्रितैः ॥१७
एवमुक्त्वा विचिन्त्यैव सारथिं वाक्यमब्रवीत् । योजय स्यन्दनं त्वं मे वाजिभिः साधुभिः शुभैः ॥१८
सेनाध्यक्षं समाहूय इत्युवाच रुषाऽन्वितः । सज्यतां मम सैन्यं त्वं शूराणागान्प्रकल्पय ॥ १९
सारोहैस्तुरगान्योज पताकाध्वजचामरैः । चतुरङ्गं बलं मेऽद्य योजयस्व हि सत्वरम् ॥ २०
[१]तमाकर्ण्य वचस्य हुण्डस्यापि मतं लघु । सेनाध्यक्षो म [illegible] ह्नः सर्वं चक्रे यथाविधि ॥ २१
चतुरङ्गेण सेनाली बलेन [illegible] बाणधरं रणे ॥ २२
इन्द्रस्य स्यन्दने युक्तं सर्वेश [illegible] रम् । उद्यतं समरे वीरं दुरापं देवदानवैः ॥ २३
पश्यन्ति गगने देवा विमानस्था महौजसः । तेजोज्वालासमाकीर्णं दिविस्थमिव भास्करम् ॥२४

सूत उवाच—

अथ ते दानवाः सर्वे वव्रुषुस्तं शरोत्तमैः । खड्गैः पाशैर्महाशूलैः शक्तिभिश्च परश्वधैः ॥ २५
युयुधुः संयुगे तेन नहुषेण महात्मना । संरम्भाद्गर्जमानास्ते यथा मेघो गिरौ तथा ॥ २६
तद्विक्रमं समालोक्य आयुपुत्रः प्रतापवान् । इन्द्रायुधसमं चापं विस्फार्य सगुणस्वरम् ॥ २७
वज्रस्फोटसमः शब्दः चापस्यापि महात्मना । नहुषेण कृतो विप्रा दानवानां भयप्रदः ॥ २८
महता तेन शब्देन दानवाश्च चकम्पिरे । कम्पनाविष्टहृदया भग्नसत्त्वा महाहवे ॥

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनोपाख्याने बाहुबे चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८६०८

अथ पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

ततस्त्वसौ संयति राजमानः समुद्यतश्चापधरो महात्मा ॥
[+ यथैव कालः कुपितः स लोकान्संहर्तुमैच्छत्सु तथा स दानवान् ॥ १
महास्त्रजालै रवितेजतुल्यैः सुदीप्तिमद्भिर्निजघान तेजसा ॥
वायुर्यथोन्मूलयतीह पादपांस्तथैव राजा निजघान दानवान् ॥] २
वायुर्यथा मेघचयं च दिव्यं संचालयेत्स्वेन बलेन तेजसा ॥
तथा स राजा ह्यसुरान्समस्तान्संनाशयेद्बाणवरैः सुतीक्ष्णैः ॥ ३
न शेकुर्दानवाः सर्वे बाणवर्षं महात्मनः । मृताः केचिद्द्रुताः केचिद्भ्रष्टाः केचिन्महाहवात् ॥ ४

+ एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. 'त्वा स दैत्येन्द्रः सा' । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. समातुरः । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. धीरं । ४ छ. 'धा इवाम्बरे । त' । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ, झ. ठ. ड. ढ. कश्मलावि' । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. 'रान्मदोत्कटान्संना' ।

महातेजं महाप्राज्ञं महादानवशासनम् । स चुक्रोध सुदुष्टात्मा दृष्ट्वा तं नृपनन्दनम् ॥ ५
स्थितो गत्वेदमाभाष्य तिष्ठ तिष्ठेति चाऽऽह्वे । त्वामद्यैव नयिष्यामि आयुपुत्र यमान्तिके ॥ ६

नहुष उवाच—

स्थितोऽस्मि समरे पश्य त्वामहं हन्तुमागतः । अहत्वा नैव यास्यामि भवन्तं पापचेतनम् ॥ ७
इत्युक्त्वा धनुरादाय बाणानग्निशिखोपमान् । छत्रेण ध्रियमाणेन शुशुभे सोऽपि संगरे ॥ ८
इन्द्रस्य सारथिं दिव्यं मातलिं वाक्यमब्रवीत् । वाहयस्व रथं मेऽद्य हुण्डदैत्यस्य संमुखे ॥ ९
इत्युक्तस्तेन वीरेण मातलिर्लघुविक्रमः । तुरगांश्चोदयामास महावातरयोपमान् ॥ १०
उत्पेतुश्च ततो वाहा हंसा इव सरोजले । छत्रेण चेन्दुवर्णेन स रथेन पताकिना ॥ ११
नभस्तलं समासाद्य यथा सूर्यो विर[illegible]रे । आयुपुत्रस्तथा संख्ये तेजसा विक्रमेण च ॥ १२
अथ हुण्डो रथस्थोऽपि भ्राजमा[illegible] [illegible]गुणान्वितः[illegible] ।ऽप्यन्वरे [illegible]वतः॥१३
उभयोर्वीरयोर्युद्धं देवविस्मयकारकम् । आसीत्तदा महामाञ्[illegible] [illegible]भातिदायकम् ॥ १४
सुबाणैर्निशितैस्तीक्ष्णैः कङ्कपत्रैः शिलीमुखैः । हुण्डेन ताडितः राजा स बाह्वोरन्तरे तदा ॥ १५
सुभाले पञ्चभिर्बाणैर्विद्धः क्रुद्धोऽभवत्तदा । [*स विद्धस्तु महाबाणैरधिकं शुशुभे नृपः ॥ १६
सारुणः करमालाभिरुदयंश्च दिवाकरः । रुधिरेण सुदिग्धाङ्गो हेमबाणैस्तनुस्थितैः ॥ १७
सूर्यवच्छोभते राजा पूर्ववन्नभसि स्थितः] । दृष्ट्वा तु पौरुषं तस्य दानवं वाक्यमब्रवीत् ॥ १८
तिष्ठ तिष्ठ क्षणं दैत्य पश्य मे लाघवं पुनः । इत्युक्त्वा चरणे दैत्यं जघान दशभिः शरैः ॥ १९
मुखे बाणैर्हतस्तेन मूर्छितो निपपात ह । पश्यमानैः सुरैः सर्वै रथोपरि महाबलः ॥ २०
देवैश्च चारणैः सिद्धैः कृतः शब्दः सुहर्षजः । जय जयेति राजेन्द्र शङ्खान्दध्मुः पुनः पुनः ॥ २१
स कोलाहलशब्दस्तु तुमुलो देवतेरितः । कर्णरन्ध्रं समाविष्टो हुण्डस्य मूर्छितस्य च ॥ २२
श्रुत्वा स धनुरादाय बाणमाशीविषोपमम् । स्थीयतां स्थीयतां युद्धे न मृतोऽस्मि त्वया हतः २३
इत्युक्त्वा पुनरुत्थाय लाघवेन समन्वितः । एकविंशतिभिर्बाणैर्नहुषं चाहनत्पुनः ॥ २४
एकेन मुष्टिमध्ये तु बहुभिर्जानुमध्यतः । चतुर्भिश्च महाश्वांश्च च्छत्रमेकेन चैव च ॥ २५
पञ्चभिर्मातलिं विद्ध्वा रथनीडं तु सप्तभिः । [† ध्वजदण्डं त्रिभिस्तीक्ष्णैर्दानवः शिखिभिस्त्रिभिः]॥
आदानं दानवेन्द्रस्य शरमोक्षं दुरात्मनः । लाघवं तस्य वै दृष्ट्वा देवास्ते विस्मयं गताः ॥ २७
तस्य पौरुषमापश्य स राजा दानवेश्वरम् । धीरोऽसि कृतविद्योऽसि शूरोऽसि रणपण्डितः॥२८
इत्युक्त्वा दानवं तं तु धनुर्विस्फार्य भूपतिः । मार्गणैर्दशभिस्तं तु विव्याध लघुविक्रमः ॥ २९
त्रिभिर्ध्वजं प्रचिच्छेद स पपात धरातले । तुरगान्पातयामास चतुर्भिस्तस्य सायकैः ॥ ३०
एकेन च्छत्रं तस्यापि चकर्त लघुविक्रमः । दशभिः सारथिस्तस्य प्रेषितो यममन्दिरम् ॥ ३१
दंशनं दशभिश्छित्वा शरैश्च विदलीकृतः । सर्वाङ्गेषु च त्रिंशद्भिर्विव्याध दनुजेश्वरम् ॥ ३२
हताश्वो विरथो जातो बाणपाणिर्धनुर्धरः । अभ्यधावत्स वेगेन वर्षयन्निशितैः शरैः ॥ ३३
खड्गचर्मधरो दैत्यो राजानं तमधावत । धावमानस्य हुण्डस्य खड्गं चिच्छेद भूपतिः ॥ ३४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतःपाठो ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. °व यथाम्बरे । छ° । २ ङ. °द्वत्स चाऽऽह्वे स्थि° । ३ ङ. ड. ढ. सुबाणैः पञ्चभिर्विद्धो नहुषोऽपि पुनस्तदा । ४ छ. झ. °खे भाले हत° । ५ ङ. °तां दुष्ट वै यु° । ६ घ. ट. ठ. ड. °णैर्निशितैस्तं ।

क्षुरप्रैर्निशितैर्बाणैश्चर्म चिच्छेद भूपतिः । अथ हुण्डः सुदुष्टात्मा समालोक्य समन्ततः ॥ ३५
जग्राह मुद्गरं तूर्णं मुमोच लघुविक्रमः । वज्रवेगं समायान्तं ददृशे नृपतिस्तदा ॥ ३६
मुद्गरं स्वनवन्तं चापातयदम्बरात्ततः । [*दशभिर्निशितैर्बाणैः क्षुरप्रैश्च स्वविक्रमात्] ॥ ३७
मुद्गरं पतितं दृष्ट्वा दशखण्डमयं भुवि । गदामुद्यम्य वेगेन राजानं समधावत ॥ ३८
खड्गेन तीक्ष्णधारेण तस्य बाहुं प्रचिच्छिदे । सगदं पतितं भूमौ साङ्गदं कटकान्वितम् ॥ ३९
महाशब्दं ततः कृत्वा वज्रस्फोटमयं स तु । रुधिरेण विदिग्धाङ्गो धावमानो महाहवे ॥ ४०
क्रोधेन महताऽऽविष्टो ग्रस्तुमिच्छति भूपतिम् । दुर्निवार्यः समायातः पार्श्वे तस्य च भूपतेः ॥४१
नहुषेण महाशक्त्या ताडितो हृदि दानवः । पतितः सहसा भूमौ वज्राहत इवाचलः ॥ ४२
तस्मिन्दैत्ये गते भूमावितरे दानवा गताः । विविशुर्गिरिदुर्गेषु कति पातालमास्थिताः ॥ ४३
देवाः महर्षं जग्मुस्ते गन्धर्वाः सिद्धचारणाः । हते तस्मिन्महापापे नहुषेण महात्मना ॥ ४४

तस्मिन्हते दैत्यवरे महाहवे देवाश्च सर्वे प्रमुदं च लेभिरे ।
तां देवरूपां तपसा विवर्धितां स आयुपुत्रः प्रतिलभ्य हर्षितः ॥ ४५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनोपाख्याने नाहुषे पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८६५३

अथ षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

अशोकसुन्दरी पुण्या रम्भया सह हर्षिता । नहुषं प्राप्य विक्रान्तं तमुवाच तपस्विनी ॥ १
अहं ते धर्मतः पत्नी देवैर्दिष्टा तपस्विनी । उद्वाहयस्व मां वीर पतिधर्ममिहेच्छतीम् ॥ २
सदैव चिन्तमाना च त्वामहं तप आस्थिता । भवान्धर्मप्रसादेन मया प्राप्तो नृपोत्तम ॥ ३

नहुष उवाच—

मदर्थे नियता भद्रे यदि त्वं तप आस्थिता । गुरोर्वाक्यान्मुहूर्तेन तव भर्ता भवाम्यहम् ॥ ४
अनया रम्भया सार्धमावां गच्छाव भामिनि । समारोप्य रथे तां तु रम्भां च सुमनोहराम् ॥ ५
तेनैव रथमुख्येन वसिष्ठस्याऽऽश्रमं प्रति । जगाम लघुवेगेन ताभ्यां सह महाशयाः ॥ ६
तमाश्रमगतं विप्रं समालोक्य प्रणम्य च । तया सार्धं महातेजा हर्षेण महताऽन्वितः ॥ ७
यथा च युद्धं संजातं निहतो दानवो यथा । निवेदयामास सर्वं वसिष्ठाय महात्मने ॥ ८
वसिष्ठोऽपि समाकर्ण्य नहुषस्य विचेष्टितम् । हर्षेण महताऽऽविष्ट आशीर्भिरभिनन्द्य तम् ॥ ९
तिथौ लग्ने शुभे प्राप्ते तयोस्तु मुनिपुंगवः । विवाहं कारयामास अग्निब्राह्मणसंनिधौ ॥ १०
आशीर्भिरभिनन्द्यैवं मिथुनं प्रेषितं पुनः । मातरं पितरं पश्य द्रुतं गत्वा महामते ॥ ११
त्वां च दृष्ट्वा हि ते माता पिताऽसौ चापि सुव्रतः । हर्षेण वृद्धिमाप्नोतु पर्वणीव तु सागरः॥ १२
एवं संप्रेषितो वीरो मुनिना ब्रह्मसूनुना । तेनैव रथवर्येण जगाम लघुविक्रमः ॥ १३

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

---

१ ड. °रं स्वेन बाणेन चिच्छेद नृपतिस्तदा । द° । २ ड. पातयामास मुद्गरम् । ३ ड.°त । राजा परशुना तस्य बाहुं चिच्छेद पूर्वतः । स° ।

नमस्कृत्य द्विजेन्द्रं तं गतो मातलिना तदा । [*स्वपुरं पितरं द्रष्टुं तां च मातां यशस्विनीम् ॥१४
सूत उवाच]—
अप्सरा मेनका नाम प्रेषिता दैवतैस्ततः । आयोर्भार्या सुदुःखेन पतिता शोकसागरे ॥ १५
तामुवाच महाभागां देवीमिन्दुमतीं प्रति । मुञ्च शोकं महाभागे तनयं पश्य संमुखम् ॥ १६
निहत्य दानवं पापं तव पुत्रापहारकम् । समायान्तं सभार्या च वीरश्रिया समन्वितम् ॥ १७
सुवृत्तं संगरे तत्र नहुषेण यथा कृतम् । तस्यै निवेदयामास इन्दुमत्यै च मेनका ॥ १८
मेनकाया वचः श्रुत्वा हर्षेणाऽऽकुलितेक्षणा । सखि सत्यं ब्रवीषि त्वमित्युवाच सगद्गदम् ॥१९
साम्प्रतं सुप्रियं वाक्यं मनःप्रोत्साहकारकम् । जीवादिकं मया देयं त्वयि सर्वस्वमेव च ॥ २०
एवमाभाष्य तां देवी राजानमिदमब्रवीत् । तव पुत्रो महाबाहुः समायातो हि सांप्रतम् ॥ २१
आख्याति च महाभाग एषा चैव वराप्सरा । भर्तारमेवमाभाष्य विरराम प्रहर्षिता ॥ २२
समाकर्ण्य नृपेन्द्रस्तु तामुवाच प्रियां सतीम् । पुरा प्रोक्तं महाभागे मुनिना नारदेन हि ॥ २३
पुत्रं प्रति न कर्तव्यं दुःखं राजन्कदाचन । तं निहत्य स्ववीर्येण दानवं चैष्यते पुनः ॥ २४
संजातं सत्यमेवं हि मुनिना भाषितं पुरा । अन्यथा वचनं तस्य कथं देवि भविष्यति ॥ २५
दत्तात्रेयो मुनिश्रेष्ठः साक्षाद्देवो जनार्दनः । शुश्रूषितो मया देवि त्वया च तपसा पुरा ॥ २६
पुत्ररत्नं तेन दत्तं विष्णुतेजःसमन्वितम् । सदा हनिष्यति परं दानवं पापचेतनम् ॥ २७
सर्वदैत्यप्रहर्ता च प्रजापालो महाबलः । दत्तात्रेयेण मे दत्तो वैष्णवांशः सुतोत्तमः ॥ २८
एवं संभाष्य तां देवीं राजा चेन्दुमतीं तदा । महोत्सवं ततश्चक्रे पुत्रस्याऽऽगमनं प्रति ॥ २९
हर्षेण महताऽऽविष्टो विष्णुं सस्मार वै पुनः ॥ ३०

अर्चोपपन्नं सुरसंघयुक्तमानन्दरूपं परमार्थमेकम् ।
क्लेशापहं सौख्यप्रदं नराणां सद्वैष्णवानामिह मोक्षदं परम् ॥ ३१

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८६८४

अथ सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—
नहुषः प्रियया सार्धं तया चैवापि रम्भया । ऐन्द्रेणापि सुदिव्येन स्यन्दनेन वरेण च ॥ १
नागाह्वयं पुरं प्राप्तः सर्वशोभासमन्वितम् । दिव्यमण्डपयुक्तं च भवनैरुपशोभितम् ॥ २
हेमतोरणगेहैश्च पताकाभिरलंकृतम् । नानावादित्रसंघोषैर्बन्दिचारणशोभितम् ॥ ३
देवरूपोपमैः पुण्यैः पुरुषैः समलंकृतम् । नारीभिर्दिव्यरूपाभिर्गजाश्वैः स्यन्दनैस्तथा ॥ ४
नानामङ्गलशब्दैश्च वेदध्वनिसमाकुलम् । गीतवादित्रशब्दैश्च वीणावेणुस्वनैस्तथा ॥ ५

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ घ. ट. ठ. ड. °त्यै महामतिः । मे° । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ °मङ्गल्यु° । ३ ड. °नसंघैश्च ।

सर्वशोभासमाकीर्णं विवेश स पुरोत्तमम् । वेदमङ्गलघोषैश्च ब्राह्मणैरभिपूजितः ॥ ६
ददर्श पितरं वीरो मातरं तां सुपुण्यकाम् । हर्षेण महताऽऽविष्टः पितुः पादौ ननाम सः ॥ ७
अशोकसुन्दरी सा तु तयोः पादौ पुनः पुनः । ननाम भक्त्या भावेन चोभयोः सा वरानना ८
रम्भा च सा ननामाप्यदर्शयत्प्रीतिमुत्तमाम् । [*नमस्कृत्वा समाभाष्य स्वगुरुं नृपनन्दनः ॥ ९
अनामयं च पप्रच्छ मातरं पितरं प्रति । एवमुक्तो महाभागः सानन्दपुलकोद्गमः ॥ १०

आयुरुवाच—

अद्यैव व्याधयो नष्टा दुःखशोकावुभौ गतौ । भवतो दर्शनात्पुत्र संतुष्टं दृश्यते जगत्] ॥ ११
कृतकृत्योऽस्मि संजातस्त्वयि जाते महौजसि । स्ववंशोद्धरणं कृत्वा ह्यहमेव समुद्धृतः ॥ १२

इन्दुमत्युवाच—

पर्वणी प्राप्य चेन्दोस्तु तेजो दृष्ट्वा महोदधिः । वृद्धिं याति महाभाग तथाऽहं तव दर्शनात् ॥ १३
वर्धिताऽस्मि सुहृष्टाऽस्मि ह्यानन्देन समाकुला । दर्शनात्ते महाभाग धन्या जाताऽस्मि मानद १४
एवं संभाष्य तं पुत्रमालिङ्ग्य तनयोत्तमम् । शिरस्याघ्राय तस्यापि वत्सं धेनुर्यथा स्वकम् ॥ १५
अभिनन्द्य सुतं प्राप्तं नहुषं देवरूपकम् । आशीर्भिः सर्वपुण्याभिर्देवी चेन्दुमती तथा ॥ १६

सूत उवाच—

अथासौ मातरं पुण्यं देवीमिन्दुमतीं सुतः । कथयामास वृत्तान्तं यथा चाऽऽहवमात्मनः ॥ १७
स्वभार्यायास्तथोत्पत्तिं प्राप्तिं चैव महायशाः । हुण्डेनापि यथा युद्धं हुण्डस्यापि निपातनम् ॥ १८
समासेन समस्तं तदाख्यातं स्वयमेव हि । मातापित्रोर्यथा चाग्रे तयोरानन्ददायकम् ॥ १९
मातापितरावाकर्ण्य पुत्रस्यापि पराक्रमम् । हर्षेण महताऽऽविष्टौ संजातौ पूर्णमानसौ ॥ २०
नहुषो धनुरादाय इन्द्रस्य स्यन्दनेन च । जिगाय पृथिवीं सर्वां सप्तद्वीपां सपत्तनाम् ॥ २१
पित्रोः समर्पयामास वसुपूर्णां वसुंधराम् । पितरं हर्षयन्नित्यं दानधर्मैः सुकर्मभिः ॥ २२
पितरं याजयामास राजसूयादिभिस्तदा । महायज्ञैः सुदानैश्च व्रतैर्नियमसंयमैः ॥ २३
[+सुदानैर्यशसा पुण्यैर्यज्ञैः पुण्यमहोदयैः] । सुसंपूर्णौ कृतौ तौ तु पितरौ चाऽऽयुसूनुना ॥ २४
अथ देवाः समागत्य नागाह्वयं पुरोत्तमम् । अभ्यषिञ्चन्महात्मानं नहुषं वीरमर्दनम् ॥ २५
मुनिभिः सह सिद्धैश्च ह्यायुनाऽनेन भूभुजा । अभिषिच्य स्वराज्ये तं समेतं शिवकन्यया ॥ २६
भार्यायुक्तः सुकायेन आयू राजा महायशाः । दिवं जगाम धर्मात्मा देवैः सिद्धैः सुपूजितः ॥ २७
ऐन्द्रं पदं परित्यज्य ब्रह्मलोकं गतः पुनः । हरलोकं जगामाथ स राजा देवपूजितः ॥ २८
स्वकर्मभिर्महाराजः सुपुत्रस्यापि तेजसा । हरेर्लोकं जगामाथ स राजा भक्तसत्तमः ॥ २९
पुरुषैः पुण्यकर्माख्यैरीदृशे पुण्य उत्तमे । यतितव्यं महाभाग किमन्यैः शोककारकैः ॥ ३०
जातो यथा स धर्मात्मा नहुषः पितृतारकः । कुलस्य धर्ता सर्वस्य ज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ ३१
एतत्ते सर्वमाख्यातं चरितं तस्य धीमतः । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि वद पुत्र कपिञ्जल ॥ ३२

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ ङ. °थ निवसत्येव पूजितः । पु° । छ. °थ निवसत्येष भूपतिः । पु° । २ ङ. °ण्यधर्मा° । ३ ङ. °कसागरैः । जा° । ४ क. ङ. फलस्य ।

एवंविधं पुण्यमयं चरित्रं वरिष्ठमेतद्यशसा समेतम् ॥
आयोः सुतस्यापि शृणोति मर्त्यो भोगान्स भुक्त्वैति पदं मुरारेः ॥ ३३

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनोपाख्याने नाहुषे सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८७१७

अथाष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कपिञ्जल उवाच—

गङ्गामुखे पुरा तात रोदमाना वराङ्गना । नेत्राभ्यामश्रुबिन्दूनि पतन्ति च महाजले ॥ १
गङ्गामध्ये निमज्जन्ति भवन्ति कमलानि च । पुण्यानि हृद्यरूपाणि सुगन्धीनि महान्ति च* ॥२
अस्थिशेषोऽथ पुरुषो जटाचीरधरः पुनः । तानि सौगन्ध्ययुक्तानि पद्मानि विचिनोति सः ॥ ३
हेमवर्णानि दिव्यानि शिवं नीत्वा समर्चयेत् । सा का नारी समाचक्ष्व स वा को हि महामते ॥ ४
अर्चयित्वा शिवं चापि कस्मात्पश्चात्प्ररोदिति । एतन्मे सर्वमाचक्ष्व यद्यहं तव वल्लभः ॥ ५

कुञ्जल उवाच—

शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि वृत्तान्तं देवनिर्मितम् । चरितं सर्वपापघ्नं विष्णोश्चैव महात्मनः ॥ ६
योऽसौ हुण्डो महावीर्यो नहुषेण हतो रणे । तस्य पुत्रो महावीर्यो विहुण्डस्तपसाऽन्वितः ॥ ७
निहतं पितरं श्रुत्वा सामात्यं सपरिच्छदम् । आयुपुत्रेण धीरेण नहुषेण बलीयसा ॥ ८
तपश्चचार संक्रुद्धो देवान्हन्तुं समुद्यतः । पौरुषं तस्य दुष्टस्य तपसा वर्धितस्य च ॥ ९
जानन्ति देवाः सर्वे तु दुःसहं समराङ्गणे । हुण्डात्मजो विहुण्डस्तु त्रैलोक्यं हन्तुमिच्छति ॥ १०
पितुर्वैरं करिष्यामि हनिष्ये मानवान्सुरान् । एवं समुद्यतः पापी देवब्राह्मणकण्टकः ॥ ११
उपद्रवं समारेभे प्रजाः पीडयते च सः । तस्यैव तेजसा दग्धा देवाश्चेन्द्रपुरोगमाः ॥ १२
शरणं देवदेवस्य जग्मुर्विष्णोर्महौजसः । देवदेवं जगन्नाथं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ १३
ऊचुश्च पाहि नो नित्यं विहुण्डस्य महाभयात् ॥ १४

विष्णुरुवाच—

वर्धन्तु देवाः सर्वे तु सुसुखेन महेश्वराः । विहुण्डं नाशयिष्यामि पापिनं देवकण्टकम् ॥ १५
एवमाभाष्य तान्देवान्मायां कृष्णो विधाय च । स्वयमेव स्थितस्तत्र नन्दने सुमहायशाः ॥ १६
मायामयं चकाराथ स्वकं रूपं गुणान्वितम् । विष्णुमाया महाभागा सर्वविश्वप्रमोहिनी ॥ १७
[+चकार रूपमतुलं विष्णोर्माया प्रमोहिनी] । विहुण्डस्य वधार्थाय रूपलावण्यशालिनी ॥ १८

कुञ्जल उवाच—

स देवानां वधार्थाय दिव्यमार्गं जगाम ह । नन्दने तपन्तीं मायामपश्यद्दितिजेश्वरः ॥ १९
तया विमोहितो दैत्यः कामबाणकृतान्तरः । आत्मनाशं न जानाति कालरूपां वरस्त्रियम् ॥ २०
तां दृष्ट्वा तप्तहेमाभां रूपद्रविणशालिनीम् । लुब्धो विहुण्डः पापात्मा तामुवाच वराङ्गनाम् ॥२१
काऽसि काऽसि वरारोहे मम चित्तप्रमाथिनी । संगमं देहि मे भद्रे रक्ष रक्ष वरानने ॥ २२

---

* एतदग्रे क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकेषु ' तस्यास्तात सुनेत्राभ्यां किमर्थं सा प्ररोदति । गङ्गोदके महाभाग निर्मला अश्रुबिन्दवः ' इत्यधिकम् । + एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठो ङ. पुस्तकस्थः ।

संगमात्तव देवेशि यं यमिच्छसि सांप्रतम् । तं तं दद्मि महाभागे दुर्लभं देवदानवैः ॥ २३

मायोवाच—

मामेव भोक्तुमिच्छा चेद्दायं मे देहि दानव । सप्तकोटिमितैश्चैव पुष्पैः पूजय शंकरम् ॥ २४

कामोदसंभवैर्दिव्यैः सुगन्धैर्देवदुर्लभैः । तेषां पुष्पकृतां मालां मम कण्ठे सुशोभिताम् ॥ २५

आरोपय महाभाग एतद्दायं प्रदेहि मे । तदाऽहं सुप्रिया भार्या भविष्यामि न संशयः ॥ २६

विहुण्ड उवाच—

[*एवं देवि करिष्यामि वरं दद्मि मयाचितम्]। वनानि यानि पुण्यानि दिव्यानि दितिजेश्वरः २७

बभ्राम मन्मथाविष्टो न पश्यति च तद्द्रुमम् । कामोदकाख्यं पप्रच्छ यत्र तत्र गतः स्वयम्॥२८

कामोदको द्रुमो नास्ति वदत्येवं महाजनः । पृच्छमानः स दुष्टात्मा कामबाणैः प्रपीडितः ॥२९

पप्रच्छ भार्गवं गत्वा भक्त्या नमितकंधरः । कामोदकं द्रुमं ब्रूहि कान्तं पुष्पसमन्वितम् ॥ ३०

शुक्र उवाच—

कामोदः पादपो नास्ति योषिदेवास्ति दानव । यदा सा हसते चैव प्रसङ्गेन महर्षिता ॥ ३१

[†सुहासाज्जज्ञिरे दैत्य सुगन्धानि वराण्यपि। सुमान्येतानि दिव्यानि] कामोदानि न संशयः३२

अतिपीतानि पुष्पाणि सौरभेण युतान्यपि । तेनाप्येकेन पुष्पेण यः पूजयति शंकरम् ॥ ३३

तस्येप्सितं महाकामं संपूरयति शंकरः । तस्याश्च रोदना[*देव प्रभवन्ति न संशयः ॥ ३४

तादृशान्येव पुष्पाणि लोहितानि महान्ति च । सौरभेण विना दैत्य] तेषां स्पर्शं न कारयेत् ३५

एवमाकर्ण्य तस्यापि वाक्यं शुक्रस्य भाषितम् । उवाच सा तु कुत्राऽऽस्ते कामोदा भृगुनन्दन ३६

शुक्र उवाच—

गङ्गाद्वारे महापुण्ये सर्वपातकशोधने । कामोदाख्यं पुरं तत्र निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ ३७

कामोदपत्तने नारी दिव्यभोगैरलंकृता । तथा चाऽऽभरणैर्भाति सर्वदेवैः सुपूजिता ॥ ३८

त्वया तत्रैव गन्तव्यं पूजितव्या वराप्सराः । उपायेनापि पुण्येन तां प्रहासय दानव ॥ ३९

एवमुक्त्वा स योगीन्द्रः शुक्रस्तं दानवं प्रति । विरराम महातेजाः स्वकार्योद्यतोऽभवत् ॥४०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे कामोदाख्यानं नामाष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८७५७

अथैकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कपिञ्जल उवाच—

एतस्या हसनात्तात सुपुष्पाणि भवन्ति वै । पुण्यानि दिव्यगन्धीनि दुर्लभानि सुरासुरैः ॥ १

कस्मात्ता देवताः सर्वाः प्रवाञ्छन्ति महामते । [† शंकरस्तोषमायाति हास्यपुष्पैः सुपूजितः ॥२

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ च. छ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ घ. छ. ट. ठ. ड. °टिसुहृद्यैस्त्वं पु° । २ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ञ. ट. ठ. ड. ढ. °ण्ठे स्म दानव । आ° । ३ ङ. कामोदोपवने । ४ ङ. सुहृद्यानि । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुष्पाणि ।

को गुणस्तस्य पुष्पस्य तन्मे कथय विस्तरात्] । गङ्गासमागमे पुण्ये वाराणस्याश्च मध्यगे ॥ ३
कामोदा सा भवेत्का तु कस्य पुत्री वराङ्गना । हासात्तस्या महाभाग पुष्पाणि प्रभवन्ति च ॥४
किंगुणं तत्फलं ब्रूहि सकलं विस्तरेण च ॥ ५

कुञ्जल उवाच—

पुरा देवैर्महादैत्यैः कृत्वा सौहार्दमुत्तमम् । अमृतार्थे प्रमथितं सागरक्षीरमुद्यतैः ॥ ६
मथनाद्देवदैत्यानां कन्यारत्नचतुष्टयम् । वरुणेन दर्शितं पूर्वं सोमेनैव तथा पुनः ॥ ७
पश्चात्प्रदर्शितं पुण्यममृतं कलशस्थितम् । कन्याचतुष्टयं तत्र देवानां हितमिच्छति ॥ ८
सुलक्ष्मीर्नाम सा चैका द्वितीया वारुणी तथा । कामोदाख्या हृता या च श्रेष्ठा चैव चतुर्थिका९
तासां मध्ये वरा श्रेष्ठा पूर्वं जाता महामते । तुलसीति समाख्याता लोके पूज्या सदैव हि ॥१०
निपानरूपा सर्वेषां पयःफेनसमुद्भवा । अमृतस्य तरङ्गाच्च कामोदाख्या बभूव ह ॥ ११
सोमो राजा तथा लक्ष्मीर्जज्ञाते त्वमृतादपि । त्रैलोक्यभूषणं सोमः संजातः शंकरस्य हि ॥ १२
मृत्युरोगहरा जाता सुराणां वारुणी तथा। ज्येष्ठा सुपुण्यदा जाता लोकानां हितमिच्छताम् १३
अमृतादुत्थिता देवी कामोदा नाम पुण्यदा । विष्णोः प्रीत्यै भविष्ये तु वृक्षरूपं प्रयास्यति १४
विष्णुप्रीतिकरी सा तु भविष्यति सदैव हि । तुलसी नाम सा पुण्या भविष्यति न संशयः॥१५
तया सह जगन्नाथो रमिष्यति सदैव हि । तुलस्याः पत्रमेकं यो नीत्वा कृष्णाय दास्यति ॥१६
स मेनेऽस्योपकारं तु किमस्मै प्रददाम्यहम् । इत्येवं चिन्तयित्वा तु तस्य प्रीतिकरो भवेत् ॥ १७
एवं कामोदनामाऽसौ पूर्वकन्याचतुष्टये । यदा सा हसते देवी हर्षाद्गद्गदभाषिणी ॥ १८
सौवर्णानि सुगन्धीनि मुखात्तस्याः पतन्ति च । अम्लानानि सुपुष्पाणि तानि संगृह्य यत्नतः ॥
योऽर्चयेच्छंकरं देवं ब्रह्माणं माधवं तथा । तस्य देवाः प्रतुष्यन्ति यं यमिच्छति तत्प्रदाः ॥ २०
रोदित्येषा यदा सा च केन दुःखेन दुःखिता । नेत्राश्रुभ्यो हि तस्यास्तु प्रभवन्ति पतन्ति च ॥
तानि चैव महाभाग हृद्यानि सुमहान्ति च । सौरभेण विना तैस्तु यः पूजयति शंकरम् ॥ २२
तस्य दुःखं च संतापो जायते नात्र संशयः । पुष्पैस्तु तादृशैर्देवान्सकृदर्चति पापधीः ॥ २३
तस्य दुःखं प्रकुर्वन्ति देवास्तत्र न संशयः । एतत्ते सर्वमाख्यातं कामोदाख्यानमुत्तमम् ॥ २४
अथ कृष्णो विचिन्त्यैव दृष्ट्वा विक्रमसाहसम् । विहुण्डस्यापि पापस्य उद्यमं साहसं तदा ॥ २५
नारदं प्रेषयामास मोहयैनं दुरासदम् । नारदस्त्वथ संश्रुत्य वाक्यं विष्णोर्महात्मनः ॥ २६
गच्छमानं दुरात्मानं कामोदां प्रति दानवम् । गत्वा तमाह दैत्येन्द्रं नारदः प्रहसन्निव ॥ २७
क्व यासि त्वं हि दैत्येन्द्र सत्वरस्तु समातुरः । सांप्रतं केन कार्येण कस्यार्थे केन नोदितः ॥ २८
ब्रह्मात्मजं नमस्कृत्य प्रत्युवाच कृताञ्जलिः । कामोदपुष्पार्थमहं प्रस्थितोऽस्मि द्विजोत्तम ॥ २९
तमुवाच स धर्मात्मा पुष्पैः किं ते प्रयोजनम् । विप्रवर्यं पुनः प्राह कार्यकारणमात्मनः ॥ ३०
नन्दनाख्ये वने पुण्ये काचिन्नारी वरानना । तस्या दर्शनमात्रेण गतोऽहं कामवश्यताम् ॥ ३१
तया प्रोक्तोऽस्मि विप्रेन्द्र पुष्पैः कामोदसंभवैः । पूजयस्व महादेवं पुष्पैस्तैः सप्तकोटिभिः ॥ ३२
ततस्ते सुप्रिया भार्या भविष्यामि न संशयः । तदर्थं प्रस्थितोऽस्म्यद्य कामोदाख्यं पुरं प्रति ३३
तामहं कामयिष्यामि सिन्धुजां शृणु सत्तम । मनोहरैर्महाहास्यैर्हासयिष्याम्यहं पुनः ॥ ३४
प्रीता सती महाभागा हसिष्यति पुनः पुनः । तद्धास्यं गद्गदं विप्र मम कार्यप्रवर्धनम् ॥ ३५

---

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. ज. झ. म. ट. ठ.ड.ढ. मृदुरो° । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ.ट.ठ. ड, ढ. सौहृद्यानि ।

तस्या हास्यात्पतिष्यन्ति दिव्यानि कुसुमानि च । तैस्तु देवमुमाकान्तं पूजयिष्यामि सांप्रतम् ॥ ३६
तेन पूजाप्रदानेन तुष्टो दास्यति मे फलम् । ईश्वरः सर्वभूतेशः शंकरो लोकभावनः ॥ ३७

नारद उवाच—

तत्र दैत्य न गन्तव्यं कामोदाख्ये पुरोत्तमे । विष्णुरस्ति स मेधावी सर्वदेवजयावहः ॥ ३८
येनोपायेन पुष्पाणि कामोदाख्यानि दानव । तव हस्ते प्रयास्यन्ति तदुपायं वदाम्यहम् ॥ ३९
गङ्गातोयेषु दिव्यानि पतितानि न संशयः । प्रवाहस्य जलैः पुण्यैरागमिष्यन्ति सांप्रतम् ॥ ४०
तानि त्वं प्रतिगृहाण सुहृद्यानि महान्ति च । गृहीत्वा तानि पुष्पाणि साधयस्व हि वाञ्छितम् ॥ ४१
नारदो दानवश्रेष्ठं मोहयित्वा ततः पुनः । चिन्तयामास धर्मात्मा कथं कार्यं मयाऽधुना ॥ ४२
कथमश्रूणि सा मुञ्चेत्केनोपायेन दुःखिता । चिन्तयानस्य तस्यैवं क्षणं वै नारदस्य च ॥
ततो बुद्धिः समुत्पन्ना कामोदाख्यं पुरं गतः ॥ ४३

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे कामोदाख्यानं नामैकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८८००

अथ विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

कामोदाख्यं पुरं दिव्यं सर्वदेवसमाकुलम् । सर्वकामसमृद्ध्यर्थमपश्यन्नारदस्ततः ॥ १
कामोदाया गृहं प्राप्य प्रविवेश द्विजोत्तमः । कामोदां तु ततो दृष्ट्वा सर्वकामसमाकुलाम् ॥ २
तया संपृच्छितो विप्रः सुवाक्यैः स्वागतादिभिः । दिव्यासने समारूढस्तां पप्रच्छ द्विजोत्तमः ३
सुखेन स्थीयते भद्रे विष्णुतेजःसमुद्भवे । अनामयं च पप्रच्छ आशीर्भिरभिनन्द्य ताम् ॥ ४

कामोदोवाच—

प्रसादाद्भवतां विष्णोः सुखेन वर्तयाम्यहम् । कथयस्व महाभाग त्वं प्रश्नोत्तरकारणम् ॥ ५
महामोहः समुत्पन्नो ह्यकस्मान्मुनिपुंगव । व्यापकः सर्वलोकानां ममाङ्गमतिनाशकः ॥ ६
तस्मान्निद्रा समुत्पन्ना यथा मर्त्ये प्रवर्तते । सुप्तया तु मया दृष्टः स्वप्नो वै दारुणो मुने ॥ ७
केनाप्युक्तं समेत्यैवं पुरतो मे द्विजोत्तम । अव्यक्तो यो हृषीकेशः संसारं स गमिष्यति ॥ ८
तदाप्रभृति दुःखेन व्यापिताऽस्मि महामते । तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि भवाञ्ज्ञानवतां वरः ॥ ९

नारद उवाच—

वातिकः पैत्तिकश्चैव कफजः सांनिपातिकः । स्वप्नः प्रवर्तते भद्रे मानवेषु न संशयः ॥ १०
न जायते च देवेषु स्वप्नो निद्रा च सुन्दरि । आदित्योदयवेलायां दृश्यते स्वप्न उत्तमः ॥ ११
स स्वप्नो मानवानां च पुण्यस्य फलदायकः । अन्यच्चैव प्रवक्ष्यामि स्वप्नस्य कारणं शुभे ॥ १२
महावातोल्बणे चैव चलन्त्यापो वरानने । त्रुटन्त्यम्बुकणाः सूक्ष्मास्तस्मादुदकसंचयात् ॥ १३
बहिरेव पतन्त्येते निर्मलाम्बुकणाः शुभे । पुनर्लयं प्रयान्त्येते दृश्यादृश्या भवन्ति ते ॥ १४

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. °र्वैदैत्यक्षया° । छ. °र्वैदैत्यभया° । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. सूत । ३ क. ख. ग. झ. °तः । चिन्तयानः कार्यसिद्धिं प्र° । ४ ढ. जायेत स देवेषु तपोनिष्ठेषु सु° । ५ ङ. °मा स्थलास्त° ।

तद्वत्स्वभस्य वै भावः कथ्यते शृणु भामिनि । आत्मा शुद्धो न रक्तस्तु रागद्वेषविवर्जितः ॥ १५
पञ्चभूतात्मकानां च मुषित्वैव सुनिश्चलः । षड्विंशतिसुतत्त्वानां मध्ये चैष विराजते ॥ १६
शुद्धात्मा केवलो नित्यः प्रकृतेः संगतिं गतः । तद्भावैर्वायुरूपैश्च चलते स्थानतो यदा ॥ १७
आत्मनस्तेजसश्चैव प्रतितेजः प्रजायते । अन्तरात्मा शुभं नाम तस्य एव प्रकथ्यते ॥ १८
पयसश्च यथा भिन्ना भवन्त्यम्बुकणाः शुभे । आत्मनस्तु तथा तेजो ह्यन्तरात्मा प्रकथ्यते ॥ १९
स हि पृथ्वी स वै वायुः स चाप्याकाश एव हि । स वै तेजश्च दिव्यं तु एते पञ्च पुरा कृताः
आत्मनस्तेजसो भूता मलरूपा महात्मनः । तस्यापि संगतिं प्राप्ता एकत्वं च प्रयान्ति ते ॥ २१
आत्माभावप्रदोषेण नाशयन्ति[1] वरानने । [*मृत्पिण्डमन्यमिच्छन्ति वारं वारं वरानने] ॥ २२
तेषां क्रीडाविहारोऽयं सृष्टिसंबन्धकारणम् । उदकस्य तरङ्गस्तु जायते च विलीयते ॥ २३
पुनर्भूतिः पुनर्हानिस्तथा दृश्यः पुनः पुनः । अपां रूपस्य दृष्टान्तं तद्वदेषां न संशयः ॥ २४
आत्मा न नश्यते देवि तेजो वायुर्न नश्यति । न नश्यतो धराकाशौ न नश्यन्त्याप एव च॥२५
पञ्चैव आत्मना सार्धं प्रभवन्ति प्रयान्ति च । आत्मादयो ह्यमी भद्रे नित्यरूपा न संशयः॥२६
पिण्ड एव प्रणश्येत तेषां संजात एव च । विषयाणां सुदोषैश्च रागद्वेषादिभिर्हितैः ॥ २७
प्राणाः प्रयान्ति वै पिण्डात्पञ्च पञ्चात्मका द्विजाः[3]। पिण्डान्ते वसत आत्मा प्रतिरूपः स्थितः स च
अन्तरात्मा यथा चाग्नेः स्फुलिङ्गस्तु प्रकाशते । तथा प्रकाशमायाति दृश्याद्दृश्यः प्रजायते ॥२९
शुद्धश्चात्मा परं ब्रह्म सदा जागर्ति नित्यशः । अन्तरात्मा प्रबद्धस्तु प्रकृतेश्च महागुणैः ॥ ३०
अन्नाहारैस्तु संपुष्टैरन्तरात्मा सुखं व्रजेत् । सुसुखाज्जायते [†मोहस्तस्मान्मनः प्रमुह्यति ॥ ३१
पश्चात्संजायते] निद्रा तामसी लयवर्धिनी । नाडीमार्गेण यः सूर्यो मेरुमुल्लङ्घ्य गच्छति ॥ ३२
तदा रात्रिः प्रजायेत यावन्नोदयते रविः । विषयान्धकारैर्मुक्तस्त्वन्तरात्मा प्रकाशते ॥ ३३
भावैस्तत्त्वात्मकानां तु पञ्चभावैस्तु प्रेषितैः । पूर्वजन्मास्थितैः पिण्डैरन्तरात्मा प्रगृह्यते ॥ ३४
स च पश्यति वै स्थानमुच्चावचं शुभानने । संसारे अन्तरात्मा वै दोषैर्बद्धः प्रणीयते ॥ ३५
कार्यं रक्षति जीवात्मा पश्चात्तिष्ठति नित्यशः ॥ ३६
उदानः स्फुरते तीव्रस्तस्माच्छब्दः प्रजायते । [*शुष्का भस्त्रा यथा श्वासं कुरुते वायुपूरिता ३७
तद्वच्छब्दवशाच्छ्वासमुदानः कुरुते बलात् । आत्मनस्तु प्रभावेन ह्युदानो बलवान्भवेत् ॥ ३८
एवं कायः प्रमुग्धस्तु मृतकल्पः प्रजायते] । ततो निद्रा महामाया तस्याङ्गेषु प्रयाति सा ॥ ३९
हृदि कण्ठे तथा चाऽऽस्ये नासिकाग्रे प्रतिष्ठति । बाहू विकुच्य संतिष्ठेद्धृद्गतां नाभिमण्डले ॥ ४०
आत्मनस्तु प्रभावाच्च उदानो नाम मारुतः । प्रजायते महातीव्रो बलरोधं करोति सः ॥ ४१
यथा रज्जुप्रबन्धस्तु दारुकीलधरः स्थितः । तथा चाऽऽत्मा सुसंलग्नः प्राणवायुर्न संशयः ॥ ४२
अन्तरात्मप्रसक्तस्तु प्राणवायुः शुभानने । बुद्धिविद्रोहितो भद्रे अन्तरात्मा प्रधावति ॥ ४३

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः, छ. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. ढ. ढ. पुस्तकस्थः ।
* सएच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः ।

---

१ छ. °ने । एतान्निमित्तामि° । २ घ. ट. ठ. ढ. °तः । प्रणाशं यान्ति वै पिण्डाः पञ्च । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. द्विज । ४ क. ख. ङ. च. झ. ड. ढ. °दा जयति । निश्चितः । अ° । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. °सी तमत्र° । ६ क. ख. ङ. च झ. ढ. °श्वतत्त्वैः प्रपोषितः । पु° । छ. °श्वतत्त्वैः प्रतोषितः । पु° । ७ क. ख. ङ. च. झ. ड. ढ. महामते । ८ ड. बलाद्रोधं । ९ घ. ट. ठ. ढ. °वायुर्महामते । बु° ।

पूर्वजन्मार्जितान्वासान्स्मृत्वा तत्र प्रधावति । तत्र संस्थो महाप्राज्ञः स्वेच्छया रमते पुनः ।। ४४
एवं नानाविधान्स्वप्नानन्तरात्मा प्रपश्यति । उत्तमांश्च विरुद्धांश्च कर्मयुक्तान्वरानने ।। ४५
गिरींस्तथा सुदुर्गांश्च बहूनुच्चावचांस्तथा । तदेव वातिकं विद्धि [*कफवत्तद्वदाम्यहम् ।। ४६
जलं नदीं तडागांश्च पयःस्थानानि पश्यति । अग्निं च पश्यते देवि बहु काञ्चनमुत्तमम् ।। ४७
तदेव पैत्तिकं विद्धि]भाव्यं चैव वदाम्यहम् । प्रभाते दृश्यते स्वप्नो भव्यो वाऽभव्य एव च ।।४८
कर्मयुक्तो वरारोहे लाभालाभप्रकाशकः । स्वप्नस्यापि अवस्थानं कथितं वरवर्णिनि ।। ४९
तद्भाव्यं तु वरारोहे विष्णोश्चैव भविष्यति । तन्निमित्तं त्वया दृष्टो दुःस्वप्नः स तु प्रेक्षितः ।। ५०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे कामोदाख्याने विंशाधिकशततमोऽध्यायः ।। १२० ।।

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८८५०

अथैकविंशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कामोदोवाच—

न विदुर्देवताः सर्वा यस्यान्तं रूपमेव हि । यस्मिँल्लीनस्तु सर्वोऽयं स विश्वात्मा प्रकथ्यते ।। १
यस्य मायाप्रमुग्धस्तु संसारः शृणु नारद । कस्मात्प्रयाति संसारं मम स्वामी जगत्पतिः ।। २
पापैश्चापि सुपुण्यैश्च नरो बद्धस्तु कर्मभिः । संसारं सरते विप्र हरिः कस्माद्व्रजेद्वद ।। ३

नारद उवाच—

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यत्कृतं तेन विष्णुना । भृगोरग्रे प्रतिज्ञातं यज्ञरक्षां करोम्यहम् ।। ४
इन्द्रस्य वचनात्सद्यो गतोऽसौ दानवैः सह । योद्धुं विहाय गोविन्दो भृगोश्चैव मखोत्तमम् ।। ५
मखं त्यक्त्वा गते देवि पश्चात्तैर्दानवोत्तमैः । आगत्य ध्वंसितः सर्वः स यज्ञः पापचेतनैः ।। ६
हरिं क्रुद्धस्तु योगीन्द्रः शशाप भृशमेव तम् । दश जन्मानि भुङ्क्ष्व त्वं मच्छापकलुषीकृतः ।। ७
कर्मणश्चास्य संभोगं संभोक्ष्यति जनार्दनः । तन्निमित्तं त्वया देवि दुस्वप्नः प्रसमीक्षितः ।। ८
इत्युक्त्वा तां गतो विप्रो ब्रह्मलोकं स नारदः । कृष्णस्यापि सुदुःखेन दुःखिता साऽभवत्तदा ।।
रुरोद करुणं बाला हाहेति वदती मुहुः । गङ्गातीरोपविष्टा सा जलान्ते शृणु नन्दन ।। १०
स्वनेत्राभ्यां तथाऽश्रूणि दुःखेनापि प्रमुञ्चति । तान्यश्रूणि प्रमुक्तानि गङ्गातोये पतन्त्यपि ।। ११
जलेष्वेव निमज्जन्तस्तस्याश्चाप्यश्रुबिन्दवः । संभवन्ति पुनस्तात पद्मरूपाणि तानि च ।। १२
गङ्गातोयप्रयुक्तानि वाहितानि प्रयान्ति वै । ददृशे दानवश्रेष्ठो विष्णुमायाप्रमोहितः ।। १३
दुःखजानि न जानाति मुनिना कथितान्यपि । हर्षेण महताऽऽविष्टः परिजग्राह सोऽसुरः ।। १४
पद्मैस्तु पुष्पितैः सोऽपि पूजयेद्गिरिजाप्रियम् । सप्तकोटिभिर्दैत्येन्द्रो विष्णुमायाहृतान्तरः ।। १५
अथ क्रुद्धा जगद्धात्री शंकरं वाक्यमब्रवीत् । पश्यैतस्य विकर्मत्वं दानवस्य तु दुर्मतेः ।। १६
शोकोत्पन्नैः प्रफुल्लैश्च भवन्तं परिपूजयेत् । प्राप्यते दुःखसंतापं मुदं प्राप्तुं न चार्हति ।। १७

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. ढ. स वा आत्मा । ङ. स वै स्वात्मा । २ ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °म् । नरकान्दश प्रभु° । ३ क. ख. घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °स्य महामते । शो° ।

ईश्वर उवाच—

सत्यमुक्तं त्वया भद्रे अनेन पापकारिणा। सत्योद्यमः परित्यक्तः कामोदार्थं कृतः पुरा ॥ १८
शोकजानि प्रफुल्लानि गङ्गातोयगतान्यपि। अयमेष प्रगृह्णाति कामाकुलितचेतनः ॥ १९
पूजयेच्चापि दुष्टात्मा शोकसंतापकारकैः। दुःखजैः शोकजैः पुष्पैस्तैस्तु श्रेयः कथं भवेत् ॥ २०
[*यादृशेनापि भावेन मामेव परिपूजयेत्]। तादृशेनापि भावेन अस्य सिद्धिर्भविष्यति ॥ २१
मन्ये ध्यानविहीनोऽयं कामोदान्यस्तमानसः। संजातः पापचारित्रो जहि देवि स्वतेजसा ॥ २२
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं शंभोश्चैव महात्मनः। अस्यैव संक्षयं शंभो करिष्ये तव शासनात् ॥ २३
एवमुक्त्वा ततो देवी तस्यापि वधकाङ्क्षया। वर्तते हि विहुण्डस्य वधोपायं विचिन्तयेत् ॥ २४
[+कृत्वा मायामयं रूपं ब्राह्मणस्य महात्मनः। पूजयेच्छंकरं नाथं सुपुष्पैः पारिजातकैः] ॥ २५
समेत्य दानवः पापो दिव्यां पूजां विनाशयेत्। कामाकुलः सुदुःखार्तस्तद्गतो भावतत्परः ॥ २६
विष्णोश्चैव महामायां पूर्वदृष्टां स दानवः। सस्मार चापि वै नित्यं कामबाणप्रपीडितः ॥ २७
तस्याः स्मरणमात्रेण कंदर्पेण बलीयसा। विरहाकुलदुःखार्तो दैवतैर्हि मुहुर्मुहुः ॥ २८
कालकृष्टः सुदुष्टात्मा शोकजातानि तानि सः। परिगृह्य समायातः पूजनार्थं महेश्वरम् ॥ २९
देव्या कृतां हि तां पूजां सुपुष्पैः पारिजातकैः। तानि नीत्वा तु लोभेन शोकजैः परिपूजयेत् ३०
नेत्राभ्यां तस्य दुष्टस्य बिन्दवोऽश्रुसमुद्भवाः। अविरलास्ततो वत्स पतन्ति लिङ्गमस्तके ॥ ३१
देवी ब्राह्मणरूपेण तमुवाच महामते। को भवान्पूजयेद्देवं शोकाकुलमनाः सदा ॥ ३२
पतन्त्यश्रूणि देवस्य मस्तके शोकजानि ते। अपवित्राणि मे ब्रूहि एतमर्थं ममाग्रतः ॥ ३३

विहुण्ड उवाच—

पूर्वं दृष्टा मया नारी सर्वसौभाग्यसंपदा। [*सर्वलक्षणसंपन्ना कामस्याऽऽयतनं महत्] ॥ ३४
तस्या मोहेन संदग्धः कामेनाऽऽकुलतां गतः। तया प्रोक्तं हि संभोगे देहि मे दायमुत्तमम् ॥ ३५
कामोदसंभवैः पुष्पैः पूजयस्व महेश्वरम्। तेषां पुष्पकृतां मालां मम कण्ठे परिक्षिप ॥ ३६
कोटिभिः सप्तसंख्यातैः पूजयस्व महेश्वरम्। तदर्थं पूजयाम्येव ईश्वरं फलदायकम् ॥ ३७
कामोदसंभवैः पुष्पैर्दुर्लभैर्देवदानवैः ॥ ३८

देव्युवाच—

क ते भावः क ते ध्यानं क ते ज्ञानं दुरात्मनः। [+ईश्वरस्यापि संबन्धो नास्ति किंचित्तवैव हि] ३९
कामोदाया वरं रूपं कीदृशं वद सांप्रतम्। क लब्धानि सुपुष्पाणि हास्यात्तस्या भवानि च ॥ ४०

विहुण्ड उवाच—

भावं ध्यानं न जानामि न दृष्टा सा मया कदा। गङ्गातोयगतान्येव परिगृह्णामि नित्यशः ॥ ४१
तैरहं पूजयाम्येकं शंकरं हि वदाम्यहम्। ममाग्रे कथितं विप्र शुक्रेणापि महात्मना ॥ ४२
वचनात्तस्य देवस्य पूजयामि दिने दिने। एतत्ते सर्वमाख्यातं यच्च पृष्टोऽस्मि सांप्रतम् ॥ ४३

देव्युवाच—

कामोदारोदनात्पुष्पैर्दुःखेनाथ समुद्भवैः। लिङ्गमर्चयसे पाप पापभावेन नित्यशः ॥ ४४
यादृशेनापि भावेन पुष्पैश्च यादृशैस्त्वया। अर्चितो देवदेवेशस्तादृशं फलमाप्नुहि ॥ ४५

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. पुस्तकस्थः। + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. छ. ट. ठ. पुस्तकस्थः। * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः। + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. ढ. पुस्तकस्थः।

[*दिव्यपूजां विनाऽप्येवं शोकपुष्पैः समर्चयेत् । एतद्दोषस्तवैवाद्य समुत्पन्नः सुदारुणः] ॥ ४६
तस्माद्दण्डं प्रदास्यामि भुङ्क्ष्व स्वकर्मजं फलम् । तस्य वाक्यं समाकर्ण्य कालाकृष्टोऽभ्यभाषत॥४७
रे रे दुष्ट अनाचार मम कर्मप्रदूषक । हन्मि त्वामिह खड्गेन अनेनापि न संशयः ॥ ४८
इत्युक्त्वा ब्राह्मणं तं स निशितं खड्गमाददे । हन्तुकामः स्वशक्त्या च अभ्यधावत दानवः ४९
सा देवी विप्ररूपेण संक्रुद्धा परमेश्वरी । स्वस्थानमागतं दृष्ट्वा हुंकारं विससर्ज ह ॥ ५०
तेन हुंकारनादेन पतितो दानवाधमः । निश्चेष्टः कामरूपेण वज्राहत इवाचलः ॥ ५१
पतिते दानवे तस्मिन्सर्वलोकविनाशके । लोकाः स्वास्थ्यं गताः सर्वे दुःखतापविवर्जिताः ॥५२
एतस्मात्कारणात्पुत्र सा स्त्री वै परिरोदिति । गङ्गातीरे वरारोहा दुःखव्याकुलमानसा ॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्त्वया परिपृच्छितम् ॥ ५३

विष्णुरुवाच—

एवमुक्त्वा स्वपुत्रं च कुञ्जलः पक्षिणां वरः । विरराम महाभागः किंचिन्नोवाच भूपते ॥ ५४

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे कामोदाख्यानं एकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥

कामोदाख्यानं समाप्तम् ।

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८९०५

अथ द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

कुञ्जलो धर्मपक्षी स इत्युक्त्वा तान्सुतान्प्रति । विरराम महाप्राज्ञः किंचिन्नोवाच तान्पुनः ॥ १
वटाधस्थो द्विजश्रेष्ठस्तमुवाच महाशुकम् । को भवान्धर्मवक्ता हि पक्षिरूपेण वर्तते ॥ २
किंवा देवोऽथ गन्धर्वः किंवा विद्याधरो भवान् । कस्य शापादिमां प्राप्तो योनिं कीरस्य पातकीम् ॥३
कस्मात्ते ईदृशं ज्ञानं वर्ततेऽतीन्द्रियं शुक । सुपुण्यस्य तु कस्यापि कस्य वै तपसः फलम् ॥ ४
किंवा प्रच्छन्नरूपेण अनेनापि महामते । कस्त्वं सिद्धोऽथ देवो वा तन्मे कथय कारणम् ॥ ५

कुञ्जल उवाच—

भोः सिद्ध त्वामहं जाने कुलं ते गोत्रमुत्तमम् । विद्यां तपः प्रभावं च यस्माद्भ्रमसि मेदिनीम् ६
सर्वं विप्र प्रवक्ष्यामि स्वागतं तव सुव्रत । उपविश्याऽऽसने पुण्ये छायामाश्रय शीतलाम् ॥ ७
अव्यक्तप्रभवो ब्रह्मा तस्माज्जज्ञे प्रजापतिः । ब्रह्मणस्तु गुणैर्युक्तो भृगुर्ब्रह्मसमो द्विजः ॥ ८
भार्गवो नाम तस्याऽऽसीत्सर्वधर्मार्थतत्त्ववित् । तस्यान्वये भवान्विप्र च्यवनः ख्यातिमान्भुवि ९
नाहं देवो न गन्धर्वो नाहं विद्याधरः पुनः । योऽहं विप्र प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥ १०
कश्यपस्य कुले जातः कश्चिद्ब्राह्मणसत्तमः । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञः सर्वधर्मप्रकाशकः ॥ ११
विद्याधर इति ख्यातः कुलशीलगुणैर्युतः । राजमानः सदा विप्रः प्रभावैस्तपसः सदा ॥ १२
संबभूवुः सुतास्तस्य त्रयो विद्याधरस्य वै । वसुशर्मा नामशर्मा धर्मशर्मा तु ते त्रयः ॥ १३
[† तेषामहं धर्मशर्मा कनिष्ठो गुणवर्जितः । वसुशर्मा मम भ्राता वेदशास्त्रार्थपारगः] ॥ १४

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख.ङ.ख.छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. °पक्षीन्द्र इ° ।

आचारैश्च समायुक्तो विद्यादिस्वगुणैः पुनः । नामशर्मा महाप्राज्ञस्तद्वत्खाऽऽसीद्गुणाधिकः ॥ १५
अहमेव महामूर्खः संजातः शृणु सत्तम । विद्यानामुत्तमं विप्र भावमर्थं शुभं कदा ॥ १६
न शृणोमि न वै यामि गुरुगेहमनुत्तमम् । ततस्तु जनको मे तु मामेव परिचिन्तयेत् ॥ १७
धर्मशर्मेति मे पुत्रो ह्यस्य नाम निरर्थकम् । संजातः क्षितिमध्ये तु न विद्वान्मे गुणाकरः ॥ १८
इति चिन्त्य स धर्मात्मा मामुवाच सुदुःखितः । व्रज पुत्र गुरोर्गेहं विद्यार्थं परिसाधय ॥ १९
एवमाकर्ण्य तत्तस्य पितुर्वाक्यं मया शुभम् । [*नाहं तात गमिष्यामि गुरोर्गेहं सुदुःखदम् ॥२०
यत्रैव ताडनं नित्यं भ्रूभङ्गादि च क्रोधनम् । अन्नं न दृश्यते तत्र कर्मणा शृणु सत्तम ॥ २१
दिवा रात्रौ न निद्राऽस्ति नास्ति सुखस्य साधनम्]। तस्माद्धि कारणात्तात न यास्ये गुरुमन्दिरम् २२
विद्याकार्यं न करिष्ये क्रीडार्थमुत्सुकः पितः । भोक्ष्ये स्वप्स्ये प्रसादात्ते करिष्ये क्रीडनं पुनः २३
डिम्भैः सार्धं सुखेनापि दिवारात्रावतन्द्रितः । [+मामुवाच स धर्मात्मा मूढं ज्ञात्वा सुदुःखितः] २४
मा पुत्र साहसं कार्षीर्विद्यार्थमुद्यमं कुरु । विद्यया प्राप्यते सौख्यं यशः कीर्तिस्तथाऽतुला ॥ २५
ज्ञानं स्वर्गः सुमोक्षश्च तस्माद्विद्यां प्रसाधय । पूर्वं सुदुःखमूला तु पश्चाद्विद्या सुखप्रदा ॥ २६
तस्मात्साधय पुत्र त्वं विद्यां गुरुगृहं व्रज । पितुर्वाक्यमकुर्वाणो ह्यहमेवं दिने दिने ॥ २७
यत्र तत्र स्थितो नित्यमर्थहानिं करोम्यहम् । उपहासः कृतो लोकैर्मम विप्र प्रकुत्सनम् ॥ २८
मम लज्जा समुत्पन्ना जीवनाशकरी तदा । विद्यार्थमुद्यतो विप्र कं गुरुं प्रार्थयाम्यहम् ॥ २९
इतिचिन्तापरो जातो दुःखशोकसमाकुलः । कथं विद्यामहं जाने कथं विन्दाम्यहं गुणान् ॥ ३०
कथं मे जायते स्वर्गः कथं मोक्षं व्रजाम्यहम् । इत्येवं चिन्तयन्विप्र वार्धक्यमगमं पुनः ॥ ३१
देवतायतने दुःखी उपविष्टस्त्वहं कदा । मद्भाग्यैः प्रेषितः कश्चित्सिद्धोऽकस्मात्समागतः ॥ ३२
निराश्रयो निराहारः सदानन्दस्तु निस्पृहः । एकान्तमास्थितो विप्र दयायुक्तो जितेन्द्रियः ॥ ३३
परब्रह्मणि संलीनो ज्ञानध्यानसमाधिमान् । तमहं संश्रितो विप्र ज्ञानरूपं महामतिम् ॥ ३४
अहं सिद्धप्रभावेन भक्त्या नमितकंधरः । नमस्कृत्य महात्मानं पुरतस्तस्य संस्थितः ॥ ३५
दीनरूपो ह्यहं जातो मन्दभाग्यस्त्वहं यतः । तेनाहं पृच्छितो विप्र कथं भवान्प्रशोचति ॥ ३६
केनाभिप्रायभावेन दुःखमेवं भुनक्ति वै । तेनैवमुक्तो विप्रेन्द्र घृणिना योगिना तदा ॥ ३७
सुमूढत्वं मया तस्य पूर्ववृत्तान्तमेव हि । तस्मै संश्रावितं सर्वं सर्वज्ञत्वं कथं व्रजेत् ॥ ३८
एतदर्थमहं दुःखी भवान्मम गतिर्ध्रुवम् । स चोवाच महात्मा मे सर्वं ज्ञानस्य कारणम् ॥ ३९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनसंवादे द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८९४४

अथ त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सिद्ध उवाच—

श्रूयतामभिधास्यामि ज्ञानरूपं तवाग्रतः । न स्तो ज्ञानस्य वै हस्तौ न च पादौ न चक्षुषी ॥ १

---

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । +एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °मू । बहुदुःखमयं तात । २ ध. ट. ठ. ड. छ. °न्तयाऽऽविष्टो दुःखार्तोऽपि गतः पु° । ३ क. ख. ग. ङ. च. छ. ज. झ. ञ. ड. °प्र विषादम° । ४ छ. ड. योगयुक्तो । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. ज्ञानिना ।

नासाकर्णौ च ज्ञानस्य नास्ति वै प्राणसंग्रहः । केन दृष्टं तु वै ज्ञानं कानि लिङ्गानि तस्य च ॥२
आकारैर्वर्जितं नित्यं सर्वं वेत्ति स सर्ववित् । दिवा प्रकाशकः सूर्यो रात्रौ प्रकाशयेच्छशी ॥ ३
गृहे प्रकाशको दीपो लोकमध्ये स्थिता ह्यमी । तत्पदं केन वै धाम्ना दृश्यते शृणु सत्तम ॥ ४
न विन्दन्ति च मूढास्ते मोहिता विष्णुमायया । कायमध्ये स्थितं ज्ञानं ध्यानदीप्तमनौपमम् ॥ ५
तत्पदं तेन दृश्येत चन्द्रसूर्यादिभिर्न च । हस्तपादं विना ज्ञानमचक्षुः कर्णवर्जितम् ॥ ६
सर्वत्र गतिमच्चास्ति सर्वं गृह्णाति पश्यति । सर्वमाघ्राति विप्रेन्द्र शृणोत्येव न संशयः ॥ ७
नास्ति ज्ञानसमो दीपः सर्वान्धकारनाशने । स्वर्गे भूमौ च पाताले स्थाने स्थाने च दृश्यते ॥८
कायमध्ये स्थितं ज्ञानं न विन्दन्ति कुबुद्धयः । ज्ञानस्थानं प्रवक्ष्यामि यस्माज्ज्ञानं प्रजायते ॥ ९
प्राणिनां हृदये नित्यं निहितं सर्वदा द्विज । कामादीन्सुमहाभोगान्महामोहादिकांस्ततः ॥ १०
विवेकवह्निना सर्वान्दिधक्षति सदैव यः । सर्वशान्तिमयो भूत्वा चेन्द्रियार्थान्प्रमर्दयेत् ॥ ११
ततस्तु जायते ज्ञानं सर्वतत्त्वार्थदर्शकम् । शान्तिमूलमिदं ज्ञानं निर्मलं पापनाशनम् ॥ १२
तस्माच्छान्तिं कुरुष्व त्वं सर्वसौख्यप्रवर्धिनीम् । समः शत्रौ च मित्रे च यथाऽऽत्मनि तथा परे
भवस्व नियतो नित्यं जिताहारो जितेन्द्रियः । मैत्रं नैव प्रकर्तव्यं वैरं दूरं परित्यज ॥ १४
निःसङ्गो निस्पृहो भूत्वा एकान्तस्थानसंश्रयः । सर्वप्रकाशको ज्ञानी सर्वदर्शी भविष्यसि ॥ १५
एकस्थानस्थितो वत्स त्रैलोक्ये यद्भविष्यति । वृत्तान्तं वेत्स्यसि त्वं तु मत्प्रसादान्न संशयः॥ १६

कुञ्जल उवाच—

सिद्धेन तेन मे विप्र ज्ञानरूपं प्रकाशितम् । तस्य वाक्ये स्थितो नित्यं तद्भावेनापि भावितः १७
त्रैलोक्ये वर्तते यद्यदेकस्थानस्थितो ह्यहम् । तत्तदेव प्रजानामि प्रसादात्तस्य सद्गुरोः ॥ १८
तत्ते सर्वं समाख्यातमात्मवृत्तान्तमेव हि । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि तद्ब्रूहि द्विजसत्तम ॥ १९

च्यवन उवाच—

कीरयोनिं कथं प्राप्तो भवाञ्ज्ञानवतां वरः । तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि सर्वसंदेहनाशनम् ॥ २०

कुञ्जल उवाच—

संसर्गाज्जायते पापं संसर्गात्पुण्यमेव वा । तस्माद्धि वर्जयेच्छुद्धो भव्यो विरुद्धमेव च ॥ २१
लुब्धकेनापि पापेन केनाप्येकः शुकः शिशुः । बन्धयित्वा समानीतो विक्रयार्थं समुद्यतः ॥ २२
चाटुकारं सुरूपं तं चाटुवाक्यं समीक्ष्य च । गृहीतो ब्राह्मणेकेन मम दत्तः सुप्रीतये ॥ २३
ज्ञानध्यानस्थितो नित्यमहमेवं द्विजोत्तम । स मे बालस्वभावेन कौतुकात्करसंस्थितः ॥ २४
तस्य कौतुकवाक्यैर्वा मुग्धोऽहं द्विजसत्तम । शुकस्य पुत्ररूपस्य नित्यं तत्परमानसः ॥ २५
मामेवं वदते सोऽपि तात मामेहि आस्यताम् । स्थानं गच्छ महाभाग देवानर्चय सांप्रतम् ॥२६
इत्यादिचाटुकैर्वाक्यैर्मामेवं परिभाषते । तस्य वाक्यविनोदेन विस्मृतं ज्ञानमुत्तमम् ॥ २७
पुष्पार्थं फलभोगार्थं गतोऽहं वनमेव हि । नीतः शुको बिडालेन मम दुःखाय केवलम् ॥ २८
अनृशंसैर्नृभिः सर्वैर्वयस्थैः साधुकारिभिः । बिडालेन हतः पक्षी तेनैव भक्षितो हि मे ॥ २९
श्रुत्वा मृत्युं गतं विप्र शुकं तं चाटुकारकम् । महता दुःखभावेन असह्येनातिपीडितः ॥ ३०

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °ता मोहमा° । २ ङ. स्कन्धवर्जितम् । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. °र्गाद्धर्म एव हि । त° । ४ छ. भव्यं संसर्गमे° । ५ ग. घ. ज. ञ. ट. ठ. ड. पुण्येन । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. ट. ठ. ड. ढ. स्नानं । ७ क. ख. ङ. च. छ. ढ. °भारेण अ° ।

[*तस्य दुःखेन मुग्धोऽस्मि तीव्रेणापि सुपीडितः] । महता मोहजालेन बद्धोऽहं द्विजपुंगव ३१
आलपं रामचन्द्रेति शुकराजेति पण्डित । श्लोकराजेति तं विप्र मोहाकलितमानसः ॥ ३२
ततोऽहं दुःखसंतप्तः संजातः स्वेन कर्मणा । वियोगेनापि विप्रेन्द्र शुकस्य शृणु सांप्रतम् ॥ ३३
विस्मृतं तन्मया ज्ञानं सिद्धेनापि प्रकाशितम् । संस्मरञ्शुकसंज्ञानं तं शुकं चाटुकारकम् ॥ ३४
वत्स वत्सेति नित्यं वै प्रालपं शृणु भार्गव । गद्यपद्यमयैर्वाक्यैः संस्कृताक्षरसंयुतैः ॥ ३५
त्वां विना कश्च मां वत्स बोधयिष्यति सांप्रतम् । कथाभिस्तु विचित्राभिः पक्षिराज प्रसाद्य माम् ॥
अस्मिन्मुनिर्जनोद्याने विहाय क्व गतो भवान् । केन वै वत्स दोषेण तन्मे कथय सांप्रतम् ॥ ३७
एवंविधैरहं वाक्यैः करुणैस्तैस्तु मोहितः । एवमादि प्रलप्याहं शोकेनापि सुपीडितः ॥ ३८
मृतोऽहं तेन दुःखेन तद्भावेनापि मोहितः । मरणे यादृशो भावो मतिश्चाऽऽसीच्च यादृशी ॥ ३९
तादृशेनापि भावेन जातोऽहं द्विजसत्तम । गर्भवासो मया प्राप्तो ज्ञानस्मृतिविधायकः ॥ ४०
स्मृतं पूर्वकृतं कर्म स्वयमेव प्रचेष्टितम् । मया पापेन मूढेन किं कृतं ह्यकृतात्मना ॥ ४१
गर्भयोगसमारूढः पुनस्तं चिन्तयाम्यहम् । तेन मे निर्मलं ज्ञानं जातं तु सर्वदर्शकम् ॥ ४२
गुरोस्तस्य प्रसादाच्च प्राप्तं ज्ञानमनुत्तमम् । तस्य वाक्योदकैः स्वच्छैः कायस्य मलमेव मे ४३
सबाह्याभ्यन्तरं विप्र क्षालितं निर्मलं कृतम् । तिर्यक्त्वं च मया प्राप्तं शुकजातिसमुद्भवम् ॥ ४४
शुकस्य ध्यानभावेन मरणे समुपस्थिते । तस्मिन्काले मृतो विप्र तद्भावेनापि भावितः ॥ ४५
तादृशोऽस्मि पुनर्जातः शुकरूपो महीतले । मरणे यादृशो भावः प्राणिनां परिजायते ॥ ४६
तादृशाः स्युस्तु सत्त्वास्ते तद्रूपास्तत्पराक्रमाः । तद्गुणास्तत्स्वरूपाश्च भावभूता भवन्ति हि ४७
मृत्युकालस्य विप्रेन्द्रभावेनापि न संशयः । [†अतुलं प्राप्तवाञ्ज्ञानमहमत्र महामते ॥ ४८
तेन सर्वं विपश्यामि यद्भूतं यद्भविष्यति । वर्तमानं महाप्राज्ञ ज्ञानेनापि महामते ॥ ४९
सर्वं विदाम्यहं ह्यत्र संस्थितोऽपि न संशयः ।] तारणाय मनुष्याणां संसारे परिवर्तताम् ॥
नास्ति तीर्थं गुरुसमं बन्धच्छेदकरं द्विज ॥ ५०
एतत्ते सर्वमाख्यातं शृणु भार्गवनन्दन । यत्त्वया पृच्छितं विप्र तत्ते सर्वं प्रकाशितम् ॥ ५१
स्थलजाच्चोदकात्सर्वं बाह्यं मलं प्रणश्यति । जन्मान्तरकृतान्पापान्गुरुतीर्थं प्रणाशयेत् ॥
संसारे तारणायैव जङ्गमं तीर्थमुत्तमम् ॥ ५२

विष्णुरुवाच—

शुक एवं महाप्राज्ञश्च्यवनाय महात्मने । तत्त्वं *प्रकाशयित्वा तु विरराम नृपोत्तम ॥ ५३
[+एतत्ते सर्वमाख्यातं जङ्गमं तीर्थमुत्तमम्] । वरं वरय भद्रं ते यद्वै मनसि वर्तते ॥ ५४

वेन उवाच—

नाहं राज्यस्य कामार्थी नान्यत्किंचित्प्रकामये । सदेहो गन्तुमिच्छामि तव कायं जनार्दन ॥
एवं वरमहं मन्ये यदि दातुमिहेच्छसि ॥ ५५

---

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । * इदमार्षम् । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. ङ. च. झ. ढ. °न दग्धो° । २ छ. झ. °स्मिन्मुनिजनो° ।

विष्णुरुवाच—

यज त्वमश्वमेधेन राजसूयेन भूपते । गोभूस्वर्णाम्बुधान्यानां कुरु दानं महामते ॥ ५६
दानान्नश्यति वै पापं ब्रह्मवध्यादिघोरकम् । चतुर्वर्गस्तु दानेन सिध्यत्येव न संशयः ॥ ५७
तस्माद्दानं प्रकर्तव्यं मामुद्दिश्य च भूपते । यादृशेनापि भावेन मामुद्दिश्य ददाति यः ॥ ५८
तादृशं तस्य वै भावं सत्यमेवं करोम्यहम् । ऋषीणां दर्शनात्स्पर्शान्नष्टस्ते पापसंचयः ॥ ५९
आगमिष्यसि यज्ञान्ते मम देहं न संशयः । एवमाभाष्य तं वेनमन्तर्धानं गतो हरिः ॥ ६०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—९००४

अथ चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

अन्तर्धानं गते विष्णौ वेनो राजा महामतिः । क्व गतो देवदेवेश इतिचिन्तापरोऽभवत् ॥ १
हर्षेण महताऽऽविष्टश्चिन्तयित्वा नृपोत्तमः । समाहूय पृथुं चैव स्वपुत्रं मधुराक्षरैः ॥ २
उवाच च महाभागो हर्षेण महताऽऽवृतः । त्वया पुत्रेण भूर्लोके तारितोऽस्मि सुपातकात् ॥ ३
नीत उज्ज्वलतां वत्स वंशो मे सांप्रतं पृथो । मया विनाशितो दोषैस्त्वया चैव प्रकाशितः ॥ ४
यजेऽहं चाश्वमेधेन दास्ये दानान्यनेकशः । विष्णुलोकं प्रयास्यामि सकायस्त्वत्प्रसादतः ॥ ५
संभरस्व महाभाग संभारांश्चाप्यनुत्तमान् । आमन्त्रय महाभागान्ब्राह्मणान्वेदपारगान् ॥ ६
एवं पृथुः समादिष्टो वेनेनापि महात्मना । प्रत्युवाच महात्मा स वेनं पितरमादरात् ॥ ७
कुरु राज्यं महाभाग भुङ्क्ष्व भोगान्मनोनुगान् । सुदिव्यान्मानुषान्पुण्यान्यज्ञैर्यज जनार्दनम् ॥ ८
[+एवमुक्त्वा प्रणम्यैनं पितरं ज्ञानतत्परम्]। धनुरादाय स पृथुः सबाणं यत्नपूर्वकम् ॥ ९
आदिदेश वरान्सर्वान्घोषध्वं भूतले मम । पापमेवं न कर्तव्यं कर्मणा नियमेन वै ॥ १०

+एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

---

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. °ते । दानैर्यज्ञैश्च भूयस्त्वमभायैः शुभदायकैः । पश्चादागच्छ मे कायं सुखी भव गतज्वरः । एवमाभाष्य तं वेनमन्तर्धानं गतो हरिः । हर्षेण महताऽऽविष्टो वेनराजा महामतिः । क्व गतो देवदेवेश इति चिन्त्य मुहुर्मुहुः ॥

इति श्रीपद्मपुराणे गुरुतीर्थाख्यानं समासम् ॥

व्यास उवाच—

विष्णुना देवदेवेन समाख्यातमनुत्तमम् । धर्माख्यानं महापुण्यं सर्वपातकनाशनम् । तीर्थानां जङ्गमानां हि सद्यः प्रत्ययकारकम् । स वेनः किं चकाराथ तन्मे कथय पद्मज ।

ब्रह्मोवाच—

पुनरुवाच जगन्नाथो नारायणो नृपोत्तमम् । यज त्वमश्वमेधेन दद दानं महामते । दानान्नश्यन्ति ते पापा अघोरा गतिनाशकाः । हस्तिहत्यादिका राजंस्तस्माद्दानं प्रदीयते । चतुर्वर्गस्तु दानेन सिध्यते नात्र संशयः । तस्माद्दानं प्रदातव्यं मामुद्दिश्य नरोत्तम । यादृशेनापि भावेन मामुद्दिश्य ददाति यः । तादृशं तस्य भावेन सत्यमेकं करोम्यहम् । ऋषीणां दर्शनात्स्पर्शान्नष्टं ते पातकं नृप । पश्चाद्भवान्समागच्छ गेहं च मम संनिधौ । एवमुक्त्वा हृषीकेशो अन्तर्धानं गतस्ततः । हर्षेण ।

२ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ठ. ढ. महाभागं । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. त्रिविधेन ।

करिष्यति च यः पापमाज्ञां वेनस्य भूपते। उल्लङ्घ्य वध्यतां सोऽपि यास्यते नात्र संशयः॥११
दानमेवं प्रदातव्यं यज्ञैश्चैव जनार्दनम्। यजध्वं मानवाः सर्वे तन्नमस्का विमत्सराः॥ १२
एवं शिक्षां तु दत्त्वा च राज्यं भृत्येषु वेनजः। निक्षिप्य स गतो विप्रास्तपसोऽर्थे तपोवनम्॥१३
सर्वान्दोषान्परित्यज्य संयम्य विषयेन्द्रियान्। शतवर्षप्रमाणं वै निराहारो बभूव ह॥ १४
तपसा तस्य वै तुष्टो ब्रह्मा पृथुमुवाच ह। तपस्तपसि कस्मात्त्वं तन्ममाऽऽचक्ष्व सुव्रत॥ १५

पृथुरुवाच—

अहो वेनो महाप्राज्ञः पिता मे कीर्तिवर्धनः। [*समाचरति यः पापमस्य राज्ये नराधमः॥ १६
शिरश्छेत्ता भवत्वेष तस्य देवो जनार्दनः]। अदृष्टैश्च महाचक्रैर्हरिः शास्ता भवेत्स्वयम्॥ १७
मनसा कर्मणा वाचा कर्तुं वाञ्छन्ति पातकम्। तेषां शिरांसि त्रुट्यन्तु शङ्कवृक्षफलं यथा॥ १८
एतदेव वरं मन्ये शृणु त्वत्तः सुरेश्वर। प्रजानां दोषभावैश्च न लिप्यति पिता मम॥ १९
तथा कुरुष्व देवेश यदि भद्रमिहेच्छसि। ददस्व उत्तमं कामं चतुर्मुख नमोऽस्तु ते॥ २०

ब्रह्मोवाच—

एवमस्तु महाभाग पिता ते पूततां गतः। विष्णुना शासितो वत्स पुत्रेणापि त्वया पृथो॥ २१
एवं पृथुं समुद्दिश्य वरं दत्त्वा गतो विभुः। पृथुश्चापि महाप्राज्ञो राज्यकर्मणि संस्थितः॥ २२
वैन्यस्य राज्ये विप्रेन्द्राः पापं कश्चिन्न चाऽऽचरेत्। यस्तु चिन्तयते पापं त्रिविधेनापि कर्मणा२३
शिरश्छेदो भवेत्तस्य यथा चक्रैर्निकृन्तितः। तदाप्रभृति वै पापं नैव कोऽपि समाचरेत्॥ २४
इत्याज्ञा वर्तते तस्य वैन्यस्यापि महात्मनः। सर्वलोकाः समाचारैः परिवर्तन्ति नित्यशः॥ २५
दानभोगैः प्रवर्तन्ते सर्वधर्मपरायणाः। सर्वसौख्यैः प्रवर्धन्ते प्रसादात्तस्य भूपतेः॥ २६

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १२४॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—९०३०

अथ पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः।

सूत उवाच—

वेनस्याऽऽज्ञां समाप्राप्य पूतः परमधार्मिकः। संबभार स संभारान्नानापुण्यान्नृपात्मजः॥ १
निमन्त्र्य ब्राह्मणान्सर्वान्नानादेशोद्भवानथ। अथ वेन इयाजासावश्वमेधेन भूपतिः॥ २
दानान्यदाद्ब्राह्मणेभ्यो नानारूपाण्यनेकशः। जगाम वैष्णवं लोकं सकायो जगतीपतिः॥ ३
विष्णुना सह धर्मात्मा नित्यमेव प्रवर्तते। एतद्वः सर्वमाख्यातं चरितं तस्य भूपतेः॥ ४
सर्वपापोपशमनं सर्वदुःखविनाशनम्। पृथुरेवं स धर्मात्मा राज्यं पृथ्व्याश्चकार ह॥ ५
त्रैलोक्येन समं पृथ्वीं दुदोह नृपसत्तमः। प्रजाऽनुरञ्जिता तेन पुण्यधर्मानुकर्मभिः॥ ६
एतत्ते सर्वमाख्यातं भूमिखण्डमनुत्तमम्। प्रथमं सृष्टिखण्डं हि भूमिखण्डं द्वितीयकम्॥ ७
भूमिखण्डस्य माहात्म्यं कथयिष्याम्यहं पुनः। अस्य खण्डस्य वै श्लोकं यः शृणोति नरोत्तमः॥ ८

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ढ. ढ. पुस्तकस्थः।

१ ज. न्तु शङ्कव॰। ट. न्तु शिशव॰। घ. ठ. न्तु संशव॰। २ क. ख. ङ. छ. झ. ड. ढ. पृथुः। ३ ॰र्मार्थक॰।

दिनस्यैकस्य वै पापं तस्य चैव प्रणश्यति । यो[1] नरो भावसंयुक्तो ह्यध्यायं शृणुते सुधीः ॥ ९
तस्य पुण्यं प्रवक्ष्यामि श्रूयतां द्विजसत्तमाः । दत्तस्य गोसहस्रस्य ब्राह्मणेभ्यः सुपर्वणि ॥ १०
यत्फलं तत्प्रजायेत विष्णुश्चैव प्रसीदति । अस्य पद्मपुराणस्य पठमानस्य नित्यशः ॥ ११
कलौ युगे सुविघ्नाश्च जायन्ते तस्य नो कदा ॥ १२

व्यास उवाच—

कस्मात्कलौ प्र(न)जायन्ते शृण्वानस्य च पद्मज । नरस्य पुण्यपकस्य नाना विघ्नाः सुदारुणाः ॥

ब्रह्मोवाच—

मखस्याप्यश्वमेधस्य यत्फलं परिकथ्यते । तत्फलं दृश्यते विप्राः पुराणे पद्मसंज्ञके ॥ १४
अश्वमेधमखः पुण्यः कलौ नैव प्रवर्तते । पुराणं चापि यत्तद्वदश्वमेधसमं किल ॥ १५
अश्वमेधस्य यत्पुण्यं स्वर्गमोक्षफलप्रदम् । न भुञ्जन्ति नराः पापाः पापमार्गेषु संस्थिताः ॥ १६
पुराणस्यास्य च फलं पद्मसंज्ञस्य सत्तमाः । अश्वमेधस्य यत्पुण्यं [*स्वर्गमोक्षफलप्रदम् ॥ १७
न भुञ्जन्ति नराः पापाः पापमार्गेषु संस्थिताः । पुराणस्यास्य पुण्यस्य पद्मसंज्ञस्य सत्तम ॥ १८
कलौ युगे नरैः पापैर्गन्तव्यं नरकार्णवम् । तस्माच्छ्रोष्यन्ति तत्पुण्यं] चतुर्वर्गप्रसाधकम् ॥ १९
येन श्रुतमिदं पुण्यं पुराणं पद्मसंज्ञकम् । सर्वं हि साधितं तेन चतुर्वर्गस्य कारणम् ॥ २०
अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं तस्य प्रजायते[1] । शृण्वानस्य नरस्यापि महाविघ्नो न संचरेत् ॥ २१
अश्रद्धा जायते चापि पाठकस्य नरस्य च । लोभश्च जायते तस्य श्रावकस्य द्विजोत्तमाः ॥ २२
प्रेषिता देवदेवेन महामोहाः सुदारुणाः । अकरोत्स विनाशं तु शृण्वतश्चास्य नित्यशः ॥ २३
दूषकाः कुत्सकाः पापाः संभवन्ति दिने दिने । ज्ञातव्यं तु सुशुद्धेन विघ्नरूपं ममाधुना ॥ २४
[*संजातं दृश्यते व्यास तथा होमं समाचरेत् ।] वैष्णवैश्च महामन्त्रैर्विष्णुसूक्तैः सुपुण्यदैः २५
विष्ण्वाराधनमन्त्रेण सहस्रशीर्षकेण च । इदं विष्णुरित्यनेन आब्रह्मेण पुनः पुनः ॥ २६
त्र्यम्बकेण च मन्त्रेण [+होममेव समाचरेत् । बृहत्साम्ना सुमन्त्रेण] द्वादशाक्षरकेण वा ॥ २७
यस्य देवस्य यो होमस्तस्य मन्त्रेण होमयेत् । अष्टोत्तरतिलाज्यैश्च पालाशैः समिधैरपि ॥ २८
विघ्नेशं पूजयेत्पूर्वं शारदां च सुरेश्वरीम् । ग्रहाणामपि कर्तव्यं स्थापनं पूजनं द्विजाः ॥ २९
जातवेदोमहामायां चण्डिकां क्षेत्रनायकम् । तिलैश्च तण्डुलैराज्यैस्तेषामन्नसमुद्भवैः ॥ ३०
एवं होमः प्रकर्तव्यो ब्राह्मणेभ्यो धनार्पणम् । यथासामर्थ्यमेवापि दक्षिणा धेनुसंयुताः ॥ ३१
ततो विघ्नाः प्रणश्यन्ति पुराणं सिद्धिमाप्नुयात् । एवं न कुरुते यस्तु तस्य विघ्नं वदाम्यहम् ३२
तस्याङ्गे जायते रोगो बहुपीडाप्रदायकः । भार्याशोकः पुत्रशोको धनहानिः प्रजायते ॥ ३३
नानाविधान्महारोगान्भुञ्जते नात्र संशयः । यस्य गेहे नास्ति वित्तमुपवासं समाचरेत् ॥ ३४
एकादशीं स संप्राप्य पूजयेन्मधुसूदनम् । उपचारैः षोडशभिर्भावयुक्तेन चेतसा ॥ ३५

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः, ङ. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । [1]एतदग्रे क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ढ. पुस्तकेषु 'अश्वमेधादयो यज्ञाः कस्माद्भ्रष्टा महामते । कलौ युगे तु ते सर्वे सर्वदा साङ्गसुस्वराः । यः कोऽपि शत्रुसंपन्नः श्रद्धावान्भावतत्परः । श्रोतुमिच्छति धर्मात्मा सपुत्रो भार्यया सह । श्रवणार्थे महाश्रद्धा पूर्वं यत्र प्रजायते' इत्यधिकं दृश्यते । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ट. ड. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. ड. ढ योऽन्तरे भा° । २ क. ङ. च. प्रायः । घ. छ. ठ. तात । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ड. ढ. विष्णोरराटम° ।

ब्राह्मणान्भोजयेद्यस्तु यथावित्तानुसारतः। केशवाय ततो दत्त्वा संकल्प्य हविषाऽन्वितम्॥ ३६
स्वयं कुर्यात्ततः प्राज्ञो भोजनं सह बान्धवैः। पुत्रैश्च भार्यया युक्तस्ततः सिद्धिमवाप्नुयात्॥ ३७
पुराणसंहिता पूर्णा श्रोतव्या धर्मतत्परैः। चतुर्वर्गस्य वै सिद्धिर्जायते तस्य नान्यथा॥ ३८
सपादं लक्षमेकं तु ब्रह्माख्यं पुष्करं शृणु। कृते युगे तु निष्पापाः शृण्वन्ति मनुजा द्विजाः॥३९
लक्षस्यार्धं ततः कृत्स्नं पुराणं पद्मसंज्ञकम्। श्लोकानां तु सहस्राभ्यां द्वाभ्यामेव तथाऽधिकम्॥४०
त्रेतायुगे तथा प्राप्ते शृण्वन्ति मनुजा द्विजाः। चतुर्वर्गफलं भुक्त्वा ते यास्यन्ति हरिं पुनः॥ ४१
द्वाविंशतिसहस्राणां संहिता पद्मसंज्ञका[3]। द्वापरे कथिता विप्र ब्रह्मणा परमात्मना॥ ४२
द्वादशैव सहस्राणां पद्माख्यां च सुसंहिताम्। कलौ युगे पठिष्यन्ति मानुषा विष्णुतत्पराः॥ ४३
एकोऽर्थश्चैकभावश्च चतुर्ष्वपि प्रवर्तितः। संहितास्वपि विप्रेन्द्राः शेषाख्यानप्रविस्तरः॥ ४४
द्वादशैव सहस्राणि नाशं यास्यन्ति सत्तमाः। कलौ युगे तु संप्राप्ते[4] प्रथमं हि भविष्यति॥ ४५
भूमिखण्डं नरः श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते। रोगैर्दुःखैः शत्रुभिश्च विमुक्तः सुखमाप्नुयात्॥ ४६
अन्यत्सर्वं परित्यज्य जपं दानं तथा श्रुतम्। श्रोतव्यं हि प्रयत्नेन पद्माख्यं पापनाशनम्॥ ४७
प्रथमं सृष्टिखण्डं हि भूमिखण्डं द्वितीयकम्। तृतीयं स्वर्गखण्डं च पातालं तु चतुर्थकम्॥ ४८
पञ्चमं चोत्तरं खण्डं सर्वपापप्रणाशनम्। यः शृणोति नरो भक्त्या पञ्च खण्डान्यनुक्रमात्॥४९
सहस्रगोप्रदानस्य मानवो लभते फलम्। महाभाग्येन लभ्यन्ते पञ्च खण्डानि भूसुराः॥
श्रुतानि मोक्षदानि स्युः सत्यं सत्यं न संशयः॥ ५०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १२५॥

इति श्रीमहामुनिव्यासप्रणीते महापुराणे पाद्मे द्वितीयं भूमिखण्डं समाप्तम्।

अध्यायानामादितः समष्ट्यङ्काः—१८७

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—९०८०

---

१ घ. ट. ठ. °राणं पद्मसंज्ञं च श्रोतव्यं ध°। २ ट. पद्माख्यं। ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ °का। धर्मोख्या कथ्यते सा तु द्वापरस्य महामते। द्वा°। ४ ट. संभ्रमात्।